

Aydın HÜSEYNOV

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN - 20: İQTİSADI İNKİŞAF YOLU

BAKİ-2011

M(10)11

Məsləhətçi: Əli ƏHMƏDOV, Yeni Azərbaycan Partiyasının sədr müavini, millət vəkili.

Redaktor: Bəhruz QULİYEV, «Səs» qəzetinin baş redaktoru, İctimai-Siyasi Universitetin baş müəllimi.

Yeni Azərbaycan Partiyasının Siyasi Şurasının üzvü, YAP Qaradağ rayon təşkilatının sədri Aydın Hüseynovun «Müstəqil Azərbaycan - 20: iqtisadi inkişaf yolu» adlı kitabı müstəqil Azərbaycanın illik inkişaf yolu, iqtisadi nailiyyətlər və hadisələr barədə düzgün və analitik prizmadan yanaşma tərzinə görə, mühüm əhəmiyyətə malikdir. Kitabda Azərbaycanın iqtisadi inkişafının 20 illik dövrü dərin təhlil obyektidir. Azərbaycan iqtisadiyyatının ötən iki onillik dövrü barədə ən fundamental araşdırmaları və analitik yanaşmanı özündə əks etdirən nəşrdə respublikamızın hərtərəfli inkişaf modelinin elmi-nəzəri əsasları barədə dərin tədqiqi materiallara geniş yer verilib.

Kitab respublikamızın ötən 20 illik sosial-iqtisadi, siyasi-ictimai vəziyyətinə dair mənzərəni tam açıq şəkildə əks etdirir, həyata keçirilən genişsistemli islahatların mühüm nəticələri barədə təfərrüatlı bilgiler verir. Ölkəmizin makroiqtisadi sabitliyinin və yüksək inkişafının bütün parametrləri nəşrdə əhatəli və sistemli şəkildə öz əksini tapır.

Aydın Hüseynov

M(10)11 **Müstəqil Azərbaycan - 20: iqtisadi inkişaf yolu.** - Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2011. - 328 səh.

M 480400000 - 010(2011) Sifarişlə
M670(07) - 2011

© "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2011.

«Azərbaycan xalqının əsrlər boyu qəlbində olan, həsrət çəkdiyi günlər gəlib çatmışdır. Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyinə nail olmuşdur. Müstəqilliyi əldə etmək, dövlətin tam müstəqil olmasına nail olmaq üçün xalqımız çətin yollardan keçmişdir. Ancaq müstəqilliyi əldə saxlamaq, onu möhkəmləndirmək, dövlətin tam müstəqilliyinə nail olmaq və bütün vətəndaşlara müstəqil dövlət şəraitində layiqli həyat tərzini təmin etmək daha çətinidir. Bunun üçün biz çox iş görməliyik. Qarşımızda böyük vəzifələr durur. Bu vəzifələri həm Azərbaycanın dövlət orqanları, həm hökumət, həm respublikanın mövcud siyasi-ictimai qüvvələri, həm də hər bir vətəndaş yerinə yetirməyə çalışmalıdır».

Ümummillî lider Heydər ƏLİYEV

«Bu gün Azərbaycan dinamik inkişaf edən, öz ehtiyaclarını özü ödəyən müasir ölkədir. Bizim siyasətimiz çox açıqdır, aydındır. Güclü iqtisadi təməl üzərində müasir siyasi sistemin formalaşdırılması, dövlətçiliyin əsaslarının möhkəmləndirilməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının gücləndirilməsi məsələləri bizim üçün prioritet məsələlərdir... Biz müstəqilliyi bərpa etmişik, qoruyub saxlaya bilmişik. Bu gün müstəqilliyi möhkəmləndiririk. Müstəqillik bizim üçün ən böyük sərvətdir, ən böyük nemətdir, ən böyük dəyərdir».

Prezident İlham ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpasının iyirminci ildönümü haqqında

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

2011-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsinin iyirminci ildönümü tamam olur. Bu illər ərzində demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlətin qurulması xalqımızın tarixi nailiyyətidir. Hələ ötən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq Azərbaycanın böyük oğlu Heydər Əliyevin strategiyasına uyğun respublikamızda həyata keçirilən genişmiqyaslı proqramlar müasir iqtisadi potensialın formalaşdırılmasına, sosial-mədəni həyatın canlandırılmasına və milli-mənəvi dəyərlərin dirçəldilməsinə yönəldilərək gələcək müstəqilliyimizin təmin olunması üçün zəmin hazırlamışdı.

SSRİ-nin süqutunun qaçılmaz şəkil alması onun tərkibinə daxil olan bütün müttəfiq respublikalara müstəqillik əldə etmək imkanı yaratdı. Azərbaycan Respublikası 1991-ci il oktyabrın 18-də qəbul etdiyi “Azərbaycan Respublikasının Müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Akti” ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi olduğunu bəyan edərək öz dövlət müstəqilliyini və suverenliyini beynəlxalq aləmə bildirdi. Qısa bir müddətdə dünya birliyi ölkələri və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən tanınmaqla o, beynəlxalq hüququn subyektinə çevrildi. Həmin gün tariximizə dövlət müstəqilliyinin bərpası günü kimi daxil oldu. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bayrağı, himni və gerbi dövlət atributları kimi qəbul edildi və onun yarandığı 28 may günü Respublika günü kimi qeyd olunmağa başladı.

Müstəqilliyimizin ilk illərindəki hərc-mərclik və xalqımızın maraqlarına zidd siyasət, iqtisadiyyatın zəiflədilməsi və milli sərvətlərin talan edilməsi dərin siyasi və iqtisadi-sosial böhranla nəticələndi. 1993-cü ilin iyun ayından ölkədə formalaşmağa başlayan yeni siyasi kurs vətəndaş müharibəsi təhlükəsini aradan qaldırdı, separatçılıq meyillərinə son qoydu və Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu siyasətinin gerçəkləşməsinə gətirib çıxardı.

1994-cü ildə imzalanan “Əsrin müqaviləsi” Azərbaycanın neft strategiyasının reallaşması üçün imkan verdi və Xəzər hövzəsində irimiqyaslı layihələrin uğurla həyata keçirilməsini təmin etdi. 2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin, 2007-ci ildə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin fəaliyyətə başlaması böyük strateji uğur və Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası yolunda həlledici amil oldu.

1995-ci ildə müstəqil Azərbaycanın Konstitusiyasının qəbul edilməsi ilə ölkədə dövlət quruculuğu üçün zəruri hüquqi baza formalaşdı. Ölkəmizin daxili və xarici siyasət konsepsiyası beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq quruldu. Bu illər ərzində Azərbaycanda bütün istiqamətlərdə dövlət quruculuğu prosesi uğurla həyata keçirilmiş, dövlətçilik ənənələri zənginləşdirilmişdir.

Keçid dövrünü başa vuran respublikamız bu gün özünün uzunmüddətli inkişaf strategiyasının istiqamətlərini müəyyən edən bir ölkədir. Azərbaycan dünya miqyasında iqtisadi artım sürətinə görə ön sıralarda gedərək islahatçı ölkə kimi tanınır. Respublikamızda neft və qeyri-neft sektorlarının yüksəlişi, çoxşaxəli iqtisadiyyatın ahəngdar inkişafı təmin olunmuşdur. Ümumi daxili məhsul, büdcə və valyuta ehtiyatları ildən-ilə artmaqdadır. Güclü sahibkarlar sinfi və orta təbəqə yaranır. Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyi təmin olunmuşdur. Yeni infrastruktur formalaşır, beynəlxalq aeroportlar istismara verilir, minlərlə kilometr yol və müasir körpülər salınır. Mühüm sosial əhəmiyyətə malik obyekt olan Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri istismara verilmişdir. Tarixi İpək Yolunun bərpa-sı ilə bağlı Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu və yeni limanın tikilməsi kimi irimiqyaslı strateji layihələr gerçəkləşdirilir.

Azərbaycanda ordu quruculuğu prosesi böyük uğurla gedir. Silahlı qüvvələrimizin peşəkar hazırlıq səviyyəsi, maddi-texniki bazası və döyüş qabiliyyəti möhkəmləndirilir. Ölkəmizdə müdafiə sənayesi inkişaf etdirilir, ilk sünni peykimizlə bağlı layihə həyata keçirilir. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsində əldə olunan nailiyyətlər informasiya cəmiyyətinin qurulması üçün möhkəm zəmin yaradır.

Regionların inkişafı proqramı çərçivəsində böyük nailiyyətlər əldə edilmişdir. Təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və sosial həyatda qazanılan müvəffəqiyyətlərin miqyasının parlaq göstəricisi tikilən yüzlərlə məktəb, yaranan tibb müəssisələri, yeniləşən mədəniyyət ocaqları, muzeylər, parklar, qurulan idman kompleksləri və olimpiya mərkəzləridir. Aparılan quruculuq və abadlıq işləri sayəsində bu gün paytaxtımız yeni görkəm almaqdadır, şəhər və rayonlarımız ildən-ilə gözəlləşir. Ölkəmizin ərzaq təhlükəsizliyi təmin olunmuş, yeni iş yerləri açılaraq yoxsulluğun səviyyəsi bir neçə dəfə azaldılmışdır.

Azərbaycan çoxsaylı uğurlara hələ də yaşadığı Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi şəraitində nail olmuşdur. Beynəlxalq qurumların qəbul etdiyi qərar və qətnamələrə baxmayaraq ölkəmizin ərzi

bütövlüyü indiyədək bərpa olunmamışdır. Danışıqlar prosesində Azərbaycanın tələbi ölkəmizin zəbt olunmuş torpaqlarının işğaldan beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində azad olunması və ərazi bütövlüyümüzün bərpa edilməsindən ibarətdir. Bu, Azərbaycanın qəti və dəyişməz mövqeyidir. Hazırda ölkəmizin zəbt olunmuş torpaqlarının işğalına son qoymaqdan daha vacib vəzifəmiz yoxdur.

Münaqişə öz həllini tapana qədər məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsi təmin olunmaqdadır. Bu gün Azərbaycan ərazisində çadır şəhərciyi qalmayıbdır. Məcburi köçkünlər üçün yeni qəsəbələr salınıb, evlər tikilib və bu istiqamətdə görülən işlər davam etdirilir.

İyirmi illik inkişaf yolumuzun ən parlaq nəticəsi ondan ibarətdir ki, bu gün Azərbaycan, sözün əsl mənasında, artıq tam müstəqil ölkədir. Ölkəmizdə gerçəkləşdirilən siyasət daim Azərbaycan xalqının maraqlarına xidmət göstərir.

2010-cu ildə Azərbaycanda Dövlət Bayrağı meydanının açılışı olmuş və dünyanın ən yüksək bayrağı ucaldılmışdır. Bu meydan Azərbaycanın son iyirmi ildə keçdiyi inkişaf yolunun rəmzinə çevrilmişdir.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi respublikamızın hər bir vətəndaşı üçün ən böyük sərvətdir. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasının iyirmi illik yubileyinin ölkəmizin həyatında müstəsna əhəmiyyət daşıyan ictimai-siyasi hadisə olduğunu nəzərə alaraq, müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasının keçdiyi zəngin inkişaf yolunda qazandığı parlaq nailiyyətlərin təbliğini təmin etmək məqsədi ilə **qərara alıram**:

1. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpasının iyirminci ildönümü ölkəmizdə dövlət səviyyəsində təntənəli surətdə qeyd olunsun.

2. “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpasının iyirminci ildönümü ilə bağlı Tədbirlər Planı” təsdiq edilsin.

3. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti nəzərdə tutulmuş tədbirlərin maliyyələşdirilməsini təmin etsin və bu Sərəncamdan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 yanvar 2011-ci il

ÖN SÖZ

Tərəqqi və yüksək inkişaf erasına aparan yolun Azərbaycan möcüzəsi

Dünya dövlətlərinin bir çoxunun yarım əsrdə keçə bilmədiyi inkişaf yolunu 20 il ərzində uğurla qət edən Azərbaycan Respublikası bu tarixi nailiyyətlərə imza atmaqla regionda özünəməxsus inkişaf modelinə malik olduğunu təsdiq edib. Müstəqilliyimiz üçün qısa bir tarix olan bu dövrə nəzər salsaq aydın şəkildə görə bilərik ki, hazırkı sıçrayışlı inkişaf və sosial tərəqqi mərhələsinə çatmaq respublikamız üçün asan olmayıb. Dövlət müstəqilliyini bərpa edən gənc respublikanın yüksək inkişaf yoluna doğru irəliləməsi çətin sınaqlardan keçməklə mümkün olub. Dövlət müstəqilliyini əldə saxlamaq və onu möhkəmləndirmək, milli dövlətçilik ənənələrini formalaşdırmaq, ölkədə siyasi sabitliyi təmin etmək və yeni ictimai münasibətlərə keçidi tənzimləmək, eləcə də iqtisadiyyatın infrastrukturunu yaratmaqla yeni iqtisadi sistemi formalaşdırmaq çox mürəkkəb və gərgin idarəçilik fəlsəfəsi tələb edir.

Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev müstəqil dövlətin yaradılması və dövlətçiliyin əsaslarının möhkəmləndirilməsi, eləcə də fundamental idarəetmə doktrinasının müəyyən edilməsi, mərkəzləşdirilmiş güclü sabitlik sisteminin təmin edilməsi və milli iqtisadiyyatın durğunluq prosesindən sosial-siyasi və iqtisadi radikal islahatların aparılması istiqamətində genişhəcmli tədbirlər həyata keçirməyə başladı. Ulu öndərin birbaşa rəhbərliyi ilə demokratik dövlət quruculuğunun həyata keçirilməsi və liberal bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması təmin edildi.

Ümummillî lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi iqtisadi strategiya nəticəsində Azərbaycanın inkişaf mərhələsi başlandı. 1993-2003-cü illər ərzində respublikamız yüksək iqtisadi, sosial nəticələr əldə etdi.

Ulu öndərin müəyyən etdiyi inkişaf strategiyasını yeni əsrdə zənginləşdirən Onun siyasi varisi Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın yeni iqtisadi modelini yaratmaqla dinamizmin və tərəqqinin yüksəlməsinə səbəb olub. Cənab İlham Əliyev ölkəmizin XXI əsrdə yeni inkişaf ssenarilərini, iqtisadi-sosial-ictimai həyatda modernizasiyanın komponentlərini müəyyən etməklə iqtisadiyyatda dinamizm elementlərini möhkəmləndirib. Qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsi, iqtisadiyyatın diversifikasiyası, regionların tarazlı inkişafı, əlverişli biznes və investisiya mühitinin formalaşdırılması, sahibkarlığın inkişafı, əhalinin maddi rifahının daha da yüksəldilməsi nəticəsində ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoyub.

Respublikamızın keçdiyi bu şərəfli yol haqqında zəngin təəssürat yaradan elmi-nəzəri nəşrlər, əyani vasitələr, sanballı kitablar müstəqilliyimizin tarixi ilə bağlı bütün həqiqətlərin ictimaiyyətə, gənc nəslə çatdırılması baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Müstəqillik tariximizlə bağlı çap olunan hər bir əsər, toplusu, nəşr elmi-iqtisadi araşdırmalar, analitik təhlillər, kitab və digər vəsaitlər dövlətimizin inkişafı və vətənə xidmət yolunda bir töhfə sayıla bilər.

Bu günlərdə çapdan çıxan Yeni Azərbaycan Partiyasının Siyasi Şurasının üzvü, YAP Qaradağ rayon təşkilatının sədri Aydın Hüseynovun «Müstəqil Azərbaycan-20: İqtisadi inkişaf yolu» adlı kitabı da müstəqil Azərbaycanın illik inkişaf yolu, iqtisadi nailiyyətlər və hadisələr barədə düzgün və analitik prizmadan yanaşma tərzinə görə, mühüm əhəmiyyətə malikdir. Yeni nəşr öz sanbalına və ideya-məzmun keyfiyyətlərinə görə, xüsus-

silə fərqlənir. Kitabda Azərbaycanın iqtisadi inkişafının 20 illik dövrü dərin təhlil obyektidir. Azərbaycan iqtisadiyyatının ötən iki onillik dövrü barədə ən fundamental araşdırmaları və analitik yanaşmanı özündə əks etdirən nəşrdə respublikamızın hərtərəfli inkişaf modelinin elmi-nəzəri əsasları barədə dərin tədqiqi materiallara geniş yer verilib.

«Müstəqil Azərbaycan-20: İqtisadi inkişaf yolu» kitabı ön söz və dörd fəsildən ibarətdir. Kitab respublikamızın ötən 20 illik sosial-iqtisadi-siyasi-ictimai vəziyyətinə dair mənzərəni tam açıq şəkildə əks etdirir, həyata keçirilən genişsistemli islahatların mühüm nəticələri barədə təfərrüatlı bilgiler verir. Müəllif müstəqillik dövrünün ötən 20 ili ilə bağlı iqtisadi-nəzəri konseptual araşdırma aparıb, respublikamızda ötən müddət ərzində həyata keçirilən sistemli islahatlar və əldə olunan uğurlar barədə mühüm fundamental təhlillərə yer verib. Ölkəmizin makroiqtisadi sabitliyinin və yüksək inkişafının bütün parametrləri nəşrdə əhatəli və sistemli şəkildə öz əksini tapır.

Aydın Hüseynov kitabda dünya dövlətlərinin inkişaf meyarlarına yaxınlaşan Azərbaycanın özünəməxsus milli inkişaf yolu keçməsinə konkret arqumentlərə və elmi-analitik təfəkkürə əsaslanaraq əhatəli və tam təfərrüfatlı şəkildə araşdırıb.

Məlum olduğu kimi ötən əsrin sonlarında dövlət müstəqilliyini bərpa edən Azərbaycan ağır iqtisadi-siyasi, sosial problemlərlə üz-üzə qalmışdı. Ənənəvi planlı təsərrüfat iqtisadiyyatından imtina edilərək yeni iqtisadi formasıyaya keçid fonunda isə lazımi bazanın yoxluğu, ilk illər hakimiyyətdə olan və tez-tez dəyişən qüvvələrin idarəçilik qabiliyyətlərinin aşağı səviyyədə olması, siyasi səriştəsizliklər respublikamızın vəziyyətini daha da ağırlaşdırırdı. Təbii ki, bütün bunlar əhalinin maddi rifah halında əks olunmaqda, yaşayış səviyyəsinin sürətlə aşağı düşməsinə, sosial qayğıların miqyasının genişlənməsinə səbəb olurdu. Res-

publikamızın zəngin təbii ehtiyatalara, elmi və insan potensialına malik olmasına baxmayaraq, iqtisadi, sosial zəmində də vəziyyətin hər keçən gün daha da ağırlaşması Azərbaycanda o dövr üçün onsuz da tez-tez pozulan daxili sabitliyə, o cümlədən dövlət müstəqilliyinə yaranmış təhdidin miqyasını genişləndirirdi.

Bu cür ağır siyasi dövrdə Azərbaycanı öz həqiqi müstəqilliyinə qovuşdura biləcək, siyasi sabitliyi bərpa edəcək və iqtisadiyyatın inkişafına nail ola biləcək siyasi Liderə ehtiyac var idi. Bu Ümummillə lider Heydər Əliyev idi. Ulu öndərin yenidən hakimiyyətə qayıdışı ilə Azərbaycanın iqtisadi-siyasi həyatında tamamilə yeni səhifə açıldı. Ulu öndər Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın fundamental iqtisadi inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirdi. Azad bazar münasibətlərinə əsaslanan milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasının dərin əsasları yaradıldı.

Kitabda 1991-1993-cü illərdə Azərbaycanda ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, elmi-mədəni, hüquqi-demokratik sahələrdə ümumi vəziyyət, siyasi gərginliklər, qeyri-sabitlik və ağır iqtisadi böhran şəraitində respublikamızın dövlət suverenliyinə qarşı xarici təhdidlər, Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə qayıdışı və milli dövlətçilik ənənələrinin formalaşması, siyasi-iqtisadi sabitliyin bərpası, quruculuq və inkişaf strategiyasının hazırlanaraq həyata keçirilməsi, 1993-1997-ci illərdə iqtisadiyyatın bərpası, genişmiqyaslı islahatların mühüm komponentləri və iqtisadi strategiyanın sosial-elmi-iqtisadi nəticələri yüksək peşəkarlıqla təhlil və tədqiq olunur.

«Müstəqil Azərbaycan-20: İqtisadi inkişaf yolu» kitabının hər fəslə ötən 20 ilin müxtəlif dövrləri, iqtisadi hadisələri, inkişaf və sosial nailiyyətlər barədə geniş məlumatların əldə olunması baxımından çox faydalıdır.

Müəllif qeyd edir ki, müstəqil dövlətin sabitlik göstəriciləri onun iqtisadiyyatının strukturunu və iqtisadi reformalara həssas-

lığı ilə sıx bağlıdır. Eyni zamanda, siyasi, iqtisadi, sosial islahatları aparmaq üçün güclü şəxsiyyətin olması labüddür. Bunu isə yalnız zəngin siyasi idarəetmə məharətinə və milli dövlətçilik ənənələrinə ən kiçik nöqtələrinə qədər dərinləndən bələd olan, reformaların mahiyyətini bütün təfərrüatları ilə dərk edərək həyata keçirmək qüdrətində olan, pragmatik keyfiyyətləri və digər nadir xüsusiyyətləri ilə seçilən böyük şəxsiyyət - Ulu öndər Heydər Əliyev bacardı. Dahi şəxsiyyət müstəqil Azərbaycanın əhatəli inkişaf strategiyasının hazırlanmasına əsaslı baza yaratdı. Ümummillə lider Heydər Əliyev ölkənin yeni makroiqtisadi siyasətinin şəxslərini dərinliklərinə qədər mahircəsinə tədqiq edərək fundamental iqtisadi model hazırladı. Bu model çoxistiqamətli və uzunmüddətli dinamik inkişafın alt sütunlarını təşkil etməklə perspektiv siyasi-iqtisadi proseslərin gözləntiləri də nəzərə alınmaqla tərtib olunan zəngin konsepsiya idi.

Aydın Hüseynov kitabda 1994-2000-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf dinamikası, yeni makroekonomik hədəflərin əhəmiyyəti, maliyyə sabitliyinin möhkəmlənməsi, valyuta ehtiyatlarının artması, sosial proqramların genişlənməsi, XXI əsrin yeni inkişaf ssenariləri, 2000-2003-cü illər ərzində Azərbaycanın iqtisadi-sosial-ictimai həyatında yeni dinamizm elementləri və digər iqtisadi proseslərə ümummillə yanaşma tərzilə yanaşı, öz orijinal və pragmatik siyasi və iqtisadi baxışları prizmasından yer verir, oxucuda zəngin təəssürat yaradır.

Kitabın hər fəslilə yeniliklər və orijinal analitik məzmun baxımından fərqlənir. Müəllif yeni əsrin əvvəllərindən başlayaraq dərin xarakter alan islahatların konkret olaraq yaratdığı mühüm uğurlar və yenilikləri, iqtisadiyyatın dinamikasında modernizasiya elementlərini, Prezident İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən iqtisadi strategiyanın yeni inkişaf erasında çoxkompo-

mentli sistem üzrə dərinləşdirilməsini, ölkə iqtisadiyyatında keyfiyyət dəyişikliklərini dolğun şəkildə təqdim edir.

Aydın Hüseynov keçid iqtisadiyyatını arxada qoyan Azərbaycanın bu yeni mərhələyə qədəm qoymasının fundamental səbəblərini də elmi-iqtisadi-analitik fikirlərlə oxucuya təqdim edir, Prezident İlham Əliyevin müəllifi olduğu yeni iqtisadi modelin mühüm nəticələrini əsaslandırılmış formatda diqqətə çatdırır. Qeyd olunur ki, Prezident İlham Əliyevin rəşional, qətiyyətli, praqmatik, düşünölmüş siyasəti nəticəsində Azərbaycan yeni onilliyə qədəm qoyub. Qarşidakı onillikdə respublikamızın sosial-iqtisadi tərəqqisi daha da güclənəcək, sosial rifah və sıçrayışlı inkişaf pozitiv xarakter alacaq.

Azərbaycan hazırda çoxsistemli və təmkinli islahatlar strategiyasını uğurla həyata keçirirək bir çox inkişaf etmiş dövlətlərin meyarlarına yaxınlaşmış. Respublikamız enerji sektorunun yüksək inkişafına nail olmaqla, eyni zamanda neft-qaz gəlirlərinin digər iqtisadi bölmələrə transformasiyasını reallaşdırmaqla, həm ümumi iqtisadi inkişafı təmin edib, həm də güclü sosialyönlü iqtisadi platforma yaradıb. Bu gün Cənubi Qafqaz regionunun ən sürətlə inkişaf edən, qlobal enerji-kommunikasiya layihələrinin lokomotivinə çevrilən, bütün sahələrdə sürətlə modernləşən dövlət kimi tanınır.

Müəllif qeyd edir ki, Azərbaycanda milli iqtisadiyyatın bazar prinsipləri əsasında formalaşması prosesi artıq başa çatıb. Hazırda tamamilə yeni məzmunlu makroiqtisadi situasiya qərarlaşıb, yaxın keçmişdə iqtisadi proseslərin tənظیمlənməsi və idarəedilməsi sferasında tətbiq olunan prinsip və prosedur qaydaları əhəmiyyətli mahiyyət dəyişikliyinə məruz qalıb. Mahiyyətə təbii səciyyə daşıyan keyfiyyət yeniləşməsi sosial-iqtisadi həyatın istisnasız olaraq bütün sferalarını əhatə edib. İndi Azərbaycanın modernləşmə erası start götürüb.

Kitabda, həmçinin, Azərbaycanın tərəqqi və sıçrayışlı inkişaf erasının ssenariləri, XXI əsrin ikinci onilliyində iqtisadi-siyasi mənzərəsi, progressiv meyillər, respublikamızın dünya iqtisadi sistemində nüfuzunun güclənməsi, diversifikasiya siyasətinin genişlənməsi, ölkəmizin maliyyə qüdrəti və dünya enerji bazarında ölkəmizin strateji mövqeyinin artması, qarşıdakı onillikdə Azərbaycanın yeni inkişaf konsepsiyasının istiqamətləri, innovativ iqtisadiyyatın başlıca hədəfləri ilə bağlı fundamental-elmi-iqtisadi-nəzəri təhlillər aparılıb.

Ümumiyyətlə, «Müstəqil Azərbaycan-20: İqtisadi inkişaf yolu» kitabı respublikamızın ötən 20 illik tarixi, siyasi, iqtisadi, sosial, ictimai həyatı ilə əlaqədar çox mühüm və zəngin təəssüratlar yaradan nəşr kimi yüksək qiymətləndirilə bilər. Bu kitab zəngin iqtisadi nəşr sayılmaqla bərabər, Azərbaycanın sürətli inkişafı, çoxsystemli islahatlar, ölkəmizin yeni inkişaf meyarları və modeli barədə fundamental bir elmi-iqtisadi-siyasi mənbə, real hadisələrin analitik toplusu kimi region ölkələrinin ictimai auditoriyası üçün də böyük maraq doğura bilər. Dünya oxucusu Azərbaycan iqtisadiyyatı, ölkəmizin həyata keçirdiyi islahatlar, milli inkişaf modelinin mühüm konseptual əhəmiyyəti barədə dolğun və hərtərəfli məlumat əldə etmək üçün «Müstəqil Azərbaycan-20: İqtisadi inkişaf yolu» kitabından faydalana bilərlər.

**Ziyad SƏMƏDZADƏ, akademik,
Milli Məclisin İqtisadi Siyasət Komitəsinin sədri**

I F Ə S İ L

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN İQTİSADI İNKİŞAF PLATFORMASI - HEYDƏR ƏLİYEV MÜKƏMMƏL İNKİŞAF MODELİNİN BANİSİ KİMİ

Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanda iqtisadi-siyasi-sosial vəziyyət

Müstəqillik hər bir xalqın ən zəngin sərvəti, öz milli məniyyətinin təsdiqi, dövlətin varlığının mövcudluğu və dünya sivilizasiyasına qoşuşması kimi fundamental prinsipləri özündə ehtiva edir. Müstəqillik asan yolla və istənilən tarixi dövrdə qazanılmazdır. Dövlətin öz müstəqilliyini əldə etməsi tarixi zərurətin meyarları əsasında və xalqın milli dövlətçilik ənənələrini formalaşdırma bildiyi ictimai-siyasi zəminin mövcudluğu şəraitində mümkünləşir. Müstəqilliyin əldə olunması üçün tarixi zəmin və şəraitin yetişməsi ilə bərabər, onun mövcudluğunu təmin edən və möhkəmləndirən bazislər də əsas rol oynayır. Yetişmiş səmərəli və əlverişli tarixi şəraitdən istifadə edərək müstəqilliyi əldə edən dövlətlərin qarşısında daha yeni tarixi zərurətlər durur ki, onu da realizə etmək hər bir ölkə üçün asan deyil.

Müstəqilliyin dayaq sütunlarını, milli-ideoloji əsaslarını, suveren dövlətçilik institutlarını yaratmaq və onu həyata keçirmək üçün güclü dövlət siyasətinin və eyni zamanda, milli liderin olması əsas tələblərdəndir. Bunlar dövlətin altsistemini təşkil edir və olmadıqda müstəqillik üçün ağır şərtlər meydana çıxır. Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən son-

ra üzləşdiyi çətin sınaqlar suverenliyin qorunması üçün ciddi problemlər ortaya qoymuşdu. Müstəqilliyi əldə etmək nə qədər çətin olsa da onu saxlamaq ondan da çətin və ağırlı olub. Bu, bir tarixi qanunauyğunluqdur ki, hər hansı bir ölkənin milli maraqlara cavab verən iqtisadi siyasət yürütməsi, sosial-iqtisadi inkişaf doktrinasını həyata keçirməsi üçün mütləq şəkildə suverenliyi, müstəqilliyi olmalıdır. Müstəqil ola bilməyən, dövlətçilik ənənələrini formalaşdırmayan ölkənin daxili-xarici iqtisadi strategiyasının reallaşmasından söhbət gedə bilməz. Əks halda müstəqilliyi formal xarakter daşıyan dövlətin milli maraqlara cavab verən inkişaf xətti, iqtisadi modeli olmayacaq. Məhz bu tarixi zərurətin məntiqi nəticəsi olaraq müstəqil və milli iqtisadiyyatın yaradılmasının alt bazası, möhkəm sütunları birbaşa dövlət müstəqilliyinin təmin edilməsi ilə bilavasitə bağlıdır.

Müstəqil dövlətin sabitlik göstəriciləri onun iqtisadiyyatının strukturunu və iqtisadi reformalara həssaslığı ilə ölçülür. Dağınıq və pərakəndə iqtisadiyyat, köhnə platformalardan uzaqlaşma bilməyən iqtisadi kurs milli iqtisadiyyatın progressiyadan depressiyaya meyillənməsinə gətirib çıxarır, sosial sferalarda təhlükəli yoxsulluq və fəlakət tendensiyasına səbəb olur. Suverenliyini yenidən qazanmış Azərbaycanın həmin dövrki iqtisadi mənzərəsi heç də yaxşı səciyyələndirilə bilinməz və siyasi dağınıqlığın iqtisadi bölmələrə daha mənfi tranzitini görmək olar. Ölkə iqtisadiyyatının infrastrukturunun dağılması tənəzzül meyllərinin güclənməsinə «qida verir», müşahidə olunan destabilizasiyanın əhatəsini genişləndirirdi.

Təbii ki, 1991-ci ildə ölkənin milli dövlətçilik konsepsiyasını müəyyən etmək, iqtisadi islahatların konseptlərini və strategiyasını hazırlamaq həmin dövrün iqtisadi-siyasi həyatında ən ciddi tələbələr kimi dururdu və Azərbaycanın sosial-iqtisadi həya-

tı qeyri-bərabər ictimai hadisələrlə xarakterik idi və bu proseslərdə ölkənin idarəçilik sisteminin tənzimlənməsi çox çətin hesab oluna bilərdi. Həmin dövrün tarixi gerçəklikləri tam qabarıq şəkildə bu illərdəki acınacaqlı vəziyyəti əks etdirir. Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzünün getdikcə daha mütəşəkkil xarakter aldığı, respublikada müxtəlif siyasi qruplaşmalara məxsus qanunsuz silahlı dəstələrin yaradıldığı, ölkəni qeyri-sabit ictimai-siyasi durumun mövcud olduğu, anarxiya, siyasi və iqtisadi böhranın hökm sürdüyü, 1991-1992-ci illərdə hakimiyyətdə olan rəhbərlərin səriştəsiz siyasəti nəticəsində gənc respublikanın siyasi və iqtisadi dayaqlarının zəiflədiyi bir dövrdə kompleks, sistemli və genişhəcmli tədbirlər, radikal islahatlar həyata keçirmək olduqca ağır idi.

Ötən 20 illik qısa bir tarixin siyasi mənzərəsinə nəzər salmaq kifayətdir ki, müstəqilliyin ilk ilində ölkədəki gərgin vəziyyət barədə bütün təfərrüatları ilə zəngin məlumatla malik olasan. İqtisadiyyatda artıq 1989-cu ildən başlamış geriləmə prosesi müstəqilliyin ilk üç ilində daha da dərinləşmişdi. Əgər 1989-1991-ci illərdə ümumi daxili məhsul istehsalı hər il orta hesabla 5,7 faiz azalırdısa, sonrakı üç il ərzində azalmanın sürəti 3,8 dəfə artmışdı. 1993-cü ildə 1990-cı ilə nisbətən 2 dəfə az sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulu istehsal edilmişdi.

Siyasi gərginliklərin dərinləşdiyi və iğtişaşların daha qorxulu məcraya yönəlməsi insanlar arasında dərin inamsızlıq sindromları yaradır, ən əsası isə müstəqil dövlətin işğalçı bir ölkə tərəfindən ardıcıl olaraq hücumlara məruz qalması sayəsində insan və torpaq itkiləri ilə üzləşməsi, milli istehsal sahələrindən təcrid olması, hökumət institutunun idarəolunmaz sosial proseslərin mərkəzinə çevrilməsi ümumi inkişafın tədrici zəifləməsindən böyük tənəzzülə meyillənməsinə səbəb olmuşdu.

Həmin illərdə ölkənin ümumi iqtisadi potensiallıq şkalasının mövcud vəziyyəti barədə real qənətə ümumi daxili məhsulun (ÜDM) struktur bölmələrinə nəzər salmaqla gəlmək olardı. ÜDM-nin əsas aparıcı bölmələri olan sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının kəskin şəkildə azalması və bu sahələrdə ümumi təsərrüfat bölmələrinin öz rentabelliyini itirməsi milli iqtisadiyyatın dağılmasından xəbər verirdi. Hələ SSRİ imperiyasının son nəfəslərini verdiyi dövrlərdə milli məhsul istehsalında ənənə tendensiyasının nəzərə çarpması, illik ümumi istehsalın 2,3 faiz azalması və sənayeləşmədən uzaqlaşma iqtisadi fəlakətin başlanmasına işarə idi və makroekonomik tədbirlərə başlamaq barədə ilkin siqnailləri verirdi.

Keçmiş müttəfiq respublikalar arasında onilliklər ərzində formalaşmış qarşılıqlı mübadilə və istehsal-kooperasiya əlaqələrinin birdən-birə kəskin şəkildə pozulması nəticəsində istehsalın səviyyəsinin aşağı düşməsi, müəssisələrin öz fəaliyyətlərini ya məhdudlaşdırmaq, ya da dayandırmaq məcburiyyətində qalması, işçilərin kütləvi sürətdə işdən azad edilməsi və əhalinin gəlirlərinin əsas hissəsini təşkil edən əmək haqqının səviyyəsinin real ifadədə aşağı düşməsi daxili böhran resessiyalarını gücləndirmiş, inflyasiya prosesi qarşısı alınmaz problemə çevrilmişdi. Nəticədə inflyasiya dəhşətli bir səviyyəyə çatmışdı.

Ümumiyyətlə, baş verən makroiqtisadi və makrososial proseslər iqtisadi tənəzzülü xeyli sürətləndirdi və bu dövrdə inflyasiya özünün ən yüksək səviyyəsinə - hiperinflyasiya mərhələsinə qədəm qoydu. 1992-ci ildə istehlak qiymətləri indeksi 125 dəfə artmışdı. Ümumiyyətlə, 1992-ci ildə istehlak qiymətləri 1991-ci ilə nisbətən 10,12 dəfə, 1993-cü ildə 1992-ci ilə nisbətən 12,3 dəfə, 1994-cü ildə 1993-cü ilə nisbətən 17,65 dəfə artmışdı. 1993-cü ildə inflyasiya səviyyəsi 1763.5 faizə çatdı. Hal-

buki bu dövrdə əhalinin real gəlirləri inflyasiya ilə nisbətdə 4 dəfə aşağı idi.

İqtisadiyyatın normal qanunauyğunluqlarından biri mal və xidmətlərin qiymətlərinin artması fonunda bütün sektorlara ciddi, hətta bəzən dağıdıcı zərbə vürməsi ilə səciyyəvidir. Buna görə də 1992-1993-cü illərdə qiymət indeksinin yüksəlməsi sosial sektorun dərin qatlarına işləyərək ev təsərrüfatlarına, insanların şəxsi həyatlarına, istehlak büdcələrinə, real pul gəlirlərinə, ən əsası isə gündəlik sosial durumlarına mənfi təsirləri ilə xarakterik idi. Təbii ki, bu amillər əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin itməsinə və onların sosial durumunun ağırlaşmasına səbəb olurdu. Həmin dövrdə iqtisadi resursların olmaması, dövlət büdcəsinin məhdudluğu, sosial imkanların yox dərəcədə olması, xəzinənin iqtisadi layihələri və maliyyə öhdəliklərini həll etmək üçün çatışmaması ümumilikdə, iqtisadi-siyasi vasitələrə çatmağa mane olurdu.

Bu dövrdə ən ciddi problem sosial sahədəki neqativ amillərin artması və sosial-monetar siyasətin iflasa uğraması idi. Maliyyə sabitliyinin pozulması nəticəsində pul siyasəti də öz effektivliyini itirmişdi və istehlak mallarına dövlətin tənzimləmə mexanizmləri tükənmişdi. Hökumət faktiki olaraq qiymət bazasına nəzarət edə bilmirdi, Milli Bankın və digər iqtisadi komandanın inflyasiyanın qarşısının alınması üçün təsirli tədbirlər görməyə imkanları yox idi. İqtisadiyyatda tənəzzül o həddə çatmışdı ki, pul kütləsi bazardakı qiymətlərin artımı fonunda dəyər funksiyasına malik deyildi. Ümumi daxili məhsul 1993-cü ildə köhnə manatla cəmi 157 milyard manat idi ki, bu da dollar ekvivalenti ilə 100 milyon dollardan bir qədər artıq sayıla bilərdi. ÜDM-in 30-35 faizini büdcə gəlirlərinin formalaşmasına yönəldən AXC hakimiyyəti 30 milyon dollar həcmində büdcə paketi ilə nəinki iqtisadi layihələri maliyyələşdirmək, heç

aylıq maaşları belə ödəmək iqtidarında deyildi. ÜDM-in iki dəfədən çox, milli gəlirlər balansında aparıcı sektor sayılan sənaye məhsulu istehsalının isə iki dəfə aşağı düşməsi, eləcə də kənd təsərrüfatında 35 faizlik geriləməsi digər sektorların tempinə mənfi fəsadlarını göstərirdi. Bu illər ərzində ölkə iqtisadiyyatında ÜDM hər il 13-20 faiz azalırdı. Bunun nəticəsi olaraq əhalinin həyat səviyyəsinin ümumiləşdirici göstəricisi olan əhalinin pul gəlirləri real ifadədə 3,6 dəfə, adambaşına pul gəlirləri orta hesabla 1,4 dəfə aşağı düşmüşdü. 1991-ci ildən başlayaraq dörd il ərzində əhalinin əməkhaqqı üzrə əldə etdiyi real gəlirlərin səviyyəsi 8,2 dəfə azalmışdı. İstehsal sahələrinin sıradan çıxması nəticəsində işsizlik səviyyəsi xeyli yüksəlmişdi. İqtisadi fəal əhali içərisində məşğul əhalinin sayında azalma müşahidə olunurdu.

1993-cü ildə sosial bölmədə vəziyyət daha acınacaqlı idi. Ölkə üzrə orta pensiya məbləği təxminən 5 dollara, orta maaş həddi 20 dollara bərabər idi. Bu dövrdə hökumət maliyyə-fixsal siyasətin həyata keçirilməsində bir sıra problemlərlə üzləşdi və Milli Bankın (indiki Mərkəzi Bank) üzərinə olmayan ağır yük qoyuldu. 1991-1993-cü illərdə büdcə kəsiri Milli Bank (MB) tərəfindən maliyyələşdirildi ki, bu da pul kütləsinin həddindən çox artmasına səbəb oldu.

Ölkədə baş verən siyasi, hərbi, sosial, ictimai uğursuzluqları aradan qaldıra bilməyən bu illərdəki iki iqtidar komandasının (1991-ci ildə Mütəllibov komandası, 1992-1993-cü illərdə AXCP-Müsavət birləşməsi) rentabelliyni itirmiş müəssisələri bərpa etmək əvəzinə, onların dövrüyyə vəsaitlərini sataraq əmək kollektivlərinin borclarını ödəməyə cəhd etməsi isə bu dövrün iqtisadi tragediyası idi. Əmək məhsuldarlığı ilə əməkhaqqı arasında yaranmış kəskin fərqlər iqtisadiyyatın sabitliyinin pozulmasına daha da təkan vermişdi.

İstehsalın kəskin şəkildə azalması, siyasi qeyri-sabitlik, müharibə, bazar elementlərinin kortəbii fəaliyyəti kimi iqtisadi proseslər və dövlət xərclərinin, əmək haqqı səviyyəsinin bir neçə dəfə artırılması, maddi vəziyyəti ağır olan sosial təbəqəyə güzəştlər, düşünülməmiş pul-kredit, vergi-büdcə, maliyyə-bank və xarici ticarət siyasəti tədbirləri dövlətin real iqtisadi imkanları ilə uzlaşmadığından inflyasiyanı daha da sürətləndirirdi.

Ölkədəki böhran tendensiyasının kəskin və kataklizm həddinə çatması və qorxulu tendensiyaların yaranması AXC hakimiyyətini narahat etmir, iqtisadi islahatlar zəif və kosmetik xarakter daşıyırdı, nəticədə iqtisadiyyatın real sektorunda bütün indikatorlar üzrə neqativ meyillər müşahidə olunurdu.

1992-ci ilin avqust ayında respublikamızda pul tədaviyinə başlanması və yeni maliyyə-kredit-pul siyasətinin həyata keçirilməsi də maliyyə sistemindəki böhran dalğasının qarşısını ala bilmədi. Ölkənin maliyyə-fiskal siyasəti uğursuz nəticələr verdi ki, dövlət büdcə öhdəliklərini yerinə yetirə bilmədi. Hökumətin maliyyə rezervlərindən ümumi iqtisadi inkişafa yardım edə bilməməsi, həmin dövrdə qızıl ehtiyatlarının şəxsi məsrəflərə yönəldilməsi, dövlətin gəlir və xərclərinin tənzimləyə bilməməsinə yol açdı, gəlir və xərclər arasında uçurum dərinləşdi, büdcə sistemi və büdcədənkənar fondlar kəsirlə işləməyə başladı. Həmçinin, 1992-ci ildə büdcə və borc probleminin kəskinləşməsi dövlətin daxili borclarının yüksəlməsinə, pulun dəyərdən düşməsinə, pul emissiyasının sürətlənməsinə səbəb oldu. Pul emissiyası əhalinin pul gəlirinin 40-45 faizini təşkil etdi, nəticədə səmərəsiz kağıza çevrilən pullar inflyasiyanın yeminə çevrildi. 1992-ci ilin avqust ayında tədavi ilə buraxılan milli valyuta - manat tezliklə qiymətdən

düşməyə başladı və 1995-ci ilədək onun məzənnəsi Rusiya rubluna nisbətdə 9 dəfə, ABŞ dollarına nisbətdə isə 245 dəfə aşağı düşdü. Bununla bərabər, bank vahidləri müflisləşmə ilə üzləşdi, əksəriyyəti borc öhdəliklərini ödəyə bilməyərək sıradan çıxdı. Vətəndaşların banklardakı depozitləri isə «batdı». Bunun əyani sübutu kimi «Vahidbank», «Ukraynabank» və digərləri əhalinin milyonlarla rubl vəsaitini mənimsədi. Həmin dövrdə MB-nın bank sektoru üzrə təyin etdiyi faiz dərəcələrinin 250 faizə çatması isə bank sektorunu iflic vəziyyətə salmışdı.

Ölkənin maliyyə sisteminin dağılması ilə yanaşı, əsaslı kapital qoyuluşlarının sıfıra enməsi, iqtisadiyyatın real sektorunun maliyyə vəsaitlərindən məhrum olması investisiya siyasətini də iflic vəziyyətə saldı. Bu illər ərzində iqtisadiyyata əsaslı vəsait qoyuluşu 65 faiz azalmışdı. Nəqliyyat sektorunda kəskin geriləmə qeydə alınmışdı. Yük daşımalarının dövrüyyəsi 67 faiz enmişdi, mal dövriyyəsi isə 56-57 faiz aşağı düşmüşdü. Həmin dövrlərdə ölkəyə investisiya qoyuluşları da yox səviyyəsindəydi. Azərbaycanın bir neçə beynəlxalq maliyyə təşkilatı və xarici kredit qurumları ilə əməkdaşlığa dair saziş imzalamasına baxmayaraq respublikamıza sərmayə və ya kredit verən yox idi. Bir sözlə, iqtisadiyyatın bütün bölmələri və ümumi makroiqtisadi panorama ağır tendensiyaları daha da dərinləşdirirdi.

Çox təəssüf ki, bu tarixi zərurətin makrosiyasi və makroiqtisadi təfərrüatlarını başa düşmək istəməyən iqtisadi idarətmə institutları yeni siqnalları qəbul edərək reformalara hazır deyildi. Zaman isə gözləmədi və xalq təsərrüfatının planlaşdırılmış təsərrüfat sistemi plansız bir məcraya istiqamətlənmişdi. Vəziyyət sonrakı ildə daha da pisləşməyə başladı. Bu o dövr idi ki, Azərbaycan öz müstəqillik aktını qəbul edirdi, gənc respublika-

nın suveren strukturları formalaşdı. Belə bir sitasiyada ölkədə gözlənilən bütün təhlükələri, istər xarici təsirləri, istər daxili siyasi sabitliyi, istərsə də iqtisadi-sosial vəziyyəti təmin etmək böyük idarəçilik qabiliyyətinə malik olan iqtidar komandasının, milli mənafeləri qoruya bilən və sərəştəli hökumət administrasiyasının olması zəruri idi.

Müstəqil dövlətin başında dayanan qüvvələr anlaya bilmirdilər ki, Azərbaycan artıq sovet ölkəsi deyil və ittifaq ölkələri arasında siyasi-iqtisadi tellər qırılıb və mərkəzləşdirilmiş administrativ-imperativ planlı təsərrüfat mexanizmləri uzaqda qalıb, indi isə yeni iqtisadi meyarlarla yaşamaq, idarə etmək, qeyri-sabitləşdirici siyasi faktorlara qarşı effektiv tədbirlər görmək lazımdır.

İnkişaf etmiş ölkələrin keçdiyi tərəqqi yolu və möhkəm siyasi sabitlik təcübəsi təsdiq edir ki, sistemli və davamlı islahatların həyata keçirilməsi üçün müstəqilliklə yanaşı, normal tarixi şəraitin, siyasi-ictimai zəminin olması da zəruridir. Ötən illərin tarixi gerçəkliklərinə baxsaq Azərbaycan iqtidarının siyasi sabitliyi möhkəmləndirmək və ictimai prosesləri tam izləyərək normal mühitin yaranmasını təmin etmək manevrləri öz böhrəsini verdi və rəşional idarəçilik manevrləri sayəsində Ulu öndər Heydər Əliyev islahatları tarixi şəraitə uyğun, əlverişli mühitin formalaşdığı cəlbədicə bir atmosferdə həyata keçirdi. Bu isə qeyd etdiyimiz kimi islahatların tarixi şəraitə uyğun keçirilməsinin dönməzliyinə təminat verdi, reformaların möhkəmliyini və əhatəlilyini, geniştutululuğunu şərtləndirdi.

Milli dövlətçiliyin sütunlarını möhkəmləndirmək, siyasi stabilizasiyanın yeni ictimai münasibətlər şəraitində dönməzliyini təmin etmək, ölkədə kompleks islahatlara başlamaq, xarici dövlətlərlə əlaqələr yaradaraq siyasi-hərbi gərginliyi

azaltmaq, iqtisadi vəziyyəti normal inkişaf məcrasına yönəltmək üçün qətiyyətli idarəetmə qabiliyyəti olan liderə ehtiyac var idi. Çökmüş iqtisadiyyatı bərpa etmək, xaos və böhranı aradan qaldırmaq, siyasi və iqtisadi sabitliyi bərpa etmək üçün Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi olduqca vacib idi.

Əslində Azərbaycanda milli dövlətçiliyin əsaslarının yaradılması, müstəqil respublikanın suverenliyi ilə bağlı strukturların formalaşdırılması Ulu Öndər Heydər Əliyevin başçılığı ilə 1990-cı illərin sonlarından başlayaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasının təmsalında reallaşdırıldı. Tarixi gerçəklik tam təsdiq edir ki, dövlət qurmaq kimi çətin, mürəkkəb və şərəfli missiyanı iradəli, geniş və qlobal dünyagörüşlü, xalqın dəstəyinə malik və onun milli liderinə çevrilmiş şəxs yerinə yetirə bilər. Bu statusa malik şəxsiyyətlərin ən nəhəngi təbii ki, Heydər Əliyev sayıla bilər.

Ümummilli Lider Muxtar Respublikada dövlət quruculuğu, hakimiyyət və idarəetmənin təkmilləşdirilməsi sahəsində qətiyyətli addımlar ataraq blokadada olan bir bölgədə siyasi və iqtisadi böhranı aradan qaldırmağa nail oldu. Naxçıvanda dərin sabitliyin bərqərar olması və xalqın güclü dəstəyi sayəsində iqtisadi islahatlar keçirildi, bazar iqtisadiyyatının ilkin təzahürləri ilə müşayiət olunan struktur dəyişiklikləri baş verdi. Özəl bölməyə təkan verən prinsiplə qərarlar sahibkarlığın inkişafına şərait yaratdı.

Təbii ki, Muxtar Respublikadakı dinc əmin-amanlıq, siyasi və iqtisadi sabitlik, insanların rahat şəkildə sabaha inamla yaşayaraq çalışmaq əzmi, Liderinə arxalanaraq inkişafa və quruculuğa öz töhfələrini verməsi respublikanın paytaxtında və digər bölgələrində birmənalı qarşılanmır, xalq AXC-Müsavat iqtidarının uğursuz fəaliyyətindən, özündənrazı və ba-

carıqsız rəhbərlərin yarıtmazlığından bezdiyini açıq şəkildə büruzə verir, Naxçıvandakı yaşayışın, ab-havanın xiffətini çəkirdi. Onlar Heydər Əliyevin Naxçıvanda qurduğu sabitliyin, inkişafın bütün ölkədə yayılmasını istəyirdilər. Belə bir situasiyanın davam etməsi, paytaxt və bölgələrdə sabaha olan inamın itməsi, digər tərəfdən isə Muxtar Respublikada yüksək həyat eşiği ilə çalışan insanların normal həyatı xalqın mövcud iqtidara olan inamsızlığını dərinləşdirir, Ulu Öndərin qayıdışı üçün əsil tarixi şəraitin yetişməsini zərurətə çevirirdi. Yeri gəlmişkən, həmin dövrdə Heydər Əliyev Azərbaycanda yenidən böyük siyasətə qayıtmaq təkliflərini qəbul etməsə də, müdrik məsləhətləri ilə xalqı yaxınlaşan böyük fəlakətdən qurtarmaq üçün iqtidara, siyasətçilərə düzgün yol göstərməyə çalışırdı.

Amma xalqın təkidi qarşısız alınmaz idi və ölkə ictimaiyyəti Ulu Öndərin ölkə rəhbərliyinə gəlməyəcəyi təqdirdə müstəqil respublikanın sonu bilinməyən ağır bir fəlakətə sürüklənəcəyini görürdü. Məhz belə bir vəziyyətdə ölkənin tanınmış ictimaiyyət nümayəndələri, ziyalılar, elm xadimləri, cəmiyyətin bütün üzvləri və sosial təbəqələri Azərbaycanı gözləyən real təhlükələrdən, xarici təhdid və təsirlərdən, daxili kataklizmlərdən, vətəndaş qarşudurmasından və separatizmdən, üstəlik Ermənistanın işğalçılıq siyasətinin güclənməsi nəticəsində torpaqların itirilməsindən dərin narahatçılıq hisləri keçirərək milli mənafə uğrunda birləşdilər. Artıq ölkədə güclü xalq hərəkatı başlanmışdı və bu genişhəcmli və ölkəmiqyaslı aksiya Qurtuluş Hərəkatına çevrilirdi.

Ümummillî Lider Heydər Əliyevi ölkənin xilaskarı kimi görən yüz minlərlə insan qətiyyət, iradə nümayiş etdirərək Naxçıvana üz tutmuşdu. Onların yeganə arzuları, ümid yerləri Heydər Əliyevin dağılmış respublikaya rəhbərlik etməyə

razılıq verməsi idi. Məhz bu məqsədlə ideoloji-siyasi konsepsiyanın hazırlanması zərurəti də meydana çıxdı. 1992-ci il oktyabrın 16-da Azərbaycanın 91 nəfər nüfuzlu ziyalı - alimlər, müəllimlər, jurnalistlər, hüquqşünaslar, həkimlər, əmək adamları, siyasətçilər ölkədə vahid milli birliyi və dövlətçiliyi özünün amalına çevirən güclü siyasi təşkilatın təsis olunmasının vacibliyini nəzərə alaraq Heydər Əliyevə müraciət etdilər. Yeni Azərbaycan uğrunda siyasi hərəkətin genişlənməsi xalqın güclü təkidi bu siyasi qüvvəni labüd edirdi. Beləliklə, Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 1992-ci il noyabrın 21-də Naxçıvanda Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) yarandı. Partiyanın strategiyasının ana xətti, başlıca məqsədi dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, ərazi bütövlüyü, sivilizasiyalı demokratik hüquqi dövlət, əmin-amanlıq və ictimai həmrəylik, sabit və sosial yönümlü iqtisadiyyat yaratmaqdan, geniş demokratik islahatlar uğrunda mübarizə aparmaqdan ibarət oldu.

Partiyanın yaranması ölkədə ictimai münasibətlər sistemində və siyasi arenada vəziyyəti tamamilə dəyişdi. Məsələ ondadır ki, Heydər Əliyev xalqına dərinədən bağlı olduğuna, canından əziz Vətəni sonsuz eşqi ilə sevdiyinə və yenidən bərpa olunmuş müstəqil ölkənin yad qüvvələrin işğalına düşməsinə qətiyyənlə qəbul edə bilmədiyinə, ölkədə qardaş qırğınının, vətəndaş müharibəsinin baş verməsinə qətiyyənlə yol verməyə razı olmadığına görə, ölkəyə rəhbərliyi qəbul etdi. Vətənin ən cəsur oğlu, böyük vətənpərvər Heydər Əliyev təbii ki, xalqın bu ağır günündə heç vaxt kənardə qala bilməzdi. O, xalqın və respublikanın hakim dairələrinin təkiddəli dəvətini qəbul edib iyunun 9-da Bakıya gəldi. Bütün Azərbaycan xalqı bu gəlişi böyük ümid və sevinclə qarşıladı.

Heydər Əliyev Azərbaycanda vətəndaş müharibəsini dayandırmaq üçün siyasi maneələri etdi. Qısa müddətdə qaradaş qırğınının, ölkənin parçalanmaq təhlükəsinin qarşısı alındı. Azərbaycan ağır fəlakətlərdən, təhlükələrdən qurtuldu. Ölkədə Qurtuluş Hərəkatı uğurla başa çatdı və 1993-cü il iyunun 15-də Heydər Əliyevin Azərbaycan Ali Sovetinin Sədri seçilməsi ilə ölkə tarixinə Milli Qurtuluş Günü kimi möhtəşəm gün qızıl hərflərlə yazıldı.

Ümummillət liderin, parlaq dühanın xilaskarlıq missiyası nəticəsində Azərbaycan dünyanın siyasi xəritəsindən silinmək təhlükəsindən qurtuldu. Milli Qurtuluş yeni, yüksək intibaha açan qapı kimi tariximizi səhifələndirdi. Onun müdrikliyi, uzaqgörənliyi, qətiyyəti və dövlətçilik istedadı sayəsində Azərbaycan tezliklə təlatümlərdən, sarsıntılardan uğurla çıxaraq gələcəyə inamla baxan bir dövlətə çevrildi.

1993-cü il oktyabrın 3-də Azərbaycan xalqının Heydər Əliyevi alternativ səs çoxluğu ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçməsi ilə ölkəmizdə sabitlik, quruculuq və inkişaf dövrü başlandı. «Dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirmək, müstəqil dövlət quruluşu yaratmaq, dövlət atributlarını yaratmaq və inkişaf etdirmək, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü, tam suverenliyini təmin etmək, ölkəmizi müharibə şəraitindən çıxarmaq, respublika vətəndaşlarının rifahını yaxşılaşdırmaq, onların yaşaması üçün lazımi şərait yaratmaq - bu vəzifələr mənim Prezident fəaliyyətimdə əsas istiqamətlər olacaqdır və mən bunların həyata keçirilməsinə çalışacağam» bəyanatı ilə xalqa səslənən Ulu Öndər Heydər Əliyev xalqın gözlədiyi bütün ümidləri doğrultmaq üçün yorulmaz fəaliyyəti ilə gərgin və həddindən artıq ağır olan reformalara başladı.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin əməli və nəzəri fəaliyyətinin əsas leytmotivi, ideya və məzmun baxımından əsas meyarı milli dövlətçiliklə bağlı fundamental prinsiplərə malik olmasıdır. Onun ideyasını, amalı və qayəsini dövlətçilik təlimi, milli-mənəvi və ideya-siyasi dünyagörüşü təşkil edir. Dahi şəxsiyyət onilliklər boyu öz dövlətçiliyindən və milli-mənəvi köklərindən ayrı salınmış, milli və dövlətçilik maraqları tapdanmış Azərbaycan xalqının özünəqayıdış və özünütəsdiqində prinsipial rol oynayan, dövlətin memarı kimi zəngin ideya-siyasi baxışlara sahib olan milli təfəkkür sahibidir.

Ulu Öndərin dövlətçilik təlimində güclü dövlət anlayışı və bütün atributları ilə birgə dövlətin iqtisadi, siyasi, sosial və mənəvi əsasları öz əksini tapıb. Onun müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaradılması konsepsiyasını həyata keçirməsi, Azərbaycan vətəndaşlarını birləşdirən, xalqımızı beynəlxalq aləmdə vahid amal, əqidə, məqsəd və məram ətrafında səfərbər edən milli təlimi - Azərbaycançılıq ideologiyası elmi-siyasi-nəzəri konseptual məzmununa görə əvəzolunmaz mərkəzdir. Bu fundamental meyarlar və prinsipial fəaliyyət planı respublikamızın milli dövlətçilik strukturlarının formalaşmasına zəngin baza yaratmış oldu. Ümummilli Lider Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini qoruyaraq möhkəmləndirmək, demokratiyanı inkişaf etdirmək, ölkənin bazar iqtisadiyyatı yolu ilə tərəqqisinə şərait yaratmaq, erməni təcavüzkarlarına qarşı xalqın ədalətli müharibəsini sülh vasitələri ilə başa çatdırmaq, respublikanın ərəzi bütövlüyünü bərpa etmək üçün yorulmaq bilmədən çalışdı. Ölkədə dövlətçiliyin bərpa və inkişaf etdirilməsinə, ictimai-siyasi sabitliyin, ərəzi bütövlüyünün təmin olunması kimi mürəkkəb işə dövlət intizamının, qanunçuluğun, hüquq-mühafizə orqanlarının, ordunun möhkəmləndirilməsindən başlandı.

İslahatların dərin əsasları - hüquqi baza

"Respublika iqtisadiyyatı, demək olar ki, tamamilə dağıdılib, xalqın rifah halı aşağı düşüb. Lakin respublikanın böyük sosial-iqtisadi, elmi-texniki potensialı var. Azərbaycanın coğrafi-siyasi vəziyyəti, onun təbii sərvətləri, uzun illər boyu yararlanmış əsas fondları respublikanı bu ağır böhrandan çıxarmağa imkan verir. Digər tərəfdən, yeni islahatlar aparmaq yolu ilə bazar iqtisadiyyatına keçmək istiqamətində hərəkət etməliyik".

Ümummilli lider Heydər ƏLİYEV

Azərbaycanda iqtisadi inkişafın fundamental elmi-nəzəri-konseptual əsaslarının yaradılması, çoxkomponentli islahatların yeni bazar münasibətlərinə transformasiyasını şərtləndirən baza sütunlarının müəyyən edilməsi, siyasi-iqtisadi sabitliyin möhkəm təməllərinə əsaslanan hüquqi cəmiyyətin formalaşdırılması həddindən artıq çətin və gərgin fəaliyyət proqramı tələb edirdi. Yenidən həqiqi dövlət müstəqilliyinə qovuşmuş gənc respublikanın inkişaf ssenarilərini tərtib etmək, transkontinental qlobal siyasi gərginliklərin davam etdiyi bir şəraitdə müstəqil inkişaf strategiyasının hərtərəfli, əhatəli konturlarını müəyyənləşdirmək, sosial-siyasi sabitliyin dönməzliyinə dərin təməllər yaratmaq möhkəm iradə sahibinə, uzaqgörən, təmkinli, qətiyyətli və xarizmatik şəxsiyyətə, böyük siyasi təcrübəyə malik dühaya xas ola bilərdi. Təbii ki, bu xarakterik keyfiyyətlər Ümummilli Lider Heydər Əliyevə məxsus idi.

Dünya siyasət nəhənginin xalqın bütöv və dönməz təkidi sayəsində hakimiyyətə qayıdışından sonra qeyd etdiyimiz siyasi-hüquqi-iqtisadi zərurətlərin reallaşması mümkün oldu. Ulu Öndərin zəngin siyasi idarəetmə məharəti, milli dövlətçilik ənənə-

lərinə ən kiçik nöqtələrinə qədər dərindən bələd olması, reformaların mahiyyətini bütün təfərrüatları ilə dərk etməsi və həyata keçirmək qüdrətində olması, pragmatik keyfiyyətləri və digər nadir xüsusiyyətləri müstəqil Azərbaycanın əhatəli inkişaf strategiyasının hazırlanmasına əsaslı baza yaratdı. Ümummillî Lider Heydər Əliyev ölkənin yeni makroiqtisadi siyasətinin şaxələrini dərinliklərinə qədər mahircəsinə tədqiq edərək fundamental iqtisadi model hazırladı. Bu model çoxistiqamətli və uzunmüddətli dinamik inkişafın alt sütunlarını təşkil etməklə perspektiv siyasi-iqtisadi proseslərin gözləntiləri də nəzərə alınmaqla tərtib olunan zəngin konsepsiya idi.

Ulu Öndər Heydər Əliyev respublikamızın milli inkişaf strategiyasını müəyyən edərək daxili ictimai proseslər və milli reallıqlarla yanaşı, regional geosiyasi vəziyyəti, xarici meyilləri hərtərəfli şəkildə nəzərdən keçirərək müvafiq qərarlar qəbul edirdi. Burada ölkəmizin potensial imkanları, milli mənafeləri, xarici dövlətlərlə qarşılıqlı münasibətləri, iqtisadi əməkdaşlığın yolları, qlobal iqtisadi meyillər, geosiyasi reallıqlar və bu qəbilədən olan digər vacib amillər nəzərə alınmışdı.

Həmin dövrün ilk illərində həyata keçirilən islahatlar və əldə olunan mühüm nəticələr Azərbaycanın inkişaf konsepsiyasının nə qədər zəngin olduğunu, bu strategiyanın nə dərəcədə böyük uzaqgörənliklə düşünüldüyünü və ölkəmizin hərtərəfli tərəqqisini təmin etdiyini təsdiqləmiş oldu. Respublikamız qısa müddət ərzində idarəetmə sisteminin yeniləşməsi, struktur islahatlarının aparılması, iqtisadiyyatda funksional iqtisadi mexanizmlərin tətbiq olunması, dövlət maliyyə qurumlarında islahatların həyata keçirilməsi, bazar iqtisadiyyatı ilə bağlı hüquqi-normativ bazanın yaradılması sahəsində ciddi uğurlara imza atdı. İqtisadiyyatda liberallaşmanın təmin olunması üçün ilk addımların atılması, xüsusi mülkiyyətə əsaslanan bazar iqtisadiyyatının

tələblərinin bərqərar olması Azərbaycanda maliyyə sabitliyini möhkəmləndirdi. Sistemli xarakter alan islahatların siyasi və iqtisadi inkişafın təməlinə uyğun modernizasiyası Azərbaycanın dinamik inkişafı üçün münbit zəmin formalaşdırdı.

İqtisadi reformaların həyata keçirilməsi ölkədəki siyasi sabitlik və ictimai həmrəyliyin hakim olduğu mühitdə daha effektiv nəticələr verir, öz maksimal nəticələrini göstərir. Eyni zamanda, cəmiyyətin mövcud hökumətə olan inamı, iqtidarla dərin birliyin harmoniyası siyasi-iqtisadi-hüquqi-sosial reformaların qısa müddət ərzində ictimaiyyət tərəfindən qəbul olunmasını, vətəndaşların bu progressiv yeniliklərə pozitiv münasibət göstərməsini şərtləndirmiş olur. Azərbaycanda həyata keçirilən islahatların xarakterik əlamətləri, qeyd olunan meyarlara tamamilə cavab verməsi, ictimai çoxluq tərəfindən qəbul olunaraq böyük dəstək qazanmasıdır.

İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dövlətlərin sınaqdan çıxmış təcrübəsi göstərir ki, uğurlu iqtisadi siyasətin başlıca komponenti düşünülmüş və təkamül yolu ilə iqtisadi idarəetmənin dərinləşdirilməsi, eyni zamanda, xalqın sosial rifahına xidmət edən təmkinli strateji qərarların qəbul edilməsidir. Cəmiyyət qarşısında götürdüyü öhdəliklərə sadıqlıq nümayiş etdirən hakimiyyət komandası yalnız xalqa layiqli xidmət məramını əsas tutmaqla, ölkənin bütün resurslarını qarşıya qoyduğu strateji məqsədlərin gerçəkləşdirilməsi naminə səfərbər edir, iqtisadi siyasətində hər bir fərdin maraq və mənafeyini nəzərə alır.

Ulu öndər Heydər Əliyevin idarəetmə fəlsəfəsinin və islahatları həyata keçirmək strategiyasının əsas bazislərini, başlıca ideya istiqamətlərini milli dövlətçilik ənənələrinin bütün komponentləri təşkil edirdi. Onun unikal və xarizmatik möhtəşəm idarəetmə xətti özünüdərkən güclənməsinə imkan verən sürətli inkişaf strategiyası ilə üzvi şəkildə sıx bağlı idi, dərin vəhdət təş-

kil edirdi. Ümummillə lider mükəmməl dövlət idarəçiliyi strateji proqramının müəllifi kimi mədəni və mənəvi intibahı iqtisadiyyatın və inkişafın uğurlarının başlıca amili kimi görür, bu prinsipləri sənayedəki uğurlarla əlaqələndirərək, vahid məcrada həyata keçirirdi.

Bu strategiyanın əsas məzmunu bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması yolu ilə sabit sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunmasından, əhalinin həyat səviyyəsinin ilbəl yaxşılaşdırılmasından ibarətdir. Uğurla həyata keçirilən bu strategiya nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının strukturu mülkiyyət və təşkilati-hüquqi baxımdan köklü surətdə dəyişdirilmiş, bir sıra mərkəzi və dövlət idarətmə orqanı ləğv edilmiş, digərlərinin ancaq tənziqləmə funksiyaları saxlanılmaqla təsərrüfat funksiyaları tamamilə dayandırılmışdır.

1995-ci ildən etibarən ölkədə beynəlxalq maliyyə qurumlarının maliyyə və texniki yardımını ilə makroiqtisadi sabitləşdirmə və struktur islahatları üzrə proqram həyata keçirilməyə başlandı. Proqramın birinci mərhələsində ölkədə artıq yuxarıda qeyd ediləyi kimi, qısa müddət ərzində əldə edilmiş makroiqtisadi sabitliyin daha da möhkəmləndirilməsi və dayanıqlı hala gətirilməsi istiqamətində məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirildi.

Sabitləşmə proqramının uğurla yerinə yetirilməsi ölkədə islahatların keyfiyyətə yeni mərhələsinin - struktur islahatları mərhələsinin başlanması üçün əlverişli şərait yaratdı. Qısa dövr ərzində kiçik özəlləşmə proqramı başa çatdırıldı, radikal aqrar islahatlar, torpaqların xüsusi mülkiyyətə verilməsi prosesi başlandı. Torpaq bazarının fəaliyyəti üçün zəruri hüquqi-iqtisadi mühit yaradıldı. Struktur islahatlarının tərkib hissəsi olan bank-maliyyə sektorunun yenidən qurulması, dövlət banklarının yenidən təşkil edilərək özəlləşdirməyə hazırlanması və özəl bank sisteminin möhkəmləndirilməsi istiqamətində də mühüm işlər görüldü. Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasətinin mahiyyəti və

əsas prinsipləri beynəlxalq əmək bölgüsünün xüsusiyyətlərinə, Azərbaycanın geoiqtisadi vəziyyətinə, mövcud resurs və elmi-texniki potensiala uyğun olaraq, xarici iqtisadi fəaliyyətin formalaşmaqda olan mexanizmi xarici iqtisadi strategiyanın əsas məqsədinin reallaşmasını təmin etdi. Dünya praktikasında qəbul edilmiş prinsiplər, normalar və iqtisadi mexanizmlərdən çıxış edən inkişaf edən bazar sistemi formalaşdırıldı, milli təsərrüfatın yenidən qurulması üçün dünya iqtisadi sisteminin imkanlarından istifadə edildi, xarici iqtisadi sferanın dinamik artım amilinə çevrilməsi təmin edildi.

Davamlı və dinamik inkişaf məntiqinə əsaslanan modelin bir çox strateji istiqamətləri mövcuddur. Burada sərbəst bazar münasibətlərinə əsaslanan və özünüinkişaf qabiliyyətinə malik olan sosialyönümlü bütöv iqtisadi sistemin - müstəqil milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması, ölkədə mövcud olan təbii-iqtisadi, texniki-istehsal və elmi-texniki potensialın fəal surətdə təsərrüfat dövryyəsinə cəlb olunması, milli iqtisadiyyatın dünya təsərrüfat sisteminə səmərəli şəkildə inteqrasiyasının təmin olunması əsas meyarlar kimi nəzərə alındı. Ölkəmizin inkişaf modeli iqtisadi siyasətin bütün çoxşəbəkəli taktikasını özündə birləşdirdi.

Tarixi qanunauyğunluğun əsas təzahürü reformaların icrasına hüquqi cəhətdən təminatın yaradılmasıdır. Məhz buna görə də sistemli və genişmiqyaslı islahatlar proqramının effektivliyindən danışarkən bunun üçün təmin oluna biləcək hüquqi bazanın mövcudluğu da başlıca şərt sayılır. Reformaların uğurla həyata keçməsi, yeni transformasiyaya keçid şəraitində bazar strukturlarının yaradılması və onların fəaliyyətinə stimül vermək üçün qanunvericilik aktlarının hazırlanaraq qəbul edilməsi, hüquqi bazanın gücləndirilməsi liberal iqtisadiyyatın ən zəruri qanunlarından biridir. Hüquqi baza liberal bazar iqtisadiyyatının alt qatını təşkil edən fundamental faktor sayılır. Buna görə də Azərbaycan höku-

məti bazar iqtisadiyyatının dönməzliyini geniş şəkildə təmin etmək üçün radikal islahatlara başladı və iqtisadi qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı siyasət davamlı olaraq növbəti illərdə həyata keçirildi. Təbii ki, bazar mexanizmlərinə ən böyük təminat verən və iqtisadi qanunvericiliyin bütün prinsiplərini özündə cəmləşdirən ən mükəmməl hüquqi sənəd 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul olunan ölkə Konstitusiyası sayıla bilər. Əsas Qanunun qüvvəyə minməsi ölkədə yeni iqtisadi sistemin formalaşmasının sürətlənməsinə impuls verməklə bərabər, inkişafın təminatı üçün də mühüm siyasi-ideoloji amilə çevrildi.

Milli dövlətçilik konsepsiyası və Azərbaycançılıq ideologiyası

Dünya sivilizasiyasının inkişaf qanunauyğunluqları və transformasiyalı cəmiyyətə keçidin mühüm reallıqlarından biri siyasi quruluşların dəyişməsi və yeni ictimai-siyasi münasibətlərə doğru addım atılması zamanı köhnə ideoloji-psixoloji faktorlardan imtinanın müəyyən çətinliklər törətməsidir. Kommünizm ideologiyasından imtina edən müstəqil Azərbaycanda Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişinə qədər olan dövrdə yeni ideoloji, milli ənənələrə söykənən dövlətçilik doktrinasını yaradan siyasi liderin olmaması isə bu problemi daha da mürəkkəbləşdirmişdi. Reallıq ondan ibarətdir ki, 1993-cü ildə Heydər Əliyev hakimiyyətə gələndə Azərbaycanda keçmiş kommünist ideologiyasından imtina edilmişdi.

Lakin xalqı səfərbər edən, onun kimliyini, yaratdığı dövlətin xarakterini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlayacaq və yönəldəcək milli sistem və ideya ortaya qoyulmamışdı. Keçmişin bütün varlıqlarından, o cümlədən elmi, intellektual, mənəvi, ictimai dəyərlərindən total imtina meyli Azərbaycanda, sözün həqiqi mənasında, ciddi ideoloji boşluq yaratmışdı. Bu mərhələdə cə-

miyyətin ideyasızlaşdırılması meyl, bir tərəfdən, keçmiş kommunist rejiminə nifrətdən yaranırdısa, digər tərəfdən, həmin illərdə ölkəni idarə edənlərin aydın məqsəd və məramlarının olmaması, milli-prinsipial məfkurənin kasadlığı, mövcud iqtidar nümayəndələrinin ölkə barəsində, əsasən də siyasi, iqtisadi, mədəni, mənəvi inkişafı haqqında dolğun təsəvvürə malik olmaması qeyd olunan fəsadları ortaya çıxarırdı. Ulu Öndər Heydər Əliyevin dövründə Azərbaycan vətəndaşlarını vahid amal, ideya və məqsəd ətrafında birləşdirəcək milli ideologiyanın yaradılması dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldı. Bir faktı xüsusi vurğulamaqlıy ki, başqa sahələrdə olduğu kimi, milli ideoloji baxışlar sisteminin formalaşmasında da Heydər Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varislik prinsipini saxladı və vaxtilə məhz onların birləşdirici ideya kimi irəli sürdüyü Azərbaycançılıq ideologiyasına müraciət etdi. Ulu Öndərin xüsusi olaraq vurğuladığı kimi milli ideologiya tarixi keçmişimizlə, millətimizin adət-ənənələri, dövlətimizin bu günü və gələcəyi ilə bağlı olmalıdır.

Azərbaycançılıq ideologiyası məhz Heydər Əliyevin dövründə mükəmməl bir ideoloji təlim kimi ölkənin dövlət siyasətinə çevrildi. Ümummillə Lider müstəqil dövlət təlimi və onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan Azərbaycançılıq ideologiyasının həyata keçirməklə ölkəmizin gələcək inkişafının dərin əsaslarını yaratdı. Məhz vahid milli ideologiyanın yaradılması yeni cəmiyyətə keçid dövründə psixoloji baryerlərin dağıdılması üçün təkanverici rol oynayır.

Bu mənada 1993-1995-ci illərdə köhnə ictimai münasibətlərdən yeni bazar münasibətlərinə transformasiyanın uğurlu alınması, insanlarda psixoloji amillərin sındırılması, kollektiv şəkildə bir təsərrüfatda çalışan insanların birdən-birə şəxsi, xüsusi mülkiyyətdə olan təsərrüfat subyektində çalışmağa meyl etməsi ölkədə yaradılan milli ideologiyanın təsirləri sayəsində mühüm əhəmiyyət

yət kəsb etdi. Ölkə vətəndaşlarının yeni sistemə öyrəşməsi qısa vaxt apardı və insanlar bazar iqtisadiyyatına keçidin mühüm üstünlüklərini qəbul etdilər. İlk növbədə, özəlləşdirmənin ilkin illərindən başlayaraq əldə olunan müsbət nəticələr və yeni yaradılan xüsusi mülkiyyət formaları vətəndaşlarda bu strukturlara inamı gücləndirdi. İqtisadiyyat üzərində dövlət inhisarının aradan qaldırılması və özəlləşdirmənin həyata keçirilməsi ədalətli bazar münasibətlərinin inkişafında mühüm imkanlara yol açdı.

Liberal iqtisadiyyata transformasiyada təkamül strategiyası

«Biz iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə dair tədbirlər görürük... Bütün bunların hamısı bizim bazar iqtisadiyyatına uyğun dəyişikliklər yolu ilə, dünya iqtisadiyyatına qovuşmaq yolu ilə getmək istəyimizi konkret şəkildə nümayiş etdirir».

Ümummillî Lider Heydər ƏLİYEV

Beynəlxalq təcrübəyə əsaslansaq, transformasiyalı iqtisadiyyatda makroiqtisadi proporsiyaların formalaşmasının öz nəzəri üsullarının və metodologiyasının olmasını görə bilərik. Ümumiyyətlə, yeni iqtisadi sistemə keçid cəmiyyətin iqtisadi münasibətlər sistemi ilə bağlı olduğundan islahatların kompleks və ardıcılıqla aparılması zəruridir. Çünki yeni sistemə keçərkən mülkiyyət formalarının, əhalinin həyat səviyyəsinin, milli əhəmətlərin, ideoloji görüşlərin və digər məqamların nəzərə alınması vacibdir. Buna görə də köhnə iqtisadi sistemdən yenisinə keçid təkamül yolu ilə aparıldıqda böyük effekt verir. Azərbaycan məhz qeyd olunan həmin amilləri nəzərə alaraq fundamental iqtisadi model hazırlamaqla bugünkü dinamik inkişafa müvəffəq olub.

Ölkə iqtisadiyyatında bazar prinsiplərinin bərqərar olmasını təmin etmək üçün onun liberallaşdırılması istiqamətində radikal addımlar atıldı. İqtisadi liberallaşdırma qiymət islahatlarının da radikal şəkildə davam etdirilməsini tələb edirdi. Bununla əlaqədar olaraq 1995-1996-cı illərdə qiymətlərin formalaşması prosesinin inzibati-amirlik sisteminin qalıqlarından azad olunması başa çatdırıldı. Bununla da bazar iqtisadiyyatının əsas prinsiplərindən birinin, yəni qiymətlərin bazarda sərbəst şəkildə tələb və təklif amillərinin qarşılıqlı təsiri altında formalaşması prosesinin başlanması üçün yol açılmış oldu. Bu proses bazar iqtisadiyyatının digər vacib elementi olan valyuta rejiminin sərbəstləşdirilməsi prosesi ilə tamamlandı. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən qətiyyətli iqtisadi islahatlar az bir zamanda geniş beynəlxalq dəstək aldı. Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankı Azərbaycanda iqtisadi islahatlar haqqında xüsusi proqram hazırladılar və ölkəmizə maliyyə yardımı göstərdilər. Həmin təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq şəraitində hazırlanmış sabitləşdirmə proqramına uyğun olaraq iqtisadiyyatın liberallaşdırılmasına yönələn radikal islahatlar həyata keçirildi. Sərt və çevik pul-kredit, büdcə, vergi, gömrük siyasətinin aparılması, qiymətlərin, xarici iqtisadi fəaliyyətin, valyuta bazarının liberallaşdırılması və xarici kapitalın cəlb olunması nəticəsində ölkədə makroiqtisadi və makrososial bölmələrdə sabitlik təmin edilməklə bərabər, maliyyə sektorunda aktivlik üçün stimulyerici faktora çevrildi.

Hər bir mütərəqqi cəmiyyətin ən ali məqsədi ilk növbədə ölkənin maddi- mineral və əmək resurslarının səfərbər olunaraq səmərəli istifadə olunması yoluyla vətəndaşların layiqli həyat tərzini, yüksək sosial yaşayışını təmin etməkdən ibarətdir. 1993-cü ilə kimi bu sahədə progressiv meyillər nəzərə çarpmamış, əksinə neqativ hallar dərinləşmişdi. Bu dövrdən sonrakı mərhələ qeyd etdiyimiz ali məqsədlərə xidmət edib, sivil dün-

yanın demokratik meyarlarını əsas hesab edən, müstəqil mütərəqqi inkişaf modelini həyata keçirən yeni iqtidar komandası respublikamızın irəliyə doğru inkişaf xəttini reallaşdıra bildi. Ölkə hökuməti çətin və ziddiyyətli ictimai-siyasi mühitdə vətəndaşların və gələcək nəsillərin azad, sərbəst və firavan həyat şəraitinin təminatına baza yaradan, sistemli və genişmiqyaslı islahatların dərinləşməsinə gerçəkləşdirdi.

Ulu Öndərin söyləri nəticəsində ölkədə sabitlik yarandı, quruculuq və inkişaf dövrü başlandı. Ölkəni üzücü bir vəziyyətə gətirən və sabitliyin dönməzliyinə mane olan işğalçı ölkə - Ermənistanla 1994-cü ildə atəşkəsin əldə olunması sabitliyin möhkəmlənməsini təmin etməklə, insanlarda sakit və rahat axarı olan həyatda çalışmaq, qurmaq-yaratmaq əzmini də bərpa etdi. Xüsusilə kənd rayonlarında torpaqdan əli soyumuş insanlarda təsərrüfata qarşı olan bəlgənəlik sindromu «sındırıldı» və hər kəs bacardığı iş can qoydu.

Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatı modeli və demokratik cəmiyyət quruculuğunun əsas meyarları

«Demokratik hüquqi dövlət qurulması, demokratik vətəndaş cəmiyyəti yaradılması, bazar iqtisadiyyatına uyğun dəyişikliklərin, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, xarici investisiyalar, azad sahibkarlıq üçün şərait yaradılması və onun mənafeələrinin qorunması, xüsusi mülkiyyətin inkişafının təmin olunması, habelə şəxsiyyətin, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi - bütün bunlar konstitusiyamızın müvafiq maddələrinə də kifayət qədər dolğun və konkret təcəssümünü tapıbdır».

Ümummilli Lider Heydər ƏLİYEV

Bazar iqtisadiyyatı həm də demokratik cəmiyyətə keçidin təmin olunması deməkdir. Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi

milli dövlətçilik konsepsiyasının əsas meyarlarından biri demokratik cəmiyyət quruculuğu ilə bağlıdır.

Hər bir inkişaf etmiş dövlətdə bazar münasibətlərinin inkişafı, iqtisadi sərbəstlik, azad sahibkarlıq və özəl mülkiyyətçilik şəraitində sosial hüquqların təminatı sisteminə xüsusilə diqqət yetirilir. Vətəndaşların sosial və iqtisadi təminat hüquqlarının reallaşdırılması demokratik inkişaf yolu tutmuş bütün dövlətlər üçün mühüm vəzifələrdəndir. Müsəqilliyin ilk illərindən başlayaraq bu istiqamətdə mühüm addımların atılması sözsüz ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Respublikamız suvenlik əldə etdikdən sonra demokratik cəmiyyət və azad bazar münasibətlərinə uyğun dövlət quruculuğu istiqamətində çoxşəbəkəli işlərə başladı. Heydər Əliyev milli inkişafın əsas prinsipləri kimi demokratik dəyərlərə əsaslanan cəmiyyət quruculuğu və buna paralel olaraq liberal və azad iqtisadiyyatın yaradılmasını başlıca məqsədlərdən biri hesab etdirdi.

Azərbaycan bazar iqtisadiyyatı və demokratiya yolunu prioritet olaraq seçib. Bu sistemdə sosialyönümlü siyasətin məqsədi heç də sosial bərabərsizliyi aradan götürmək deyil, sadəcə, onu tarazlaşdırmaq, vətəndaşların maddi vəziyyətindəki kəskin fərqliliyi aradan qaldırmaq, kəskin təbəqələşməyə yol verməmək, cəmiyyətin bütün üzvlərini layiqli həyat səviyyəsi ilə təmin etmək üçün fərdin ictimai statusunu artırmaqdır.

Heydər Əliyevin fəaliyyətində əsas bazis rolunu oynayan ali bir prinsip - ana xətt olub ki, o da öz xalqına xidmət, xalqın və dövlətin mənafeyini hər şeydən üstün tutmaqdır. Bunu O, ölkəmizə rəhbərlik etdiyi tamamilə fərqli məzmunlu sosial-iqtisadi və siyasi sistemlərin mövcudluğu şəraitində - həm sovet dönəmində, həm də müstəqillik illərində öz fəaliyyəti ilə tam təsdiq etmişdir. Heydər Əliyev iqtisadiyyatı cəmiyyətin inkişafının bazisi hesab edirdi və bu sahənin inkişafına çox önəm verirdi. O, cəmiyyətdə demokratik təsisatların formalaşmasında, qüdrətli dövlətin yara-

dılmasında, onun dünya ölkələri sırasında layiqli mövqə tutmasında iqtisadi bünövrənin yaradılmasını ön plana çəkirdi. Ulu Öndər "iqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir", "iqtisadiyyat hər şeydir, çünki o, cəmiyyətin bünövrəsidir" kimi fikirləri ifadə etməklə iqtisadiyyatın cəmiyyətin inkişafında rolunu olduqca yüksək qiymətləndirirdi. Eyni zamanda, Ulu Öndər iqtisadiyyatın inqilabi yolla deyil, əksinə, təkamül yolu ilə, ardıcıl islahatlar aparmaqla inkişafına nail olmağa üstünlük verirdi.

Ölkəmiz dünya birliyinin tamhüquqlu üzvü kimi əsrlərin sınağından çıxmış ümumbəşəri dəyərlərin üstünlüyünü qəbul edərək demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğunu özünün əsas inkişaf yolu seçdi.

Bu gün hər bir cəmiyyətin və dövlətin inkişafı demokratiya və insan hüquqlarına hörmət olmadan mümkün deyil. Demokratiya, inkişaf, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət bir-biri ilə üzvi surətdə bağlıdır. Eyni zamanda azad iqtisadiyyat və demokratiya bir-birini şərtləndirən amillərdir. Bu meyarlar iqtisadi və siyasi sistemlərin, ideologiyaların və mədəniyyətlərin mövcud olduğu müasir dünyamızda insanları və cəmiyyətləri sıx birləşdirir, yüksək inkişafı təmin edir.

1995-ci ildən başlayaran ölkəmizin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və hüquqi sənədlərdə hüquqa və ədalətə söykənən, vətəndaş cəmiyyətinin və bazar iqtisadiyyatının inkişafına tam zəmanət verən maddələr başlıca yer tutdu. Bir sözlə, ölkəmizdə demokratik cəmiyyətin formalaşdırılması üçün hər cür şərait yaradılıb. Bu isə çox güclü və sistemli islahatların ardıcılığını təmin edib. Respublikamızda ardıcıl şəkildə həyata keçirilən köklü iqtisadi, sosial və hüquqi islahatlar milli inkişafın sürətlənməsinə böyük yol açıb.

1995-2000-ci illərdə bazar iqtisadiyyatının inkişafında qeyd etdiyimiz meyarların xüsusi əhəmiyyəti olub. Həyata keçirilən islahatlar nəticəsində iqtisadi tənəzzül və inflyasiyanın qarşısı

alınıb, iqtisadi inkişafda yeni mərhələnin möhkəm təməli qoyulub. Özəlləşdirmə proqramları, aqrar islahatlar və torpaqların xüsusi mülkiyyətə verilməsi prosesi demokratik şəraitdə davam etdirilib. Azərbaycanda «açıq qapı» siyasətinin həyata keçirilməsi iqtisadiyyatımıza xarici investisiyaların həcmünün artmasını və ölkəmizin dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiyasını sürətləndirməklə bərabər xalqın maddi rifahının yaxşılaşdırılmasına səbəb olub. Demokratiya və azad biznes xarici iş adamlarının da ölkəmizdə fəaliyyəti üçün möhkəm təmələ çevrilib. Bunun nəticəsidir ki, 1997-ci il ölkəmizdə əcnəbi iş adamlarının fəaliyyətində mühüm dönüş nöqtəsi olub.

Demokratik idarəetmə institutlarının fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi Azərbaycanda vətəndaşların sosial və iqtisadi həyatında da dərin izlər buraxıb. Yəni insanların azad və rahat fəaliyyətinə yaradılan geniş meydan onların bütün bazar prinsiplərinə uyğun çalışması, fəaliyyət göstərməsi üçün əsil münbit şəraitə çevrilib.

Müstəqilliyin və iqtisadi təhlükəsizliyin dərin təməli və yaxud «Əsrin müqaviləsi» uzunmüddətli inkişafın altbazasıdır

«Son illərdə həyata keçirilən neft strategiyası bu yolun düzgün olduğunu bir daha sübut etdi. Amma bu heç də o demək deyil ki, biz gələcəyimizi də yalnız neftlə bağlamaq istəyirik. Neft faktoru bizim üçün vasitədir. Müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi, iqtisadiyyatımızın gücləndirilməsi istiqamətində bir vasitədir. Yəni biz bu vasitədən istifadə edirik».

Ümummilli Lider Heydər ƏLİYEV

Ümummilli Lider Azərbaycan dövlətinin dayaqlarını möhkəmləndirməklə və iqtisadi islahatları həyata keçirərək inkişafı

sürətləndirməklə yanaşı, respublikamızın xarici dövlətlərlə sıx inteqrasiyasını gücləndirmək, ölkəmizin maliyyə qüdrətinin yaranmasına nail olmaq üçün ilk gündən strateji qərarlar qəbul etdi. Onun əsas məqsədlərindən biri olan Azərbaycanın dünyada ən güclü dövlətlərdən birinə çevrilməsi fəlsəfəsi bir çox elmi-iqtisadi əsaslara söykənirdi. Milli inkişafa təkan vermək, iqtisadiyyatın maliyyə vəsaitlərinə olan tələblərini ödəmək, genişmiqyaslı sosial layihələr həyata keçirmək, valyuta gəlirləri hesabına iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunu dirçəltmək və digər məsələlər Onun iqtisadi siyasət xəttində başlıca yer tuturdu. Bunları kompleks və sistemli şəkildə başa çatdırmaq üçün ölkənin mineral resurslarının dünya bazarlarına çıxarılması olduqca labüd idi.

1994-cü il sentyabrın 20-də Ulu Öndərin gərgin əməyinin, qətiyyətinin və möhtəşəmliyinin nəticəsi olaraq «Əsrin müqaviləsi»nin imzalanması ilə yeni neft strategiyasının əsası qoyuldu. Bu kontrakt siyasi-iqtisadi və hüquqi baxımdan qlobal əhəmiyyəti ilə bərabər, milli maraqlarımızın təmin olunması üçün də güclü strateji saziş idi. Bununla da Azərbaycan öz maddi sərvətlərinə, neft-qaz ehtiyatlarına sahibliyini qətiyyətlə təsdiqlədi. Bu müqavilə ölkəmizin tarixində yeni dövr açaraq dinamik inkişafın təməl prinsiplərindən birinə çevrildi. «Əsrin müqaviləsi» ölkəmizin müstəqilliyinin iqtisadi bünövrəsinin möhkəmlənməsi və Azərbaycanın dünyada analoqu olmayan tempdə davamlı inkişafı üçün dərin zəmin yaratdı. Respublikamızın iri transkommunikasiya və qlobal layihələrdə iştirakına, Böyük İpək Yolunun bərpaı, trans-nəqliyyat dəhlizlərinin ölkəmizin ərazisindən keçməsinə yol açdı. Bu saziş respublikamızın enerji və iqtisadi təhlükəsizliyinin möhkəmlənməsi, güclü maliyyə ehtiyatlarının formalaşması, iqtisadiyyatın kapital resurslarına olan ehtiyacının ödənilməsi üçün möhkəm əsaslar demək idi.

Ümumi ehtiyatları 700 milyon bareldən artıq proqnozlaşdırılan üç nəhəng neft yatağının - "Azəri", "Çıraq", "Günəşli"nin karbohidrogen resurslarının istismarına başlanması Azərbaycanın Qərbi Avropa və dünya birliyi ilə sıx təmaslarına səbəb oldu. Yeni enerji dəhlizinin yaradılması Azərbaycanın yerləşdiyi Xəzər regionunun dünyanın enerji təchizatında mühüm yer tutduğunu təsdiqləmiş oldu. 1997-ci ilin noyabrında "Çıraq" yatağından ilk ixrac neftinin hasilatına başlandı və bu hadisə Azərbaycanın enerji potensialının dünyaya tanınması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etdi.

Neft strategiyasının ən başlıca hədəflərindən biri yanacaq resurslarının nəqlində Qərb marşrutlarının yaradılması idi. Ən rentabelli və strateji xətt Şərqi-Qərb marşrutu idi. İlk mənfəət neftinin hasil olunduğu dövrdə Azərbaycan yanacağı Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa neft kəmərləri vasitəsi ilə dünya bazarına çıxarılmaya başladı. Bakı-Supsa həmin dövr üçün daha sərfəli və səmərəli nəql kəməri sayıla bilərdi. Buna görə də 1996-cı il martın 8-də Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev və Gürcüstan Prezidenti E.Şevardnadze Tiflisdə Bakı-Supsa neft kəmərinin çəkilməsi barədə razılığa gəldilər və Bakı-Supsa neft kəməri ilə ilk Azərbaycan nefti 1999-cu il aprelin 17-də ixrac olunmaya başlandı. Amma bu da güclü neft nəqlinin astanasında olan Azərbaycan üçün əsas marşrut sayıla bilməzdi.

Neft strategiyası sənayenin inkişafında böyük canlanma yaratdı. Eləcə də dərin böhran keçirən sənaye bölməsində də canlanma özünü göstərdi. ÜDM-də sənaye məhsulunun çəkisi 1994-cü ildən etibarən artmaya başladı. 1993-cü ildə 1980-ci illərdəki göstərici ilə nisbətdə 25 faiz azalan sənaye sektorunun milli məhsulda payı cəmi 23 faiz təşkil edirdi. 1994-cü ildə sənayenin ÜDM-də çəkisi təxminən 1 faiz artaraq 24 faiz təşkil etdi. Sonrakı illərdə bu sahədə inkişaf meyillərinin artması sənaye

yenin ÜDM-də əsas bölmə kimi yer tutmasına səbəb oldu. 1997-ci ildə bu sektorda artım daha da yüksəldi və sənaye milli iqtisadiyyatın əsasını təşkil etdi. Sənaye ölkə üzrə istehsal olunan mal və xidmətlərin 25-27 faizini təşkil etməyə başladı.

1997-1998-ci illərdə neft və mədənçixarma sənayesinin inkişafı bir qədər də dirçəldi və xam neftin dünya bazarlarına nəqli hesabına sənaye sektoru daha yüksək inkişaf yoluna qədəm qoydu. 2000-ci ildə xam neftin istehsalının və emalının artması, Bakı-Supsa kəmərinin nəqli imkanlarının genişlənməsi sənaye bölməsində dinamikanı artırdı. Bu dövrdə ölkə üzrə köhnə manatla 23 trilyon manat ÜDM istehsal olunurdu ki, bunun da 5583 milyard manatı sənayenin payına düşürdü. Bu, əvvəlki illə nisbətə 7 faiz artım demək idi.

Heydər Əliyevin şah əsəri - Bakı -Tbilisi-Ceyhan Ulu öndərin əzmkarlığının zirvə nöqtəsidir

«Bu kəmərin fəaliyyətə başlaması ilə Azərbaycanın qarşısında yeni üfüqlər açılır, yeni imkanlar açılır. Azərbaycan iqtisadi cəhətdən çox zəngin ölkəyə çevriləcəkdir. Ölkədə bütün sosial problemlər öz həllini tapacaqdır. Azərbaycan çox önəmli neft ixrac edən ölkəyə çevrilir. Əminəm ki, neftdən əldə olunan gəlirlərdən istifadə etməklə Azərbaycanda bütün sosial məsələlər qısa müddət ərzində öz həllini tapacaq və Azərbaycan dünyaya iqtisadiyyatına daha da inamla inteqrasiya edəcəkdir.»

Prezident İlham ƏLİYEV

Ulu Öndər müdriklik və uzaqgörənliklə Şərq-Qərb dəhlizinin əsas potensial kəmərlə olacağını yəqin edərək bu istiqamətdə ciddi səylərə başladı. O, gələcəkdə digər Xəzər regionu ölkələrinin - Qazaxıstan və Türkmənistanın da neft ehtiyatlarının

Azərbaycan vasitəsi ilə dünya bazarına nəql olunacağını uzaqgörənliklə müəyyənləşdirmişdi. Buna görə də Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsini reallaşdırmaq ideyası meydana gəldi.

BTC regionda yeni təhlükəsizlik şəbəkəsi yaratmaqla dünya dövlətlərini biri-birinə bağlayan ən böyük trans-nəqliyyat bağlantısı sayılırdı. Ulu Öndər bu layihəni reallaşdırmaqla Azərbaycanın mənafeələrinin uzunmüddətli şəkildə qorunması, genişmiqyaslı beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı, regionda neft hasilatının artması ilə əlaqədar neftin dünya bazarlarına nəqlinin təmin edilməsi və digər məqsədlərə nail olmaq istəyirdi. Bu məqsədlə xüsusi strateji əhəmiyyətə malik Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri layihəsinin gerçəkləşməsi üçün gərgin işlər həyata keçirirdi. 26 aprel 1998-ci ildə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə prezidentlərinin Trabzon görüşündə BTC-nin ilkin konturları müəyyən edildi.

BTC ilə bağlı işlər qlobal miqyas aldı və dünyanın superdövlətləri bu layihənin gerçəkləşməsi üçün böyük təşəbbüskarlıq göstərməyə başladı. Bütün bu söylərin və təşəbbüslərin nəticəsi olaraq 1999-cu il noyabrın 18-də İstanbulda keçirilən ATƏT-in Zirvə toplantısı zamanı İstanbulun Çırağan sarayında xam neftin Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan Respublikası və Türkiyə Cümhuriyyətinin əraziləri ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri vasitəsi ilə nəql edilməsinə dair saziş imzalandı. Heydər Əliyev, Eduard Şevardnadze və Süleyman Dəmirəl Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsini dəstəkləmək, Qazaxıstan və Türkmənistan neftini bu layihəyə cəlb etmək üçün ABŞ-ın şahidliyi ilə Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan və Türkmənistan arasında “İstanbul bəyannaməsi” imzalandı.

Bu sazişin imzalanmasından sonra BTC-nin əleyhinə xarici təzyiqlər də artdı. Bu kəmərin reallaşmasını istəməyən qüvvələr Azərbaycan neftinin Qərbə nəqlinə mane olmağa çalışırdılar. Bu-

nun üçün müxtəlif təxribatlar, QHT-lər vasitəsilə çirkin kompaniyalar, təzyiqlər də olundu. Amma bu kimi təzyiqlər və təxribatlara baxmayaraq Ulu Öndər Heydər Əliyev başladığı işi sona çatdırmaq üçün prinsipliliğini daha da artırdı və Onun əzmkarlığı və qətiyyəti nəticəsində Bakı-Tbilisi-Ceyhanın çəkilməsi reallığa çevrildi. Çoxlarının inanmadığı «Üç dəniz əfsanəsi» gerçəkləşdi.

Bu proseslərin məntiqi davamı olaraq 2002-ci il sentyabrın 18-də Səngəçaldə Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin inşasına başlandı.

BTC-nin reallaşması Heydər Əliyev qətiyyətinin təntənəsini, eləcə də Azərbaycanın dünyanın və regionun söz sahibi olan ölkələrindən birinə çevrildiyini bariz şəkildə ortaya qoydu.

İqtisadi transformasiyanın yeni mülkiyyət formulları - Özəlləşdirmə açıq rəqabəti və sərmayə axınıni təmin etdi

«Azərbaycan böyük iqtisadi potensiala, məhsuldar qüvvələrə, əmək ehtiyatlarına, təbii sərvətlərə malikdir. Bütün bunlardan xalqın rifahı üçün, Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı və onun iqtisadi qüdrətinin möhkəmlənməsi üçün səmərəli istifadə etməkdən ötrü biz bu tədbirləri həyata keçirməliyik. Ona görə də dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi, eləcə də bununla əlaqədar bir sıra iqtisadi islahatlar keçirilməsi çox mühüm vəzifədir...Biz respublikamızda dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi, mülkiyyət formasının dəyişdirilməsi yolu ilə cəsarətlə və qətiyyətlə getməli, bunu əsas tutmalıyıq ki, bu, istehsalın inkişafına, deməli, həm də iqtisadiyyatın inkişafına kömək edəcəkdir».

Ümummilli Lider Heydər ƏLİYEV

Azərbaycanın ümumi inkişaf konsepsiyasının, iqtisadi doktrinasının ana xətti yeni iqtisadi transformasiyanın başlıca prioritet-

ləri olan mülkiyyət münasibətlərinin dəyişdirilməsindən ibarət idi. Mülkiyyətin liberal bazar münasibətlərinə uyğun yenidən bölünməsi, dəyişdirilməsi və iqtisadiyyatda çoxnövlü təsərrüfat mexanizmlərinin yaradılması əsas fundamental yeni tarixi çağırışların tələbləri idi. Çoxmülkiyyətli bazar meyarları qarşıdakı illər üçün iqtisadi-sosial inkişafın, siyasi-ictimai sabitliyin taktika və stratejiyası sayıla bilərdi.

Azərbaycanın liberal iqtisadiyyata keçidi 1993-1994-cü illərdə qəbul olunmuş sənədlərdə, qanunvericilik aktlarında tam öz əksini tapdı. Ölkənin Əsas Qanunu olan 1995-ci ilin 12 noyabrında qəbul olunmuş ilk müstəqil Konstitusiyada mülkiyyətin toxunulmazlığı və dövlət tərəfindən müdafiə olunması, xüsusi mülkiyyətə əsaslanan bazar iqtisadiyyatının təmin olunması (iqtisadi inkişaf və dövlət maddəsi) ilə bağlı müddəalar Azərbaycanın yeni inkişaf konsepsiyasının fundamental prinsiplərindən birini təşkil etməyə başladı.

1995-ci ildən başlayaraq iqtisadiyyatda liberallaşmanın öz təsirlərini göstərməsi və digər sektorlarda liberal mexanizmlərin tətbiq olunması üçün tarixi şəraitin yetişməsi özəlləşdirməyə start verilməsini də vacib şərt kimi qarşıya qoyurdu. Bu dövrdəki mövcud ekonomik situasiyalar, makroiqtisadi şəraitin əlverişliliyi və iqtisadi inkişafın sürətlənməsi dövlətsizləşdirmə üçün yaşıl işıq yandırırdı. Təbii ki, Ulu Öndər Heydər Əliyev də çox gözəl başa düşürdü ki, iqtisadi islahatların ən başlıca istiqamətlərindən biri dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi idi. Təcrübəli dövlət xadimi yaxşı bilirdi ki, ölkə iqtisadiyyatında dövlət inhisarından imtina edərək özəl sektorun inkişafına əlverişli şərait yaratmaq üçün dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki dövlət sektorunun inhisarçı olduğu bir şəraitdə, təbii ki bu mümkün deyildi və ona görə də özəl mülkiyyətin, sahibkarlığın inkişafı üçün şərait yaradılması tələb

olunurdu. Bu məqsədlə Azərbaycanda sərbəst bazar iqtisadiyyatının inkişafına yol açan normativ-hüquqi baza yaradılmağa başlanıldı, ölkə Konstitusiyasına xüsusi (özəl) mülkiyyətə dair yeni müddəalar daxil edildi. 1995-ci ildə «Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramı»nın təsdiq edilməsi ilə ölkəmizdə özəlləşdirmə prosesinə start verildi. Bununla yanaşı, özəlləşdirmənin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı işlər davam etdirildi, müvafiq institusional təminat istiqamətində işlər aparıldı, qabaqcıl dünya təcrübəsi öyrənilərək özəlləşdirməyə tətbiq olundu.

Özəlləşdirmə siyasəti iqtisadi mahiyyətinə görə, birbaşa ölkənin milli maraqlarını özündə əks etdirdi. Bu siyasətin əsas istiqamətləri təsərrüfat subyektləri üçün xüsusi mülkiyyət və sərbəst rəqabət prinsipləri əsasında öz-özünü tənzimləyən bazar iqtisadiyyatı mühitinin yaradılması, xalq təsərrüfatı strukturunun bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq yenidən qurulması, iqtisadi prosesə bütün növ istifadə olunmamış ehtiyatların, o cümlədən, xarici investisiyaların cəlb edilməsi, əhəlinin həyat səviyyəsinin və sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasından ibarət idi. Eyni zamanda, özəlləşdirmə siyasəti sosial mahiyyət daşıyırdı. Ümummilli Lider Heydər Əliyev xalqın sosial rifahını hər şeydən üstün tutaraq özəlləşdirmədə vətəndaşların mənafeyinin xüsusi olaraq nəzərə alınmasına üstünlük verdi. Bu məqsədlə dövlət müəssisələrində işləyən və uzun müddət işləmiş əmək kollektivi üzvlərinin, bütünlükdə ölkə vətəndaşlarının dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesindən kənar qoyulmaması, onların, əksinə, bu prosesə fəal surətdə cəlb edilməsi ön plana çəkildi. Özəlləşdirmə proqramı həyata keçirilərkən bu sahədə bir çox xarici ölkələrin təcrübəsi öyrənildi və nəzərə alındı. Nəticədə Azərbaycanda özəlləşdirmənin qarışıq

modeli tətbiq edilərək, dövlət əmlakının bir hissəsinin əmək kollektivi üzvlərinə və ölkə vətəndaşlarına əvəzsiz verilməsi qərara alındı.

Beləliklə, 1996-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev tərəfindən “Azərbaycan Respublikasında dövlət özəlləşdirmə payları (çekləri) haqqında” Əsasnamə təsdiq edildi və dövlət özəlləşdirmə paylarının (çeklərinin) dövriyyəyə buraxılması təmin olundu. Dövriyyəyə dəyəri özəlləşdiriləcək dövlət əmlakının 65 faizinə bərabər olan 32 000000 özəlləşdirmə çeki buraxıldı. 1997-ci il yanvarın 1-də Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı kimi qeydiyyatda olan hər bir şəxs dörd çekdən ibarət olan bir özəlləşdirmə payı alaraq dövlət müəssisələrinin səhmlərinin və ya hissələrinin satın alınmasında güzəştli qaydada iştirak etdilər. Ölkədə böyük bir səhmdarlar ordusu formalaşdı.

Birinci özəlləşdirmənin proqramı çox uğurlu nəticələr verdi. Özəlləşdirməyə start verilməsi qısa müddət ərzində öz mühüm nəticələrini göstərdi və sağlam sahibkarlıq və sərbəst rəqabət mühitinin təmin olunması üçün dərin zəmin formalaşdı. Özəlləşdirmə ilə bağlı birinci dövlət proqramı mövcud müəssisələrin ehtiyatlarının sərbəst olunması və iqtisadiyyata investisiyaların cəlb olunması baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyırdı. Həmçinin, o dövrdə özəlləşmədən daxil olan vəsait mühüm layihələrin maliyyələşdirilməsi və iqtisadiyyatın maliyyə vəsaitlərinə olan ehtiyaclarının ödənilməsinə də müsbət fayda verdi. Məsələn, 1997-ci ilin sonuna kimi, yəni özəlləşdirməyə start verildiyi ilk ildə 13 mindən çox kiçik müəssisənin özəlləşdirilməsi və xüsusi mülkiyyətə keçməsi sayəsində xeyli pul dövlətin rezervləri kimi toplandı. 1997-ci ildə dövlət büdcəsinə bu sahədən 150 milyard manat (35 milyon dollar) vəsait daxil oldu. Bu, kifayət qədər vəsait sayıla bilərdi və iqtisadiyyatın bir sıra sahələ-

rində maliyyə təminatı üçün müəyyən qədər mənbə rolunu oynayır.

1997-1999-cu illərdə özəlləşdirmədən büdcəyə 100 milyon dollara yaxın vəsait daxil oldu. Bu məbləğ daha böyük olmaqla, həm büdcə gəlirlərinin bir qisminin, həm də digər maliyyə təminatlı sahələrin ehtiyaclarına yönəldildi və həmin dövrdə iqtisadi inkişafa müəyyən qədər təsirini göstərmiş oldu. Ümumiyyətlə, özəlləşdirmə sürətli bir proses kimi bazar münasibətlərinin formalaşmasında müstəsna rol oynadı. 2000-ci ilə kimi ölkədə 27 min 437-dən artıq müəssisə özəlləşdirildi ki, bu da prosesin əhatəli və normal tempə getdiyini göstərirdi. Eyni zamanda, yeni yaradılan kooperativlər və istehsal müəssisələri, kəndli-fermer təsərrüfatları, müştərək müəssisələr Azərbaycanda 1990-cı illərin sonlarında bazar münasibətlərinin bərqərar olduğunu şərtləndirirdi.

Birinci Dövlət Proqramının nəticələrini ümumiləşdirərkən qeyd edə bilərik ki, bu mərhələdə ölkə əhalisində özəlləşdirmə prosesinin dönməzliyinə inam yarandı, geniş mülkiyyətçilər sinfi əmələ gəldi, idxal mallarını əvəz edən məhsulların istehsalına başlanıldı, qeyri-neft sektoruna əhəmiyyətli investisiyalar cəlb olundu, bir çox dayanmış müəssisənin fəaliyyəti bərpa olundu, yeni iş yerləri açıldı. Bununla yanaşı, özəlləşdirmənin birinci mərhələsinin nəticələri göstərirdi ki, bəzi özəlləşdirilən müəssisələrin fəaliyyətinin lazımi səviyyədə dəstəklənməməsi səbəbindən bir çox hallarda istehsalın bərpası, yeni iş yerlərinin açılması üzrə proqnozlar reallaşmayıb. Buna səbəb bəzən özəlləşdirilmiş müəssisələrin özəlləşdirilənə qədər yığılıb qalmış kreditor və vergi borcları və digər amillərdir. Ona görə də 2000-ci ildən başlayaraq hökumət özəlləşdirilmiş müəssisələrin fəaliyyətinin dəstəklənməsi və sahibkarlığın inkişafı məqsədilə zə-

ruri qərarlar qəbul etdi. Bu isə özəlləşdirmə siyasətinin səmərəliliyini daha da artırdı.

2000-ci ilin avqust ayında "Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun və "Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı"nın qüvvəyə minməsi ilə özəlləşdirmənin ikinci mərhələsinə start verildi. Bu proqramda yeni dövrün və inkişaf erasının bir sıra tələbləri və meyarları da nəzərə alındı. Burada əsas meyarlardan biri özəlləşdirmənin yalnız mülkiyyət transformasiyası deyil, müəssisələrin iqtisadi cəhətdən yenidən qurulmasının mühüm vasitəsi olması prinsipi əsas götürüldü. Hökumət özəlləşdirməyə məqsəd kimi deyil vasitə kimi baxırdı. Buna görə də, bu prosesin əsas prinsipial mahiyyəti də iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi və rəqabət mühitinin formalaşdırılması əsasında milli iqtisadiyyatın səmərəliliyini yüksəltməyə, bazar münasibətlərinin iqtisadi əsası kimi özəl mülkiyyətçilər təbəqəsini genişləndirməyə, iqtisadiyyata investisiyalar, xüsusilə də xarici investisiyalar cəlb etmək yolu ilə onun inkişafına nail olmağa, dövlət əmlakını dövlət özəlləşdirmə çəklərinə satmaqla özəlləşdirmə prosesinə əhalinin maksimum geniş təbəqələrini cəlb etməyə hesablanıb.

Yeni proqramın da əsas mahiyyəti və növbəti özəlləşdirmədə məqsəd iqtisadiyyatın canlandırılması və sosial xarakter kəsb etməsi ilə bağlı prinsiplərə söykənir. Bunun nəticəsidir ki, proqramda əmək kollektivlərinin özəlləşdirmə prosesində daha geniş iştirakı və güzəşt hüquqları nəzərdə tutulub. Eləcə də iri müəssisələrin bazasında yaradılmış səhmdar cəmiyyətlərinin səhmlərinin 15 faizi əmək kollektivinə güzəştli satışıya yönəldilib. Kiçik dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi prosesində və

icarəyə verilmiş dövlət əmlakının satışı zamanı da əmək kollektivinə geniş güzəştlərə yer verilib.

Ümumiyyətlə, özəlləşdirmə siyasəti bazar iqtisadiyyatının inkişafına öz xüsusi töhfəsini verdi və özəl sektorun payı ilbəl artmağa başladı. 1994-1999-cu illərdə iqtisadiyyatın dövlət və qeyri-dövlət bölmələrində çalışanların sayı artıma məruz qaldı. Özəlləşdirmə genişmiqyaslı və inqilabi proses olmaqla iqtisadiyyatın fəaliyyəti ilə bilavasitə əlaqədardır və onun vəziyyətini müəyyən edən göstəricilərin formalaşmasına böyük təsir göstərir. Belə ki, nəzərə alsaq ki, özəlləşdirmə son nəticədə əmək məhsuldarlığının artırılması və istehsal olunan son məhsulla bağlıdır, qeyd etmək lazımdır ki, dövlət inhisarçılığının ləğv edilməsi ölkədə aparılan struktur dəyişikliklərinə də təsir göstərir. Yəni iqtisadiyyatın özəl sektorunda çalışan insanların sayı artır.

Məsələn, 1992-1993-cü illərdə iqtisadiyyatın dövlət sektorunda çalışan iqtisadi fəal əhalinin çəkisi 71 faiz təşkil edirdisə, 1999-cu ildə bu göstərici 36 faizə düşdü. Əksinə, fəal məşğul əhalinin qeyri-dövlət bölməsindəki payı 2,5 dəfə artdı. Belə ki, qeyri-dövlət sektorunda iqtisadi fəal əhalinin çəkisi 1992-ci ildə cəmi 11 faizə bərabər idisə, 1997-ci ildə bu rəqəm 19 faiz, 1980-ci ildə 21 faiz, 1999-cu ildə isə 40,2 faiz təşkil etdi. Qeyd etdiyimiz kimi, ölkədə özəlləşdirmə nəticəsində müstəqil bazar strukturlarının fəaliyyətinə geniş meydan verilməsi, əlverişli biznes mühiti və özəl sahibkarlıq təsisatlarının formalaşması məşğulluğun sahəvi quruluşuna böyük impuls verməklə bərabər, bu bölmədə iqtisadi fəal əhalinin çəkisinin ilbəl artması üçün əhəmiyyətli zəmin yaratdı. Ümumilikdə, 1996-2001-ci illərdə iqtisadiyyatda məşğul olan ümumi əhalinin özəl sektorda payı 49 faizdən 69 faizə, ÜDM istehsalında 38 faizdən 71 faizə yüksəldi.

Özəlləşdirmə özəl sektorun dinamikasını yüksəltməklə bərabər, əsas iqtisadi sektor hesab edilən sənayenin inkişafına impuls verdi. Özəl bölmədə ölkə sənayesinin əsas sütunları sayıla biləcək «Azərbaycan Alüminiumu», «Baku Steel Company», «European Tobacco Baku», «Bakielektroqaynaq», «BM SUN», «Gön Dəri», «Qaradağ-Sement», «Bakı-Pivə» və digər strateji müəssisələr fəaliyyətini gücləndirdi. Bunun nəticəsində sənayenin ÜDM-də çəkisi artmağa başladı. Təkcə sənayenin qeyri-dövlət bölməsində 1997-2000-ci illərdə 10 faizdən çox artım müşahidə olundu. 1999-cu ildə qeyri-dövlət sektorunun çəkisi milli istehsalda 43 faizi ötdü. ÜDM-in tərkibində qeyri-dövlət bölməsinin çəkisi 1996-cı ildə 38 faiz, 1997-ci ildə 46 faiz, 1998-ci ildə 55 faiz, 1999-cu ildə isə 62 faiz təşkil etdi. Bu tendensiya sonrakı illərdə, xüsusilə də XXI əsrin ilk illərində geniş vüsət aldı. Ümumiyyətlə, yeni əsrin ilk onilliyi bu sahədə ciddi irəliləyişlərlə xarakterizə olunan mühüm iqtisadi hadisə kimi səciyyələndirilə bilər. Xüsusilə də regionların inkişafı ilə bağlı siyasi qərarların uğurla icra olunması iqtisadiyyatda fəal əhəlinin məşğulluğunun faiz nisbətinin yüksəlməsini və müxtəlif sahələr üzrə ixtisaslaşmasını sürətləndirib.

Özəlləşdirmə prosesi başlayandan indiyədək 37 mindən çox kiçik müəssisə və obyekt, o cümlədən 711 sənaye, 120 kənd təsərrüfatı müəssisəsi, 351 tikinti təşkilatı, 2911 ticarət, 9641 məişət xidməti, 576 yanacaqdoldurma məntəqəsi, 16,5 min nəqliyyat müəssisəsi və nəqliyyat vasitələri, 92 kommunal təsərrüfatı obyekt və 5,2 min digər obyekt və avadanlıq özəlləşdirilib. 1500-dən artıq dövlət müəssisəsi səhmdar cəmiyyətinə çevrilib.

Torpaq islahatları; Yeni aqrar siyasət kənd təsərrüfatının inkişafında əsaslı dönüş yaratdı

«Biz aqrar islahat keçirilməsi yolu ilə getməli, aqrar bölmədə sahibkarlıq üçün şərait yaratmalı, nəzərdə tutulmuş ki, iqtisadiyyatın inkişafı üçün, ümumən Azərbaycan iqtisadiyyatının bütün sahələrində bazar iqtisadiyyatı prinsiplərini həyata keçirmək üçün aqrar bölmədə də böyük ehtiyat mənbələri vardır».

Ümummilli Lider Heydər ƏLİYEV

Ölkədə həyata keçirilən əhatəli islahatlar aqrar bölmədə də öz əhəmiyyətli nəticələrini göstərməyə başladı. Məlum olduğu kimi, o dövrdə kənd təsərrüfatında əsas təsərrüfat formaları olan kolxoz və sovxozlar əhəmiyyətli dərəcədə fəaliyyət göstərə bilmirdi. Keçmiş ittifaq respublikalarında olduğu kimi, Azərbaycanın da iqtisadiyyatının ənənəvi sahələrindən olan aqrar bölmədə tənəzzül və iqtisadi böhran yaranmışdı. Planlı təsərrüfat sisteminin əsas formalarından biri olan aqrar təsərrüfatın sahələrinin - kolxoz və sovxozların fəaliyyətini demək olar ki, dayandırması iqtisadi tənəzzül günü-gündən dərinləşirirdi. 1991-1993-cü ildə köhnə iqtisadi sistemin fəaliyyətini dayandırması, yeni iqtisadi sistem olan liberal bazar iqtisadiyyatının mexanizmlərinin hazırlanması ölkə iqtisadiyyatını idarəolunmaz vəziyyətə salmışdı.

Aqrar sahədə islahatlara başlamaqla bu sahədə dönüş yaratmaq mümkün idi. Ümummilli Lider Heydər Əliyev iqtisadiyyatın böhrandan xilas edilib inkişaf etdirilməsinin yeganə yolunun islahatlar olduğunu bildirdi. Aqrar sahədə islahatların aparılması, xüsusilə də, onun mühüm tərkib hissəsi olan torpaq islahatlarının aparılması, yeni əkinçi-torpaq münasibətlərinin formalaş-

dırılması günün ən vacib tələbi kimi qiymətləndirilirdi. Onun rəhbərliyi və təşkilatçılığı ilə aqrar islahatın aparılması üçün hüquqi baza yaradıldı və həyata keçirildi. 1995-ci ildə “Aqrar islahatın əsasları haqqında”, “Sovxoz və kolxozların islahatı haqqında” və 1996-cı ildə isə “Torpaq islahatı haqqında” qanunlar qəbul edildi.

Kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi ilə bağlı qəbul olunmuş qərarlar həmin dövrdəki iqtisadi qanunvericilik sənədləri içərisində xüsusi yer tuturdu. 1995-96-cı illərdə islahatların həyata keçirilməsi ilə bağlı ö dövr çox gərgin keçən müzakirələr zamanı bəzi şəxslər torpaqların özəlləşdirilməsinə şübhə ilə yanaşır, hətta özlərini «islahatçılar» kimi göstərmək istəyənlər bunun vaxtının çatmadığını əsas gətirməyə çalışırdılar. Əlbəttə, qısa bir zamanda bu qədər qanun, əsasnamə və başqa hüquqi-normativ sənədlərin hazırlanması və tətbiqi üçün əlverişli ictimai-siyasi şəraitin yaradılması dövlət səviyyəsində gərgin və hərtərəfli təşkilati işlərin aparılmasını tələb edirdi. Eyni zamanda, həmin dövrdə islahatları aparmaq böyük qətiyyət və zəngin təcrübə tələb olunurdu. Torpaq islahatının cəmiyyətimiz üçün yeni bir iş olduğunu və MDB ölkələrinin heç birində bu sahədə hüquqi bazanın və təcrübənin olmadığını nəzərə alsaq, Azərbaycanda bu qədər mühüm tədbirin həyata keçirilməsinin çətinliyi və məsuliyyəti aydın olar. Çünki, bu illərdə ağır və çətin bir proses olan aqrar islahatları aparmaq üçün isə nə müvafiq qanunvericilik bazası, nə də ki lazımi təcrübə var idi. Ona görə də Heydər Əliyev bu işə böyük ehtiyatla və həssaslıqla yanaşırdı. Belə çətin bir işin öhdəsindən gəlmək üçün Onun köməyinə Azərbaycana birinci rəhbərliyi zamanı aqrar sahənin inkişafı istiqamətində əldə edilmiş müsbət təcrübə çatdı.

Ulu öndər islahatları onilliklər ərzində keçirməyin mümkünlüyünü əsaslandırmağa çalışanların bütün «arqumetləri»ni tam

alt-üst edərək dəlil-sübutlara və elmi-nəzəri-iqtisadi əsasalara söykənərək torpaqları özəlləşdirməyin və Konstitusiyada təsbit edildiyi kimi, 3 mülkiyyət formasına bölməyin vaxtının çatdığı-nı təsdiq etdi.

Ulu Öndər aqrar sahədə proqramların reallaşması üçün ilk növbədə, torpaq islahatlarının həyata keçirilməsini vacib sayırdı və bu məqsədlə Onun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə ümumxalq müzakirələrindən sonra torpaq islahatlarının həyata keçirilməsini təmin edən hüquqi baza yaradıldı. Ölkəmizdə torpaq islahatlarının postsovet ölkələrindən fərqli olaraq elmi-nəzəri-iqtisadi əsaslara söykənən konsepsiya əsasında aparıldı. Respublikamız MDB-də ilk dəfə olaraq iqtisadi islahatların mühüm istiqaməti olan torpaqların şəxsi mülkiyyətə verilməsi prosesini həyata keçirdi. İslahatlar nəticəsində 2239 kolxoz, sovxoz və digər kənd təsərrüfatı müəssisəsi ləğv edilərək onların bazasında müxtəlif təşkilati-hüquqi formalı təsərrüfatlar yaradıldı. Azərbaycan vətəndaşlarına kolxoz və sovxozların ən yararlı və münbit torpaqları verildi.

Torpağın özəlləşdirilməsi sayəsində 857,6 min ailə və yaxud onların 98,1 faizi torpaq paylarına sahib oldu. Orta hesabla bir ailəyə 1,6 hektar, ümumilikdə 1375,5 min hektar torpaq sahəsi verildi. Xüsusi mülkiyyətə veriləcək torpaq sahələrinin 99,8 faizi, əmlakın isə 98,9 faizi özəlləşdirildi. Ölkəmizdə həyata keçirilən aqrar islahatı nəticəsində 867 minə yaxın ailə torpaq payı almış, mülkiyyətçilər yaranmışdır. Aqrar sahədə yaradılmış əlverişli şərait nəticəsində 842 minə qədər xırda (ailə-kəndli) təsərrüfatı, 36 dövlət təsərrüfatı (məhdud məsuliyyətli cəmiyyət), 79-dan çox kənd təsərrüfatı istehsal kooperativi, 2409 kənd təsərrüfatı müəssisəsi (birgə təsərrüfatlar), 2571 fərdi sahibkarlar (hüquqi şəxs yarananlar) və 220 sair kənd təsərrüfatı müəssisə-

si (elmi-tədqiqat, tədris, təcrübə və s.) təsərrüfat formaları yaradılmışdır.

İslahatlar digər MDB ölkələrinin daim marağına səbəb oldu və bu sahədə Azərbaycanda yaradılan hüquqi baza dərinlən öyrənilirdi. Torpağın idarə edilməsi, islahatların həyata keçirilməsi mexanizmlərinə xüsusi diqqət yönəldi. Bu məqsədlə Ukrayna, Rusiya, Belarus, Qazaxıstan və digər ölkələr Azərbaycan təcrübəsindən yararlandılar. Ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi və iştirakı ilə torpağın özəlləşdirilməsi ilə bağlı məsələlərin müzakirə edilməsi və torpaq islahatlarının aparılması bazar iqtisadiyyatına keçid istiqamətində atılmış cəsarətli addım hesab oluna bilər və bu addım digər MDB ölkələri üçün parlaq təcrübədir.

Aqrar islahatlar kənd təsərrüfatında mühüm irəliləyişlər üçün ciddi bir prosesə çevrildi və bu sahədə istehsal imkanları xeyli yaxşılaşdı. Nəticədə kənd təsərrüfatında torpaq və əmlak üzərində xüsusi mülkiyyətçilik bərqərar oldu, iqtisadi tənəzzülün qarşısı alındı, istehsalın dinamik inkişafına zəmin yarandı. Kənd təsərrüfatında istehsalın mərkəzdən planlı idarə edilməsi özünüidarə ilə əvəz edildi.

Aqrar sahədə sahibkarlar təbəqəsi formalaşdı, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli şərait təmin olundu. Ən əsas isə ölkəmizin ərzaq təhlükəsizliyinin fundamental dərin əsasları yaradıldı. Kənd təsərrüfatında müasir texnika və texnologiyalar, yeni bilik və informasiyalar şəbəkəsi tətbiq olundu. Eləcə də aqrar bölmədə torpaq və əmlakdan səmərəli istifadəyə imkanlar yüksəldi.

1997-ci ildən başlayaraq kənd təsərrüfatının ÜDM-də xüsusi payı da əhəmiyyətli dərəcədə artmağa başladı və 2000-ci ildə 18 faizdən çox hissəsini təşkil etdi. Yəni, bu sahədən 4 trilyon manata yaxın məhsul və xidmətlər istehsal olunurdu. Müqayisə

üçün qeyd edək ki, 1997-1998-ci illərdə kənd təsərrüfatının illik istehsal həcmi 3,9 trilyon manat idi. Əvvəlki illə nisbətə aqrar sahədə 450 milyard manat çox məhsul istehsalı qeydə alınmışdı.

2000-ci ildə 560 min hektar sahəyə, 2001-ci ildə 650 min hektar sahəyə payızlıq taxıl əkilmişdi. 2001-ci ildə əvvəlki illə nisbətə 93 min hektar, yəni 16,7 faiz çox sahəyə payızlıq taxıl əkilmişdi. Yazlıq taxıl üzrə bütün sahələr də daxil olmaqla 2000-ci ildə kənd təsərrüfatının taxılçılıq üzrə əkin sahələrindən 1 milyon 540 min ton taxıl istehsal edilmişdi. Taxıl məhsulu üzrə məhsuldarlıq hər hektardan təxminən 2,5 sentner artmışdı.

1998-2002-ci illərdə kənd təsərrüfatında məhsul istehsalı 10 faizdən artıq oldu. Ölkəmiz 2002-ci ildə kənd təsərrüfatında ən yüksək artım meyilləri əldə etdi. Həmin il ölkə üzrə 2,2 milyon ton taxıl, 694,9 min ton kartof və 330,3 min ton bostan məhsulu istehsal edildi. Bu isə 1993-cü illə müqayisədə istehsalın 2,4 dəfə artımı demək idi.

Kənd təsərrüfatında məhsul istehsalı 2003-2010-cu illərdə 2,7 dəfə artdı. Məhsul istehsalı aqrar bölmənin bütün istiqamətləri üzrə, o cümlədən emal və yeyinti sənayesində qeydə alınıb. Ötən dövr ərzində heyvandarlıq məhsullarının həcmi 3,2 dəfə, bitkiçilik məhsullarının istehsal həcmi isə 2,5 dəfə yüksəlib. Qeyd olunan dövrdə şəkər çuğunduru istehsalı 4,7 dəfə, tərəvəz istehsalı 12 faiz, bostan məhsulları istehsalı 25 faiz, meyvə istehsalı 1,9 dəfə, üzüm istehsalı 2,6 dəfə artıb.

Son illərdə aqrar sənaye məhsullarının ixracı davamlı olaraq artmış və 2004-cü ildə 137,0 milyon dollar, 2005-ci ildə 284,0 milyon dollar, 2006-cı ildə 284,5 milyon dollar, 2007-ci ildə 438,2 milyon dollar, 2008-ci ildə 406,7 milyon dollar, 2009-cu ildə isə 395,1 milyon dollar təşkil edib. Kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının strukturunda pambıq mahlıcı, tütün məmulatları, faraş kartof, tərəvəz və meyvələrin xüsusi çəkisi daha

çox olub. Eyni zamanda, ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları emal edən müəssisələrin yenidən qurulması və yenilərinin tikilməsi ölkədən meyvə, tərəvəz konservləri və şirələrinin, alkoqollu içkilərin və şəkərin ixracını artırıb. Belə ki, emal məhsullarının ixracı 2004-cü ildə 41,0 milyon dollar, 2005-ci ildə 61,0 milyon dollar, 2006-cı ildə 103,3 milyon dollar, 2007-ci ildə 222,6 milyon dollar, 2008-ci ildə 145,2 milyon dollar, 2009-cü ildə isə 162,8 milyon dollar təşkil edib.

Azərbaycan iqtisadiyyatının bazar prinsiplərinə uyğun idarə olunması təsərrüfat sisteminin və mexanizmlərinin dəyişdirilməsi ilə yanaşı, əmək münasibətlərində də əhatəli və miqyaslı islahatların həyata keçirilməsini zəruri edirdi. Çoxsektorlu iqtisadiyyatın əsas prinsiplərindən biri olan əmək bazarının sahəvi strukturunun dəyişməsi bu mənada 1993-1999-cü illərin ən aktual məsələlərindən biri idi. Təbii ki, birbaşa əhalinin məşğulluğu ilə bağlı olan əmək bazarı bir sıra meyarlara uyğun tənzimlənməli idi. Xüsusilə də, dövlət sektoru ilə qeyri-dövlət sektoruna məxsus istehsal sahələrinin özəl bölmənin idarəçiliyinə keçməsi yeni bazar elementlərinə uyğunlaşa bilməyən əmək kollektivləri üçün daha çətin idi. Bu və digər məsələlər məşğulluğun sahəvi strukturunun dəyişməsini qaçılmaz edirdi. Bazar iqtisadiyyatına daha tez uyğunlaşan, çevik manevr imkanlarına malik olan və xüsusi mülkiyyətə asanlıqla transformasiya olunan əmək qruplarının yeni sistemin müsbət meyarlarını gördükdən sonra bazar prinsiplərini təqdir etməsi digər sahələr üçün də örnəyə çevirilirdi. Beləliklə, bir neçə il ərzində həm əmək qüvvəsinin iqtisadiyyatda çəkisi artdı, həm də iqtisadi sahədə fəallığa öz təsirini göstərdi. Xüsusilə də sahibkarlıq sektorunun ilbəl genişlənməsi iqtisadiyyatda dövlət bölməsinin çəkisinin azalması fonunda özəl bölmədə əmək bazarının geniş vüsət almasına imkan vermişdi.

Bazar iqtisadiyyatı güclü sahibkarlıq sektorunun inkişafı üzərində möhkəmlənir

«Azərbaycanın hər bir sahibkarı özünü respublika iqtisadiyyatının bir hissəsi bilməli və ölkənin iqtisadi tərəqqisi üçün səylər göstərməlidir. Məhz belə sahibkarlar uğurla fəaliyyət göstərə bilər, girişdikləri məsələlərlə sərbəst məşğul ola bilər, öz iqtisadi, intellektual potensialından heç bir məhdudiyət olmadan istifadə etmək imkanına malik olar, eyni zamanda Azərbaycanda sahibkarlığın, bazar iqtisadiyyatının inkişafına, böhranın aradan qaldırılmasına kömək göstərə bilərlər».

Ümummilli Lider Heydər ƏLİYEV

Liberal iqtisadiyyatın əsas atributlarından biri özəl biznesin idarə olunmasında hərəkətverici qüvvə olan sahibkarlar ordusunun fəaliyyətinin genişlənməsidir. Dövlət ölkədə sosial sabitliyi daha da möhkəmləndirmək, əməyin səmərəliliyini yüksəltmək, fəal siyasət yürütməklə sahibkarları kapital resurslarından səmərəli istifadəyə həvəsləndirə bildi. Bu iş işçilərin çalışqanlığının stimullaşması üçün mühüm töhfələr verdi. Bununla belə, milli gəlirlərin bölgüsündə əmək gəlirlərinin və ümumi daxili məhsulun istifadəsində şəxsi istehlakın xüsusi çəkisinin artırılması 1997-2000-ci illərdə iqtisadi siyasətin mühüm istiqamətlərindən hesab olunurdu.

Ulu Öndər sahibkarlığın inkişafına daim diqqət göstərirdi və respublikamızın sosial-iqtisadi inkişafını bilavasitə sahibkarlıqla, onun tərəqqisi ilə əlaqələndirirdi. Dahi öndərin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin başlıca prioritetlərindən biri sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsinə, ölkənin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində sahibkarlıq sektorunun rolunun gücləndirilməsinə, bu istiqamətdə dövlət qayğısının artırılmasına və ən əsası

mövcud potensialın reallaşdırılmasına yönəlmişdi. Bu məqsədlə qanunvericilik bazasının formalaşdırılması, bürokratik maneələrin aradan qaldırılması, maliyyə dəstəyinin göstərilməsi və digər sahələrdə mühüm əhəmiyyət kəsb edən tədbirlər həyata keçirildi.

Azərbaycanda bu istiqamətdə 1994-cü ilin ortalarından başlayaraq hüquqi bazanın yaradılması, sahibkarlıq sektorunun inkişafına təminat verən mühüm sənədlərin qəbul olunması sahəsində əməli addımlar atıldı. Həmin müddət ərzində minlərlə kiçik müəssisə, xarici firmalarla birlikdə çoxlu müştərək müəssisə yaradıldı ki, bu da sahibkarlığın inkişafı üçün geniş şəraitin olmasından xəbər verirdi. 1993-cü ildə "Antiinhisar fəaliyyəti haqqında" Qanun qəbul edilmişdir. Son illərdə qanunvericilik bazasının genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra işlər görüldü. Eləcə də "Haqsız rəqabət haqqında", "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" və "Maliyyə sənaye qrupları haqqında" qanunların qüvvəyə minməsi, "Antiinhisar fəaliyyəti haqqında" Qanuna dəyişikliklər və əlavələr edilməsi sahibkarlığa geniş fəaliyyət meydanı verdi.

"Sahibkarlıq haqqında" Qanunun qəbul edilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirən normativ sənədlərin təsdiq olunması sahibkarlıq sektorunda təşəbbüskarlığı fəallaşdırdı. Sahibkarlığın inkişafı istiqamətində 1993-1995-ci illəri və 1997-2000-ci illəri əhatə edən iki dövlət proqramının qəbul edilməsi isə bu bölmədə xüsusi rol oynadı. Proqram həm sahibkarlıq sektorunda infrastrukturun formalaşdırılmasını, həm də onlara zəruri olan texniki və maliyyə yardımları üçün böyük zəmin yaratdı.

Sonrakı illərdə sahibkarların fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı qanunvericilik bazasının yaradılması sahəsində qəbul edilən sənədlərdə bazar münasibətləri əsasında iqtisadiyyatın inki-

şafına şəraitin yaradılması, sahibkarlığa hüquqi təminatın verilməsi və rəqabət mexanizminin formalaşması, həmçinin rəqabətin qorunması ilə bağlı müddəalar öz əksini tapdı.

Ulu Öndər Heydər Əliyev sahibkarlara şəxsən dəstək olur, onların bütün iş imkanları ilə daim maraqlanırdı. «İqtisadiyyatımızı bazar iqtisadiyyatı yolu ilə inkişaf etdirmək üçün həm hüquqi zəmin, həm də müvafiq şərait yaratmaqdan ötrü bir sıra digər tədbirlər görülmüşdür. Azad Sahibkarlığa Dövlət Yardım Fondu yaradılmış, digər tədbirlər görülmüşdür. Ən başlıcası isə sahibkarlığın inkişafı, bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinin bərqərar edilməsi üçün əməli şərait yaradılmışdır» deyən Heydər Əliyev ölkə sahibkarlarına bir sıra güzəştlərin tətbiq olunması üçün real addımlar atırdı.

Sahibkarların fəaliyyətinə süni müdaxilə hallarının qarşısının alınması, bu sahədə dövlət nəzarətinin təkmilləşdirilməsi, iqtisadi sahədə bir-birini təkrarlayan, paralel və lüzumsuz yoxlamaların sayının azaldılması, bazar iqtisadiyyatının inkişafına mənfi təsir göstərən bir sıra halların qarşısının alınması ilə bağlı həyata keçirilən davamlı tədbirlər ölkə sahibkarlarının iqtisadiyyatda payının və nüfuzunun artmasına səbəb oldu.

Bunun nəticəsidir ki, 1995-1999-cu illərdə sahibkarlıq sektorunda əhəmiyyətli dəyişikliklər özünü göstərməyə başladı. Bu illər ərzində kiçik müəssisələrin, kəndli-fermer təsərrüfatlarının fəaliyyət dairəsi genişlənərək 20 minə çatmışdı. Maraqlı cəhət bundan ibarətdir ki, yeni müəssisələrin yaranması birbaşa insanların iş yerləri ilə təmin olunması üçün də zəmin demək idi və bu istiqamətdə müsbət dinamika müşahidə olunurdu. Bu illər ərzində real iqtisadiyyatda çalışanların sayı 92 faiz artmışdı. Kiçik müəssisələrin iqtisadiyyatda payı tədricən artmağa başladı. 1995-1997-ci illərdə orta və kiçik biznes sektorunda istehsal olunan məhsulun həcmi 1 trilyon 120 milyon ma-

nata yaxın idi ki, bunu da yüksək göstərici kimi xarakterizə etmək olar. Qeyd olunan sahə 1999-cu ildə ÜDM-in 8,4 faizini təşkil edirdi.

1996-2001-ci illərdə iqtisadiyyatda məşğul olan ümumi əhalinin özəl sektorda payı 49 faizdən 69 faizə, ÜDM istehsalında 38 faizdən 71 faizə yüksəldi. 2002-ci ildə iqtisadi fəaliyyətin bütün növləri üzrə faktiki vergi ödəyicisi olan 29 mindən artıq müəssisədən 19,5 mini (65 faiz) qeyri-dövlət sektorunda fəaliyyət göstərirdi. Eyni zamanda, həmin ildə hüquqi şəxs yaratmaqdan 63,2 min fiziki şəxs vergi ödəyicisi kimi qeydiyyatda alınmışdı. Göründüyü kimi, sonuncu ilə birlikdə qeydiyyatda olan özəl sektor subyektlərinin toplam sayı 90 mindən çoxdur. Hazırda sənaye istehsalının və xarici iqtisadi fəaliyyətin təxminən 60 faizi, tikinti və xidmətin 40 faizdən çoxu bu sektorun payına düşür.

Ümumiyyətlə, Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş və Onun rəhbərliyi ilə uğurla həyata keçirilmiş sahibkarlığın inkişafı strategiyasının aşağıdakı mühüm məqamları nəinki ölkəmizin inkişafında müstəsna rol oynadı. Bu strategiya ölkə iqtisadiyyatında sahibkarlığın inkişafını hərtərəfli şəkildə özündə birləşdirən bir modelə çevrildi.

Sahibkarlıq sektorunda inkişaf dinamikası o dövr üçün əsas sahələr olan kənd təsərrüfatı və sənayenin özəl bölmədə çəkisinin artması üçün əlverişli rol oynadı. Özəl bölmədə illik sənaye məhsulunun artım dinamikası hiss olunmağa başladı. Belə ki, yeni bazar strukturlarının formalaşması və dövlətin xüsusi mülkiyyətə geniş meydan verməsi özəl bölmənin payının əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsinə səbəb oldu. 1995-ci ildə sənaye bölməsinin ümumi daxili məhsul istehsalında özəl bölmənin çəkisi 5,5 faiz təşkil edirdisə, 1996-cı ildə bu rəqəm 11 faizə, 1997-ci ildə 14,7 faizə, 1999-cu ildə isə 35 faizə çatdı.

İqtisadiyyatda çalışan fəal əhəlinin orta aylıq əmək haqqı

İllər üzrə	Yeni manatla
1992-ci il	27
1993-cü il	43
1994-cü il	47
1995-ci il	49
1996-cı il	62
1997-ci il	68
1998-ci il	75
1999-cu il	90
2000-ci il	95
2001-ci il	110

Maliyyə sabitliyi və antiinflasiya taktikası

«Biz son illər Azərbaycanın maliyyə sistemində sabitliyi təmin edə bilmişik. Makroiqtisadi, maliyyə sistemində sabitlik iqtisadiyyat sahəsində bizim gördüyümüz işlərin ən əsas nəticəsidir.»

Ümummilli Lider Heydər ƏLİYEV

Ölkənin maliyyə ehtiyatlarının səfərbərliyə alınması, onların bölüşdürülməsi və istifadə edilməsi dövlətin həyata keçirdiyi maliyyə siyasətinin əsas prioritetləridir. Bu siyasətin istiqamətləri ölkənin iqtisadi vəziyyətindən, həll olunan sosial-iqtisadi problemlərdən asılıdır. İqtisadiyyat böhranlı vəziyyətdə olduqda, dövlətin yeritdiyi maliyyə siyasəti bir tərəfdən, istehsalın azalmağa doğru meyl etməsinin qarşısının alınmasına və onun stimullaşmasına (məsələn, istehsalçılar üçün güzəştlərin edilməsi), digər tərəfdən isə sosial proqramların həyata keçirilməsinin dayandırılması və ölkənin müdafiəsinin təşkili ilə əlaqədar

xərclərin azaldılmasına yönəldilən tədbirlərlə müəyyən edilir.- Buna uyğun olaraq, cəmiyyət bir keyfiyyət halından başqa bir keyfiyyət halına keçdikdə dövlətin maliyyə siyasətinin istiqamətləri də dəyişir.

Qeyd etmək lazımdır ki, proqnozları və tövsiyələri işləyib hazırlayarkən ölkədəki mövcud iqtisadi durumu arzu olunduğu kimi yox, əsl həqiqətdə olduğu kimi, tənqidi qiymətləndirmək lazımdır. Bu ona görə vacibdir ki, milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsində məsələn, dövlətin sosial-təminat proqramının həyata keçirilməsi, gəlirlərin orta səviyyəsinin gözlənilməsi, səhiyyənin, təhsilin və s. maliyyələşdirilməsi və ya subsidiyaların verilməsində dövlət məhz maliyyə siyasəti vasitəsilə iştirak edir. Dövlət həyata keçirilən maliyyə siyasətinin başlıca subyektidir. O, perspektiv üçün maliyyənin inkişafının əsas istiqamətlərinin strategiyasını, qarşıdakı dövrdə fəaliyyət taktikasını, iqtisadi məsələlərə nail olmağın vasitə və yollarını müəyyən edir.

Azərbaycanda maliyyə sabitliyi 1995-1997-ci ildə tam təmin olunaraq makroiqtisadi siyasətin əsas tələblərindən biri olan daxili bazarda inkişaf meyillərinin davamlılığına imkan yaratmış oldu.

Azərbaycan hökuməti 1995-1998-ci illərdə sağlam maliyyə sistemi yaradaraq daxili maliyyə-fiskal siyasətin miqyasını genişləndirməyə müvəffəq oldu. Bu mənada 1994-1995-ci illərdə sonrakı inkişaf mərhələsində nailiyyətlərin əldə olunmasının təməli qoyuldu. Bu tarixi dövrü sabitləşmə dövrü kimi səciyyələndirmək mümkündür. 1998-ci ilin dünya iqtisadi böhranı zamanı respublikamızın xarici təsirlərdən kənarda qalması möhkəm sabitlik potensialının formalaşdığını təsdiq etdi. Məlum olduğu kimi, 1998-ci ilin iqtisadi nəticələrindən danışarkən onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu il ümumiyyətlə, dünya iqtisadiyyatı üçün çox ağır bir dövrdür. Məlumdur ki, Cənub-Şərqi Asiyada, Uzaq Şərqdə iqtisadi böhran başlamışdı və bir çox ölkələr, o cümlədən qardaş Tür-

kiyə bu böhranın çox acı nəticələrini yaşadı. Azərbaycan MDB-də böhranın təsirlərindən kənarda qalan əsas ölkələrdən biri oldu. Ulu Öndərin yaratdığı güclü makroiqtisadiyyat potensialı, iqtisadiyyatda maliyyə ehtiyatlarının artması, böhrana qarşı immuniteti gücləndirdi və ölkəmiz sabit inkişafını davam etdirdi.

Maliyyə sabitliyinin ən böyük uğurlarından biri inflyasiyanın tamamilə nəzarətə götürülməsi ilə bağlı oldu. Bu islahatların davamı olaraq inflyasiya 1997-1998-ci illərdə berrəqəmli oldu və bu özünü sosial sahədə göstərdi. Əhalinin pul gəlirlərinin artması nəticəsində vətəndaşlar vəsaitlərinin bir hissəsini banklara əmanət kimi yerləşdirməyə başladılar. Beləliklə, 1995-ci ildən sabitləşməyə başlayan iqtisadiyyat inkişaf üçün baza rolunu oynadı və növbəti illərdə bu tendensiya özünü daha qabarıq şəkildə göstərməyə başladı. Bu, Azərbaycanın iqtisadi inkişafında yeni mərhələnin təməlini qoymaqla bazar iqtisadiyyatı yolunda inamlı addımları təsdiq etmiş oldu.

Bu tədbirlər sayəsində iqtisadiyyatın və sosial sektorların ən qorxulu düşməni sayılan inflyasiyanın səviyyəsi aşağı salındı. 1995-ci ildə inflyasiya 5,1 dəfə azaldı. 1996-cı ildə bu sahədə daha da aşağı düşmə tempi müşayiət olundu və həmin il ölkə üzrə illik inflyasiya səviyyəsi cəmi 19 faiz təşkil etdi. Aparılan səmərəli siyasət sonrakı illərdə daha yüksək effekt verdi və inflyasiya göstəricisi 1997-ci ildə berrəqəmli həddə düşdü. 5,7 faizlik inflyasiyanın müqabilində əhalinin gəlirlərində baş verən artım dinamikası ümumilikdə vətəndaşların illik gəlir imkanlarının yaxşılaşmasını təmin etdi. Yəni artıq vətəndaşların real pul gəlirləri qiymət indeksini üstələdi, bu isə sözsüz sosial rifahın yüksəlişi ilə bağlı siyasətin öz mühüm uğurlarını göstərdiyini tamamilə təsdiq etmiş oldu.

1998-ci ildə və 1999-cu ildə Azərbaycan iqtisadiyyatında tam yeni keyfiyyət dəyişiklikləri də baş verdi ki, bu da maliyyə-

İqtisadi sabitliyin möhkəmlənməsinin məntiqi davamı kimi istehlak bazarında və sosial fazada deflyasiya prosesinin yaranması ilə bağlıdır. Bu dövrdə artıq inflyasiya qorxusunun tamamilə aradan götürülməsi və sabitliyin güclü dayaqqlar üzərində möhkəmlənməsi ümumi qiymət bazarında müsbət meyilləri sürətləndirdi. Qeyd etdiyimiz kimi, deflyasiyanın baş verməsi bütünlüklə mal və xidmətlərin, digər tariflərin qiymətlərinin 10 faizə yaxın ucuzlaşması demək idi, bu isə insanların yaşayış normalarının daha da yaxşılaşması üçün bir təkan oldu.

Ümumiyyətlə, 1995-1999-cu illərdə mövcud inflyasiya temp-ləri ilə əhalinin real pul gəlirlərinin dinamikasına nəzər salsaq, cəmi bir neçə il ərzində böyük dəyişikliklərin baş verdiyini görmək olar. Məsələn, əhalinin gəlirləri hər il təxminən 25-30 faiz artdığı halda, inflyasiya 12-13 faiz təşkil edirdi. Bu beş ildə inflyasiyanın artımı 5,8 dəfə olduğu halda, əhalinin gəlirlərindəki artım dinamikası 12-14 dəfə olmuşdu. Nəticə etibarilə vətəndaşların gəlirləri qiymət indekslərindən 2,4 dəfə çox olmaqla iqtisadi və sosial bölmələr üçün müsbət baza yaratmışdı. Bu dövrdə ən mühüm amillərdən biri kimi əhalinin pul xərclərinin də dinamikasında gəlirlərlə nisbətdə azalmanın müşahidə olunmasını qeyd etmək olar. Belə ki, 1998-ci ilə kimi vətəndaşların illik xərcləri gəlirlərindən çox olduğu halda, 1999-cu ildən sonra bu sahədə əks istiqamət nəzərə çarpdı və gəlirlər xərcləri üstələməyə başladı. Artıq illik pul bazasında dinamika gəlirlərin xeyrinə dəyişdi.

Güclü maliyyə sabitliyi, inflyasiyanın nəzarətdə saxlanılması, valyuta bazarında inkişaf meyilləri və digər pozitiv faktorlar, ümumilikdə ölkənin əsas makroiqtisadi göstəricisi olan ümumi daxili məhsulun (ÜDM) illik artım tempini yüksəltdi. ÜDM-in artım tempi 1996-cı ildə 1,3 faiz, 1997-ci ildə 5,8 faiz, 1998-ci ildə 10 faiz, 1999-cu ildə isə 7,4 faiz oldu. 1998-1999-cu illərdə milli məhsulun artım dinamikasına görə, Azərbaycan keçmiş

postsovet ölkələrinin əksəriyyətini üstələyirdi. Məsələn, MDB regionunda ÜDM Gürcüstan, Ermənistan və Belarusda 3 faiz, Qazaxıstanda 1,7 faiz, Qırğızıstanda 3,6 faiz, Moldovada mənfə 4,5 faiz, Ukraynada 0,1 faiz, Rusiyada isə 3,2 faiz təşkil edirdi. Azərbaycan MDB ölkələri içərisində ümumi daxili məhsulun artımına görə, birinci, sənaye məhsulunun artım dinamikasına görə isə dördüncü yerdə dayanırdı. Ümumilikdə, 1995-2000-ci illərdə ÜDM-in həcmi 2,3 dəfə artmışdı.

ÜDM-in artım dinamikası onun strukturunda da ciddi müsbət dəyişikliklərlə müşayiət olunmağa başladı. Sənaye sektoru ÜDM-də əsas yerini bərpa etdi. Eləcə də kənd təsərrüfatının payı milli məhsulda artmağa doğru meyl etdi. Bununla bərabər, nəqliyyat və rabitə sektorunun ÜDM-də xüsusi çəkisi 1994-1998-ci illər ərzində hər il təxminən 2-3 faiz artıma məruz qaldı. Nəqliyyat və rabitə bölməsi ÜDM-də sənayedən sonra ikinci bölmə kimi intensiv dinamik sahə sayılmağa başladı. 2000-ci ildə ÜDM-də 15,5 faiz çəkiyə malik olan rabitə və nəqliyyat sektorunun illik dövriyyəsi 3,5 trilyon manata bərabər oldu. Bütün bu meyillər həmin illərdə yüksək makroiqtisadi göstəricilərin dinamikasının yüksəlməsi fonunda büdcə vəsaitlərinin çoxalması üçün geniş baza yaratdı.

Bununla yanaşı, özəl biznesin inkişafı, neftdən kənar sahələrdə intensivliyin artması və ən əsası isə Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi məqsədli inkişaf proqramları iqtisadiyyatın neftdən asılılığını azaltdı və ÜDM-də özəl bölmənin xüsusi çəkisinin artmasına səbəb oldu. Ötən əsrin sonlarına yaxın qeyri-neft sektoru ümumi iqtisadi inkişafa təkan verən bölməyə çevrilməyə başladı. Bu, respublikamızda yüksək inkişaf mərhələsinə qədəm qoyan neft sənayesi ilə yanaşı, neftdən kənar sahələrin davamlı sıçrayışının dərin əsaslarının yaradılması demək idi. Qeyri-neft sektoru artıq bir neçə ildən sonra iqtisadiyyatda do-

minant rol oynaya biləcəyinin ilkin siqnallarını verirdi. Beləliklə, qeyri-dövlət bölməsinin ÜDM-də payı 1996-cı ildə 38 faiz, 1997-ci ildə 46 faiz, 1998-ci ildə 55 faiz, 1999-cu ildə isə 62 faiz təşkil etdi və sonrakı illər bu göstərici daha da yüksəldi.

1991-2001-ci illərdə ÜDM-in həcmi:

İllər üzrə	Məbləğ
	Yeni manatla
1991-ci il	40 milyon manat
1992-ci il	132 milyon manat
1993-cü il	400 milyon manat
1994-cü il	800 milyon manat
1995-ci il	1,88 milyard manat
1996-cı il	1,90 milyard manat
1997-ci il	1,98 milyard manat
1998-ci il	3,3 milyard manat
1999-cu il	3,6 milyard manat
2000-ci il	4,2 milyard manat
2001-ci il	4,4 milyard manat

ÜDM-in artım tempi

İllər üzrə	Faizlə
1992-ci il	0,008
1993-cü il	0,09
1994-cü il	1,4
1995-ci il	10,7
1996-cı il	13,7
1997-ci il	15,3
1998-ci il	16,3
1999-cu il	18,6
2000-ci il	21
2001-ci il	22

Valyuta və milli pul siyasəti makroiqtisadi sabitliyin təmin edən əsas faktorlardır

İqtisadi islahatların həyata keçirilməsi üçün şəraitin yetişməsi ilə bərabər, ölkədə maliyyə sabitliyinin təmin olunması da bazar iqtisadiyyatının əsas tələblərindən biridir. Bunun üçün ölkədə maliyyə-kredit sisteminin möhkəmləndirilməsi, büdcə kəsinin aşağı salınması, pul-kredit emissiyasının məhdudlaşdırılması, sərt pul siyasəti həyata keçirməklə inflyasiyanın səviyyəsinin aşağı salınması, milli valyutanın məzənnəsinin möhkəmləndirilməsi əsas şərtlərdəndir. Bütün bu komponentləri əlaqəli və paralel olaraq sistemli şəkildə həyata keçirməklə maliyyə sabitliyinə nail olmaq mümkündür.

Əhalinin həyat səviyyəsinin dinamikasındakı bu cür ziddiyyətlər, mənfi meyillər həyata keçirilən ciddi islahatlar nəticəsində aradan qalxmağa başladı və sabitləşmə illərində müsbət meyillər öz yerini tutdu. Həyata keçirilən sərt pul-kredit və səmərəli maliyyə siyasəti sayəsində 1995-ci ildən başlayaraq inflyasiya tempinin aşağı salınması və istehlak bazarına nəzarət mexanizmlərinin öz səmərələşdirici təsirlərini göstərməsi sosial sferanın dayanıqlığını möhkəmləndirdi.

Azərbaycanda sabit maliyyə sisteminin formalaşması, sərt pul siyasətinin həyata keçirilməsi, qiymət bazarına nəzarətin uğurlu nəticələrə gətirib çıxarması və milli valyutanın dəyərini artırması 1994-cü ilin ortalarından başlayaraq həyata keçirilən pul-kredit siyasəti nəticəsində mümkün oldu. Qeyd etdiyimiz kimi, respublikamız 1992-ci ildə öz milli valyutasını tədaviyə buraxsa da, rubl zonasından çıxıb bilməmişdi. Yəni milli valyuta yeganə ödəniş vasitəsi deyildi və 1992-ci ilin avqustundan 1994-cü ilin yanvarınadək manat Azərbaycan ərazisində 1 ma-

nat: 10 rubl nisbətində rubllar ilə paralel olaraq dövriyyədə ödəniş vasitəsi kimi istifadə olunurdu.

Həmin dövrdə Milli Bank tərəfindən müstəqil pul siyasətinin yeridilməsinə şərait yaratmaq üçün manatın ölkə ərazisində yeganə ödəniş vasitəsi olmasının təsbit edilməsi zərurətə çevrilmişdi. Bu baxımdan, Ümummilli Lider Heydər Əliyev 11 dekabr 1993-cü ildə «Azərbaycan Respublikası milli valyutasının respublika ərazisində yeganə ödəniş vasitəsi elan olunması haqqında» Fərman imzaladı. Bu fərmanla manatın dövriyyədə yeganə ödəniş vasitəsi olması təsbit edildi və Azərbaycanın rubl zonasından çıxması təmin edildi. Bununla da Mərkəzi Bank müstəqil pul və məzənnə siyasəti həyata keçirmək imkanı əldə etdi ki, bu siyasətin də müsbət nəticələri qısa müddətdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına öz töhfələrini verdi.

Manatın ölkə ərazisində yeganə ödəniş vasitəsi olması Ümummilli Lider Heydər Əliyevin sədrliyi ilə yaradılmış Dövlət Komissiyası tərəfindən hazırlanmış və 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi yolu ilə keçirilmiş referendumda qəbul olunmuş Konstitusiya aktı ilə bir daha öz təsdiqini tapdı. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 19-cu maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının pul vahidinin manat olduğu müəyyən edildi və ölkə ərazisində manatdan başqa pul vahidlərinin ödəniş vasitəsi kimi işlədilməsi qadağan olundu. Həyata keçirilən bu tədbirlər manatın məzənnəsinin sabitləşməsi və möhkəmlənməsi, onun, sözün əsl mənasında, milli valyutaya çevrilməsi üçün münbit şərait yaratdı.

Milli valyutanın vahid pul aləti kimi çıxış etməsi müstəqil Azərbaycanın iqtisadi siyasətinin başlıca elementlərindən birini təşkil etməklə güclü maliyyə sabitliyinə səbəb oldu. Dövlətin atributlarından biri olan manatın dövriyyədə öz yerini möh-

kəmləndirməsi bank-valyuta bazarında canlanmanı sürətləndirdi. Bununla da, Milli Bank müstəqil pul və məzənnə siyasəti həyata keçirmək imkanı əldə etdi ki, bu siyasətin də müsbət nəticələri qısa müddətdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına öz töhfəsini verdi. Həyata keçirilən pul siyasəti manatın məzənnəsinin sabitləşməsi və möhkəmlənməsi, onun bölgədə ən dəyərli pul vasitəsinə çevrilməsinə xidmət edən məqsədyönlü siyasətin başlıca istiqamətlərini təşkil etdi. Ulu Öndər Heydər Əliyev iqtisadiyyatın inkişaf dinamikasını və maliyyə bazarının həddlərinin genişlənməsini nəzərə alaraq daha böyük nominala malik pul əskinaslarının dövriyyəyə buraxılmasını da təmin etdi. Ölkədə nağd pul dövriyyəsinin nizamlanması, nağd pula olan tələbatın optimallaşdırılması məqsədilə 1994-cü ildə 10.000 manatlıq, 1996-cı ildə isə 50.000 manatlıq əskinaslar dövriyyəyə buraxıldı.

Ümummillî Liderin həyata keçirdiyi pul siyasətinin ən mühüm nailiyyətlərindən biri millî valyutaya olan dərin inamın, etibarın və ümumxalq rəğbətinin yaranmasından ibarət idi. Belə ki, 1992-1993-cü illərdə millî pul vahidləri öz nominal dəyərinə uyğun deyil, daha çox müxtəlif adlarla, məsələn, “məmməd”, “qız qalası”, “nizami” kimi millî atributumuzaya yaraşmayan loru ifadələrlə səsləndirilirdi. 1994-cü ildən sonra bu cür intizamsızlıqlar da aradan qalxmağa başladı.

Milli Bank həm pul bazarına nəzarət tədbirlərini gücləndirdi, həm də ölkə iqtisadiyyatının nağd pula olan tələbatının ödənilməsi məqsədilə emissiya siyasətini normallaşdırdı. Beş il ərzində ölkədə 3 trilyon manat həcmində (köhnə manatla) əskinaslar istehsal olunaraq dövriyyəyə buraxıldı. Bu isə həm sosial və iqtisadi sahələrin pul bazasına olan ehtiyacını ödədi, həm də iqtisadi sektorlarda maliyyə təminatı üçün stimül verdi. Bu taktika iqtisadiyyatda və valyuta sferasında dollarlaşmanın qabağını al-

dı. Yəni, valyuta sistemində dollar ilk illər əsas pul vasitəsi kimi diqqəti cəlb edirdisə, bir neçə ildən sonra manat güclü tədavül vasitəsinə çevrildi. Bunun əsas səbəbi isə Azərbaycanda real iqtisadiyyat və maliyyə bazarının həddindən artıq güclü olması idi.

1998-2000-ci illərdə əhəmiyyətli dövlət proqramlarının, makroiqtisadi sabitliyi təmin edən layihələrin icrası bu inkişafa yeni çalarlar əlavə etdi. Neft və sənaye resurslarının hərəkətə gətirilməsi Azərbaycan iqtisadiyyatının möhkəmlənməsinə gətirib çıxardı. Həmin dövrdə Bakı-Supsa neft kəmərinin istifadəyə verilməsi ölkəyə valyuta axınlarının daxil olması üçün yol açmış oldu.

Dövlətin maliyyə resursları və 1993-2003-cü illərdə büdcə siyasəti

Dövlətin büdcə siyasəti iqtisadi strategiyanın uğurlarının təminatında başlıca yerlərdən birini tutur. Büdcə siyasəti ilə əlaqədar bir-neçə konsepsiya vardır. Birinci konsepsiyanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, büdcə hər il tarazlaşdırılmalıdır. Son zamanlaradək milli iqtisadiyyatın sabit inkişaf etdirilməsini və maliyyə siyasətinin məqsədini ifadə edən hər il tarazlaşdırılan büdcə hesab edilirdi. Lakin bu problemi bir qədər dərinlən və hərtərəfli nəzərdən keçirsək, aydın olacaq ki, belə büdcə dövlətin fiksəl siyasətinin səmərəliliyini tamamilə aradan qaldırır.

Büdcə siyasəti ilə əlaqədar ikinci konsepsiyanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, büdcə hər il yox, iqtisadi tsiklin gedişində tarazlaşdırılmalıdır. Bu konsepsiyanın məntiqi cəhətdən əsaslandırılması olduqca sadədir. Belə ki, istehsalın azalmasının qarşısını almaq üçün hökumət vergiləri azaldır və dövlət xərclərini

artırır, yəni şüurlu surətdə müvəqqəti olaraq büdcə kəsirinin artmasına şərait yaradır. İstehsalda yüksəlişə nail olunduqda vergilər artırılır, dövlət xərcləri isə ixtisar olunur. Büdcədə əmələ gələn müsbət qalıqdan, istehsal azaldığı dövrdə meydana çıxan kəsirin “örtülməsi” üçün istifadə edilir. Beləliklə, dövlət bu cür siyasət yeritməklə iqtisadi tsiklin müxtəlif mərhələlərində büdcəni tarazlaşdırır.

Büdcə siyasəti Azərbaycan Respublikasının maliyyə sisteminin mühüm tərkib hissəsi olmaqla ali və yerli dövlət hakimiyyəti orqanlarının funksiyalarının icra olunmasının əsas maliyyə təminatı rolunu oynayır. Ölkənin ali maliyyə sənədi olan büdcə layihəsi dövlətin iqtisadi, siyasi və sosial mənafeələrini özündə əks etdirən mükəmməl strateji konsepsiya hesab olunur. Büdcənin rezervləri ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasında da başlıca yer tutur. Büdcənin maliyyə resursları hesabına dövlətin strateji inkişaf planı həyata keçirilir, bu mərkəzləşdirilmiş resurslar ölkədəki bütün sferalar üzrə quruculuq işlərinin əsasını təşkil edir, uzunmüddətli və davamlı layihələrin icrası üçün əsaslı zəmin yaratmış olur.

Dövlət öz funksiyalarını yerinə yetirmək üçün lazımı miqdarda maliyyə vəsaitini səfərbərliyə almalı və istifadə etməlidir ki, bu da əsasən büdcə vasitəsilə həyata keçirilir. Büdcə mexanizmi vasitəsilə maliyyə vəsaitinin toplanması və istifadəsi zamanı dövlətlə hüquqi və fiziki şəxslər arasında müəyyən maliyyə münasibətləri əmələ gəlir. Həmin maliyyə münasibətləri dövlətin maliyyə-büdcə siyasəti vasitəsilə tənzimlənir.

Azərbaycanda 1995-ci ildən başlayaraq büdcə ilə bağlı mükəmməl mexanizmlər yaradılıb. Həyata keçirilən büdcə siyasəti respublikada maliyyə sabitliyinin saxlanılmasını, inflyasiyanın aşağı salınmasını təmin etməklə, genişlənməkdə olan islahatların sürətlənməsinə təkan verib. Bu zaman islahatların ilkin nəti-

cəsi kimi əhalinin aztəminatlı təbəqələrinin sosial müdafiəsinin təmin olunması da əsas diqqət mərkəzində olub.

Azərbaycan hökumətinin müstəqil iqtisadi siyasətinin ən mühüm parametrlərindən biri düşünülmüş təmkinli və pragmatik büdcə siyasəti yürütməsidir. Ulu Öndərin müəyyən etdiyi iqtisadi siyasətin əsas uğurlarından biri dövlət büdcəsinin gəlirlərinin artmasında özünü göstərməyə başladı. Büdcə vəsaitlərinin həcmi bir neçə dəfə artaraq 1995-ci ildə 1 trilyon 584 milyard manatı (qiymətlər köhnə manatla göstərilir) ötdü, 1997-ci ildə isə bu rəqəm 2 trilyon 565 milyard dollardan çox təşkil etdi. Qeyd edək ki, 1992-ci ildə büdcənin mədaxil hissəsi 58,6 milyard rubl (manat) məxaric isə 68,9 milyard rubl olub. Büdcə kəsiri 10,3 milyard rubl təşkil edib. 1992-ci ildə milli iqtisadiyyatın həcmi 35 faiz azalmışdı. 1995-ci ildə ÜDM-in proqnoz məbləği 9,4 trilyon manat təşkil edib. Büdcə mədaxili 2,1 trilyon manat, xərcləri isə 2 trilyon 15 milyard manata çatıb. Bu, ÜDM-in 20 faizi demək idi. Büdcə kəsiri 0,05 trilyon manat olub. Büdcənin gəlir və xərclərinin artım dinamikası ölkəmizin sosial və iqtisadi bölmələrində bütün nəzərdə tutulan tədbirlərin yerinə yetirilməsi üçün əsil fürsət yaratdı.

1993-cü ildən başlayaraq aparılan ardıcıl tədbirlər nəticəsində qiymət indeksinin 100-200 faiz təşkil etməsi maliyyə sənədi üçün də mühüm əhəmiyyətli dəyişikliklər yaratdı. Bunun ardınca davamlı siyasi qərarların qəbulu qiymət indeksinin 2-3 il ərzində aşağı salınmasına səbəb oldu və inflyasiya 11-12 faiz təşkil etməyə başladı. Büdcədəki artım templəri əhalinin bütün kateqoriyaları üçün əlverişli sosial dayaq rolunu oynadı. Bir neçə il ərzində bütün sosial bölmələrdə bu tendensiya müşahidə olundu. Dövlət büdcəsinin ÜDM-də çəkisi 1992-ci ildə 35 faiz təşkil etdiyi halda, 1999-cu ildə bu göstərici 18-20 faiz

zə bərabər oldu. Bütçə kəsiri 1991-ci ildə 5 faiz, 1992-ci ildə 5,6 faiz, 1992-ci ildə 7 faiz təşkil edirdi. 1995-ci ildə bütçə kəsiri 0,1 faiz təşkil etdi. Azərbaycan bütçə tərtibatı zamanı 1997-ci ildən etibarən xarici borc probleminə son qoydu. Halbuki MDB ölkələrinin əksəriyyətində bu tendensiya hələ də davam edir.

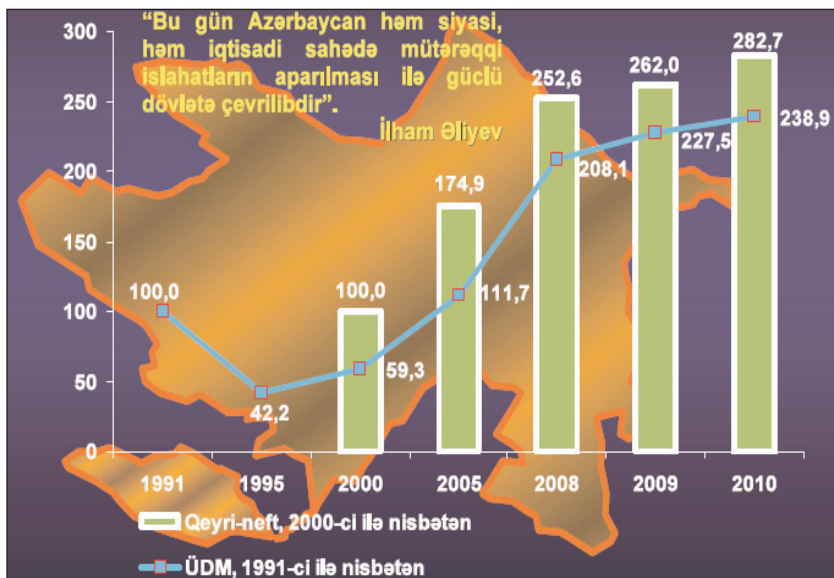
Dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin proqnoz göstəricilərinin yaxşılaşması, büdcədən kənar fondların real maliyyə ehtiyatlarının formalaşması əhəmiyyətli dərəcədə müsbət xarakter almış oldu. O dövrdə büdcənin gəlir mənbələrinin formalaşmasında müstəsna əhəmiyyət daşıyan vergi və rüsumların artım dinamikası müşahidə olundu. 2000-ci ildə ümumi daxili məhsulun strukturunda gəlirlərin dinamikasına nəzər salmaqla bunu açıq şəkildə görə bilərik. 21 trilyon 939 milyard manatlıq (4,4 milyard manat) ÜDM-in tərkibində gəlirlərin həcmi əvvəlki illə müqayisədə 7-8 faiz artmışdı. Təkcə istehsalla bağlı vergilərin həcmi həmin il 1580 milyard manat, yaxud əvvəlki illə nisbətə 7,2 faiz çoxalmışdı.

Göründüyü kimi, büdcənin gəlirlər hissəsindəki illik artım dinamikası xərclərin də əhəmiyyətli dərəcədə artımı üçün dərin əsaslar yaratdı. Ümumiyyətlə, bu illərdə ölkəmizin sosial-iqtisadi həyatında müsbət dəyişikliklərin baş verməsi və ümumi daxili məhsulun həcmnin illik artımı, bununla bərabər, bütçə kəsirinin aşağı düşməsi, bütçə paketində xərclərin strukturunun genişlənməsi və sahələr üzrə daha böyük maliyyə ayırmaları üçün ciddi baza rolunu oynadı. Bu işə xərclərin tərkibinə aid olan bütün sahələrə kifayət qədər vəsait yönəldilməsini təmin etdi. Məsələn, 1999-cu ildə büdcədən müxtəlif sahələr üçün nəzərdə tutulan xərclərin həcmi əvvəlki illə nisbətə 27 faizdən çox artdı. İstər dövlət idarəetmə strukturlarının və hüquq-mühafizə orqanlarını, istər təhsil-səhiyyə-

mədəniyyət təşkilatlarının, istərsə də sosial-müdafiə sektorunun xərclərində əhəmiyyətli artım baş verdi. Bu isə vurğuladığımız kimi, bütün sektorların maliyyə təminatının yaxşılaşması və iqtisadi idarəetmənin yüksəlməsi üçün ciddi hadisə sayıla bilər. Ümumiyyətlə, 1995-2000-ci illər ərzində büdcənin həm gəlirlər, həm də xərclər bölməsində illik 450-500 milyard manat (köhnə manatla) artım baş verib. 1995-2000-ci illərdə əhalinin pul gəlirləri, orta aylıq əməkhaqqı, pensiya məbləği 3-4 dəfə yüksəldi.

Azərbaycanın büdcə siyasəti çoxtərəfli, dərin elmi təhlillərə söykəndiyindən respublikamızın ali maliyyə sənədi MDB üçün ən mükəmməl iqtisadi konsepsiya kimi dəyərləndirilə bilər.

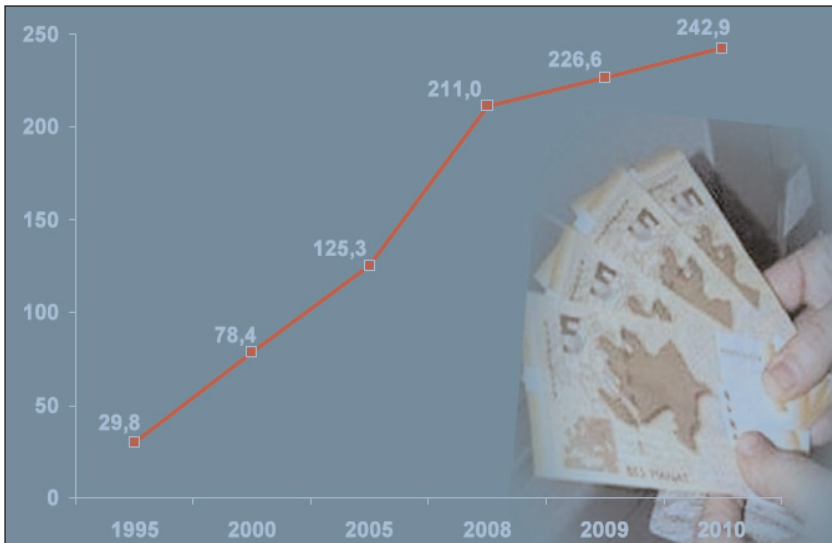
Ümumi daxili məhsul və qeyri-neft sektorunun dinamikası, failzə

Dövlət büdcəsinin həcmi

İllər üzrə	Məbləğ
	Yeni manatla
1991-ci il	24 milyon manat
1992-ci il	26 milyon manat
1993-cü il	172 milyon manat
1994-cü il	195 milyon manat
1995-ci il	440 milyon manat
1996-cı il	480 milyon manat
1997-ci il	580 milyon manat
1998-ci il	540 milyon manat
1999-cu il	640 milyon manat
2000-ci il	740 milyon manat
2001-ci il	920 milyon manat

**Əhalinin real gəlirləri
1991=100, faizlə**

Sosial intibah və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlişinə aparan yol

Müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə baş verən mühüm sosial-iqtisadi dəyişikliklərdən biri də məhz sosial islahatların geniş vüsət alması ilə bağlıdır. Xüsusilə də sosial müdafiə sistemində, pensiya sahəsində həyata keçirilən islahatlar öz məntiqi nəticəsi kimi 1997-ci ildən faydasını verməyə başladı. Pensiya və sosial müdafiə sahəsində islahatlar həmin ildən etibarən insanların sosial şəraitinə də öz müsbət təsirlərini göstərdi və bu sahədə illik artım baş verdi. Təbii ki, pensiya təminatı ilə bağlı tədbirlər və möhkəm pensiya təminatı sisteminin formalaşması dövlətin illik sosial sahəyə ayırmaları ilə yanaşı, insanların əmək haqqı və pul gəlirlərinin artımının müqabilində daha güclü baza yaradır. Yəni insanların daha çox aylıq əməkhaqqı alması, çoxlu gəlirlərə malik olması onların sosial müdafiə sektoruna ödənişlərinin yüksəlməsi fonunda irihəcmli sosial xərclər fondunun möhkəmlənməsini təmin edir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin əsas diqqət verdiyi sahələrdən biri də sosial siyasətin həyata keçirilməsi nəticəsində uğurlu sosial müdafiə sisteminə nail olmaqdan ibarət idi. Əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün ilk növbədə, əmək haqlarının və pensiyaların artırılması, aztəminatlı ailələrə verilən müavinətlərin məbləğinin artırılması, qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial şəraitinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı tədbirlərin gücləndirilməsi nəzərdə tutulan hədəflərə nail olmağa imkan verdi. Bu tədbirlər nəticəsində 1997-2003-cü illərdə əmək haqları və təqaüdlərin məbləği iki dəfədən çox artıma məruz qaldı.

Bu siyasət respublikamızın nüfuzunu artırmaqla bərabər, Azərbaycana investisiya qoymaq istəyən xarici iş adamlarının fəallığını artırmış oldu. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində qeydə alınan inkişaf ümumi istehsalın artımını stimullaşdırırdısa, digər tərəfdən, fəaliyyətini bərpa edən istehsal və emal bölmələrində, xidmət sferalarında, ən əsası isə yeni müəssisələrdə çalışanların məşğulluğunun təmin olunması üçün güclü sosial məzmun kəsb edirdi. Yəni vətəndaşların iş yerləri ilə təmin olunması məşğulluğun yüksəlməsinə səbəb olmaqla yanaşı, illik gəlirlərin səviyyəsinə də pozitiv təsir edirdi. 1997-ci ildən başlayaraq hər il işçilərin aylıq gəlirləri və orta aylıq əməkhaqqının məbləği artırdı. 1997-ci ildə orta aylıq əmək haqqı əvvəlki illərlə nisbətdə 12 faiz artıma məruz qalmışdı. 1998-ci ildə isə özəl biznes və qeyri-dövlət sektorlarında çalışanların aylıq gəlirlərində daha əhəmiyyətli artım hiss olunmağa başladı. Bu sahələrdə çalışanların orta aylıq əmək haqqı 150 min manat, sənayedə 156 min manat, tikintidə 274 min manat, restoran və otel sektorunda 245 min manat, nəqliyyat və rabitədə isə 208 min manat təşkil edirdi.

1995-ci ildən başlayaraq ölkənin iqtisadiyyatında ardıcıl müşahidə olunan inkişaf meyilləri, ayrı-ayrı sahələrdə əldə edilən müsbət nəticələr dövlətin sosial yönümlü siyasətinin daha da gücləndirilməsinə şərait yaratdı. Ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin gələcəyə hesablanan strateji proqramında sosial müdafiənin daim gücləndirilməsi çoxşaxəli fəaliyyətin başlıca məqsədi kimi təyin olunmuşdu. Heydər Əliyev uğurlu sosial siyasətin həyata keçirilməsi ilə güclü sosial müdafiə sisteminə nail olmaq istəyirdi. Məhz bu tədbirlər silsilə olaraq illər üzrə davam etdirildi və gözlənilən nəticələr əldə olundu.

Bu siyasət əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, əmək haqlarının və pensiyaların artırılması, aztəminatlı ailələrə veri-

lən müavinətlərin məbləğinin artırılması, qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial şəraitinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı tədbirlərin gücləndirilməsi nəzərdə tutulan hədəflərə nail olmağa imkan verdi. Vətəndaşların pensiya ödənişlərinin etibarlı maliyyə təminatına nail olunması, pensiya təminatı sistemini bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğunlaşdırmaqla əhalinin rifahının yaxşılaşdırılmasında onun rolunun artırılması ilə bağlı məqsədyönlü işlər görüldü. Əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, əmək haqlarının və aztəminatlı ailələrə verilən müavinətlərin artırılması sahəsində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirildi, vətəndaşların pensiya təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində ciddi addımlar atıldı.

Ümumiyyətlə, həm büdcə vəsaitlərinin artımı, həm də iqtisadiyyatın digər sahələrindəki dinamika orta aylıq əmək haqlarının və pensiyaların artımına geniş imkanlar yaratdı. Xüsusilə də 1995-ci ildən başlayaraq büdcə layihəsində sosial yönümlü xərclərə xüsusi diqqət yetirildi və ilbəlil büdcədə sosial müdafiə və sosial təminat sahələrinə ayrılan xərclər yüksəlib. Orta aylıq əməkhaqqı məbləği 1992-1993-cü illər 0,43 manat (yeni manatla) təşkil edirdisə, 1994-cü ildə bu rəqəm 3,1 manat oldu. Bu rəqəm 1995-ci ildə 12,5 manat, 1996-cı ildə 17,9 manat, 1997-ci ildə 28,3 manat, 1998-ci ildə isə 34,8 manat təşkil etdi. Sonrakı illər bu temp daha çox sürət aldı və illik iki dəfəyə yaxın artım indikatoru müşahidə olundu. 1999-cu ildə orta aylıq əmək haqqı 36,9 manat, 2000-ci ildə 44,3 manat, 2001-ci ildə 52,5 manat, 2002-ci ildə 63,1 manat, 2003-cü ildə isə 76,6 manata çatdı. Beləliklə, nəticədə 1995-2000-ci illərdə işləyənlərin orta aylıq nominal əməkhaqqı üç dəfə yüksəldi. Həmçinin orta aylıq pensiyanın məbləği dörd dəfə artdı. Belə ki, orta aylıq pensiya məbləği 1992-ci ildə 0,32 manata bərabər idisə, bu göstərici 1993-cü ildə 0,36 manat (yeni manatla) 1994-cü ildə 1,7 manata,

1995-ci ildə 3,5 manata, 1996-cı ildə 5,1 manata, 1997-ci ildə 8,84 manata çatdı. Sonrakı beş ildə bu sahə üzrə illik inkişaf bir qədər də yüksəldi və 1998-ci ildə orta pensiya məbləği 11,5 manata, 1999-cu ildə 13,9 manata, 2000-ci ildə 15,4 manata, 2001-ci ildə 15,7 manata, 2002-ci ildə 18,8 manata, 2003-cü ildə 25,1 manata bərabər oldu.

Pensiya məbləğinin artımı Azərbaycan üçün həmin dövrdə Rusiya və Qazaxıstan istisna olmaqla, postsovet ölkələrində ən normal göstərici sayıla bilərdi. Yəni büdcədən pensiya və digər sosial sahələrlə ayırmalar region ölkələrində sabit qalırdısa, respublikamızda bu sahədə hər il təxminən 25-30 faiz artım müşayiət olunurdu. Bu isə onu göstərir ki, ölkəmizdə minimum əməkhaqqının, pensiyaların, müavinətlərin və maaşların artırılması davamlı xarakter daşıyır.

Ümumiyyətlə, büdcə layihələri hazırlanarkən strateji inkişaf xəttinə və ölkədə yaranmış makroiqtisadi mühitə uyğun olaraq dövlət büdcəsi gəlirlərinin stabilləşdirilməsinə, qeyri-neft sektorundan və digər real mənbələrdən büdcəyə əlavə daxilolmaların müəyyən edilməsinə, əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılmasına, aztəminatlı insanların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə, onların gəlirlərinin və məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsinə, qeyri-neft sektorunun, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinə, dövlətin müdafiə potensialının artırılmasına, iqtisadi, enerji, nəqliyyat, ərzaq və ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirilir sosial siyasətin uğurla həyata keçirilməsi insanların aylıq gəlirlərinin, əməkhaqlarının artmasına öz mühüm təsirlərini göstərdi.

Beləliklə, ölkə üzrə orta aylıq əməkhaqqının məbləği 2000-ci ildə 1995-ci illə nisbətdə 3,3 dəfə artıb. Minimum əməkhaqqının məbləği isə bu illərdə beş dəfə yüksəldi. Qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial şəraitinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı təd-

birlər sayəsində bu sahəyə ayrılan dövlət xərcləri 1995-2000-ci illərdə 4,5 dəfə çoxaldı.

Sosial siyasət, büdcədə sosialyönümlülük ötən əsrin ortalarından başlayaraq milli iqtisadiyyatın əsas tələblərindən biri kimi sonrakı illər geniş vüsət aldı. Sonrakı illər ərzində əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, əmək haqlarının aztəminatlı ailələrə verilən müavinətlərin artırılması sahəsində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirildi, vətəndaşların təqaüd təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində ciddi addımlar atıldı. Bununla yanaşı, əhalinin təqaüd təminatını beynəlxalq standartlara cavab verən, keyfiyyətə yüksək səviyyəyə çatdırmaq məqsədilə işləyən vətəndaşların fərdi uçotu sisteminin əsasları qoyuldu. Beləliklə, Azərbaycanda sosial siyasət yeni mərhələyə qədəm qoydu. Bu strateji xətt iqtisadi münasibətlərin bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında formalaşmış ölkələr üçün xarakterik olan sosial sığorta sisteminin yaradılması üçün əsil şərait yaratdı, sosial sahədə islahatların növbəti illərdə dərinləşməsini təmin etdi. Bütün bu nəzəri-elmi konseptual siyasi xətt onu göstərir ki, respublikamızda yüz minlərlə insanı əhatə edən sosial tərəqqi və əmək haqlarının artırılması ilə bağlı dövlət siyasəti hökumətin vətəndaşlara olan yüksək diqqət və qayğısının nəticəsidir.

Ulu Öndərin həyata keçirdiyi islahatlar sosial sahədə mühüm keyfiyyət və kəmiyyət dəyişikliklərinə səbəb olmaqla yanaşı, sosial infrastrukturun da yenidən qurulmasında, müasirləşməsində əsaslı rol oynadı. Xüsusilə də, təhsil və səhiyyənin sosial infrastruktur təminatı yaxşılaşdırıldı. Respublikamızda səhiyyənin inkişafı və əhalinin sağlamlığının qorunması sahəsində 1995-ci ildən başlayaraq əhəmiyyətli işlər görüldü. Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi, diqqəti və dəstəyi ilə səhiyyə sisteminə ardıcıl və məqsədyönlü islahatlar aparıldı. Bir sıra qanun-

ların və proqramların qəbul olunması tibbi xidmətin keyfiyyətinin yaxşılaşmasına səbəb oldu.

Bu islahatlar sayəsində səhiyyə sistemi strukturunda ümumi çarpayı fondu 2-3 dəfə artdı. Bununla yanaşı, xəstəxana, ambulator poliklinika müəssisəsi, həkim ambulatoriyası, elmi-tədqiqat institutlarının maddi-texniki bazası yaxşılaşdı. Səhiyyədə mütərəqqi dəyişikliklərin aparılması və yeni səhiyyə sistemini qurmaq məqsədilə Heydər Əliyevin birbaşa təşəbbüsü ilə BMT-nin YUNİCEF təşkilatı ilə Əməkdaşlıq Proqramı imzalandı və bu, səhiyyənin gələcək inkişafında xüsusi rol oynadı. Proqramın icrası sayəsində ölkəmizdə sağlamlıq və səhiyyə göstəriciləri əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdı. Respublikanın rayonlarında da bu proqramın icrasında uğurlar əldə edildi.

İslahatların ən mühüm istiqamətlərindən biri səhiyyənin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı oldu. Səhiyyə sistemində özünəməliyyələşdirməyə keçid bu sahəyə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərlə yanaşı, əlavə maliyyə mənbələrinin daxil olmasını da təmin etdi. Özəl səhiyyə sisteminin tətbiq edilməsi sayəsində 1998-2002-ci illərdə əhaliyə göstərilən tibbi xidmətin qiyməti iki dəfəyədək aşağı salındı. 2000-ci ilin dekabr ayında Səhiyyə Nazirliyinin dünya standartlarına cavab verən Mərkəzi Klinik Xəstəxanasının açılışı Azərbaycan səhiyyəsi tarixində əlamətdar hadisə oldu.

Ümumiyyətlə, sonrakı illər bir neçə müasir səhiyyə ocaqları tikilərək istifadəyə verildi və 2003-cü ildə səhiyyə sektoru özünün dinamik inkişaf dövrünə qədəm qoydu.

Böyük tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyev səhiyyə ilə yanaşı, elm və təhsil sahəsində də nəhəng islahatlar həyata keçirərək gələcək uğurlarımız üçün geniş zəmin yaratdı. Ulu Öndər bu əməlləri ilə elm və təhsilimizin yorulmaz fədaisi, təəssübkeşi və hi-

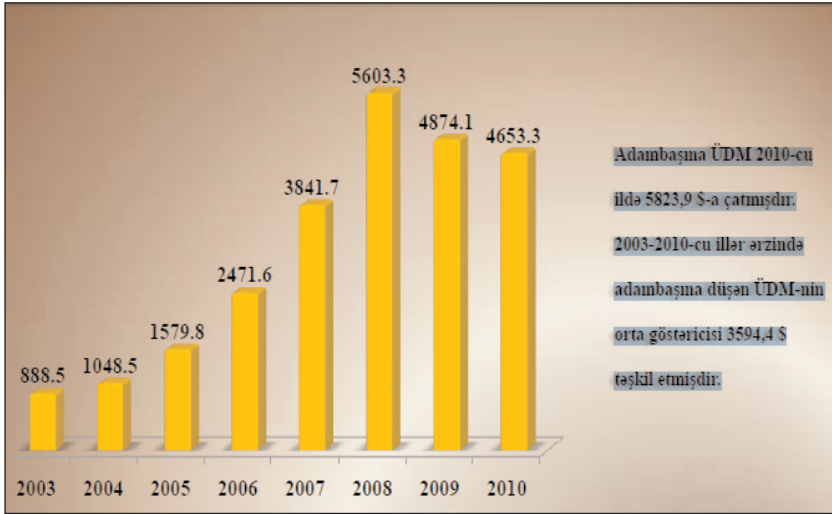
mayədarı olduğunu təsdiq etdi. Elm və təhsilin inkişafına böyük diqqət və qayğı göstərən dahi şəxsiyyət bu sahələrdə ötən əsrin 90-ci illərinin əvvəllərindən başlayan tənəzzülün qarşısını aldı. Milli təhsil sisteminin bərpası və yeni şəraitin tələblərinə uyğun olaraq inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli siyasi, iqtisadi, hüquqi mühit yarandı.

Ümummilli Lider təhsilin strateji inkişaf konsepsiyasının hazırlanıb həyata keçirilməsinə nail oldu. Heydər Əliyevin milli müstəqillik, milli dövlət quruculuğu strategiyasında isə belə bir ideya əsaslandırıldı ki, dövlət müstəqilliyinin əbədiliyinin, vətəndaş cəmiyyətinin demokratik inkişafının magistral və hamar yolu mütləq və mütləq milli təhsildən keçir. Təhsil dövlətin təməl daşı, millətin gələcəyidir. Buna görə də O, prioritet sahə olan təhsilə, elmə, mədəniyyətə qayğını dövlətin əsas strateji xətti kimi ön plana çəkdi. Milli təhsil sisteminin inkişafında mühüm amil olan ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi, onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi bu sahədə inkişafa etibarlı zəmin yaratdı.

Təhsilin sosial infrastrukturunun yaradılması, maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması ilə yanaşı bu sahədə çalışan işçilərin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi istiqamətində də mütərəqqi meyillər qeydə alındı. Təhsilin inkişafına ayrılan büdcə vəsaitinin ardıcıl olaraq artması nəticəsində bu sahədə inkişaf daha çox nəzərə çarpmağa başladı. 1993-2001-ci illərdə təhsil işçilərinin əmək haqqını doqquz dəfə artırıldı ki, bu da ölkə üzrə ümumi əməkhaqqı artımında ən yüksək göstəricilərdən biridir.

Sonrakı illərdə təhsilin müasir infrastrukturunun yaradılması və möhkəmləndirilməsi istiqamətində atılan addımlar daha geniş vüsət aldı.

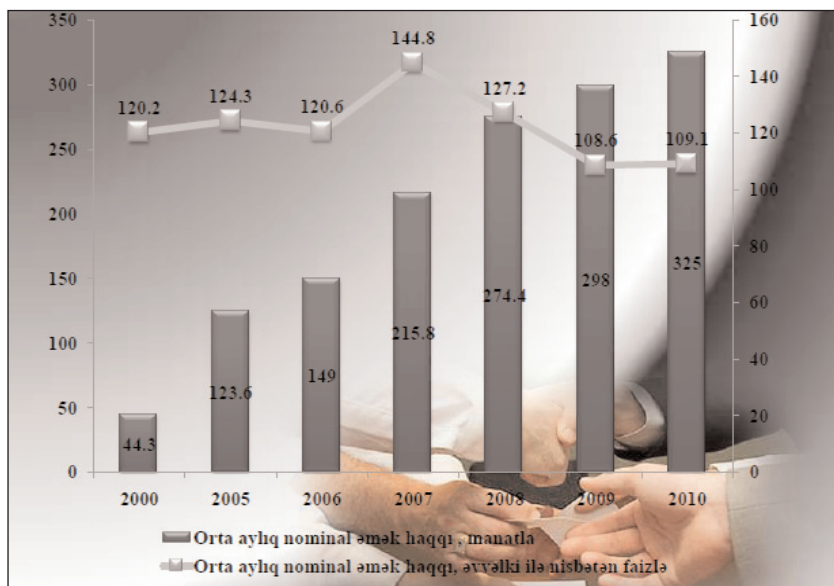
Adambaşına düşən ÜDM, manatla

1992-2003-cü illərdə orta aylıq əmək haqqı

İllər üzrə	Yeni manatla
1992-ci il	0,43
1993-cü il	0,43
1994-cü il	3,1
1995-ci il	12,5
1996-cı il	17,9
1997-ci il	28,3
1998-ci il	34,8
1999-cu il	36,9
2000-ci il	44,3
2001-ci il	52,5
2002-ci il	63,1
2003-cü il	76,6

Orta aylıq əmək haqqı

Orta aylıq pensiya məbləği (yeni manat)

İllər üzrə	Yeni manatla
1992-ci il	0,32
1993-cü il	0,36
1994-cü il	1,7
1995-ci il	3,5
1996-cı il	5,1
1997-ci il	8,84
1998-ci il	11,5
1999-cu il	13,9
2000-ci il	15,4
2001-ci il	15,7
2002-ci il	18,8
2003-cü il	25,1

Dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya - açıq qapı siyasəti

«Azərbaycan Respublikası öz coğrafi mövqeyinə görə Avropa ilə Asiya arasında nəqliyyat və telekommunikasiya əlaqəsini təşkil etmək imkanlarına malikdir və biz bu istiqamətdə bütün əlaqədar ölkələrlə sıx əməkdaşlıq etmək niyyətindəyik».

Ümummilli Lider Heydər ƏLİYEV

İqtisadi islahatların uğurla həyata keçirilməsini və ölkənin iqtisadi inkişafının sürətlənməsini və tərəqqini, iqtisadi qüdrəti şərtləndirən amillərdən biri güclü xarici iqtisadi əlaqələrin qurulması və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyadır. 1993-cü ildən başlayaraq Ümummilli lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi xarici siyasət kursunun davamlılığının təmin olunması nəticəsində ölkəmizin aparıcı dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlarla münasibətləri yeni müstəviyə qədəm qoydu, ikitərəfli əlaqələr daha da möhkəmləndi, Azərbaycan terrorizmə, transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa, narkotik vəsaitlərinin qeyri-qanuni dövriyyəsinə, insan alverinə və digər qanunsuz fəaliyyətə qarşı beynəlxalq mübarizədə fəal iştirak etməyə başladı.

1994-1995-ci illərdə xarici ticarət əməliyyatlarının liberallaşdırılmasına başlandı. Xarici ticarət sahəsində liberallaşdırma tədbirlərinin önə çəkilməsi qısa bir zamanda açıq qapı siyasətinin tətbiq edilməsinə səbəb oldu. Geniştutumlu xarici ticarət əməliyyatlarının aparılması həmin ölkənin dünya təsərrüfat sisteminə sıx qovuşmasına təkan verməklə yanaşı, dövlətin dünya birliyində iqtisadi gücünü göstərmiş olur. Eləcə də həmin ölkənin regional əməkdaşlıqda xüsusi çəkisini möhkəmləndirir, dünya iqtisadiyyatına töhfə vermək imkanlarına yol açır.

Təbii ki, xarici sərmayələrin ölkəyə cəlb olunması buradakı əlverişli investisiya mühiti, azad bazar münasibətlərinin komponentlərinin səmərəliliyi, demokratik cəmiyyətin elementlərinin səviyyəsi, şəffaflıq göstərici ilə sıx bağlıdır. Eyni zamanda, həmin ölkənin yürütdüyü xarici siyasət, əməkdaşlıq etdiyi dövlətlərlə qarşılıqlı maraqlara əsaslanan siyasi münasibətlərin inkişaf dinamikası sərmayə axınında mühüm rol oynayır.

Dövlətin daxili və xarici siyasəti xalqın ümumi rəyi ilə yaradılmış və qəbul olunmuş Konstitusiyaya əsasında onun tam bir varlıq kimi yaşaması, fəaliyyətinə, ictimai-siyasi, iqtisadi və mənəvi həyatın bütün sahələrində təmsil etdiyi vətəndaşların maddi və mənəvi tələbatının fasiləsiz təmin edilməsinə yönəldilir. Xarici siyasət isə bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi, habelə öz ərazisində qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyətinin kənar müdaxilə olmadan həyata keçirilməsi məqsədilə təhlükəsiz, əlverişli beynəlxalq şəraitin təmin edilməsinə, ayrı-ayrı dövlətlərlə qarşılıqlı- faydalı əməkdaşlığa, iqtisadi, siyasi, sosial və mədəni həyatın bütün sahələrində əldə edilmiş beynəlxalq təcrübələrin mənimsənilməsinə tənzimlənən bir vahid konsepsiya sayıla bilər. Bu siyasi xətt dövlətin beynəlxalq münasibətlər sahəsində mövqeyini və xarici siyasətin istiqamətlərinin, xarakterinin, prinsiplərini müəyyənləşdirir. Bu mənada xarici siyasəti dövlətin daxili inkişafının əsas vəzifələrindən irəli gələn, ölkənin milli mənfələri ilə xarici aləmin maraqları arasında sivil birgəyaşayış qaydaları və normaları əsasında uyğunlaşdırılmış, uzlaşdırılmış münasibətlər sistemi yaratmağa xidmət edən məqsədyönlü fəaliyyət növü kimi xarakterizə etmək olar.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin konseptual əsasları, məqsədi, prinsipləri və əsas xüsusiyyətləri Azərbaycanın 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul edilmiş Konstitusiyasında öz əksini tapıb. Konstitusiyanın 10-cu maddəsində göstə-

rilir ki, Azərbaycan başqa dövlətlərlə və xarici aləmlə əlaqələrini beynəlxalq hüquq normaları və ölkənin maraqlarını nəzərdə tutan prinsiplər əsasında qurur. Bu, eyni zamanda, xarici iqtisadi əlaqələri tənzimləyən əsas hüquqi akt hesab oluna bilər. Ölkəmizdə iqtisadi sahədə qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlığın artması, iqtisadi maraqların uzlaşdırılması, qarşılıqlı təminat mexanizminin yaradılması və əcnəbi biznes strukturlarının fəaliyyəti üçün geniş imkanların təmin olunması üçün geniş atmosferə mövcuddur.

Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu məzmun və xarakterinə görə hər bir ölkə ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq mühitində bir-birinə bərabər hüquqlar və hörmət əsasında yardım etməkdən, sıx tərəfdaşlığa nail olmaqdan ibarət idi. Təbii ki, burada başlıca məqsəd respublikamızın milli mənafelərinin qorunmasına, ərazi bütövlüyünə hörmətə, səmimi əlaqələr qurmağa hesablanmışdı. Azərbaycanın əsas xarici siyasət kursunun istiqamətlərini də məhz bu prinsiplər əhatə edirdi və bu xətt indiki siyasətin baza sütunudur.

İndiki zamanda Avropa dövlətləri və qonşu ölkələrlə münasibətlərin qarşılıqlı səmərəli əməkdaşlıq və mehriban qonşuluq əlaqələri şəraitində inkişaf etdirilməsi də həmin strategiyaya sadıqlıq olmaqla yanaşı, bu strategiyanın nə dərəcədə uğurlu və effektiv olmasını təsdiqləyir. Tərəfdaş dövlətlərlə əlaqələri beynəlxalq hüquq normalarına, beynəlxalq prinsiplərə tam uyğun tərzdə mehriban qonşuluq və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq əsasları üzərində qurmaq, dünyada mövcud olan müxtəlif beynəlxalq və regional təşkilatlara qoşulmaq və orada fəal iştirak etmək Azərbaycanın dünya siyasətində tərəfsiz və heç bir maraqlara xidmət etməyən, öz prinsipləri uğrunda geosiyasi proseslərdə iştirakını gücləndirib. Müasir dünyada baş verən hadisələrin siyasi gedişini dərindən izləyən, geosiyasi şəraiti düzgün

qiymətləndirən, regiondakı siyasi proseslərin siyasi-iqtisadi əhəmiyyətini nəzərə alaraq qəti addımlar atan Azərbaycan bununla dünya siyasətinə öz diqtəsini etmək əzmini nümayiş etdirmiş olub.

Qeyd etdiyimiz amillər Azərbaycanın xarici iqtisadi münasibətlərində və qarşılıqlı sərmayələrin qorunmasında ciddi rol oynayıb, xarici ticarət əlaqələrinin yüksəlməsinə təkan verib. Bu mənada Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsinin 1995-1999-cu illər ərzində illik artım tendensiyası onun iqtisadi qüdrətinə yaşıl işıq yandırmış olub. Müstəqilliyin ilk illərində keçmiş ittifaq respublikaları ilə sıx ticarət münasibətlərinə malik olan və ittifaq daxili ticarət dövriyyəsindən kənara çıxıb bilməyən Azərbaycan cəmi bir neçə il sonra uzaq xarici ölkələrlə sıx inteqrasiyaya nail ola bildi. Qeyd edək ki, Azərbaycan 1992-ci ildə çox zəif ticarət mübadiləsinə malik idi. 1994-cü ilədək ölkə iqtisadiyyatına bir manat da olsun xarici sərmayə qoyulmamışdı.

Təbii ki, aparılan səmərəli işlər bu sahədə də dinamikanı artırdı. Əgər 1994-1995-ci illərdə respublikamızın xarici ticarət dövriyyəsinin 55-57 faizi MDB regionu ölkələrinin payına düşdüsə, 1997-ci ildən etibarən bu sahədə əks-istiqamət müşahidə olundu. 1998-ci və 1999-cu ildən başlayaraq xarici ticarət dövriyyəsində MDB ölkələrinin çəkisi 35 faizə, Avropa, Amerika, Asiya və Afrika regionu ölkələrinin payı isə 65 faizə çatdı. Xüsusilə də 1999-cu ildə ilk xam neftin nəqli uzaq xarici ölkələrin ticarət balansında payının yüksəlməsinə geniş yol açdı. Sonrakı illər üzrə respublikamızın həm ticarət əlaqələri qurduğu ölkələrin sayı artdı, həm də ümumi dövriyyənin məbləği yüksəldi.

Ulu Öndər Heydər Əliyev yüksək idarəçilik qabiliyyəti, siyasi və iqtisadi prosesləri dərinlən təhlil etmək və proqnozlaşdır-

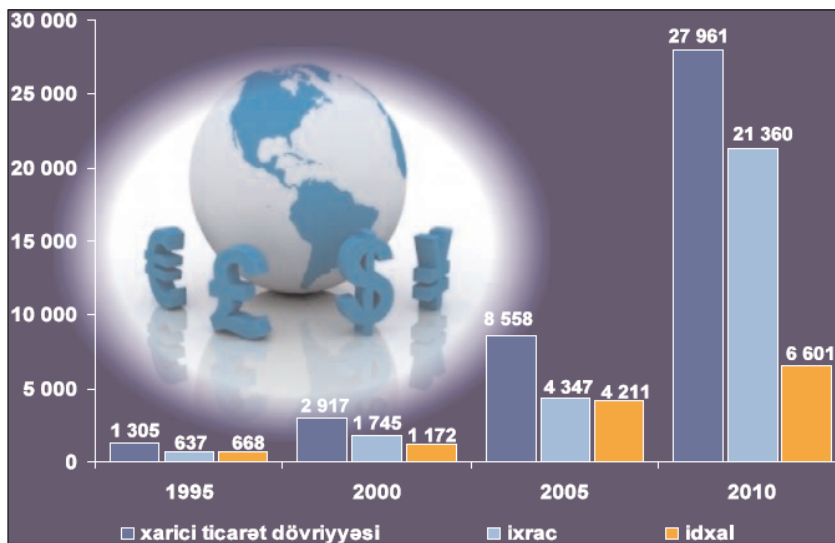
maq məharəti, islahatları dövrün tələblərinə və şəraitə uyğun tənzimləmək maneələri ilə bazar iqtisadiyyatının bərqərar olmasını təmin etdi. Dahi şəxsiyyət həm islahatların aparılması üçün mövcud şəraitə uyğun radikal addımlar atdı, həm də iqtisadi qanunvericiliyi, hüquqi bazanı formalaşdırdı. Bu isə islahatlar kursunun uğurlu nəticələr verməsinə səbəb oldu.

Beləliklə, Azərbaycan ictimai-siyasi, iqtisadi-sosial proseslərin dərin xarakter aldığı ötən əsrin ortalarından və yeni əsrin ilk illərindən düşünülmüş dayanıqlı və davamlı siyasi strategiyani həyata keçirməklə dünya dövlətləri içərisində öz mövqeyini möhkəmləndirdi, dünyanın geosiyasi məkanında yeri və nüfuzunu artırmağa müvəffəq oldu. Təbii ki, bu proseslərin baş verdiyi regionda Azərbaycan Qərblə Şərq arasında geocoğrafi məkan olmaqla elə bir düşünülmüş, tarazlaşdırılmış, balanslı siyasi xətt yürütməklə bütün dövlətlərlə beynəlxalq siyasi-iqtisadi müstəvidə normal əməkdaşlıq münasibətlərini dərinləşdirib. Bu, hər bir dövlətin respublikamıza öz maraqları çərçivəsindən deyil, qarşılıqlı prinsiplər əsasında bərabər və sıx tərəfdaşlıq meyilləri ilə müşahidə olunan siyasi-iqtisadi-ticari əlaqələr qurmasına səbəb olub.

Göründüyü kimi, Ulu Öndər Heydər Əliyevin müstəqil dövlətimizə rəhbərlik etdiyi illər ərzində idxal-ixrac əməliyyatlarının da həcmi sürətlə artdı, ölkəmizin beynəlxalq əlaqələri genişləndi və inkişaf etdi. Əgər 1993-cü ildə 60 xarici ölkə ilə ticarət əlaqələri qurulmuşdusa, 2002-ci ildə bu əlaqələrin coğrafiyası genişləndi və 128 xarici dövlətlə idxal-ixrac əməliyyatları aparıldı.

Hazırda 147-dən çox dövlətlə münasibətlərə malik olan Azərbaycanın illik ticarət dövriyyəsinin həcmi 30 milyard dollara yaxındır və mal mübadiləsinin 70 faizindən çoxu Avropa, Amerika, Asiya və Afrika regionu ölkələrinin payına düşür.

Xarici ticarət dövriyyəsi (milyon ABŞ dolları ilə)

Sərmayə qoyuluşları - iqtisadiyyatın qan damarı...

«Ölkəmizə gələn hər bir investor özünün təkliflərinə müvafiq olan dəstək və yardım ala bilər, ən başlıcası isə - mehriban münasibətlə qarşılanacaqdır. Çünki biz belə əməkdaşlığı istəyirik, arzu edirik, ona maraq göstəririk. Biz Azərbaycana xarici kapital axınını istəyirik, öz iqtisadiyyatımızı dünya iqtisadiyyatına qovuşdurmaq istəyirik».

Ümummilli Lider Heydər ƏLİYEV

Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcək inkişafının xarici dövlətlərlə sıx əməkdaşlıqda olmasını görür və xarici iş adamlarını ölkəmizə sərmayə qoymağa çağırırdı. Həmin illərdə xarici iş adamlarında yaranmış inamsızlıq sindromu sər-

mayə axını üçün bir əngələ çevrilmişdi. Onlar qoyacaqları investisiyanın təminatı ilə bağlı dərin inama malik deyildilər. Çünki AXC-Müsavət dövründə əcnəbi biznesmenlərin fəaliyyəti üçün etimadsızlıq mühiti yaradılmışdı, onlar sərmayələrinin qorunacağına etibar etmirdilər. Amma Ulu Öndər «Əsrin müqaviləsi»ni imzalamaqla bu stereotipləri alt-üst etdi.

Dahi şəxsiyyət prinsipial qərarları və qətiyyəti ilə xarici sərmayəçilərə investisiyaların təminatı üçün ən böyük qarant Özü olduğunu təsdiq etdi. Heydər Əliyev şəxsiyyətinə olan dərin inam və etibar biznesmenlərin Azərbaycana axınının sürətləndirdi. Beləliklə, ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb olunması geniş vüsət aldı. Hökumət tərəfindən "açıq qapı" siyasətinin həyata keçirilməsi, biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, neft sektoru ilə bərabər, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tədbirlər xarici iş adamlarının respublikamızda irihəcmli sərmayə proqramları gerçəkləşdirməyə sövq etdi.

Onu da qeyd edək ki, xarici sərmayəçilər o dövrün rəqabət mühiti ilə bağlı məsələlərə xüsusi önəm verirdi. Buna görə də ölkəmizdə rəqabət mühitinin formalaşması istiqamətində respublikada radikal addımlar atıldı. Heydər Əliyev yeyinti, yüngül, tikinti və tikinti materialları sənayesində aqrar-sənaye kompleksində topdansatış və təchizat kanallarında fəaliyyət göstərən və daxili bazarda hökmran mövqeyə malik çox sayda şirkət və konsernlərin ləğv edilməsi ilə bağlı addımlar atdı, birininin fəaliyyətini təkrarlayan oxşar strukturların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə nail oldu. Beləliklə, tənzimləmə-təsərrüfat fəaliyyəti səlahiyyətinə malik bir sıra dövlət strukturları yəni quruldu. Məhz bunun nəticəsində daxili bazarda yeni təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti və rəqabət prinsiplərinin reallaşması üçün imkanlar genişləndi. Təbii ki, bunun nəticəsində sərmayəçilərin ölkəmizə marağı artdı və xarici kapital qoyuluşları-

nın həm həcmi, həm də sahəvi quruluşu genişləndi. Neft sənayesi ilə yanaşı, qeyri-neft sənayesi sərmayəçilər üçün çox cəlbedici bir sahəyə çevrildi.

Azərbaycan hökuməti eyni zamanda, özünün maliyyə mənbələri hesabına daxili investisiya qoyuluşlarının məbləğini artırdı. Bu məqsədlə strateji sərmayə proqramları hazırlandı. Bu proqram uzunmüddətli dövrdə dayanıqlı və tarazlı inkişafın təmin edilməsində investisiyaların cəlb edilməsi, investisiyaların tələb olunan həcm və keyfiyyətinin təmin olunması, ölkədə investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, mülkiyyətin formasından asılı olmayaraq bütün investorlar üçün daha əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması, investisiya fəaliyyətinin hüquq-normativ bazasının daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı hədəflərdən ibarət idi.

Nəticədə ölkə iqtisadiyyatına həm daxili, həm xarici sərmayələrin məbləği artdı. Bütün maliyyə mənbələri hesabına iqtisadiyyata kapital qoyuluşları 1995-ci ildə 1139,9 milyard manat (köhnə manatla), 1996-cı ildə 3223,3 milyard manat, 1997-ci ildə 4551,2 milyard manat, 1998-ci ildə isə 5512,1 milyard manat oldu. 1995-ci illə müqayisədə iqtisadiyyata yatırılan ümumi kapital qoyuluşlarının həcmi 1999-cu ildə 4,2 dəfə artmışdı. Bu, MDB-də ən yaxşı göstəricilərdən biri idi. Məsələn, Belarusda həmin illər ərzində ümumi kapital yatırımlarının artımı 35 faiz, Gürcüstanda 11,7 faiz, Qazaxıstanda 5 faiz, Özbəkistanda 47 faiz, Qırğızıstanda mənfə 28 faiz, eləcə də Moldova və Ermənistanda da mənfə 20 faiz göstərici qeydə alınmışdı. Rusiya və Ukraynada isə bu sahədə sabit artım nəzərə çarpırdı. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda hökumətin həyata keçirdiyi fəal investisiya siyasəti nəticəsində kapital qoyuluşlarının həcmindəki dinamizm ilə yanaşı, onun strukturunda da əhəmiyyətli pozitiv xüsusiyyətlər müşahidə olunurdu.

2000-ci ildə bütün maliyyə mənbələri hesabına 4 trilyon 684 milyard manatdan (köhnə manat) çox investisiya yönəldildi ki, bu da infrastruktur, kommunal, energetika, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, rabitə və digər bölmələrin pozitiv inkişafına böyük stimül vermiş oldu. Maraqlı tendensiya ondan ibarətdir ki, 1999-2000-ci illərdə kapital qoyuluşlarının 75 faizi müəssisə və təşkilatların öz vəsaitlərindən ibarət idi. Sərmayələrin 49,3 faizi, yəni 2307 milyard manatı daxili investisiyalardan, 50,7 faizi isə (2376 milyard manat) xarici investisiyalardan ibarət idi.

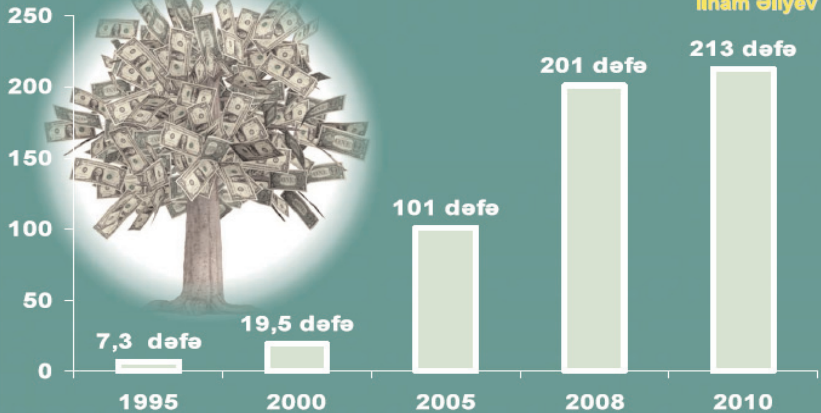
Sərmayə qoyuluşları postsovet məkanında Azərbaycan üçün daha yüksək göstərici idi. Xarici sərmayə qoyuluşları 1995-ci ildə 375 milyon dollar, 1996-cı ildə 620 milyon dollar, 1997-ci ildə 1 milyard 307 milyon dollar, 1998-ci ildə 1 milyard 472 milyon dollar, 1999-cu ildə 1,1 milyard dollar təşkil etdi. Ümumilikdə, 1995-2000-ci illər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatına 5 milyard 417 milyon dollar (yeni manatla) investisiya qoyulmuşdu. Bu vəsaitlərin 3 milyard 78 milyon dolları neft və qaz sektoruna, 1 milyard 124 milyon dolları maliyyə sektoruna, 1 milyard 26 milyon dolları isə birgə müəssisə və xarici müəssisələrə qoyulmuşdu.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, bütün maliyyə mənbələri hesabına iqtisadiyyata kapital qoyuluşunun həcmi ümumi daxili məhsulun 30-32 faizi qədər olduqda bu, ölkənin inkişafına sürətli stimül verir. Azərbaycanda son 10 ildə kapital qoyuluşlarının illik məbləğinin ÜDM-də əhəmiyyətli yer tutması və 37-38 faizlik paya malik olması davamlı inkişafa əsaslı impuls vermiş olur. Son 2-3 il ərzində kapital qoyuluşlarındakı artım tempinin bir qədər də yüksəlməsi və ÜDM-də 40 faiz civarında yer tutması progressiv dinamikanın daha sürətli temp almasından xəbər verir.

Ölkə iqtisadiyyatına yönəldilmiş investisiyalar, 1994=100

"....Biz bütün imkanları səfərbər edib, həm dövlət, həm yerli şirkətlər, eyni zamanda, xarici şirkətlərin Azərbaycana marağını nəzərə alaraq, Azərbaycanda böyük həcmdə investisiya qoyuluşunu təşkil edə bildik."

İlham Əliyev

Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilmiş xarici sərmayə qoyuluşlarının dinamikası

ÜDM-də xarici investisiyaların məbləği

İllər üzrə	Yeni manatla
1992-ci il	0
1993-cü il	24 milyon manat
1994-cü il	40 milyon manat
1995-ci il	80 milyon manat
1996-cı il	150 milyon manat
1997-ci il	260 milyon manat
1998-ci il	380 milyon manat
1999-cu il	420 milyon manat
2000-ci il	1,2 milyard manat
2001-ci il	1,4 milyard manat
2002-ci il	1,9 milyard manat
2003-cü il	3,1 milyard manat

Azərbaycan MDB-də ən az xarici borca malik ölkədir

Azərbaycan postsovet məkanında xarici investorlar üçün əsas ölkələrdən birinə çevrilməklə, böyük həcmdə kapital qoyuluşuna malik ölkələrdən biridir. Bu faktor təbii ki, xarici borc amilini də ortaya çıxarır. Məlum olduğu kimi, xarici borc beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından, xarici dövlətlərdən alınmış maliyyə vəsaitləridir. Böyükhəcmli xarici borc bir sıra ölkələr üçün ötən əsrin sonlarından başlayaraq ciddi problemlər yaradıb. Amma bütün bunlara baxmayaraq respublikamızda 1997-ci ildən başlayaraq vüsət alan və 2000-ci ilin əvvəllərində yüksək zirvəyə çatan kapital axını xarici borc amili fonunda təhlükəli səciyyəyə malik deyil. Yəni ölkəmizin iqtisadiyyatını mənfi tendensiyalara apara biləcək xarici borc təhlükəsi qətiyyəən yoxdur.

Qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan adambaşına düşən xarici sərmayələrin həcminə görə, MDB-də xüsusi üstünlüyə malik ölkədir. Bununla yanaşı, hökumət xarici borcun milli məhsulda müəyyən hədd daxilində qorunmasını təmin edib. Bu siyasət 15 il əvvəldən başlayaraq öz praqmatikliyi ilə nəzərə çarpır. Məsələn, MDB-də ümumi xarici borc əmsalına görə də ən yaxşı nəticə 1996-cı ildə ölkəmizdə qeydə alınıb. Ümumiyyətlə, 1995-1999-cu illər ərzində respublikamızda adambaşına düşən xarici borcun məbləği təxminən 120 dollar təşkil etdiyi halda, Rusiyada bu rəqəm 850 dollar, Ermənistanda 250 dollar, Gürcüstanda 295 dollar, Qazaxıstanda 288 dollar, Ukraynada 235 dollar, Belarusda 248 dollar olub.

Yeni əsrin əvvəllərində və ilk onilliyində də bu tendensiya hökm sürür ki, Azərbaycan xarici borcun təhlükəlilik əmsalına görə, ən yaxşı nəticəyə sahibdir. Ümumiyyətlə, ölkəmizdə bu sahədə heç bir risk əmsalından söhbət gedə bilməz.

Ümumiyyətlə, iqtisadi islahatların və cəlbədicə sərmayə mühitinin yaradılması həm milli məhsulun, həm də artım tempinin yüksək meyllər üzrə artmasını şərtləndirmiş olur. Xarici və daxili sərmayə-

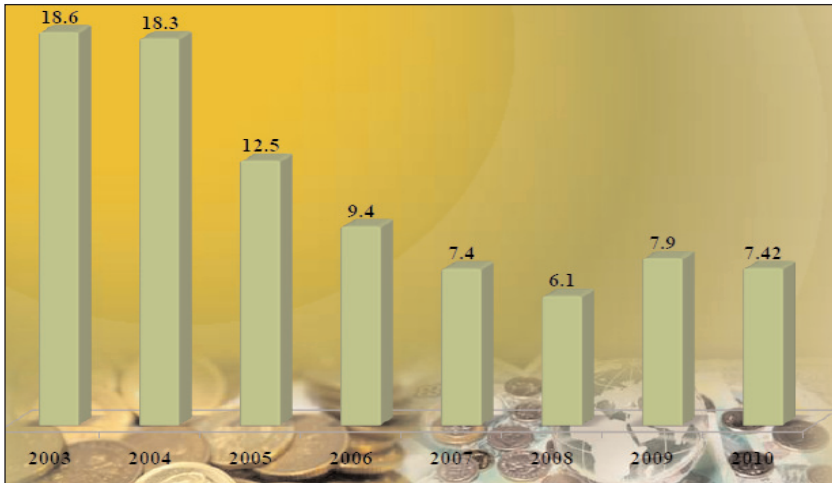
lər ümumi maliyyə-investisiya strukturlarına əlverişli stimül verməklə bərabər, iqtisadi inkişaf indikatorlarının da artımı üçün əhəmiyyətli zəmin deməkdir. Buna görə də ümumilikdə, kapital qoyuluşlarının həcmi ilə ümumi daxili məhsul arasında sıx əlaqə bütövlükdə iqtisadi tempin yüksəlməsinə gətirib çıxarır. Reallıq bundan ibarətdir ki, ÜDM-də kapital qoyuluşlarının təxminən 1 faiz artması iqtisadi artım tempinin 0,1-0,4 faiz yüksəlməsinə səbəb olur. Bu mənada ölkəmizdə 1995-ci ildən başlayaraq əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların ÜDM-də çəkisinin artması növbəti illər üçün ümumi inkişafa öz təsirini göstərmiş olurdu. Belə ki, 1995-ci ildə kapital qoyuluşlarının xüsusi çəkisi ÜDM-də 10,7 faiz, 1997-ci ildə 23,6 faiz, 1998-ci ildə 28,8 faiz, 1999-cu ildə 28,5 faiz təşkil etmişdi ki, bu da davamlı olaraq iqtisadi artım potensialını gücləndirirdi.

İqtisadiyyatın qanunauyğunluqlarının digər əsas tələblərindən biri isə xarici borcun ÜDM-də hansı səviyyədə olmasında və bu meyara görə təhlükəli şkalaya keçid almasındadır. Yəni ÜDM-də xarici borcun səviyyəsi yüksəkdirsə, daha doğrusu, 40 faizi ötəbsə, bu, təhlükəli hədd sayıla bilər. Azərbaycanın xarici borcu 1997-2003-cü illərdə ÜDM-in 13-17 faizinə bərabər olub. Rusiyada borc faizi 2000-ci ildə ölkənin ümumi məhsulunda 45 faiz, Ukraynada 48 faiz, Belarusda 44 faiz təşkil edirdi. Tacikistanda xarici borc ÜDM-in 90 faizini, Türkmənistanda 75 faizini, Moldovada 57 faizini, Qırğızıstanda 56 faizini, Ermənistanda 48,6 faizini təşkil etməklə ölkənin büdcə gəlirlərindən 2-3 dəfə çox idi. Eləcə də son 10 ilin müvafiq göstəricilərinə nəzər salmaqla qeyd etdiyimiz faktorun təhlükəlilik dərəcəsini görə bilərik. Hazırda əksər MDB ölkələri yenə də milli məhsulda 30-40 faizlik həddlə borc öhdəliyinə malikdir. İşğalçı Ermənistan bu cür real təhlükədən uzaqlaşmayıb və ÜDM-in 50 faizi qədər xarici borc öhdəliyi daşıyır. Respublikamızda hazırda bu rəqəm ÜDM-in 7-8 faizi nisbətindədir.

Qeyd edək ki, borcun məbləğinin yüksək olması ölkənin ümumi xarici öhdəliklərini pisləşdirməklə yanaşı, ölkənin milli iqtisadi təhlükəsizliyinə mənfi təsir göstərirdi. Digər tərəfdən, hər hansı bir ölkənin milli təhlükəsizliyinin xüsusi bir dairəyə yaxınlaşması, qorxulu bir tendensiyaya gəlib çatması onun xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi ilə mütənəsibliyində özünü göstərir. Yəni həmin ölkənin ixrac qabiliyyəti və balansı onun xarici borcunun məbləği ilə qeyri-mütənəsib olduqda iqtisadi təhlükəsizliklə bağlı mənfi sindromlar müşayiət olunmağa başlayır.

1997-2000-ci illərdə bu tendensiyanı MDB zonasında bir çox ölkənin təmsalında görmək olar. Məsələn, bu illərdə ən ağır vəziyyət bədnam qonşumuz olan Ermənistanın iqtisadi sferasında dərin kök salmış problem olub. 1997-1999-cu illərdə xarici borcun ixraca nisbəti 337 faiz təşkil edib. Yaxın qonşumuz olan Gürcüstanda da həmin illərdə bu sahədə vəziyyət o qədər də ürəkəcan səviyyədə olmayıb və xarici borcun ixrac balansında faizi 333 olub. Bu göstərici Türkmənistanda 179 faiz, Moldova-da 146 faiz, Qırğızıstanda 105 faiz təşkil edib.

Xarici borcun ÜDM-ə nisbəti, faizlə

Heydər Əliyev iqtisadi strategiyası yeni inkişaf mərhələsində...

Ümummilli Liderin ölkənin siyasi, iqtisadi, sosial, ictimai, mədəni həyatında gördüyü işlərin miqyası müqayisəolunmaz dərəcədədir. Onun Azərbaycanın inkişafı üçün əvəzsiz xidmətləri həm də məzmun etibarını ilə nəzərəcarpacaq dərəcədə təkrar olunmazdır. Tarixi dialektika və siyasi-ictimai qanunauyğunluq göstərir ki, Heydər Əliyevin mahir dövlətçilik idarəçiliyini, strategiyasını bütün komponentləri ilə əxz etmiş varisi İlham Əliyevdən başqa biri davam etdirə bilməzdi. Yüksək intellektə, pragmatik və rəşional düşüncəyə malik, Ulu Öndərin qeyd etdiyi kimi enerjili və təşəbbüskar bir şəxsiyyət olan İlham Əliyev həmin dövrdə Azərbaycan dövlətinin inkişafı və xalqımızın firavanlığı yolunda işlər görməyə, dahi şəxsiyyətin axıra çatdırma bilmədiyini tələyüklü məsələləri, planları davam etdirməyə qadir yeganə namizəd idi.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin geniş və əhatəli idarəçilik məharəti Onun siyasi varisi İlham Əliyevin lider kimi yetişməsində müstəsna rol oynadığından Ulu Öndər Azərbaycanın xoşbəxt gələcəyi üçün yorulmaq bilmədən çalışdı və respublikanın xoş sabahının etibarlı təminatçısı kimi məhz İlham Əliyevi görürdü.

İ F Ə S İ L

AZƏRBAYCANIN İQTİSADI İNKİŞAFININ YENİ MƏRHƏLƏSİ; 2003-2009-cu İLLƏRDƏ YÜKSƏK TƏRƏQQİ VƏ SOSIAL RİFAHIN TƏNTƏNƏSİ

Yeni dövrün islahatlar platforması, inkişafın yeni modeli

«Etə etməliyə ki, növbəti illərdə xalqın etimadını doğruldaq, Azərbaycanın qarşısında duran bütün məsələləri uğurla həll edək, Azərbaycanı daha da gücləndirək, bölgədə və dünyada mövqelərimizi möhkəmləndirək, iqtisadi sahədə daha ciddi nailiyyətlərə çataq, bütün sosial məsələləri həll edək və beləliklə, ölkəmizi uğurla irəliyə aparaq».

Prezident İlham ƏLİYEV

1995-2003-cü illərdə region dövlətləri sırasında yüksək inkişaf meyilləri ilə ilk sıralarda yer alan Azərbaycan yeni əsrin ilk illərindən başlayaraq daha genişmiqyaslı proqramların icrasına start verdi. 2003-cü il Azərbaycan iqtisadiyyatında yeniləşmə mərhələsi və keyfiyyət dəyişikliklərinin başlanğıc tarixi kimi səciyyələndirilə bilər. Bu, respublikamızın siyasi və iqtisadi həyatında tamamilə yeni proseslərin baş verdiyi bir tarixi dövrə təsadüf edir. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Layiqli Siyasi varisi İlham Əliyevin Prezident kimi fəaliyyətə başladığı 2003-cü il Azərbaycanın siyasi tarixində yeni hadisə idi. Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın müstəqil siyasi kursunu, iqtisadi doktrinasını yeni dövrdə ən mükəmməl şəkildə inkişaf etdirə biləcək ictimai xa-

dim, siyasi Lider idi. Onun geniş və əhatəli idarəçilik məharətinin olması uğurlu idarəetmənin perspektivlərindən xəbər verirdi.

Təbii ki, İlham Əliyevin lider kimi yetişməsində Ulu Öndərin müstəsna rol oynaması şəksizdir. Ümummillə liderin ölkəmizin xoş gələcəyinin təminatçısı və qətiyyətli islahatlar həyata keçirməyə əzmkarlıq xüsusiyyətlərini gördüyü şəxs məhz İlham Əliyev idi. Tarixi reallıqlar qısa bir zamanda Onun bu uzaqgörənliyinin nə qədər dəqiq və yerində olmasını sübut etdi. Cənab İlham Əliyevin Prezident kimi fəaliyyəti ilk günlərdən diqqəti cəlb etməyə başladı, Onun qəti qərarlar qəbul etməsi və dərin iradəyə malik şəxsiyyət kimi təşəbbüskarlığı siyasi-ictimai, iqtisadi-sosial sferalarda özünü göstərdi. Azərbaycanda demokratik dəyərlərə xüsusi yer veriləcəyini və demokratiyanın inkişafına tam sadıq olduğunu bəyan edən İlham Əliyev nəzərdə tutulan iri iqtisadi layihələrin uğurla başa çatması üçün cəmiyyətin demokratikləşməsini zəruri hesab edirdi. Bu prinsipə ilk günlərdən önəm verən dövlət başçısı Azərbaycanın dinamik inkişaf edən ölkəyə çevrilməsində demokratik qərarların əsas rol oynayacağını və bunun təminatçısı olduğunu təsdiq etmiş oldu.

2003-cü ildən etibarən Azərbaycanın həm daxili, həm də xarici siyasətində idarəetmənin yeni modullarının, novatorluğun elementləri müşahidə olunmağa başladı. Prezident İlham Əliyev yeni inkişaf erasının tələblərinə uyğun olaraq respublikamızın tərəqqisi və zənginləşməsi üçün islahatlar kursunun yeni konturlarını müəyyən etdi və reformaların miqyasının daha da genişlənməsinə təkan verən prinsiplial addımlar atdı. Bu siyasət ölkə iqtisadiyyatında liberalizmin dərinləşməsinə impuls verməklə bərabər, sosioekonomik inkişafın və demokratik cəmiyyətin möhkəmliyini təmin etdi, eyni zamanda, azad biznes və maliyyə-kredit institutlarının statusunu gücləndirdi. Ümumilikdə demokratik islahatlarla paralel həyata keçirilən iqtisadi proqramlar

tərəqqinin uzunömürlülüyünə möhkəm baza yaratdı. Azərbaycan davamlı iqtisadi inkişafın, uzunmüddətli sabitliyin, dünya dövlətləri içərisində yüksək nüfuz sahibi və etibarlı tərəfdaş olmağın təminatçısına çevrilib.

Azərbaycan Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev «Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərək: Modernləşmə xətti» məqaləsində qeyd edir ki, 2003-cü il milli transformasiyanın yeni mərhələsinin başlanğıcı oldu, səlis qurulmuş sabit siyasi sistemi tərəqqi etməkdə olan iqtisadi strukturun intensiv formalaşması məkanına yönəltdi. «İlham Əliyevin Prezidentliyinin əsas konsepsiyası güclü iqtisadi bazanın formalaşdırılmasından ibarət idi. Bu konsepsiya kütləvi şüurun və cəmiyyətin sosiomədəni bazisinin mərhələlərlə postindustrial dəyərlər və demokratik ənənələr məcrasına transformasiyasına imkan yaratmalıdır. Bununla bərabər, geostrateji və geoiqtisadi məsələlər kompleksini həll etmək, milli tərəqqinin sabitliyini və davamlılığını təmin etmək, ölkəni beynəlxalq münasibətlərin obyektinə deyil, bu münasibətlərin subyektinə çevirmək lazım idi, çünki Yeni Dünya Nizamını formalaşdıran ümumdünya transformasiyaları dövründə Azərbaycanın qlobal proseslərdə iştirakının təmin edilməsi son dərəcə zəruridir».

Prezident İlham Əliyev ən yeni tarixin qarşıya qoyduğu siyasi-sosial sifarişlərin yerinə yetirilməsi üçün kompleks tədbirlər proqramının müəllifi kimi siyasi-iqtisadi sabitliyin möhkəmlənməsinə baza yaradıb. Dövlət başçısı iqtisadi inkişafın əsas təkanverici faktoru kimi siyasi və ictimai sabitliyin möhkəm olmasını görərək ilk növbədə, sabitlik potensialının gücləndirilməsini vacib sayırdı. Ölkədə hökm sürən sabitliyin qorunmasını inkişaf üçün başlıca şərt hesab edən dövlət başçısı bu meyarın qorunmasını dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən biri kimi qarşıya məqsəd qoyub. Prezident ilk beşillik fəaliyyəti dövründə bu prin-

sipi tam yetkin formada möhkəmləndirərək Azərbaycanın regionda ən stabil dövlət olmasını sübut etdi. Sabitlik çoxşaxəli bir məfhum olmaqla bütün sferalardakı proseslərə və dinamikaya təsir edir. Sabitlik daxili iqtisadi proseslərə sirayət etməklə yanaşı, xarici iqtisadi tendensiyaların və global təsirlərin aktivləşməsində rol oynayır. Əgər ölkədaxili sabitlik güclüdürsə, xarici iqtisadi fəaliyyət vasitələrinin bu ölkədə iştirakı da aktiv olur. Yəni sabitliyin xüsusi indikativliyini nəzərə alan biznes qurumları öz sərmayələri üçün bu ölkəni əsas məkan hesab edirlər.

Dövlət başçısı da məhz bu amillərə xüsusi diqqət yetirərək sabitliyi hərtərəfli inkişafın, ümumilikdə iqtisadi fəallığın başlıca meyarı hesab edir: «O yerdə ki, sabitlik yoxdur, xarici sərmayənin gəlməsi mümkün deyildir. O yerdə ki, sabitlik yoxdur, insanlarda inamsızlıq yaranır. Ona görə xalqımızın ümummilli lideri bunu dəfələrlə bəyan etmişdir və biz də bu siyasətə sadıq ki, Azərbaycanın uğurlu, hərtərəfli inkişafı üçün ictimai-siyasi sabitlik qorunmalı, möhkəmlənməlidir. Kim bu sabitliyi pozmaq istəsə, öz layiqli cavabını alacaqdır».

Azərbaycanın demokratik inkişafını siyasi münasibətlər müstəvisində, sivilizasiyalı formada görün dövlət başçısı sabitliyin bütün təzahür formalarının tam güclənməsini hakimiyyət komandasından qəti şəkildə tələb etdi. İqtidarın vahidliyi, səmərəli iş fəaliyyəti bütün gücü ilə sabitliyin dönməzliyi şəraitində ölkənin ümumi inkişafı yolunda əzmlə çalışmaqdan ibarət olmalıdır. Prezident ilk gündəncə hökumət üzvlərinə, məmurlara qəti xəbərdarlıq edərək xalqa xidmət etməyənlərə, öz mənafeələrini xalqın mənafeyindən üstün tutanlara Onun komandasında yer olmayacağını bəyan etməklə məmur özbaşınalığının cəzasız qalmayacağını ortaya qoydu. «Bəzi hallarda hökumət üzvləri özlərinə aid olmayan məsələlərə qarışırlar, müdaxilə edirlər. Hərə ona tapşırılan sahəyə cavabdehlik daşıyır və ona tapşırılan sahə

ilə məşğul olmalıdır. Hər bir hökumət üzvü, hər bir nazir, hər bir məmur ona tapşırılan vəzifəni vicdanla, ləyaqətlə, peşəkarlıqla icra etməlidir. Vəssalam... Biz, Azərbaycan iqtidarı seçkilərdən əvvəl də, seçkilərdən sonra da vahid bir komanda kimi fəaliyyət göstəririk. Mən də Baş nazir təyin olunandan və ondan sonra Prezident vəzifəsinə seçiləndən bu prinsiplərlə yaşayıram və bunu açıq şəkildə bəyan etmişəm və bəyan etdiyim prinsiplərə sadıqəm. Bütün verilən sözlərə də sadıqəm. Bizim də gücümüz, bütün başqa amillərlə yanaşı, o cümlədən bizim birliyimizdədir. Əgər indi daxildə hansısa bir ziddiyyət baş verirsə, Prezident kimi mən məcburam ki, bunu istənilən yolla aradan götürəm... Ona görə bir daha deyirəm ki, belə hadisələrin baş verməsi məni qane etmir. Təbii ki, bu, əks-reaksiya doğurur. Kimsə açıq, kimsə gizli formada müəyyən hallarda bəzi kütləvi informasiya vasitələrini də bu işlərə cəlb edərək, bir-biri ilə mübarizə aparmaq istəyirlər. Mübarizə aparmaq istəyirsinizsə, buna çox gözəl qanuni yol var. O da ki, siyasətə qoşulmaq, vəzifədən getməkdir. Burada da heç bir faciə yoxdur. Kim istəyir, bu yol açıqdır».

Prezidentin bu sərt mesajı iqtisadi-siyasi proseslərin aktiv fazaya keçdiyi bir dövrə təsadüf edirdi və dövlət başçısı bunu təsadüfi olaraq xatırlamırdı. Həmin illərin siyasi və iqtisadi mənzərəsinə diqqət yetirək. Dünya iqtisadi siyasətində yeni bir hadisə olacaq Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin istifadəyə verilməsinə hazırlıq dövründə xarici təsirlərin artdığı hamıya aydın idi. Bu dövrdə Azərbaycanın dünyada söz sahibinə çevrilməsini istəməyən, ölkəmizin iqtisadi qüdrətinin artmasını qəbul edə bilməyən bəzi güc mərkəzləri sabitliyi pozmaq üçün təxribat xarakterli çağırışlardan da geri qalmırdı. Bunun üçün daxildəki bəzi qüvvələrin müzdlü əməyi də rol oynaya bilərdi. Dövlət başçısı bütün bu meyilləri çox aydın şəkildə uzaqgörənliklə görür və təsirli, qətiyyətli addımlar atırdı. Həmin illərdə (2005) ölkəmizin inkişafı-

na mane olmağa çalışan qrupların marağına dolayısı ilə də olsa xidmət göstərən məmurlara sonuncu xəbərdarlıq idi və müəyyən zamandan sonra onların ifşası ilə nəticələnən olaylar İlham Əliyevin uzaqgörənliyinin nəticəsi sayıla bilər. Prezident təxminən bir il əvvəl xəbərdarlıq edərəkən həmin şəxslərin hansı qrupların sadıq nökrinə çevrilə biləcəyini ehtimal edirdi. 2005-ci ilin oktyabr hadisələri zamanı iqtidarın qəti və təxirəsalınmaz tədbirləri bir daha bu tendensiyanın hakim olmasını sübut etmiş oldu ki, dövlətçiliyə, Azərbaycanın suverenliyinə, hakimiyyəti zorla ələ keçirmək kimi psevdobolşevik düşüncəyə malik qrupların planları heç vaxt həyata keçə bilməz. Çünki respublikada sabitliyi qorumaq qətiyyətinə malik iqtidarla və bu sabitliyin davamlılığı ilə müşayiət olunan inkişafı dəstəkləyən xalqın birliyi ölkəmizin müstəqilliyinə, sabitliyinə qarşı yönələ biləcək bütün cəhdlərin qarşısının alınmasını şərtləndirir.

Cənab İlham Əliyevin vurğuladığı kimi, Azərbaycanda bütün azadlıqlar mövcuddur və bu prinsiplər qanunlarla tənzimlənir. Azərbaycanda Konstitusiya ilə təsbit olunmuş bütün hüquqlar qorunur. Buna görə də kimsə bu qaydalardan sui-istifadə hallarına cəhd edə bilməz, əgər kimsə buna cəhd edəcəksə ona imkan verilməyəcək. Əgər kimsə demokratik abu-havadan, bu imkanlardan öz çirkin məqsədləri üçün istifadə etmək istəyirsə, sabitliyi pozmağa cəhd edəcəksə buna imkan verilməyəcək. Demokratik prinsiplərin bütün kriteriyaları ölkədə yaşayan bütün insanların azadlığı və hüquqlarının qorunması ali məqsədlərdən biridir. İnsanların yaxşı və firavan yaşaması üçün azad fikir, söz azadlığı, plüralizm, sərbəst iqtisadi fəaliyyət, vicdan azadlığı və digər prinsiplərin təminatı demokratik inkişafı sürətləndirir. Buna görə də, dövlət başçısı ölkə qanunlarının tam təminat verdiyi bu meyarların qorunmasını hökumət nümayəndələrindən ciddi şəkildə tələb edirdi. Kim qanunun ali məqsədlərini yerinə yetir-

məkdə məsuliyyətsizcəsinə davranırsa, demək, ölkənin inkişafını əngəlləyən presedentə yol açır. Respublikanın inkişafını tormozlayan bu hallarla barışmaz mübarizə yeni dövlət rəhbərinin güclü siyasi qətiyyətə malik olmasının ilk siqnalları idi.

Cənab İlham Əliyevin qüdrətinin və xalq qarşısında artan nüfuzunun səbəbi də Onun bütün vətəndaşlara eyni səviyyədə münasibət göstərməsi, onların imkanlarına Ana Yasanın verdiyi bütün hüquqlar çərçivəsində geniş şərait yaratmaqdır. İlk gündən insanlara doğma münasibət, ölkə vətəndaşlarının mənafeyinin hər şeydən üstün tutulması, milli maraqların möhkəm əsaslarla qorunması Onun fəaliyyət fəlsəfəsinin ştrixlərini sezdirməyə başladı. Respublikada vətəndaşlarda inamsızlıq sindromu formalaşdırmağa çalışsan, xalqı yad ünsürlərlə birgə iqtisadi inkişafın əhatəsindən yayındırmaq və digər anti-millî maraqlara hesablanan halların qarşısının alınması da göstərdi ki, iqtidarın xalqla birliyi uzunömürlü, dönməz və davamlıdır. Cənab İlham Əliyev özü bu gerçəkliyi yaxşı anlayaraq xalqla birgəliyin ən mükəmməl vasitə olduğunu qeyd edir: «Azərbaycan xalqı heç vaxt bir daha imkan verməz ki, Azərbaycanın əleyhinə, Azərbaycanın milli maraqlarına zidd hərəkətlər burada özünə hansısa bir meydan tapsın. Bu, mümkün deyildir. Azərbaycan xalqı bu cür müxalifətdən artıq bezibdir və Prezident seçkiləri bunu açıq şəkildə göstərdi. Prezident seçkilərindən keçən dövr ərzində, bir ildən artıq vaxt keçib, bunlar yoxdur və olmayacaqlar. Çünki bu, xalqın sifarişidir, xalqın tələbidir».

İlham Əliyev fenomeninin başlıca mahiyyəti dövlətə və dövlətçiliyə, xalqa və vətəndaşa xidmət göstərməklə ölkənin inkişafına, hər bir vətəndaşın sosial tərəqqisinə nail olmaq, bu müvəffəqiyyətin və qalibiyyətin təntənəsindən xalqla birlikdə qürur duymaqdır. Bu müvəffəqiyyət, bu uğurlar, təntənə ilk beş ilin istər siyasi, istər iqtisadi, istərsə də mədəni-sosial bölmələr-

də özünü ehtiva edir. Dövlət başçısı ilk gündən dövlət idarəetmə sistemində struktur dəyişikliklərinə, yeni kadr bazasının idarəetmə sistemində cəlb olunmasına, icra strukturlarının fəaliyyətinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasına yönəlik qəti qərarlar qəbul etməklə xalqın gözlədiyi istəkləri gerçəkləşdirdi. Vəzifəsinin öhdəsindən gələ bilməyən İcra başçılarının işindən azad olunması, yeni, çevik idarəetmə strukturlarının yaradılması ümumi siyasi məqsədlərə çatmaqda xüsusi rol oynadı.

Prezident İlham Əliyev iqtisadiyyatda yeni keyfiyyət və kəmiyyət dəyişikliklərinə nail olmaq üçün dövlət strukturlarının fəaliyyətini təkmilləşdirməyə, onların işinin beynəlxalq idarəetmə sistemində və funksional siyasətin həyata keçirilməsinə imkan verən tələblərə çatmasına qərar verdi. Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin, Dövlət Əmlakının İdarə Olunması üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin yenidən təşkil olunması, kənd təsərrüfatında inkişafın sürətlənməsi və fermerlərin maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması üçün "Aqrolizinq" Səhmdar Cəmiyyətinin, Sənaye və Energetika Nazirliyinin yaradılması, sahibkarların hüquqlarının müdafiəsinin gücləndirilməsi üçün yeni funksional idarəetmə mexanizmlərinin təşkili, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi dövlət idarəetmə sisteminin yeni inkişaf erasının tələblərinə uyğunlaşdırılmasının ilk təzahürləri idi. Bununla yanaşı, digər dövlət qurumlarının fəaliyyətində təkrarçılığa səbəb olan idarəetmə bölmələrinin birləşdirilməsi, bazar iqtisadiyyatının ən liberal formalarının tam ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrinə tətbiq olunması demokratik dövlət quruculuğunun möhkəmlənməsinə səbəb oldu. Hakimiyyət strukturlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və onlara nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi idarəetmədə iqtisadi səmərəliliyi artırmaqla yanaşı, yeni funksional sistemin formalaşmasına da imkan vermiş oldu.

Bu siyasət Azərbaycan xalqının rifahı və dövlət müstəqilliyinin daha da güclənməsinə yönəldiyindən Prezidentin fəaliyyəti dövründə xalq tərəfindən rəğbət və siyasi dəstəyə səbəb oldu. Ölkə əhalisi yeni liderinin ətrafında sıx birləşərək islahatlara güclü dəstək verdi və yarılmaz fəaliyyətə malik məmurların idarəetmədən kənarlaşdırılmasının məhz onların sosial həyatının yaxşılaşmasına xidmət etdiyini aydın şəkildə başa düşürdü. Kadr islahatları, yeni reformalar, iqtisadiyyatın liberallaşdırılmasının dərinləşdirilməsi, sosial layihələrin icrasına başlanılması birbaşa xalqın yüksək rifahı strategiyasının əsas həlqələri idi. Bu kompleks və əhatəli tədbirlər planı iqtisadiyyatın və sosial həyatın bir çox bölmələrində intensivliyi artırdı. 2003-cü ildən etibarən iqtisadiyyatda müsbət meyillərin daha da güclənməsi, əhalinin pul gəlirlərinin və orta əmək haqqının 20-25 faiz artması iqtisadiyyatda yeni dinamizmin başladığını şərtləndirmiş oldu.

Prezident İlham Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən bir il sonra Azərbaycanda ölkənin milli inkişaf göstəricisi olan ümumi daxili məhsul 7 milyon manatdan 8,5 milyon manata yüksəldi və bu, 20 faizdən çox artım demək idi. Ümumi daxili məhsulda özəl sektorun payı 74 faizə yüksəldi. Xarici investisiyalar 48 faiz artaraq 4 milyard dollara bərabər oldu. Dövlət büdcəsinin gəlirləri əhəmiyyətli dərəcədə artdı ki, bu da sosial sahələrə maliyyə ayırımlarının yüksəlməsinə imkan verdi. Orta aylıq əmək haqqı 25 faiz artaraq 100 dollara yaxınlaşdı. Minimum əmək haqqı 2004-cü ilin əvvəlində 45 min manat (köhnə manatla) idisə, ilin sonunda 60 min manata çatdı. 2005-ci ildə isə bu rəqəm 125 min manat təşkil etdi. Orduya ayrılan vəsaitin həcmi təxminən 20 faiz artıma məruz qaldı və 2005-ci il üçün bu rəqəm 30 faiz civarında müəyyən edildi. Xarici ticarət dövriyyəsi 40 faiz artımla müşahidə olundu. Respublikamızın valyuta ehtiyatları 1 milyard 800 milyon dollara çatdı.

2004-cü ildə Azərbaycanda 100 mindən çox yeni iş yerləri yaradıldı. Həmin iş yerlərinin əksəriyyəti qeyri-neft sahəsini əhatə etdiyindən iqtisadiyyatda dinamizmin genişlənməsinə start verdi. Eləcə də paytaxtla rayonlar arasındakı iqtisadi-sosial fəqrləri azaltmış oldu. Həmin dövrdə yerli büdcə ehtiyatları hesabına yeni infrastruktur layihələrinin icrasına başlandı. Yeni elektrik stansiyalarının tikilməsi, yolların salınması, su və qaz-paylayıcı sistemlərin quraşdırılması 2004-cü ilin əvvəllərindən start götürən başlıca iqtisadi xəttə çevrildi.

Makroiqtisadi sabitliyin möhkəmlənməsi, sosial və iqtisadi inkişafda əhəmiyyətli artım templəri və digər meyillər onu göstərdi ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyinin ilk ili uğurlu olub. 2004-cü ildə iqtisadiyyatın canlanması qarşıdakı illər üçün üfiqlər açmağa, əhalinin gözlədiyi tələblərin ödənilməsinə baza yaratdı.

İqtisadiyyatda yeni keyfiyyət dəyişiklikləri, sosial bərabərliyin meyarları

"Mən Azərbaycanı ən yüksək inkişaf etmiş ölkə kimi görmək istəyirəm və buna nail olmaq üçün bizim hər cür imkanımız var. Xalqın iradəsi var, sabitlik var, cəmiyyət və iqtidar arasında birlik var. Mən Azərbaycanın gələcəyinə nikbinliklə baxıram və Azərbaycanın çox parlaq gələcəyinə əminəm."

Prezident İlham ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən və yeni çalarlarla zənginləşdirilmiş sosial-iqtisadi siyasətin strateji məqsədləri sərbəst bazar münasibətlərinə və özünüinkişaf qabiliyyətinə malik olan sosialyönümlü, diversifikasiya olunmuş milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması və dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyasının təmin

edilməsidir. Davamlı və dinamik inkişafa əsaslanan bu siyasətin həyata keçirilməsi nəticəsində qazanılmış uğurlar daha da möhkəmləndirilib, makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılıb, iqtisadiyyatın diversifikasiyası, qeyri-neft sahələrinin, regionların inkişafı sürətlənib, strateji valyuta ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi təmin olunub, milli valyutanın sabitliyi, bank sisteminin etibarlılığı artırılıb, sahibkarlığa dövlət dəstəyi gücləndirilib, əhəlinin sosial rifahı davamlı olaraq yaxşılaşıb.

Azərbaycanda iqtisadi yüksəliş ilk növbədə ölkənin zəngin dövlətə çevrilməsinə və xalqın sosial tərəqqisinə xidmət etdiyindən Prezident İlham Əliyev bu prinsipləri həmişə başlıca prioritetlər kimi inkişaf etdirir. Sabitlik və davamlı inkişaf konsepsiyasının müəllifi olan Prezidentin birinci beş ildə rəhbərliyi dövründə iqtisadiyyatın keyfiyyət və kəmiyyət baxımından zənginləşərək yeni məzmun kəsb etməsi bunun təsdiqi sayıla bilər.

Akademik Ramiz Mehdiyev qeyd edir ki, Azərbaycan artıq regional liderə və beynəlxalq münasibətlərin etibarlı subyektinə çevrilib. Hazırda həyata keçirilən siyasi və iqtisadi islahatlar bir qədər başqa çalar alır və ölkənin inkişafında artıq yeni mərhələ olacaq. Eyni zamanda, Azərbaycan dövləti iqtisadi yüksəlişlə yanaşı, açıq və demokratik cəmiyyət qurulmasını da inkişafın prioriteti kimi müəyyən edib.

Azərbaycanın 2003-2008-ci illərdə dinamik iqtisadi inkişafı, artım tempinin dünya inkişaf göstəricisini 3-4 dəfə üstələməsi, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanın dərinləşməsi və qlobal proseslərin ölkə iqtisadiyyatına təsiri şəraitində məzənnə və maliyyə sabitliyinin qorunmasına yönəldilmiş iqtisadi siyasətin gücləndirilməsi məhz Onun qəti siyasi iradəsi ilə mümkün olub. 2003-cü ilin sonlarından başlayaraq iqtisadiyyatda müşahidə olunan dinamizm digər mərhələyə keçid alıb ki, bu da qarşıdakı

illər üçün iqtisadi islahatların bütün komponentləri ilə məzmun baxımından fərqli xarakter almasına baza yaratmaqdadır.

Prezident İlham Əliyevin dövlət siyasətinin xalqın və ölkənin inkişafına yönəlməsi üçün bütün imkanları səfərbər etmək məharəti Onun Siyasi Lider olmasını şərtləndirən faktorlar sırasındadır. İlham Əliyev dövlət başçısı kimi birinci beş ildə nəzərdə tutulmuş islahatlar proqramındakı tədbirlərin, verdiyi vədlərin vaxtından əvvəl həyata keçirilməsinə nail olan lider kimi xalq qarşısında xidmət etməyin yeganə meyar olduğunu sübut etmiş oldu: "Biz sadəcə, əhalinin maddi rifahının artırılması vəzifəsini qarşıya qoymuruq, inkişaf etmiş ölkəyə çevrilmək vəzifəsini qarşıya qoyuruq və buna nail olmaqdan ötrü potensial var. Əvvələn, intellektual potensial, ikincisi, iqtisadi potensial. Biz ölkəmizin enerji təhlükəsizliyi məsələsini tam həll etmişik və artıq başqa ölkələrin enerji təhlükəsizliyini də təmin edirik. Ən yaxın illərdə, - əvvəllər bu müddətin 20 il olacağını deyirdik, indi isə 10 il deyə bilərik, - enerji layihələrinin həyata keçirilməsindən yüz milyardlarla dollar gəlir gözləyirik. Bütün bunlar həm iqtisadi, həm də siyasi islahatları həyata keçirməyə, ölkəmizin beynəlxalq mövqelərini möhkəmlətməyə və gələcəyə inamla baxmağa imkan verir". Bu uğurlara Azərbaycanın güclü elmi-tədqiqat mərkəzləri və zəngin kadr bazasının olması, son illərdə inkişafın çoxşaxəliliyi, regionun ən iri enerji və kommunikasiya layihələrinin reallaşmasında Azərbaycanın söz sahibi olması, neft və qaz yataqlarının geoloji kəşfiyyatında, hasilat işlərində, sənayenin digər sahələrində ən modern texnologiyaların tətbiqində yerli kadrların intellektual potensialı bir qədər də təkan verib. Artıq Azərbaycanın intellektual bazası indi xarici dövlətlərin iqtisadiyyatına cəlb olunmaqdadır. Bir sözlə, "qara qızılı" insan kapitalına çevirməyi qarşıya məqsəd qoyan hökumət bununla iqtisadi inkişafın yeni formasını yaratmaqdadır.

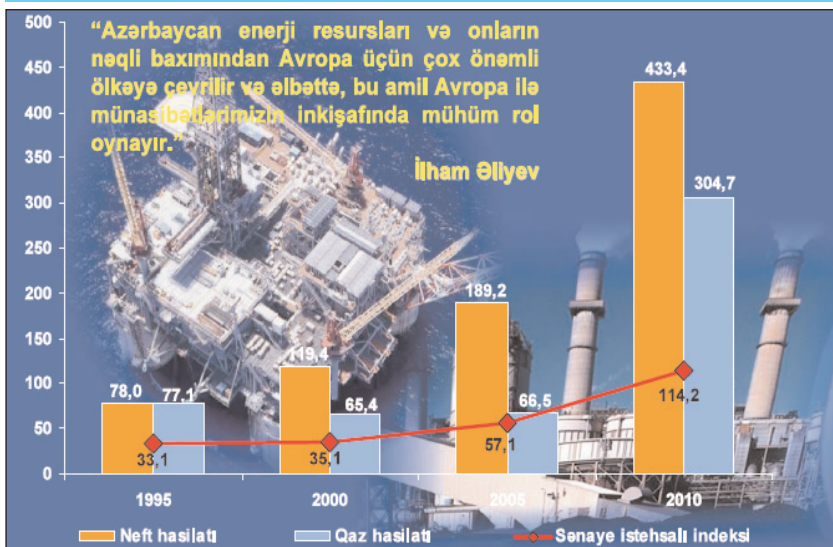

2003-2008-ci illər ərzində bütün bölgələrin simasının dəyişməsi, istehsal sahələrinin sıx şəbəkəsinin təmin edilməsi, əhəlinin gəlirlərinin son illərdə 5 dəfəyə yaxın artması, Azərbaycanın iqtisadi artım tempinə görə dünyada lider ölkəyə çevrilməsi bu nailiyyətlərin başlıca istiqamətləridir. Bu müddətdə ölkədə istər əməkhaqqları, istər pensiyalar, istərsə də digər sosial göstəricilər əhəmiyyətli dərəcədə artıb. Son beş ildə iqtisadiyyatda artım tempinin 96 faizi ötməsi, ümumi daxili məhsulun artım tempinə görə 4 ildir ki, liderliyini qoruması, əhəlinin pul gəlirlərinin 35 faizə yaxınlaşması, əmanət və depozit qoyuluşlarının bir neçə dəfə yüksəlməsi düşünülmüş iqtisadi siyasətin başlıca uğurlarıdır.

Dövlət başçısının həyata keçirdiyi islahatların alternativsizliyi nəticəsində ölkəmiz qısa müddətdə böyük uğurlara imza atdı. Ölkə iqtisadiyyatı həm forma, həm də məzmunca yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Azərbaycan 2008-ci ildə dünyada iqtisadi inkişaf tempinə görə, lider dövlət kimi adını tarixə yazdırdı. Bu inkişaf davamlı oldu və 2009-cu ildə də respublikamız inkişaf göstəricilərinin səviyyəsinə görə regionda liderliyini qoruyub saxladı. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən düşünülmüş, təmkinli, lakin olduqca çevik və qətiyyətli, uzaqgörən iqtisadi siyasət Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün uğurlu yekununu təmin edib. Bunun dünya iqtisadiyyatında vəziyyətin hələ də gərgin olması nəzərə alınarsa, Azərbaycanın inkişaf modelinin nə qədər dayanıqlı və səmərəli olduğu bir daha aydın olar. Ötən 8 ilin yekunları göstərir ki, Azərbaycan makroiqtisadi sabitlik şəraitində yenə də yüksək iqtisadi artıma nail olub, xalqın rifahının yaxşılaşması prosesi davam edir. Cənab İlham Əliyevin birinci prezidentliyi dövründə ÜDM 2,8 dəfə, dövlət büdcəsinin gəlirləri 4,8 dəfə, orta aylıq əməkhaqqı 3 dəfə, minimum pensiyanın məbləği 3,8 dəfə, minimum əməkhaqqı 6,3 dəfə artmış, 33 min-

dən artıq yeni müəssisə, 840 mindən artıq iş yeri açılmış, yoxsulluğun səviyyəsi 4 dəfə azalaraq 14 faizə enmişdir.

Sənaye istehsalı indeksi, neft və qaz hasilatı 1991 = 100, faizlə

Regionların inkişaf proqramı - Azərbaycanın davamlı və uzunmüddətli tərəqqi konsepsiyası

«Regionların sosial-iqtisadi inkişafı proqramının məqsədi insanlarımızın həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, yeni iş yerlərinin açılması, sosial məsələlərin həll edilməsi, xalqımızın rahat yaşaması üçün şəraitin yaradılmasıdır.»

Prezident İlham ƏLİYEV

Prezident İlham Əliyev ölkənin iqtisadi inkişafına yeni dinamizm elementləri, respublikanın hərtərəfli sosial-iqtisadi tərəqqisinə nail olmaq üçün tamamilə yeni strategiyanı, makroiqtisadi

di konsepsiyanı reallaşdırmaq istəyirdi. 2003-cü ildə yeni seçilmiş dövlət başçısı fəaliyyətinin ilk günlərindən başlayaraq paytaxtla bölgələr arasındakı kəskin fərqi azaltmaq üçün kompleks tədbirləri və bütün hədəfləri özündə əks etdirən strateji bir konsepsiya hazırlamağı düşünürdü. Cənab İlham Əliyev elə bir fundamental, iqtisadi-sosial inkişaf proqramının hazırlanmasını istəyirdi ki, bu sənəd dövlətin siyasi və iqtisadi strategiyasına uyğun olaraq respublikamızın bütün regionlarının tarazlı, səviyyədə inkişafına impuls verə bilsin.

Azərbaycanın dövlət başçısının gərgin əməyinin və əzmkarlığının nəticəsi olaraq mükəmməl proqram hazırlandı. Prezident İlham Əliyev 2004-cü il fevralın 11-də «Azərbaycan Respublikası regionlarının 2004-2008-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı»nın təsdiq edilməsi barədə Fərman imzaladı və beləliklə, Azərbaycanın bölgələrinin həyatında yeni səhifə açıldı. Bu iqtisadi hədəflər "Regionların Sosial-İqtisadi İnkişafına dair Dövlət Proqramı"nda öz əksini tapmış oldu. Dövlət başçısı fəaliyyətinin ilk günlərindən bölgələrin bərabər və tarazlı şəkildə inkişaf etməsinə impuls vermək üçün kompleks tədbirlər proqramının hazırlanmasına sərəncam verdi. Prezidentin özünün bəyan etdiyi kimi bu sənəd iqtisadi siyasətin ən başlıca hədəflərindən biri idi: "Bu proqramın ilkin konturları hələ 2003-cü ildə prezident seçkiləri ərəfəsində mənim tərəfimdən təqdim edilmişdi. Bu, demək olar ki, mənim iqtisadi proqramımın vacib tərkib hissəsi idi".

Həmin sənəd qısa müddət ərzində, icra olunmasının birinci ilində regionların sosial-iqtisadi inkişafına yol açmaqla yanaşı, ümumilikdə, Azərbaycanın iqtisadi inkişafına təkan verərək makroiqtisadi sabitliyin möhkəmlənməsinə baza yaratmış oldu. Regionlardakı mövcud əmək ehtiyatlarından, təbii və iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə edilməsi son nəticədə bütün ra-

yonların simasının dəyişməsinə səbəb oldu. Bölgələr arasında iqtisadi tarazlığın bərpa olunması, rayonların sosial həyatında müşahidə olunan fərqi aradan qaldırılması strateji hədəflərə nail olduğunu təsdiqlədi. Yeni iş yerlərinin yaradılması, əhəlinin məşğulluğunun təmin edilməsi bütövlükdə bütün rayonların sosial həyatında ciddi dəyişikliklərə gətirib çıxardı.

"Regionların Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı"nın məzmunu birbaşa sosial xarakter daşıyır və sənədin məntiqi nəticəsi insan amilinə söykənir. Yəni dövlətin inkişafı və zənginləşməsi son nəticədə vətəndaşların yaxşı yaşamasına, onların sosial tərəqqisinə səbəb olur. Prezident bu qənaətdədir ki, "Regionların Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı"nın əsas vəzifəsi ondan ibarət olmuşdur ki, bölgələr sürətlə inkişaf etsin, bölgələrdə proseslər müsbət istiqamətdə getsin, bölgələrdə yaşayan insanların həyat səviyyəsi yaxşılaşsın, xidmət sektoru yaxşılaşsın və infrastruktur da inkişaf etsin. Proqramın icrasına başlanılanda çoxları hökumətin sənəddəki məqsədlərə çatmaqda çətinliklərlə üzləşəcəyini fikirləşsə də, həmin qənaətin yanlış olması qısa müddətdə özünü göstərdi və əksinə, bu konsepsiyanın nəzərdə tutulduğundan da dinamik şəkildə həyata keçirildiyi konkret göstəricilərdə, real işdə təsdiqini tapdı. Çünki hökumətin qəbul etdiyi bütün qərarlar konkret olaraq cəmiyyətin iqtisadi sifarişlərini özündə əks etdirir, xalqın sosial qayğılarının təmin olunmasına əhatəli şəkildə baza yaradır, ölkənin valyuta ehtiyatlarına söykənən güclü pul resursları ilə təmin edilir. İlham Əliyevin bəyan etdiyi kimi, hakimiyyət hansı qərarı qəbul edibse, onu həyata keçirmək əzmindədir: "Bu illər ərzində həyatımızın, demək olar ki, bütün sahələrini əhatə edən çoxsaylı dövlət proqramları qəbul edilib və bu proqramların əsasında, təməlində real imkanlar dayanır. Heç bir proqram, sadəcə olaraq, şüar naminə qəbul edilmir. Hər birinin arxasında icra mexa-

nizmləri, maliyyə resursları və güclü dövlət siyasəti dayanır. Məhz bu təqdirdə biz uğura nail ola bilərik. Onu da deyə bilərəm ki, bu günə qədər başladığımız bütün layihələr öz həllini tapıb, verdiyimiz bütün vədlər həyatda öz əksini tapıbdir. Elə bir məsələ olmayıb ki, biz onu etmək istəmişik, edə bilməmişik. Elə bir məsələ olmayıb ki, söz verilib, icra olunmayıbdır. Bütün verilən vədlər vaxtlı-vaxtında yerinə yetirilir və bu, əlbəttə ki, cəmiyyətdə çox gözəl abu-hava yaradır".

Proqramın icrasının nəticələri onu göstərir ki, həqiqətən də aparılan tədbirlər, həyata keçirilən hər bir layihə həm keyfiyyət, həm də kəmiyyətinə görə istənilən səviyyədən də yaxşı başa çatdırılıb. Sosial, mədəni, infrastruktur obyektlərinin istifadəyə verilməsi, energetika və kommunal xidmətin səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşması bütövlükdə regionları əvvəlki simasından fərqləndirir. İş ondadır ki, proqramın icrasına başlanıldıqdan sonra hər il işlərin miqyası böyüyüb və əvvəlki ilə nisbətdə daha çox iqtisadi-sosial nailiyyətlərlə yadda qalıb. Məsələn, proqramın icrasına başlanılan ildə 4921 yeni müəssisə yaradılmışdısa, 2005-ci ildə bu göstərici 5516-ya çatıb. Sonrakı illər üzrə bu dinamika davam edib və ümumilikdə ötən illər ərzində Azərbaycanın bütün regionları üzrə 20 min 705 yeni müəssisə yaradılaraq istifadəyə verilib. Bu müəssisələrin 40 faizindən çoxu rayonların payına düşür. Ötən dörd ildə həmin müəssisələrdə və digər istehsal və xidmət sahələrində iş yeri ilə təmin olunan vətəndaşların sayı isə 700 min nəfərə çatıb.

Onların 500 minə yaxını daimi iş yerləri ilə təmin olunanlardır. Bu isə birbaşa yoxsulluğun azaldılması ilə bağlı dövlət siyasətinin uğurlarına bir qədər də töhfə vermiş olub. Prezident bildirib ki, proqramın əsas məqsədlərindən biri də yoxsulluğun və işsizliyin azaldılmasına yönəldilmişdir. Deyə bilərəm ki, bu istiqamətdə də uğurlar çox müsbətdir... Yoxsulluğun azaldılmasına da regional

inkışaf proqramının çox böyük təsiri olmuşdur. Yoxsulluğun azaldılması bilavasitə "Regionların Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı"nın icrası ilə bağlı olmuşdur. Bu proqramı biz Dünya Bankı ilə birlikdə icra edirik və bu istiqamətdə də böyük uğurlar əldə etmişik. Son dörd il ərzində Azərbaycanda yoxsulluq 49 faizdən 16 faizə düşmüşdür... Mənim üçün yoxsulluğun azaldılması daha böyük əhəmiyyət daşıyır... Biz xalq haqqında düşünməliyik, biz xalq üçün yaşayırıq. Elə etməliyik ki, Azərbaycan xalqı yaxşı yaşasın, Azərbaycanda kasıblar təbəqəsi olmasın, işsizlər olmasın, işləmək istəyənlər mütləq işlə təmin edilsinlər...".

Dövlət Proqramının icrasının birinci ilinin yekunları göstərdi ki, regionlardakı zəngin iqtisadi resurslar, xammal bazası və böyük işçi qüvvəsinin səfərbər olunması əhəmiyyətli dəyişikliklər üçün güclü baza deməkdir. Həm də rayonlardakı kommunal xidmət sektorunun tam yenidən qurulması bölgələrin hərtərəfli simasının dəyişməsinə səbəb olur.

Birinci beşilliyi əhatə edən proqramın icrası dövlətin hədəf seçdiyi bütün istiqamətlər üzrə yüksək nəticələrin əldə olunmasını tamamilə təsdiq etmiş oldu. 2004-2008-ci illər ərzində 100 km-lərlə yolun çəkilməsi, təmiri, elektrik xətlərinin və qaz kəmərlərinin çəkilməsi, 100-lərlə məktəb və səhiyyə ocaqlarının, mədəniyyət, turizm, idman komplekslərinin və digər sosial infrastruktur obyektlərinin yaradılması rayonların görkəmini dəyişdirdi. Bu dövrdə 28 minə yaxın yeni müəssisə yaradıldı. İlk beşillikdə ölkə üzrə yaradılmış 766 min yeni iş yerinin 610 mini (80 faiz) birbaşa paytaxtdan kənarında yaşayan insanların payına düşüb ki, bu da bölgələrdə insanların həyat şəraitinin yaxşılaşması, onların normal yaşayışı üçün öz mühüm töhfəsini verib. Ümumilikdə, birinci proqram çərçivəsində regionlara 9 milyard manata yaxın kapital axını yönəldilib ki, (vəsaitlərin 6,8 milyard manatı dövlət investisiyalarıdır) bu da son 10 ildə Gürcüstan və

Ermənistan iqtisadiyyatına yatırılan ümumi investisiyaların həcmindən artıqdır.

Dövlət Proqramı həddindən artıq geniş iqtisadi konsepsiya olduğundan dövlət başçısı nəzərdə tutulan hər bir layihənin icrasını daim nəzarətdə saxlamış, davamlı şəkildə bölgələrə səfərlər etmişdir. Birinci proqramın icrası ilə tanış olmaq üçün Prezident İlham Əliyev 50-dən artıq şəhər və rayona, bir neçə dəfə Naxçıvana səfərlər edib. Bir çox müəssisələrin açılışında, təməlqoyma mərasimlərində iştirak edib. Prezident yeni müəssisələrin açılış mərasimlərində iştirak etməklə bərabər, bölgələrdə sahibkarlıq mühitinin daha da yaxşılaşdırılması üçün tapşırıqlar verib. Doğrudan da, 700-dən artıq tədbirin həyata keçirilməsində birbaşa iştirak etmək Prezidentin həm çevik, həm də gərgin iş fəaliyyətindən xəbər verir: "Mən tez-tez rayonlara gedirəm, öz gözümlə görürəm. Görürəm ki, vaxtilə olan primitiv yanaşmanın, zövqsüz binaların sayı azalır və müasir, gözəl, adamın ürəyini açan, göz oxşayan yeniliklər meydana çıxır. Bu, çox vacibdir. Biz müasirliyə doğru gedirik. Xüsusilə də indi maddi imkanlarımız da var. Elə etməliyik ki, fərqi yoxdur, hər bir tikilən bina, gözəl müəssisə estetik baxımdan gözəl olsun".

Regionların inkişafı ilə bağlı proqramın icrası bir daha onu təsdiq etdi ki, dövlət başçısı bu konsepsiyada qarşıya qoyulan hədəflərə bütün komponentləri ilə nail ola bilib. İlham Əliyev 5 il əvvəl verdiyi vədlərin hamısını gerçəkləşdirməklə iqtisadi strategiyanın yeni, keyfiyyət və məzmunca yeni modelini yaradıb. Regionların inkişaf proqramı ilə bağlı dövlət başçısı tərəfindən əlavə tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün ayrı-ayrı bölgələrin inkişafı ilə əlaqədar əlavə tədbirlər barədə 13, o cümlədən 2007-ci ildə 3, 2008-ci ilin yanvar ayında isə 2 xüsusi sərəncam imzalanıb və bu sənədlər proqramın daha əhatəli və dolğun olmasına şərait yaradıb.

Regionların inkişafı ilə bağlı tədbirlər planı həddindən artıq geniş və uzunmüddətli olduğundan Prezident İlham Əliyev nəzərdə tutulan işlərin növbəti mərhələdə davam etdirilməsi məqsədilə 2009-cu il aprelin 14-də yeni - «Azərbaycan Respublikası Regionlarının 2009-2013-cü illərdə Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı»nın təsdiq edilməsi haqqında Fərman imzaladı. Yeni proqramın icrasından iki il keçməsinə baxmayaraq nəzərdə tutulan işlərin böyük bir hissəsi yerinə yetirilib.

Bir neçə il əvvəl xarici investorların bölgələrdə biznes qurmasına mane olan əsas amillərdən biri yolların yaxşı vəziyyətdə olmaması idi. Onlar istehsal olunan məhsulun bazara çıxışı üçün ilk növbədə, yol təsərrüfatının normal olmasına xüsusi diqqət verirdilər. Artıq yol-nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı sahəsində də əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verib və Azərbaycanda beynəlxalq standartlara uyğun yol kompleksləri mövcuddur. Son yeddi ildə respublika üzrə 2000 km-dən çox magistral yol çəkilib və əsaslı təmir edilib. Təkcə 2010-cu ildə 635 km avtomobil yolu təmir olunub ki, onun 570 km-i regionların payına düşür. Bununla yanaşı, rayonlarda ümumilikdə 600 km-dən çox ikinci dərəcəli yollar çəkilib və təmir edilib. Bu müddət ərzində ölkəmizdə 80-dən artıq körpü və yolötürücüsü istifadəyə verilib. Yəni də müqayisə aparaq, qonşu Gürcüstanda son 10 ildə cəmi 360 km avtomobil yolu çəkilib. Bədnam Ermənistanda isə bu rəqəm 145 km-ə bərabərdir.

Bu amillər təbii ki, xarici sərmayəçilərin regionlara axınını stimullaşdırıb. Bunun nəticəsidir ki, 2004-cü ildən indiyədək yaradılmış 37 mindən artıq yeni müəssisənin 5 mindən artığı əcnəbilərin payına düşür, 7 minə yaxın müəssisə isə müştərək yaradılıb. Hazırda Azərbaycanın elə bir rayonu yoxdur ki, orada xarici iş adamı fəaliyyət göstərməsin. Halbuki bir neçə il əvvəl sərmayəçilər paytaxta və iri şəhərlərə cəmləşmişdi. Bu tenden-

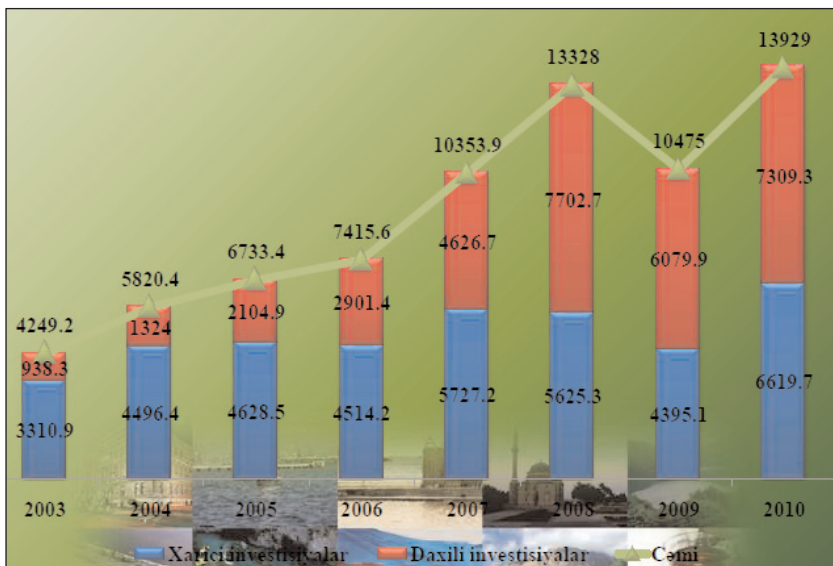
siya yeni iş yerlərinin yaradılmasına da öz təsirini göstərib. Son yeddi ildə ümumilikdə, ölkə üzrə yaradılan iş yerlərinin sayı 920 min nəfərə çatıb ki, bu da həm vətəndaşların məşğulluğunun, həm də real gəlirlərinin artmasına səbəb olub. 2004-cü ildən indiyədək vətəndaşların gəlirləri 4,5 dəfədən çox, orta aylıq əmək haqqı 3,5 dəfədən çox artıb. Yoxsulluq səviyyəsi bu gün ölkə üzrə 9 faiz təşkil edir.

Regionların inkişafına təkan verən mühüm faktorlardan biri sosial infrastrukturun yeniləşməsidir. Yəni rayonlarda yeni məktəblərin tikintisi, köhnələrin bərpası təhsilin səviyyəsinin yüksəlməsinə səbəb olub. Qeyd edək ki, son yeddi ildə ölkə üzrə 2000-ə yaxın təhsil müəssisəsi inşa edilib ki, onların da təxminən 1500-ü rayonların payına düşür. Eləcə də bu dövrdə 250-dən artıq tibb müəssisəsi, əlil və şəhid ailələri üçün 40 yaşayış binası, əlillər üçün 9 bərpa müəssisəsi istifadəyə verilib. Bu iş əhalinin yüksək sosial və səhiyyə xidmətləri ilə təmin olunmasına imkan verib.

Regional inkişaf proqramı çərçivəsində əhalinin məşğulluğunun artırılması və yoxsulluğun azaldılması sahəsində mühüm irəliləyişlər əldə olunub. Artıq bölgələrdə fəaliyyət göstərən minlərlə müəssisədə çalışan insanların işlə təmin olunmaları regionlarda işsizlik probleminin tam aradan qalxmasına səbəb olmaqdadır. Hazırda regionlarda yeni iş yerlərinin yaradılması ilə bağlı tədbirlər ən yüksək mərhələyə qədəm qoyub. Ümumiyyətlə, regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı sistemli və ardıcıl həyata keçirilən tədbirlər sayəsində 2004-cü ildən indiyədək ölkə üzrə bir milyonadək yeni iş yeri yaradılıb. İş yerlərinin böyük əksəriyyəti birbaşa regionların payına düşür. Eləcə də regionlarda iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun artması ilə əlaqədar mühüm nailiyyətlərə imza atılıb.

Regionların inkişafı ilə bağlı nəzərdə tutulan strateji məqsədlərin həyata keçirilməsində əldə olunan uğurların başlıca səbəbi isə Dövlət Proqramına güclü nəzarət sisteminin olmasıdır. Dövlətimizin başçısının özü də görülən işlərə nəzarətdən razıdır: «Hesab edirəm ki, birinci proqramın uğurlu icrasının əsas səbəblərindən biri də ondan ibarətdir ki, proqramın icrasına daim nəzarət olmuşdur. Bu nəzarət həm mənim bölgələrə səfərlərim zamanı həyata keçirilirdi, eyni zamanda, belə müşavirələrin keçirilməsi də bu istiqamətdə çox vacib addımlardır. Yəni əgər bu nəzarət olmasaydı və proqrama əlavələr edilməsəydi, görülən işlərə bəzən düzəlişlər edilməsəydi, yəqin ki, biz bu uğurları əldə edə bilməzdik. Bu gözəl təcrübəyə əsaslanaraq, biz 2013-cü ilə qədər nəzərdə tutulmuş bütün vəzifələri eyni qayda ilə həll etməliyik».

İqtisadiyata cəmi investisiya qoyuluşu, milyon manatla

Dünyanın neft «arteriya»sı - Bakı-Tbilisi-Ceyhan bölgənin siyasi mənzərəsini dəyişdi

Azərbaycan iqtisadiyyatının 2003-2008-ci illər mərhələsi qloballaşan dünyada iqtisadi mənafeələr uğrunda dünya ölkələrinin çarpışdığı bir dövrə təsadüf edir və iqtisadi inkişafın ən dinamik dövrlərindən biri kimi qiymətləndirilə bilər. Bu illər ərzində Azərbaycan iqtisadi artım sürətinə görə, dünya ölkələri içərisində liderliyə sahib oldu. Eyni zamanda, ən strateji dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi, regionda ən çoxşəbəkəli və dünya miqyaslı layihələrin, tranzit-kommunikasiya xətlərinin başa çatdırılaraq istifadəyə verilməsi regionda geoiqtisadi-siyasi nüfuzun möhkəmləndirilməsi ilə yadda qaldı.

Azərbaycanın regionda lider dövlət kimi siyasi nüfuzunun, iqtisadi qüdrətinin, geocoğrafi mövqeyinin artması İlham Əliyevin fəaliyyətinin birinci mərhələsidir. Bu mərhələdə respublikamız ölkə daxilində iqtisadi-siyasi məqsədlərə çatmaqla bərabər, xarici əlaqələrin, beynəlxalq əməkdaşlığın dərinləşməsinə və məzmunca yeni çalarlar almasına nail ola bilib. Prezidentin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini şərtləndirən amillər sırasında neft siyasəti başlıca yerə malikdir. İlham Əliyev ən mühüm enerji-nəqliyyat, kommunikasiya layihələrini reallaşdırmaqla Azərbaycanın regionun söz sahibinə çevrilməsi istiqamətində söylərini reallaşdırmış oldu. İlham Əliyevin fəaliyyətinin ikinci ili ən mühüm siyasi-tarixi hadisə ilə yadda qaldı. 2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin memarı, təşəbbüskarı, Azərbaycanın neft strategiyasının təşəbbüskarı, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, Ümummilli lideri Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin Azərbaycan hissəsinin istismara verilməsi ilə respublikamızın həyatında yeni yolun başlanğıcına üfük açıldı. Bakı-Novorossiysk

və Bakı-Supsa neft kəmərləri Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına çıxarılmasında rol oynasa da BTC qədər beynəlxalq miqyas və rentabelli ixrac dəhlizi sayıla bilməzdi. Türkiyə-Gürcüstan-Azərbaycan dövlətlərinin birliyi, Amerika Birləşmiş Ştatlarının dəstəyi nəticəsində İlham Əliyev Ümummilli lider Heydər Əliyevin başladığı yeni neft strategiyasını, çoxlarının əfsanə hesab etdiyi layihəni reallığa, gerçəkliyə çevirdi. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin bölgədə əməkdaşlığın, sülhün, təhlükəsizliyin təmin edilməsində mühüm rolunun olması, eləcə də regional əməkdaşlıq baxımından örnək olması da xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Ulu öndərin adını daşıyan bu nəhəng kommunikasiya dəhlizinin istifadəyə verilməsi ən böyük tarixi hadisə idi və Azərbaycanın enerji ehtiyatlarının nəqlində çoxşaxəli siyasi xəttinə açılan qapı idi. Prezident İlham Əliyev BTC-nin gələcək iqtisadi uğurlar və enerji təhlükəsizliyi baxımından hansı əhəmiyyətə malik olmasını çox aydın şəkildə qeyd edirdi: «Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin tikintisi də tarixi hadisə idi. Təkcə ona görə yox ki, ilk dəfə olaraq Xəzər dənizinin nefti Aralıq dənizinin bazarlarına çıxarılırdı. Eyni zamanda ona görə ki, bu kəməri yeni bir yol, yeni bir dəhliz açdı». BTC genişşəbəkəli nəqliyyat infrastrukturuna olmaqla yanaşı, Xəzər hövzəsində enerji siyasətinin tam yeni mərhələyə keçid almasında başlanğıc nöqtəsi olaraq region ölkələrini geniş əməkdaşlıq formatında birləşdirən mühüm iqtisadi-siyasi vasitə sayıla bilər. Qazaxıstan və Türkmənistanın dünya bazarına çıxması və enerji təhlükəsizliyi sisteminə qoşulmasında bu kəmərin flaqman olması öz təsdiqini tapıb. Qazaxıstan neftinin Xəzər dənizi və respublikamızın ərazisindən nəql edilməsi və BTC neft boru kəməri vasitəsilə dünya bazarına çıxarılması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Hazırda “Azəri-Çıraq-Günəşli” layihəsi üzrə neftin və “Şahdəniz” yatağından

hasil edilən kondensatın nəqlini həyata keçirən Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri ilə ötən ilin iyul ayında yeni saziş imzalandıqdan sonra Türkmənistan nefti də nəql olunur. 2010-cu ildə Türkmənistan neftinin nəqli ümumilikdə 1,27 milyon ton təşkil edib. Bundan əlavə, Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəməri ilə Qazaxıstandakı “Tengiz” yatağından neft həcmələrini daşımaq haqqında sazişlər də mövcuddur. Bu isə kəmərin rentabelliyyəsinin tam təmin olunmasını və uzunmüddətli fəaliyyətini təsdiqləyir.

BTC Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına çıxarılmasına imkan verməklə yanaşı, həm də “İpək yolu”nun və türkdilli ölkələrin əsas magistral kəməri statusunu qazanıb, neft kəmərləri sisteminə dünya “arteriya”sı kimi daxil olub. Əsas ixrac neft kəmərinin texniki-iqtisadi əhəmiyyətindən başqa, siyasi rolu da danılmazdır. Belə ki, bu neft kəməri dünya dövlətləri ilə Azərbaycanın yeni münasibətlərinin yaranmasına, dünya xalqları ilə əlaqələrinin yenidən qurulmasına təkan verərək, Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin güclənməsinə, beynəlxalq aləmdə nüfuzunun artmasına, eləcə də onun siyasi və iqtisadi baxımdan inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur. Eyni zamanda, BTC təkcə Azərbaycan üçün deyil, ümumilikdə beynəlxalq aləmdə enerji təhlükəsizliyi sistemi və neft ixracı sahəsində ölkəmizlə uğurlu tərəfdaşlıq edən bütün dövlətlər üçün müstəsna əhəmiyyət kəsb edən bir layihədir.

BTC Azərbaycan qazını dünyaya daşıyan Bakı-Tbilisi-Ərzurum kəmərinə də yol açan mühüm nəql sistemidir. “Şahdəniz”-dən hasil edilən karbohidrogen ehtiyatlarının yeni Şərqi-Qərbi dəhlizi sayıla biləcək Bakı-Tbilisi-Ərzurum layihəsinin gerçəkləşməsi də məhz bu kəmərin strateji əhəmiyyəti sayəsində meydana gəlib.

Dəmir ipək yolu: Azərbaycan Çin və uzaq Avropanı birləşdirən tranzit məkanıdır

Prezident İlham Əliyev Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin istifadəyə verilməsinin ardından regionda daha yeni bir nəhəng transkommunikasiya marşrutunun yaradılması üçün qətiyyətli addım atdı. Bu, Azərbaycanı dünyaya bağlayacaq strateji nəqliyyat dəhlizi olan Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) dəmir yolu xətti idi. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti də məhz ötən əsrin ortalarında həyata keçirilən uğurlu neft strategiyasının məntiqi davamıdır. Prezident İlham Əliyevin bəyan etdiyi kimi, Bakı-Tbilisi-Qars layihəsi Azərbaycanın böyük neft-qaz yataqlarının işlənilməsi nəticəsində həyata keçirilən neft-qaz kəmərləri layihələrinin - Azərbaycanı Gürcüstan və Türkiyə ilə birləşdirən Bakı-Supsa, sonra Bakı-Tbilisi-Ceyhan, daha sonra Bakı-Tbilisi-Ərzurum layihələrinin məntiqi nəticəsidir.

İstər enerji, istərsə də nəqliyyat layihələrinin əhəmiyyətindən danışarkən ilk növbədə, genişşəbəkəli tranzit məkanının yaradılmasında Azərbaycanın təşəbbüskar və siyasi iradə sahibi olan dövlət kimi rolunu xüsusi qiymətləndirmək gərəkdir. Respublikamızın bölgədə formalaşdırdığı çoxşaxəli əməkdaşlıq məkanında qonşu dövlətlər olan Gürcüstan və Türkiyənin də mühüm rolunu qeyd etmək olar. Hər üç ölkə birlikdə bölgədə sülh və təhlükəsizlik platformasının yaradılması üçün bütün səylərini birləşdirib, siyasi iradə nümayiş etdirib. İşğalçı ölkə olan Ermənistanın hər üç dövlətə qarşı ərazi iddialarından əl çəkməməsi və Azərbaycana qarşı təcavüzkar siyasətini davam etdirməsi isə bədnam qonşumuzun regional layihələrdə yer almasına mane olub. Yəni regionda sülhə təhlükə olan dövlətin qlobal miqyaslı layihələrdən pay alması tamamilə mümkün deyil. Çünki bu cür layihələr sülhün möhkəmlənməsinə xidmət edir, döv-

lətləri bir-birinə yaxınlaşdırır. Ermənistan isə işğalçıdır və daim sülhə təhlükədir.

Göründüyü kimi, üç qonşu dövlətin öz siyasi iradəsini, əməkdaşlıq prinsiplərini ortaya qoyması istənilən layihənin, o cümlədən Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xəttinin reallaşmasına səbəb olub. Bu dəmir yolu xətti Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan hökumətlərinin birgə ən iri dördüncü trans-kommunikasiya layihəsi sayılır.

Bu polad magistralın çəkilməsi ilə bağlı müzakirələrin intensivləşdiyi dövrdə bir çox ölkələr, beynəlxalq qurumlar və maliyyə təşkilatları layihənin baş tutacağına inanmırdılar. Onlar bunun sadəcə təklif kimi tarixin arxivində qalacağını iddia edirdilər. Xüsusilə də Amerikada yaşayan erməni lobbisi bu dəmir yolu xəttini region üçün arzuolunmaz layihə kimi həm ABŞ-ın, həm də Avropa Birliyinin nəzərində qəbul etdirməyə çalışırdı. Hətta Bakı-Tbilisi-Qarsın Rusiya və İranın Azərbaycan vasitəsilə Avropa ölkələrinə çıxışını təmin edən Şimal-Cənub layihəsinə alternativ kimi yaradılması barədə fikirlər də səsləndirilirdi. Azərbaycan dəfələrlə BTQ-nin hansısa marşrutun işini məhdudlaşdırmaq üçün hesablanmadığını bildirsə də, bu iddialar səngimirdi. Ötən il Tehranda keçirilən sammitdə Rusiya və İran Azərbaycandan keçməklə Avropaya istiqamətlənən avtomobil və dəmir yollarının çəkilişi barədə müzakirələrdə respublikamızın mövqeyi bu cür gərginliklərə son qoydu. Proseslərin gedişi onu göstərdi ki, Azərbaycanın siyasi qətiyyəti, həmçinin tərəfdaş ölkələrin birgə həmrəyliyi bu layihənin həyata vəsiqə alınmasına səbəb oldu.

Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan hökumətlərinin birgə dördüncü ən iri regional layihəsi olan Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xəttinin Türkiyə hissəsinin təməlinin qoyulması isə dünyaya

nın ən nəhəng nəqliyyat marşrutlarından birinin həlledici mərhələyə keçid alması ilə nəticələndi.

Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) dəmir yolu xəttinin reallaşması ilə bağlı meydana çıxmış bir sıra tərəddüdlər aradan qalxdıqdan sonra Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyənin dövlət başçıları öz siyasi qətiyyətlərinin daha bir təntənəsini nümayiş etdirərək kəmərin təməlinin qoyulması üçün bir araya gəldilər. 2008-ci il iyulun 24-də Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun Türkiyə hissəsinin təməlinin qoyulması münasibətilə təntənəli mərasim keçirildi. Türkiyə Respublikasının Prezidenti Abdullah Gül, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Gürcüstan Prezidenti Mixail Saakaşvilinin iştirak etdiyi bu mərasim XXI əsrin birinci onilliyində ən mühüm siyasi və iqtisadi hadisə kimi tarixin səhifəsinə yazıldı. Beləliklə, layihənin gerçəkləşməsi istiqamətində ən mühüm addım atıldı və BTQ-nin çəkilişi həlledici mərhələyə qədəm qoydu.

Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti bölgə üçün ən iri strateji bağlantı olmaqla yanaşı, siyasi və iqtisadi mahiyyətinə görə bir sıra təfərrüatlara malikdir. Bu layihənin əhəmiyyətindən danışarkən ilk növbədə, geniş şəbəkəli tranzit məkanının yaradılmasında Azərbaycanın təşəbbüskar və siyasi iradə sahibi olan dövlət kimi rolunu xüsusi qiymətləndirmək gərəkdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin bəyan etdiyi kimi, Bakı-Tbilisi-Qars layihəsi Azərbaycanın böyük neft-qaz yataqlarının işlənilməsi nəticəsində həyata keçirilən neft-qaz kəmərləri layihələrinin - Azərbaycanı Gürcüstan və Türkiyə ilə birləşdirən Bakı-Supsa, ondan sonra Bakı-Tbilisi-Ceyhan, ondan sonra Bakı-Tbilisi-Ərzurum layihələrinin məntiqi nəticəsidir...Bu, bir daha onu göstərir ki, əgər bizim ölkələrimiz öz siyasi iradəsini, öz dostluq əlaqələrini, əməkdaşlıq prinsiplərini ortaya qoyarlarsa, istənilən layihə öz həllini tapar.

BTQ Mərkəzi və Şərqi Avropa regionu ilə bərabər, Asiyanın inkişaf etmiş dövlətlərinin yerləşdiyi ərazini də əhatə edəcək. Qazaxıstanın, Çinin, Hindistanın və digər dövlətlərin dəmir yolundan istifadə etməsi gələcəkdə BTQ-nin dünya əhəmiyyətli layihəyə çevrilməsinə səbəb olacaq. Çindən başlayaraq, Mərkəzi Avropaya, oradan Böyük Britaniyaya qədər dəmir yolu xəttinin uzanması bu marşrutun iqtisadi və geosiyasi əhəmiyyətini artıracaq. Bu layihənin ümumilikdə "Şərq-Qərb" marşrutu sisteminə ən çox rentabelli nəqliyyat dəhlizinə çevrilməsinə ümidlər böyükdür. Bu isə regiondakı ticarət dövriyyəsinin Azərbaycanın və qonşularının xeyrinə dəyişməsinə səbəb olacaq. Məsələn, Avropaya uzanan digər nəqliyyat marşrutlarının hər hansı birində daşınmaların müəyyən müddətə, məsələn, qəza səbəbindən dayanması Bakı-Tbilisi-Qarsın gücündən istifadənin artmasına gətirib çıxaracaq. BTQ-nin gerçəkləşməsi həm də iki müxtəlif sivilizasiyanın qovuşmasına da öz töhfəsini verəcək. Belə ki, Çinin təmsalında Şərq sivilizasiyası ilə Avropa, yəni Qərb sivilizasiyası arasında gərginlik mövcuddur. BTC bu sivilizasiyaların bir-birinə yaxınlaşmasında həlledici rol oynaya bilər.

Bakı-Tbilisi-Qarsın siyasi və iqtisadi mahiyyətinə görə bir sıra təfərrüatlarından danışarkən bu layihənin Ermənistan tərəfindən blokadaya alınan Naxçıvanın yeni dəmir yolu xətti vasitəsilə Azərbaycanla birbaşa bağlantısının yaranmasını, eyni zamanda, Ermənistanın təcrid olunmasını qeyd etmək lazımdır. Məlum olduğu kimi, BTQ-nin ən mühüm komponentlərindən biri kimi dəmir yolu xəttinin Naxçıvana qədər uzadılması təşəbbüsü reallaşmaqdadır. Qardaş Türkiyə və Azərbaycan Bakı-Tbilisi-Qarsın genişləndirilərək bu nəqliyyat dəhlizinin davamı kimi Qars-İqdır-Naxçıvan dəmir yolunun çəkilməsinə başlayıb. Bununla bağlı layihə işləri üzərində hazırlıqlar başa çatıb və dəmir yolu

xəttinin texniki-iqtisadi əsaslandırmasına start verilib. Naxçıvanla Türkiyəni birləşdirmək üçün 7 km uzunluğunda dəmir yolunun tikiləcəyi də nəzərdə tutulur.

Muxtar Respublika ilə Azərbaycanın digər bölgələri arasında bağlantını təmin edəcək yeni dəmir yolu xətti iqtisadi mahiyyət kəsb etməklə yanaşı, Azərbaycan və Türkiyənin bölgədə tranzit mövqeyinin daha da güclənməsinə səbəb olacaq. 2011-ci ilin sonlarına qədər istifadəyə verilməsi planlaşdırılan nəqliyyat dəhlizi regiona marağın artmasına və bütün məsələlərdə birgə siyasi iradə nümayiş etdirən Türkiyə və Azərbaycanın geostrateji mövqeyinin möhkəmlənməsinə impuls verəcək. Bakı-Tbilisi-Qars trans-nəqliyyat şəbəkəsinin genişləndirilərək Qars-İqdir-Naxçıvan dəmir yolu xətti ilə birləşdirilməsi miqyas baxımından daha böyük ərazinin əhatə olunmasına səbəb olacaq və Avropa və Asiya regionunun iqtisadi və geosiyasi mənzərəsinin dəyişməsinə gətirib çıxaracaq. Bu, eyni zamanda dəhlizin keçdiyi ərazilərdə yerləşən dövlətlərin Avropaya inteqrasiyasının dərinləşməsinə impuls verəcək.

Bakı-Tbilisi-Qars-İqdir-Naxçıvan dəmir yolunun gerçəkləşməsi dünyada geniş əməkdaşlıq dəhlizinin möhkəmlənməsinə səbəb olmaqla yanaşı, iki müxtəlif sivilisasiyanın qovuşmasına da öz töhfəsini verəcək. Belə ki, Çinin timsalında Şərqi sivilisasiyası ilə Avropa, yəni Qərbi sivilisasiyası arasında mövcud olan gərginlik aradan qalxmış olacaq. BTC bu sivilisasiyaların bir-birinə yaxınlaşmasında həlledici rol oynaya bilər. Qars-İqdir-Naxçıvan dəmir yolunun çəkilməsindən sonra Naxçıvanın dünya ölkələri ilə sıx inteqrasiyası baş verəcək, amma əvəzində Muxtar Respublikanı blokada saxlayan Ermənistan Avropa və Asiyaya çıxışına yol açmaqla daha bir layihədən kənar qalmış olacaq. Ermənistanın regionda iri layihələrdə iştirak etməsi üçün dəfələrlə əlverişli zəmin yaransa da, bu ölkənin yürütdüyü

siyasət onun həmin layihələrdən kənar qalması ilə nəticələnməkdədir. İşğalçı ölkə Türkiyə və Azərbaycana qarşı iddialarından əl çəkərək münasibətləri normal səviyyədə qura bilərsə, hansısa bir mərhələdə regional layihələrin imkanlarından istifadə edə bilər.

İqdir-Naxçıvan dəmir yolu xəttinin çəkilməsi iqtisadi mahiyyəti ilə yanaşı, siyasi cəhətdən də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu addım, Azərbaycan hökumətinin Naxçıvanı blokadadan çıxartmaq istiqamətində siyasətinin təntənəsi kimi də qiymətləndirilə bilər. Muxtar Respublikanın zəngin iqtisadi resursları və əlverişli iqtisadiyyatı qonşu ölkələrin marağının artmasına səbəb olub və Naxçıvanla sıx əlaqələrin qurulması MR-in inkişafına yol açıb. Təbii ki, bu layihələrin sırasına daha birinin əlavə olunması Naxçıvanın yüksək inkişafı və xarici bazarlara çıxışı üçün əlavə stimullar verir.

İqdir-Naxçıvan dəmir yolu xəttinin çəkilməsi Naxçıvanın inkişafı üçün də impuls vermiş olacaq və bölgədə iqtisadi-strateji əhəmiyyət daşıyacaq. Bu layihə Muxtar Respublikanın iqtisadi və siyasi təhlükəsizliyini möhkəmləndirəcək. Dəmir yolu xəttinin çəkilməsi, eyni zamanda qardaş Türkiyə ilə Muxtar Respublika arasında təmasların dərinləşməsinə əhəmiyyətli baza yaratmış olacaq.

Qeyd etdiyimiz kimi, Bakı-Tbilisi-Qarsın ölkəmiz üçün regional siyasi üstünlüyü Ermənistanın daha bir layihədən kənar qalması ilə nəticələnilib. Ermənistanın acınacaqlı vəziyyətə düşməsi BTQ-nin fəaliyyətə başlamasından sonra daha çox hiss olunacaq. Ermənistan nə vaxtsa Türkiyə və Azərbaycana qarşı iddialarından əl çəkərək münasibətləri normal səviyyədə qura bilərsə, hansısa bir mərhələdə bu layihənin imkanlarından istifadə edə bilər.

"Dəmir İpək yolu" adlandırılan və Avropadan Çinə qədər birbaşa əlaqəni təmin etməyə imkan verəcək Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun işə düşməsi ilə həm də Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü ilə bağlı 1993-cü ildə Türkiyə ilə Orta Asiya arasında kəsilmiş dəmir yolu əlaqəsinin bərpa olunmasına səbəb olacaq. Bu marşrut Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Tbilisi- Ərzurum kəmərlərinin davamı olaraq regionun təhlükəsizliyində başlıca təminat vasitələrindən birinə çevriləcək.

Sahibkarlıq erası - Azərbaycanda azad biznesin inkişafında yeni mərhələ

«Sahibkarlar da ölkəmizin iqtisadiyyatına sərmayə qoymaqla həm öz imkanlarını genişləndirirlər, eyni zamanda, ölkəmizin inkişafına xidmət etmiş olurlar. Mən çox şadam ki, Azərbaycanda sahibkarların əksəriyyəti məsuliyyətli insanlardır. Onlar, eyni zamanda, sosial məsələlərin həlli ilə də məşğuldurlar».

Prezident İlham ƏLİYEV

Ölkə iqtisadiyyatının davamlı və tarazlı inkişafının təmin edilməsi fonunda, regionların inkişafının sürətləndirilməsi ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafının hazırkı mərhələsinin prioritet vəzifələrindəndir və qəbul edilmiş məqsədli dövlət proqramları çərçivəsində uğurla yerinə yetirilməkdədir. Uğurların əldə edilməsində özəl sektor əhəmiyyətli rol oynamaqdadır ki, bu da həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət nəticəsində biznes mühitin əlverişliliyinin artırılması ilə əlaqədardır.

Sahibkarlığın inkişafı, əlverişli biznes mühitin yaradılması məqsədilə əsaslı islahatların aparılması xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş və hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin

rəhbərliyi ilə ardıcıl olaraq həyata keçirilən iqtisadi inkişaf strategiyasının tələblərindən irəli gəlir və onun mərkəzində durur. Ölkə iqtisadiyyatının davamlı və tarazlı inkişafının təmin edilməsi, regionların inkişafının sürətləndirilməsi ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafının hazırkı mərhələsinin prioritet vəzifələrindəndir. Ötən müddət ərzində sahibkarlıqla bağlı qəbul olunmuş dövlət proqramları uğurla yerinə yetirilməkdədir. Uğurların əldə edilməsində özəl sektor əhəmiyyətli rol oynamaqdadır ki, bu da həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət nəticəsində biznes mühitinin əlverişliliyinin artırılması ilə şərtlənib.

«Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında» Qanunun qəbulu ölkədə azad sahibkarlıq fəaliyyəti üçün daha əlverişli imkanlara yol açıb. Bu qanun ölkədə kiçik sahibkarlığa dövlət köməyinin iqtisadi, hüquqi, təşkilati əsaslarını, forma və üsullarını müəyyən edir və kiçik sahibkarlığın dəstəklənməsinin və inkişafının infrastrukturunun formalaşdırılması, kiçik sahibkarlığa kömək proqramlarının hazırlanması və həmin proqramların həyata keçirilməsinin təşkili, sahibkarlıq subyektlərinə maliyyə, maddi, elmi-texniki və informasiya resurslarının əldə etmələri üçün güzəştli şəraitin yaradılması, kiçik sahibkarlıq subyektlərinin xarici-iqtisadi fəaliyyətinə, o cümlədən xarici tərəfmüqabiləri ilə istehsalat, maliyyə-kredit, ticarət, elmi-texniki və informasiya əlaqələrinin inkişafına kömək göstərilməsi kimi meyarları özündə əks etdirir. Yeni qanunun qəbulundan sonra Azərbaycanda kiçik sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanların sayı üç dəfədən çox artıb.

Son illərdə biznes mühitinin əlverişliliyinin artırılmasına bilavasitə təsir edən başlıca amillərdən biri kimi vergilərin sayı, sosial sığorta ödənişləri xeyli azaldılmışdır. 1998-ci ildən etibarən vergi dərəcələri ardıcıl olaraq endirilməyə başlanıb. Belə ki, müəssisə və təşkilatların mənfəətindən vergi tutulmasının progressiv

sistemindən proporsional sistemə keçilməsi və bu vergi növü üzrə vergi dərəcəsinin tədricən 35 faizdən 22 faizə endirilməsi, ƏDV dərəcəsinin 18 faizədək azaldılması, bir sıra vergilərin ləğv edilməsi, fiziki şəxslərin gəlirlərindən tutulan vergilərin dərəcələrinin maksimum həddinin 55 faizdən 35 faizə endirilməsi, sosial sığorta ayırmalarının 40 faizdən 22 faizədək aşağı salınması, vergilərin ümumi sayının 15-dən 9-dək azaldılması, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan sahibkarların 2009-cu ilə qədər torpaq vergisi istisna olmaqla digər vergilərdən azad edilməsi və s. bu yönümdə həyata keçirilən tədbirlər biznes mühitinin əlverişliliyinin artırılmasına səbəb olub.

Ölkədə mövcud olan lisenziyalaşdırma sistemi köklü surətdə dəyişdirilmiş, lisenziyalaşdırılan fəaliyyət növlərinin sayı 240-dan 54-ə endirilib, lisenziyanın müddəti isə iki ildən beş ilə qədər uzadılıb. Yeni lisenziyalaşdırma sisteminin tətbiqi azad rəqabətin inkişafını, istehsal olunan məhsulun, göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəlməsi prosesini daha da sürətləndirib. Bununla yanaşı, ölkədə ixrac rüsumları ləğv edilib, idxalda rüsumların 15 faizlik maksimal həddi müəyyənləşdirilib. Sahibkarların hüquqlarının müdafiəsi və sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması ilə bağlı qətiyyətli addımlar atılıb.

Son 5 ildə hökumətin sahibkarlara maliyyə dəstəyini gücləndirməsi və sahibkarlığa başlamaq istəyənlərə əlverişli imkanların yaradılması bu sahədə inkişaf meyillərinin daha da dərinləşməsinə gətirib çıxarıb. Bu tendensiya həm sahibkarlıqla məşğul olmaq istəyənlərin sayının, həm də həyata keçirilən investisiya layihələrinin miqyasının genişlənməsini stimullaşdırıb. İndiyədək hökumət sahibkarlara həm mərkəzləşdirilmiş yardım fondları, həm də bankların istehlak kreditləri hesabına maliyyə dəstəyi göstərib.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə son səkkiz ildə sahibkarlıq sektorunda davamlı islahatların həyata keçirilməsi, biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, eləcə də yerli və xarici investisiyaların, müasir texnologiyaların, idarəetmə təcrübəsinin cəlb edilməsi və bu yolla yüksək keyfiyyətli, rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalı və digər sahələrlə bağlı sistemli tədbirlərin miqyası daha da genişləniib. Sahibkarların maliyyə ehtiyaclarının ödənilməsində əsas rol oynayan Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu (SKMF) tərəfindən ötən beş il ərzində sahibkarlıq subyektlərinə 600 milyon manata yaxın güzəştli kreditlər verilib ki, bu da minlərlə investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsi deməkdir.

Sahibkarlığa dövlət maliyyə köməkliliyi mexanizminin yaradılması ilə yanaşı, bazar infrastrukturunun təşkili sahəsində də işlər görülür və respublikada ilk sənaye şəhərciyinin, biznes inkubatorların, biznes mərkəzlər şəbəkəsinin yaradılması üzrə tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Fəaliyyəti ölkənin ixrac qabiliyyətinin artırılması və xarici investisiyaların cəlb edilməsi kimi öncül məqsədlərin reallaşdırılmasına yönəlmiş Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu yaradılıb. Sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılıb, sahibkarların hüquqlarının müdafiəsinin işlək mexanizmləri yaradılıb, onların tətbiqi nəticəsində müdaxilə hallarının sayı azalıb.

Ölkəmizdə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində görülmüş işlər nəticəsində 178 ölkənin yer aldığı Dünya Bankının biznes mühitinə dair 2007-ci il üçün hesabatında Azərbaycan 96-cı yerdə idisə, 2010-cu ilin hesabatında bu göstəriciyə görə 38-ci yerdə qərarlaşıb. Azərbaycan Prezidentinin “Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin “bir pəncərə” prinsipi üzrə təşkilinin təmin edilməsi tədbirləri haqqında” 2007-ci il 25

oktyabr tarixli, 2458 sayılı Sərəncamı ilə vahid dövlət qeydiyyatı orqanı Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi müəyyənləşdirilib. 2008-ci il yanvarın 1-dən ölkəmizdə sahibkarlıq subyektlərinin dövlət qeydiyyatı “bir pəncərə” prinsipinə uyğun təşkil edilib. Bunun nəticəsində ölkədə biznesə başlamaq üçün üç gün ərzində vergi orqanlarında dövlət qeydiyyatından keçmək mümkün olub.

Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində özəl sektorun ümumi daxili məhsuldakı payı 90 faizə çatıb. Son illərdə aparılan islahatlar nəticəsində iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində, o cümlədən aqrar sektorda, sənayedə, ticarətdə, mehmanxana və iaşə xidmətində, tikinti, nəqliyyat, rabitə və s. kimi istehsal və xidmət sahələrində qeyri-dövlət bölməsinin payı 70-99 faiz təşkil edib. Məşğulluğun əksər hissəsi özəl sektor tərəfindən təmin edilir. Bütçə gəlirlərinin yarıdan çoxu özəl sektordan daxilolmalar hesabına formalaşır.

Prezident İlham Əliyev ölkəmizdə sahibkarların fəaliyyətinin daha da stimullaşdırılması üçün davamlı tədbirlərin həyata keçiriləcəyini bildirib. Dövlət başçısı qeyd edib ki, onlara qarşıdakı illərdə daha çox vəsait ayrılacaq: «Sahibkarlara bundan sonra da dövlət dəstəyi göstəriləcəkdir. Bu, həm siyasi, həm iqtisadi dəstəkdir, həm də maliyyə dəstəyidir. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun xətti ilə gələn illərdə də lazımı səviyyədə vəsait nəzərdə tutulacaqdır».

Sahibkarlığın sürətli inkişafının təmin edilməsi, səmərəli maliyyə-kredit mexanizminin formalaşdırılması sahəsində görülən işlər, özəl sektora dövlət qayğısının artması, maliyyə dəstəyinin gücləndirilməsi ildən-ilə müsbət nəticələr verməkdədir. Bu səbəbdən özəl sektorun ÜDM-də payı getdikcə artmaqdadır.

Sahibkarlığın inkişafı dövlətin maliyyə dəstəyi və sahibkarların özlərinin həyata keçirdiyi müxtəlif layihələrlə yanaşı, dün-

yada qəbul olunan ən mükəmməl iqtisadi modullar vasitəsilə də tənzimlənir. Bu modullar həm ölkənin inkişafını stimullaşdırır, həm sahibkarların dünya bazarlarına açıq inteqrasiyasına yol açır, həm ümumilikdə xarici iş adamları ilə yerli biznesmenlərin birgə layüihələrdə təmsil olunmasına imkan verir. Bu iqtisadi metodlardan ən əhəmiyyətli xüsusi iqtisadi zonalar (XİZ) hesab olunur. Son 20 ildə dünyanın aparıcı ölkələrində sahibkarlığın inkişafının müxtəlif təşkilati-iqtisadi modelləri sırasında ən yaxşı effekt verəni də məhz XİZ-lər olub.

XİZ-lərin yaradılmasında əsas məqsəd ölkə iqtisadiyyatının prioritet sahələrinin inkişafının sürətləndirilməsi, yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsinə daha əlverişli şəraitin yaradılması, yüksək texnoloji sahələrin inkişafının, rəqabətqabiliyyətli, səmərəli istehsal və xidmət sahələrinin təşkilinin dəstəklənməsidir. Hazırda dünyanın 100-dən çox ölkəsində 1000-dən artıq XİZ fəaliyyət göstərir. Onların 500-ə yaxını Asiya və Sakit Okean regionunda, 200-dən çoxu Amerika qitəsi ölkələrində, 200-dən çoxu Yaxın Şərq və Afrika ölkələrində, 100-dən çoxu isə Avropada yerləşir. XİZ-lərin ümumi iqtisadi sektorda payı 25 faizdən artıqdır. Elə ölkələr var onların illik gəlirlərinin 40 faizi məhz bu sahədən formalaşır.

Azərbaycan hökuməti bir neçə ildir ki, sahibkarlığın digər innovativ bölmələrinin, yəni ən modern modelləri tətbiq etməyi düşünür. Təbii ki, bura sahibkarlığın inkişafının yeni təşkilati-iqtisadi modellərindən olan xüsusi iqtisadi zonalar, sənaye şəhərcikləri və biznes inkubatorları daha çox daxildir. Bu modellərin tətbiqi sahəsində müvafiq işlər aparılır. Yerli və xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatının inkişafına cəlb edilməsi, investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, yeni rəqabətqabiliyyətli və səmərəli istehsal və xidmət sahələrinin təşkilinin dəstəklənmə-

si məqsədlə Azərbaycanca xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması sahəsində mühüm işlər görüb.

Qeyd etdiyimiz modellər sırasında hələləik prioritet təşkil edən XİZ-lərdir. "Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2009-cu il 14 aprel tarixli Qanunu qüvvəyə minmiş və bu qanunun tətbiqi ilə bağlı Azərbaycan Prezidenti tərəfindən 2009-cu il 3 iyun tarixli Fərman imzalanıb. Fərmana əsasən, ölkədə xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması və fəaliyyəti ilə əlaqədar dövlət siyasətinin İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilməsi müəyyən edilib. Bütün bu tədbirlər Azərbaycanda xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması ilə bağlı zəruri normativ-hüquqi bazanın formalaşdırıldığını göstərir. Beləliklə, Azərbaycanda XİZ-lərin təşkilini və fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazası ölkəmizdə sahibkarlığa dövlət dəstəyinin yeni mexanizminin tətbiqinə hüquqi zəmin yaradır.

İİN bu istiqamətdə ötən dövr ərzində bir sıra işlər görüb. Belə ki, "Xüsusi iqtisadi zonanın rezidentlərinin fəaliyyəti haqqında hesabat-statistik məlumatların alınması, onların fəaliyyətinə monitorinqin həyata keçirilməsi Qaydası", "Operator tərəfindən xüsusi iqtisadi zonanın inkişafı və fəaliyyəti barədə onun administrasiyasına hesabatların, o cümlədən kənar audit hesabatlarının təqdim olunma Qaydası", "Xüsusi iqtisadi zonada fəaliyyət göstərmək üçün hüquqi və fiziki şəxslərlə operator arasında bağlanan niyyət sazişinin nümunəvi forması", "Xüsusi iqtisadi zonanın rezidenti ilə operatoru arasında bağlanan sazişin nümunəvi forması", "Xüsusi iqtisadi zonanın administrasiyası ilə operator arasında bağlanan xüsusi iqtisadi zonada dövlət mülkiyyətində olan torpaq sahəsinin icarə müqaviləsinin nümunəvi forması hazırlanıb.

Azərbaycanın mütəxəssisləri indiyədək XİZ-lərin yaradılması və fəaliyyət istiqamətləri ilə bağlı müxtəlif dövlətlərin təcrü-

bəsini öyrənib. İqtisadi İnkişaf Nazirliyi bu sahədə ixtisaslaşmış ölkələrin modelləri ilə tanış olub. Ümumiyyətlə, respublikamızda bu cür iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsi üçün əlverişli iqtisadi və geocoğrafi mühit mövcuddur. İqliminə və coğrafi üstünlüklərinə görə seçilən Azərbaycanda xüsusi iqtisadi zonaların təşkili, həm də əcnəbi investorların marağındadır. Respublikamızda bu modelin yaradılmasında ABŞ, Çin, Cənubi Koreya, Hindistan, Avstraliya, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin təcrübəsi daha dərinlən öyrənib. Xüsusilə də, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinə səfər edən mütəxəssislər Dubaydakı xüsusi iqtisadi zona ilə tanışlıqdan sonra Azərbaycanda bu cür iqtisadi layihələrin gerçəkləşməsinin daha məqsədəuyğun sayırlar.

Azərbaycanda iqtisadi zonaların yaradılması üçün kompleks tədbirlər planı həyata keçirərək bu modellərin təşkilinə sahibkarları təşviq etmək üçün onların fəaliyyəti ilə bağlı mühüm güzəştlər tətbiq edir. Xüsusi iqtisadi zona ərazisində hər hansı bir müəssisənin yaradılması, xidmət və istehsal təyinatlı obyektlərin tikintisi üçün vergi və gömrük güzəştləri tətbiq olunacaq. Həmin zonalarda istər istehsal təyinatlı, istərsə də investisiya təyinatlı avadanlıqların, malların ölkəyə gətirilməsinə gömrük rüsumları tətbiq olunmayacaq və yaxud güzəştlə şərtlər əsasında rüsum tutulacaq. Belə ki, xüsusi iqtisadi zonada istehsal və ya emal olunan məhsullara, təmir, bərpa-tamamlama işlərinə, nümunələrin sərəgisi və digər bu kimi məqsədlərlə respublika ərazisinə müvəqqəti idxal edilən mallara gömrük rüsumları və vergilər şamil olunmayacaq. Gömrük və vergi qanunvericiliyinə əsasən bir sıra hallarda XİZ-lərdən vergi və rüsumlar tutulacaq. Xüsusi iqtisadi zonanın yaradılmasında bütün rezidentlər, yəni, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sahibkarlar və qeydiyyatla alınmış transmilli şirkətlərin nümayəndələri, yəni, xarici ölkələrin iş adamları təmsil oluna biləcəklər.

XİZ-lərin fəaliyyətini gücləndirmək üçün ilk növbədə infrastrukturun inkişaf etdirilməsi də başlıca məqsədlərdən olacaq. Buradakı ərazidə zəruri infrastrukturların, məsələn, yol, elektrik enerjisi, qaz, su təminatı və digər amillərə diqqət gücləndiriləcəkdir. Bu cür iqtisadi zonaların salınmasında liman və aeroportların tikilməsi də mühüm faktorlardan biridir. Ölkəmizdə bu istiqamətdə də mövcud infrastruktur yaradılmaqdadır. Bölgələrdə, Zaqatala, Lənkəran və Gəncədə beynəlxalq tələblərə cavab verən ən modern hava limanı tikilib istifadəyə verilib. Eləcə də, Lənkəranda dəniz limanının yaradılması həyata keçirilir. Bundan başqa, bölgələrdə infrastrukturun yənidən qurulması, ən müasir texnologiyaların tətbiqi, ekoturizm üçün nəzərdə tutulan layihələrin həyata keçirilməsi gerçəkləşməkdədir.

Sahibkarlığın inkişafı istiqamətində həyata keçirilən əhəmiyyətli tədbirlərdən biri də sahibkarlığın inkişafının yeni təşkilati-iqtisadi modelinin - sənaye şəhərciklərinin yaradılmasıdır. Bu iqtisadi layihə dünya iqtisadiyyatında ötən əsrdən başlayaraq tətbiq olunan bir vasitə olsa da, son illər daha geniş bir model kimi əhəmiyyətini artırır. Bir çox ölkələrin inkişafında, xüsusilə sənaye sektorunun və real sektorun sıçrayışlı inkişafında bu modellərin xüsusi rolu mövcuddur. Yaponiya, Çin, Türkiyə, Polşa, Çexiya, İspaniya, Çin, Malayziya, Tailand, Cənubi Koreya və digər ölkələrdə sənaye şəhərcikləri real sektorun və milli məhsulun əsas bazasını təşkil edir.

Azərbaycanda sənaye şəhərciyinin yaradılması ilə bağlı tədbirlər son illər geniş vüsət alıb. Ümumiyyətlə, respublikamızda bu tipli iqtisadi proqramların reallaşması üçün xüsusi layihələr hazırlanıb və bunun hüquqi-iqtisadi əsasları müəyyən edilib. Ən əsası isə odur ki, sənaye şəhərcikləri ilə bağlı dövlət başçısı tərəfindən müvafiq tapşırıqlar verilib. Bununla yanaşı, ən mühüm

dövlət proqramlarında bu layihələrin həyata keçirilməsi ilə bağlı müddəalar öz əksini tapıb. Ölkədə sənaye şəhərciyinin yaradılması ilk dəfə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" 10 sentyabr 2002-ci il tarixli Fərmanında müəyyən edilib.

Sənaye şəhərciyin yaradılması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)"nda Abşeron iqtisadi rayonu üzrə həyata keçiriləcək tədbirlərə də daxil edilib. Sənaye şəhərciklərinin yaradılması həmçinin, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 avqust 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı"nda və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 sentyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı"nda nəzərdə tutulub.

Qeyd edilən mühüm sənədlərdə verilmiş tapşırıqların icrası ilə bağlı, xarici ölkələrin bu sahədəki müsbət təcrübəsinin ölkəmizdə tətbiqi istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilib. İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin mütəxəssisləri digər aidiyyəti qurumların nümayəndələri ilə birlikdə bir sıra ölkələrdə, o cümlədən, Türkiyədə, Polşada, Çində və Cənubi Koreyada olmuş, bu sahədə həmin ölkələrin təcrübəsi ilə yaxından tanış olublar. Bununla yanaşı, sənaye şəhərciyinin yaradılması istiqamətində beynəlxalq, o cümlədən Türkiyənin təcrübəsinin öyrənilməsi məqsədilə 2010-cu ilin 26 noyabr tarixində Türkiyənin Azərbaycandakı Səfirliyi ilə birgə görüş keçirilmiş və şəhərciyin modeli və

təcrübəsi istiqamətində müzakirələr aparılıb. Türkiyə tərəfindən dəvət edilmiş ekspertlər tərəfindən bu sahədəki Türkiyə təcrübəsinə dair təqdimatlar keçirilib.

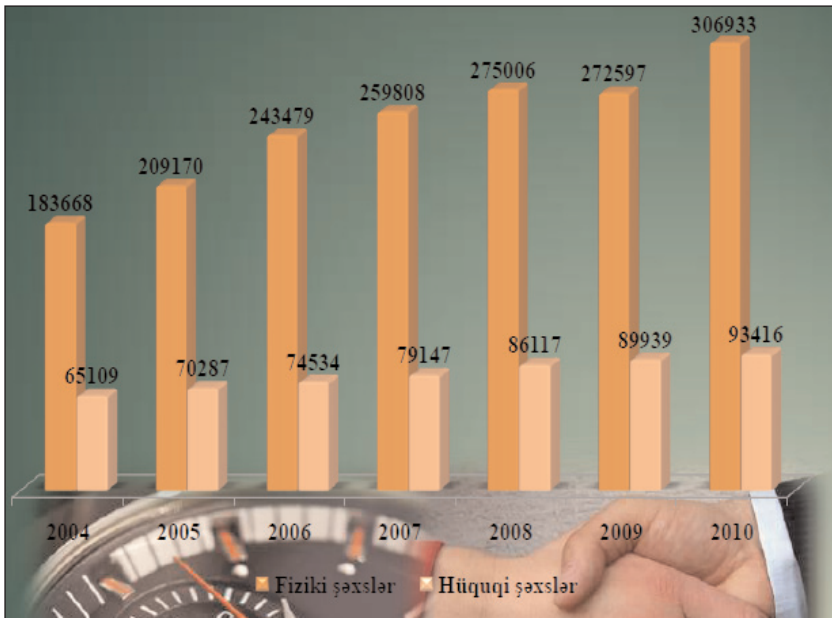
Sənaye şəhərcikləri ilə bağlı strategiyanın əsas hədəfləri isə ölkənin sənaye potensialının sistemli şəkildə reallaşması, ixrac qabiliyyətinin artırılması, məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsi, investisiyaların cəlb edilməsi, regionların inkişafı kimi öncül vəzifələrin yerinə yetirilməsi kimi istiqamətləri nəzərdə tutur. Ölkəmizdə sənaye şəhərciklərinin yaradılmasının texniki-hüquqi-iqtisadi əsasları ilə yanaşı, mövcud iqtisadi rayonların spesifik iqtisadi potensialı da qiymətləndirilib və lazımı xəritələr də hazırlanıb. Bir sıra yerlərdə ərazilərin ayrılması təmin edilib. Azərbaycanda yaradılması nəzərdə tutulan ilk sənaye şəhərciyi ayrılmış ərazidə müasir tələblərə uyğun istehsal infrastrukturu yaradılaraq, ondan sahibkarların əlverişli şərtlərlə istifadəsinə əsaslanır. Şəhərciyin sənaye sahələri üzrə sektorlara bölünməsi nəzərdə tutulur ki, bu sektorlar da ölkə iqtisadiyyatının prioritet sahələrini əhatə edəcək.

Sənaye şəhərciyində yerli şirkətlərlə bərabər xarici şirkətlər də fəaliyyət göstərə bilirlər. Üstünlük ixracat məhsullarının istehsalına veriləcək. Sənaye şəhərciklərinin yaradılması yeni iş yerlərinin yaranmasına səbəb olacaq. Müxtəlif hesablamalara görə, 2 mindən çox insan işlə təmin olunacaq. Bu, əhalinin sosial vəziyyətini yaxşılaşdırmaqdan əlavə paytaxta aparən yolda ictimai nəqliyyat yükünü azaldacaq. Əgər Azərbaycanda birinci sənaye şəhərciyinin yaradılması təcrübəsi özünü doğruldarsa, bu kimi biznes-şəhərcik regionlarda da yaradıla bilər.

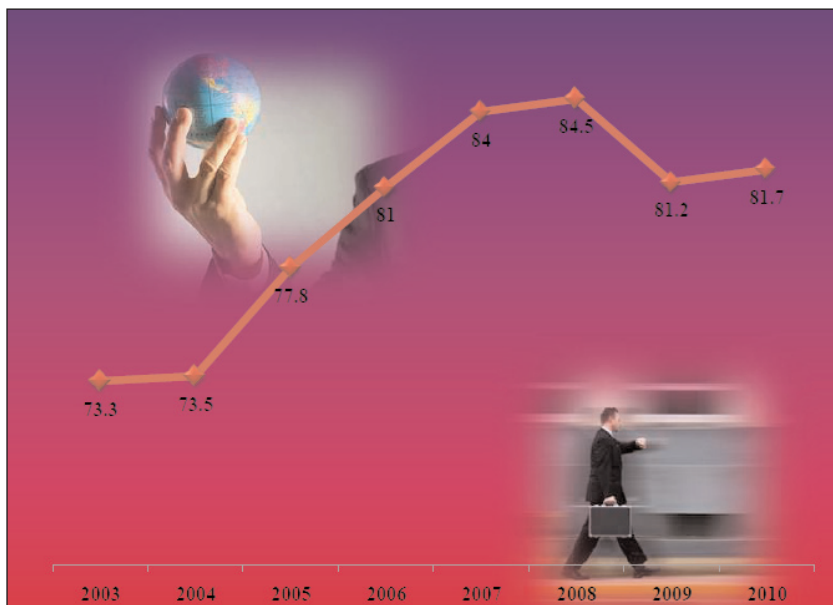
Azərbaycanda xüsusi sənaye şəhərciklərinin yaradılması digər bir tərəfdən də vacibdir ki, ölkədə turizm aktiv şəkildə inkişaf edir, bu səbəbdən də sənayenin inkişafı nə əhaliyə, nə də təbiətə ziyan vurmamalıdır. Hökumət sənaye şəhərciklərinin

yaradılması üçün geniş sosial və koounikasiya infrastrukturalarını da müasirləşdirmək, yenilərini yaratmaq niyyətindədir. Bu məqsədlə, bölgələrdə ən nəhəng infrastrukturlar yaradılmaqdadır. Sənaye şəhərciklərinin yaradılması üçün, həmçinin, aqrar sektorda intensiv metodların tətbiqinin genişləndirilməsi, tranzit potensialından səmərəli istifadə, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu, Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı və Gəmiqayırma Zavodunun inşasının başa çatdırılması, İKT-nin istifadə imkanlarının genişləndirilməsi və innovasiya fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi, ilk süni rəbitə peykinin orbitə çıxarılması, biznes və investisiya mühitinin davamlı olaraq yaxşılaşdırılması, dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiyanın sürətləndirilməsi də nəzərdə tutulur.

Sahibkarlıq subyektinin sayı, ədədlə

Özəl sektorun ÜDM-də payı, faizlə

Azərbaycanda yeni pul islahatları - denominasiya milli valyutanın möhkəm dayağına çevrildi

«Yeni manatın dövriyyəyə buraxılması ölkədə tarixi hadisədir. Azərbaycanın inkişaf dinamikasının və gələcək inkişaf perspektivlərinin təzahürüdür. Yeni pul nişanları on illərlə Azərbaycan xalqına xidmət edəcək».

Prezident İlham ƏLİYEV

Ölkədə maliyyə sabitliyinin daha da gücləndirilməsi, valyuta bazarının qlobal çağırışların təsirindən qorunması, milli valyutanın sabit pul aləti kimi dəyərinin möhkəmləndirilməsi, ən əsas məqsəd kimi manatın nominal məzənnəsinin dünyanın aparıcı

valyutalarının məzənnələrinə uyğun formalaşdırılması üçün pul islahatlarının həyata keçirilməsi labüd idi. Prezident İlham Əliyev bu zəruri situasiyanı nəzərə alaraq pul islahatlarına - denominasiyaya başlamağı hökumət komissiyasının üzvlərinə tapşırırdı. Hazırlanmış təkliflərin müzakirəsindən sonra dövlət başçısı islahatlara start vermək qərarına gəldi. 2005-ci il fevralın 7-də Prezident İlham Əliyev «Azərbaycan Respublikasında pul nişanlarının nominal dəyərinin və qiymətlər miqyasının dəyişdirilməsi (denominasiyası) haqqında» Fərman imzaladı və bununla da pul islahatlarına başlandı.

Denominasiyanın məqsədi manatın nominal məzənnəsinin dünyanın aparıcı valyutalarının məzənnələrinə uyğunlaşdırılması ilə bərabər, həm də tədaviyə yeni dizayna, güclü mühafizə elementlərinə malik yeni nəsil pul nişanlarının buraxılmasından ibarət idi. Pul islahatları ölkədə pul dövriyyəsinin yaxşılaşdırılması və dövlət xərclərinə qənaət edilməsində mühüm rol oynadı. Dövriyyəyə buraxılan yeni manatlar - 1, 5, 10, 20, 50, 100 ekvivalentində olan əskinaslar və 1, 3, 5, 10, 20, 50 metal pul nişanları dəyərli tədaviyə aləti kimi ilk gündən öz sabit məzənnəsini qoruyub saxladı. Bu sahədə radikal islahatların aparılması qısa zaman ərzində təsdiq etdi ki, Azərbaycan hökuməti mükəmməl pul siyasəti həyata keçirməklə makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasını gücləndirdi, bank sektorunda maliyyə intizamını möhkəmləndirdi və ümumilikdə, ölkədə maliyyə və makroiqtisadi koordinasiyanı daha da dərinləşdirdi.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən denominasiya siyasəti manatın məzənnəsini daha da möhkəmləndirdi. Azərbaycan iqtisadiyyatında yeni maliyyə-valyuta münasibətləri formalaşdı. Azərbaycan manatı dəyərli valyutaya çevrilərək dəyərinə görə bir çox xarici dövlətlərin valyutalarını geri-

də qoydu. ABŞ dolları dəyərinə görə, valyuta birjalarında manatdan aşağı qiymətə dəyişdirildi.

Azərbaycan yeganə ölkələrdəndir ki, denominasiyadan sonra milli valyutası dəyərini hər il artırır və bu proses davamlı xarakter alır. Məsələn, beş il əvvəl pul islahatları başlayanda və ilk yeni banknotlar dövriyyəyə buraxılanda manatın dollarla nisbətdə dəyəri 0,92 qəpik təşkil edirdi və həmin dövrdə ABŞ pulu ümumilikdə dünya maliyyə bazarlarında əsas aparıcı valyuta növü idi. Azərbaycan hökumətinin ölkədə güclü sabitlik potensialı yaratması və mükəmməl məzənnə siyasəti yürütməsi denominasiyanın ilk ilində öz effektiv nəticələrini göstərdi. Manat digər xarici valyutalarla nisbətdə nəinki öz mövqeyini sabit olaraq qoruyub saxladı, hətta 2 faizə yaxın nisbi dəyər qazandı.

Azərbaycanın yeni milli valyutası son altı ildə həm dollar, həm avro, həm də digər valyutalar qarşısında öz məzənnəsini möhkəmləndirərək ən aktiv pul alətinə çevrilib. Bu müddət ərzində milli valyuta dollarla nisbətdə 20 faizə yaxın möhkəmlənib və 1 dollar 0,84 qəpiyə bərabərdir. Avro isə son beş ildə manat qarşısında 50 faizdən də artıq dəyərini itirir.

Azərbaycan hökuməti tərəfindən həyata keçirilən pul siyasətinin səmərəliliyinin artırılması milli valyuta olan manatın yerli maliyyə bazarı ilə yanaşı, regionda aktiv pul aləti kimi çəkisinin yüksəlməsinə səbəb olmaqdadır. Bütün dövlətlərin milli valyutası dəyərini itirdiyi halda, milli valyutanın məzənnəsi əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmlənməkdədir. Respublikamızın iqtisadiyyatının və maliyyə bazarının həddindən artıq güclü və sağlam olması maliyyə sistemində davamlılığını artırır və milli valyutanın aktiv, aparıcı dəyər aləti kimi mövqeyini möhkəmləndirir.

**Sosial sıçrayışa yol açan strategiya -
Azərbaycan regionda ən yüksək sosial meyarlar
əldə edən ölkədir**

«Əsas istiqamətlər sosial sahəyə aid olmalıdır. Biz, ilk növbədə, sosial müdafiəni gücləndirməliyəm və büdcəyə ediləcək əlavələr ən əvvəl sosial məsələlərin həllinə yönəldilməlidir.»

Prezident İlham ƏLİYEV

Prezident İlham Əliyevin fəaliyyətinin ilk dövrlərindən sosial proqramların geniş xarakter alması diqqət mərkəzində olub. Dövlət başçısı sosial siyasətin əhəmiyyətinə toxunarkən qeyd edir ki, sosial proqramların həlli, bütün dövrlərdə olduğu kimi, bu gün də diqqət mərkəzindədir. Əlbəttə, sosial məsələlərin həlli, ilk növbədə, ölkənin iqtisadi imkanlarına bağlıdır. Bizim 5-10 il bundan əvvəlki iqtisadi imkanlarımız geniş sosial proqramların həlli üçün yetərli deyildi. Bu gün isə iqtisadi artım nəticəsində, ölkədə gedən əsaslı iqtisadi və siyasi islahatlar nəticəsində, liberal siyasət nəticəsində bizim sosial proqramlarımızın icrası üçün də yaxşı imkanlar var.

Prezident İlham Əliyev tərəfindən çevik və məharətlə həyata keçirilən düşünülmüş sosial proqramlar makroiqtisadi siyasətin nəticələrinə pozitiv təsir etməklə bütün iqtisadi sferalar üçün dəyişikliklərə yol açıb. 2003-cü ildən sonra nəzərə çarpan dəyişikliklər həm də islahatların həlledici mərhələyə qədəm qoymasına və Azərbaycanın dünyada inkişaf tempinə görə birinci yerə çıxmasına səbəb olub. 2003-2008-ci illər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatında artım tempinin 96 faiz təşkil etməsi, ÜDM-in artımının milli məhsulun adam başına düşən həcminə görə region üçün örnək olması Azərbaycanın MDB və Avropa dövlətlərinin əksəriyyətinin mövcud sosial sistemindən irəliyə getməsinə şərtləndirib.

Postsovet dövlətlərinin sosial sferasını nəzərdən keçirsək, onların heç birində Azərbaycanda olduğu kimi büdcə-fiksəl sahədə artım qeydə alınmayıb. Məsələn, respublikamızda əmək haqlarının, pensiyaların və pul gəlirlərinin artım tempi digər ölkələrdəki kimi 30-40 faizlə deyil, 300-400 faizlik artımla yadda qalıb. İlk beş ildə həmin bölmələrdə artım ən azı dörd dəfə müşahidə olunub. Prezident İlham Əliyev dövlətin maliyyə imkanlarının yaxşılaşması nəticəsində vəsaitlərin ilk növbədə əhalinin maddi rifah halının yaxşılaşmasına yönəldiləcəyini əmin edir: "İldən-ilə maaşlar, pensiyalar artırılır... Adambaşına düşən büdcə xərclərinə görə Azərbaycan bütün MDB məkanında qabaqcıl yerlərdədir və bütövlükdə dünya miqyasında çox yüksək yer tutur. Biz öz valyuta ehtiyatlarımızı artırırıq...Büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda işləyən insanların sosial müdafiəsi daha da gücləndirilməlidir və bunu etmək üçün konkret təkliflər, proqramlar var və ən əsas maddi imkanlarımız da buna şərait yaradır... Bu, bizə əlavə güc verir, əlavə əminlik verir. Bu, bizə imkan verir ki, ölkəmizin müstəqil siyasətini daha da inamla irəliyə aparaq və Azərbaycan xalqının milli maraqlarını müdafiə edək..."

2008-ci il sentyabrın 1-dən minimum əmək haqqı və minimum pensiya məbləğinin dövlət başçısı tərəfindən 25 faiz artırılaraq 75 manata çatdırılması və ümumilikdə 1 milyon 248 min nəfərdən artıq pensiyaçının bu artımla əhatə olunması son illər hökumətin yeni ənənənin əsasını qoymasını təsdiqləyir. Sosial siyasətin başlıca məqsədlərindən biri pensiya və təqaüdlərin hər il deyil, hər rüb artırılması ilə bağlıdır. Bu, MDB ölkələrinin heç birində tətbiq olunmayan sosial mexanizmdir və vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə yönəlmiş ən mütərəqqi siyasətdir. Bu il yanvarın 1-dən minimum əməkhaqqı və minimum pensiya növbəti dəfə artırılıb və 50 manatdan 60 manata çatdırılıb. Hökumətin planlaşdırdığı məqsədlərdən biri də bu il

ərzində həm minimum əməkhaqqının, həm də minimum pensiyanın məbləğini bir neçə dəfə artırmaqdan ibarətdir. Eləcə də bütün sahələrdə maaşları iki dəfə artırmaq qərara alınıb. Qeyd edək ki, hazırda orta aylıq əmək haqqının həcmi əvvəlki il ilə müqayisədə 45 faiz artaraq 280 manata çatıb. Əhalinin pul gəlirləri isə 40,3 faiz artırma məruz qalıb.

Azərbaycanda sosial islahatların 2003-2008-ci illəri əhatə edən hissəsi həm qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, həm də birbaşa etibarlı sosial müdafiə sisteminin yaradılması ilə xarakterizə oluna bilər. Bu siyasətin isə məzmunu hər bir fərdin gələcək həyat şəraitinin etibarlı şəkildə müdafiəsinin təmin olunmasına xidmət edir. Pensiya islahatının yeni modellərinin tətbiqi, sosial sığorta haqlarının yığılmasının təkmilləşdirilməsi, pensiya ödənişlərinin ünvanlılığını və onların vaxtında vətəndaşlara çatdırılmasını təmin edən mexanizmin yaradılması bu məqsədlərə çatmağa imkan verib. Bununla yanaşı, pensiya sisteminə idarəetmə orqanlarının strukturunun yenidən qurulması nəzarət sisteminin güclənməsinə və şəffaflığın yüksəlməsinə səbəb olub.

2005-ci ildən etibarən "Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında" Qanunun qəbulu, "Sosial sığorta haqqında" Qanunu dəyişiklik və əlavələrin edilməsi, "Dövlət sosial sığorta sisteminə fərdi uçot haqqında" Qanunun tətbiq olunması, qeyri-dövlət pensiya fondları haqqında qanunvericilik aktlarının hazırlanması ilə bağlı tədbirlər genişmiqyaslı pensiya islahatlarının istiqamətləri sayıla bilər. Hazırda fərdi uçotun yaradılması ilə bağlı əmək qabiliyyətli işçilərin gəlirləri və pensiyaların təyin edilməsi üçün lazım olan digər mexanizmlərin həyata keçirilməsi islahatların dinamikliyini və yeni dövrə uyğunlaşdırılmasını təsdiqləyir.

Prezident İlham Əliyevin sosial sahədə dinamizm və əhalinin imkansız təbəqəsinin vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına impuls verən qərarlarından başlıcası ünvanlı sosial yardımların tət-

biqi ilə əlaqədardır. Bu mexanizmin reallaşması minlərlə ailənin vəziyyətinin yaxşılaşmasına, onlar üçün yeni maliyyə mənbələrinin təmin olunmasına səbəb olub. Region ölkələrinin və Avropanın bir çox dövlətlərinin sosial müdafiə sistemində diqqət etsək görərik ki, onların pensiya sistemində vətəndaşlara yardım və yaxud sosial güzəşt meyanizmi yox dərəcəsinədir. Hökumət onlara qayğı göstərsə də, təmənnəsiz yardım etmir.

Azərbaycanda isə tamamilə yeni layihə olan sosial yardım strategiyası Prezidentin öz xalqına, vətəndaşa ən dərin ehtiramının nəticəsidir. "Ünvanlı sosial yardım layihəsi uğurla icra edilir, 400 minə qədər insan bu proqramla əhatə olunubdur. Deyə bilərik ki, bu, ölkəmiz üçün nisbətən yenilikdir. Bu onu göstərir ki, dövlətin, hökumətin ən başlıca vəzifəsi, ən ümdə prioriteti insanların yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Əgər belə olmasaydı, əlbəttə, sosial proqramlara böyük diqqət göstərilməzdi. Sosial proqramların icrası nəticəsində Azərbaycan xalqı daha da yaxşı yaşayacaq. Ünvanlı sosial yardım proqramı davam etdiriləcək".

Bu siyasətin mühüm istiqamətləri paralel olaraq yoxsulluğun səviyyəsinin aşağı düşməsinə də əhatə edir. Azərbaycanda yeni inkişaf erasının başlıca istiqamətləri respublikamızın bütün mövcud potensialdan səmərəli istifadə etməklə yoxsul təbəqənin sayının minimuma endirilməsindən, regionda mövqeyini möhkəmləndirməklə sosial cəhətdən tərəqqinin komponentlərini reallaşdırmaqdan ibarətdir. Zəngin valyuta sərvətlərinin ölkəmizə daxil olmasının fonunda sözsüz ki, bütün sosial təbəqələr və sahələr üzrə yüksək sıçrayışların müşayiət olunması qaçılmazdır.

Hökumət pensiya islahatlarının üçüncü mərhələsinə keçid üçün yeni model hazırlayıb və artıq bu modelin tətbiqinə başlanılıb. Xatırladaq ki, Azərbaycanda pensiya təminatı mexanizmi 2006-cı ilə kimi keçmiş ittifaq ölkələrinin sosial sığorta sistemində əsaslanırdı və həmrəylik prinsiplərinə əsaslanan bu sistem hamı-

nın eyni pensiya məbləği ilə əhatə olunmasına imkan verirdi. Hazırda isə sosial sığortalar sistemi işləyənlərin ödədikləri sosial sığorta haqqına əsasən qurulub. Bu, sosial müdafiənin keyfiyyətə yeni mərhələyə keçid alması və əhalinin sosial tərəqqisinə baza yaradan konsepsiya sayıla bilər. İslahatların bu mərhələsi birbaşa sosial yığım prinsiplərinə əsaslandığından bundan sonra pensiyacıların ödədikləri aylıq sosial sığorta haqqı gələcək pensiya təminatında əsas rol oynayacaq. Yəni yeni pensiya sisteminə daha çox aylıq sığorta fonduna ödəniş ödəyən vətəndaşlar gələcəkdə yüksək məbləğdə pensiya əldə etmək imkanı qazanacaqlar. Bu proses ən ədalətli sosial siyasətdir və Azərbaycan hökuməti ilə Dünya Bankı arasında imzalanan pensiya sisteminin təkmilləşdirilməsi layihəsi çərçivəsində həyata keçiriləcək. "Biz öz gücümüzə istinad etməliyik. Ona görə iqtisadi potensialımızı möhkəmləndiririk. Ona görə ki, güclü olaq və gələcəkdə bütün bu rayonları öz hesabımıza bərpa edək. Bu məqsədlə Azərbaycanda aparılan köklü iqtisadi islahatlar bu gün daha da dərinləşməlidir. Biz bütün imkanlarımızı səfərbər etməliyik ki, güclü dövlət yaradaq, güclü iqtisadiyyat yaradaq. İqtisadiyyat hər bir dövlətin təməl sütunudur. Güclü iqtisadiyyatı olan ölkə siyasi cəhətdən də müstəqil olur və öz maraqlarını daha da uğurla müdafiə edə bilər".

Sosial sahədə müşahidə olunan dinamizmi dərinləşdirən pensiya islahatları proqramının yeni mərhələsi müavinətlərin dövlətin maliyyə yükü ilə bərabər, Sosial Müdafiə Fonduna daxil olan vəsaitlər hesabına maliyyələşdirilməsindən ibarətdir. Digər tərəfdən, pensiya sisteminə ən mükəmməl mexanizmlərin tətbiqi, xüsusilə də pensiyaların baza hissəsinin bazar iqtisadiyyatının tələblərinə əsasən istehlak qiymətləri indeksinin illik səviyyəsinə uyğunlaşdırılması sosial rifahın ən əsas meyarları deməkdir. Bunun nəticəsidir ki, pensiyaların sığorta hissəsinin istehlak qiymətləri indeksinə uyğun indeksləşdirilməsi mövcud

maliyyə imkanlarının əmək pensiyaçıları arasında ədalətli bölgüsünə imkan verib. Nəticədə bu mexanizmin tətbiqi ilə əmək pensiyalarının minimum məbləği 3 dəfə, orta aylıq məbləği isə 3,4 dəfə artıb. Bu səmərəli prinsip dövlətin sosial ədaləti ən yüksək səviyyədə qoruduğunun növbəti göstəricisidir.

Bir neçə ildən sonra olan sosial sığorta haqlarının məbləğinin yüksək artımı ölkədə pensiyaların maliyyələşdirilməsində daha güclü imkanlar yaradacaq. Bu isə pensiyaların bütün istiqamətlər üzrə maliyyələşdirilməsinin genişləndirilməsinə əlavə təsirlər deməkdir.

Güclü sosial siyasət təkcə pensiyaçıların deyil, ümumiyyətlə, bütün sosial təbəqələrin əlavə qayğılarla əhatə olunmasına, onların rifah halının yaxşılaşdırılmasına səbəb olmaqdadır. Artıq 2011-ci ilin birinci yarısında ölkədə mizdla işləyənlərin orta aylıq əmək haqqı 352,7 manat (430 dollar) təşkil edir ki, bu da MDB-də ən yaxşı göstəricilərdən biridir. Bu dövrdə pensiyaçıların orta aylıq pensiyası daha çox artıma məruz qalıb. 1280 min nəfər pensiyaçının aylıq pensiyalarının orta məbləği ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 13 faiz artaraq 115 manata çatıb. Amma əmək pensiyaçılarının pensiyalarına əlavələrin olunmasından sonra 1 milyon nəfər əmək pensiyaçısının pensiyası 40 faiz artıb. Bu, dünya üzrə ən yüksək göstərici sayıla bilər. Prezident İlham Əliyev pensiya islahatlarını təqdir edərək bildirib ki, ölkəmiz dünya miqyasında ən mükəmməl sosial siyasət aparır: «Azərbaycanda sosial məsələlərin həlli və xüsusilə pensiya islahatı ona gətirib çıxarıb ki, pensiyanın həcmi orta əməkhaqqının 40 faizini təşkil edir. Hesab edirəm ki, bu, MDB məkanında necə deyirlər, ən birinci göstəricidir və dünya miqyasında da biz inkişaf etmiş ölkələrin meyarlarına yaxınlaşırıq».

Ümumiyyətlə, ölkəmizdə sosial sahədə həyata keçirilən davamlı tədbirlər son 10 ildə keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm

qoyub və bu tendensiya daha çox əməkhaqqı və pensiyaların artım dinamikasında hiss olunur. Belə ki, 2001-2010-cu illər ərzində ölkə əhalisinin məcmu gəlirləri 4,3 milyard manatdan 26 milyard manata qədər artıb. Bu, altı dəfədən çox artım deməkdir. Orta pensiya və aylıq əmək haqları isə dörd dəfədən çox artıb. Göründüyü kimi, əhalinin gəlirləri, aylıq əməkhaqqı və pensiya üzrə artım templəri dinamik xarakter daşıyır. Bu faktor makroiqtisadi sabitlik, sosial inkişaf baxımından mühüm nəticələr kimi səciyyələndirilə bilər.

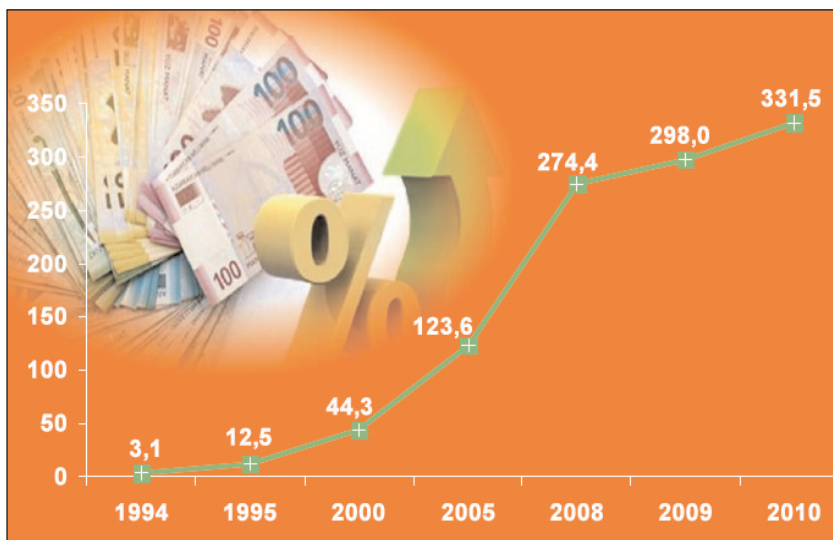
Sosial siyasətin uğurla həyata keçirilməsi insanların aylıq gəlirlərinin, əməkhaqlarının artmasına öz mühüm təsirlərini göstərməkdədir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın dövlət başçısı sosial siyasətlə iqtisadi siyasətin vəhdətini elə bir çevik tərzdə tənzimləyir ki, bu, zəngin dövlət, varlı vətəndaş prinsiplərinə gətirib çıxarmaqdadır. Nəzərə alsaq ki, yeni sığorta-pensiya sistemində pensiyaların artırılması mexanizminin ilkin nəticələri çox ümidverici olub, onda yaxın illərdə bu istiqamətdə daha pozitiv nəticələr gözləməyə dəyər. Bu modelin uğurlu tətbiqi, eləcə də Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən sığorta-pensiya sistemində maliyyə dayanıqlığının qorunmasını və islahatların davam etdirilməsinin diqqət mərkəzində saxlanılmasını təmin edir.

Sosial siyasət paralel olaraq dayanıqlı iqtisadi artımın və iqtisadiyyatın modernizasiyasının təmin olunmasına dəstək verən siyasətin dərinləşdirilməsi, inflyasiyanın aşağı salınması, qeyri-neft sektorunun aparıcı sahəyə çevrilməsi, məşğulluq səviyyəsinin artırılması, çevik makroiqtisadi idarəetmənin həyata keçirilməsi, əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılması ilə davam etdiriləcək.

Sosial siyasətin əsas məqsədlərindən biri də yoxsulluğun azaldılması strategiyasına xidmət edir və Azərbaycan bu sahədə

son illərdə ən yüksək nailiyyətlər əldə edib. Həm sosial proqramların həyata keçirilməsi, həm regional inkişaf proqramının, həm də yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf üzrə Dövlət Proqramının icrası yoxsulluğun azaldılması ilə bağlı hədəflərə çatmağa imkan verib. Ölkədə yoxsulluğun səviyyəsinin aşağı salınması ilə bağlı strateji proqramların icrası ilə yanaşı, məşğulluq tədbirləri yoxsulluğun və işsizliyin azaldılmasına müsbət təsir edib. 2003-cü ildə Azərbaycanda 49 faiz təşkil edən yoxsulluq səviyyəsi 2010-cu ilin sonunda 11 faizə düşüb. «Yoxsulluğun azaldılmasında regional inkişaf proqramının çox böyük təsiri olmuşdur. Yoxsulluğun azaldılması bilavasitə regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının icrası ilə bağlı olmuşdur» deyə bildirən Prezident İlham Əliyev qarşıya qoyulmuş məsələlər uğrunda fəaliyyət planının yaxın illər üçün daha böyük effekt verəcəyinə əmindir.

Orta aylıq əmək haqqı

Məcburi köçkünlərə qayğı sosial proqramların ana xəttidir

«Bizim yeganə böyük dərdimiz, problemimiz var, o da torpaqlarımızın işğal altında qalmasıdır. Bizim əsas problemimiz Dağlıq Qarabağın işğal altında qalmasıdır, digər torpaqlarımızın işğal altında qalmasıdır. Biz bu problemi də həll edəcəyik. Mən buna inanıram, çünki bunu həll etmək üçün bizim bütün imkanlarımız var».

Prezident İlham ƏLİYEV

Qaçqın və məcburi köçkünlərlə bağlı siyasət Prezident İlham Əliyevin fəaliyyətinin əsas leytmotivi, ali məqsədlərindən biri olub. Qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsi sosial siyasətin ən böyük istiqamətlərindən biri kimi həmişə ön yerdə dayanıb. Müharibənin acı nəticələrini yaşayan Azərbaycan hökumətinin qısa müddətdə qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial şəraitini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırmağa nail olmasıdır.

Dövlət başçısının bəyan etdiyi kimi, məcburi köçkünlərin yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması Azərbaycan dövlətinin əsas prioritet məsələsidir və bu məqsədlərə böyük vəsait ayrılır. Əhalinin sosial qayğıya ən çox ehtiyacı olan təbəqəsini təşkil edən qaçqın və məcburi köçkünlərin normal yaşayışının, həyat şəraitinin təmin edilməsi Azərbaycan hökumətinin sosial siyasətinin prioritet istiqamətini təşkil edir. Uzun illərdir ki, bu sahədə dövlət səviyyəsində müxtəlif layihələr həyata keçirilir, qaçqınların sosial problemlərinin həllinə böyük miqdarda vəsaitlər ayrılır. Məcburi köçkünlərin hərtərəfli müdafiəsi istiqamətində dövlətin gördüyü işləri sistemli və ardıcıl həyata keçirmək məqsədilə, Prezident İlham Əliyevin 1 iyul 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşa-

yiş şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılması üzrə” Dövlət Proqramı təsdiqlənib.

Dövlət Proqramının uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində, məcburi köçkün ailələrinin əksər problemləri öz həllini tapıb. Dövlət başçısı məcburi köçkün ailələri ilə keçirdiyi hər bir görüşdə onların sosial şəraitinin, mənzil-məişət problemlərinin həllinə diqqət yetirəcəyini bildirib. Cənab İlham Əliyevin birbaşa diqqət və qayğısı sayəsində 2003-cü ildən başlayaraq məcburi köçkünlərin problemlərinin həlli və sosial imkanlarının yaxşılaşdırılması üçün davamlı tədbirlər həyata keçirilib. Respublikamızın büdcə gəlirləri ilə yanaşı, digər maliyyə mənbələrindən ayrılan vəsaitlər qaçqınların həyat şəraitinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Prezident İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən sosial siyasətin əsas istiqamətlərindən biri də qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial şəraitinin yaxşılaşdırılmasına və onların hərtərəfli şəkildə sosial qayğılarla təmin edilməsinə nail olmaqdan ibarətdir.

Dövlət başçısı hər zaman məcburi köçkünlərin həyat şəraiti ilə yaxından maraqlanaraq ölkəmizin artan iqtisadi imkanları hesabına əldə olunmuş gəlirləri ilk növbədə bu insanların rifah halının yaxşılaşmasına yönəldir. Prezident İlham Əliyev 2003-cü ildə ölkəmizdə bir dənə də çadır şəhərciyinin qalmayacağını vəd etmişdi və bu vədə vaxtından əvvəl əməl etməklə qaçqın və məcburi köçkünlərə olan hədsiz diqqətini təsdiq etmiş oldu. "Mən 2003-cü ilin payızında prezident seçkiləri ərəfəsində söz vermişdim ki, növbəti beş ildə Azərbaycanda bir dənə də çadır şəhərciyi qalmayacaqdır. İndi deyə bilərəm ki, biz bu məqsədə 4 il ərzində nail olduq. Sonuncu çadır şəhərcikləri ləğv ediləndir. Mən çox şadam ki, biz bu məqsədə dörd il ərzində nail ola bilmişik. Bu gün artıq Azərbaycanda çadır şəhərciyi yoxdur. Əvvəllər o ağır, çətin vəziyyətdə yaşayan soydaşlarımız indi ye-

ni evlərə köçürülür, yeni binalarda yaşayırlar. Bu qəsəbələrdə bütün infrastruktur yaradılmışdır. Gözəl evlər, yeni salınmış yollar, su xətləri, elektrik enerjisi, məktəb, tibb məntəqələri - yəni yaxşı yaşamaq üçün bütün imkanlar var. Bu illər ərzində on minlərlə soydaşımız yeni evlərə köçürülmüşlər".

Son illər ərzində bütün çadır şəhərciklərinin ləğv olunması və qaçqınların yeni mənzillərlə təmin edilməsi ilə yanaşı, onların məşğulluğunun artırılmasına dair mühüm layihələr həyata keçirilməkdədir. "Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılması üzrə" Dövlət Proqramı ilə bərabər, "Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nda məcburi köçkünlərin iş yerləri ilə təmin olunması, onların məskunlaşdığı ərazilərdə yeni müəssisələrin yaradılması, istehsal imkanlarının artırılmasına dair tədbirlər planı nəzərdə tutulub.

Son səkkiz ildə qaçqınların sosial infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılması və onların ən müasir kommunal xidmət növləri ilə təchiz olunmuş yaşayış mənzilləri ilə təmin edilmələri sosial siyasətin başlıca hədəflərindən birini təşkil edir. Bu məqsədlə Prezident İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış sərəncamlara əsasən, məcburi köçkün ailələrinin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı davamlı tədbirlər həyata keçirilir. Məsələn, "Qaçqınlar və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılması üzrə Dövlət Proqramı"na uyğun olaraq 700-ə yaxın məcburi köçkün ailəsi üçün yeni çoxmərtəbəli yaşayış binalarının tikilməsi nəzərdə tutulur. Bunun üçün Prezidentin Ehtiyat Fondundan Qaçqın və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə 14 milyon manat məbləğində vəsait ayrılıb. Ötən 19 il ərzində məcburi köçkünlərin sosial həyatı, mənzil-məişət şəraiti və infrastruktur təminatı ilə bağlı layihələrə ümumilikdə 3,7 milyard manat və-

sait yönəldilib. Həmin vəsaitin 2,1 milyard manatını yerli büdcə xərcləri, 860 milyon manatını Dövlət Neft Fondunun vəsaitləri, 740 milyonunu isə beynəlxalq təşkilatların ayırdığı pullar təşkil edir. Təkcə 2011-ci ildə dövlət büdcəsindən qaçqınlar üçün 190 milyon manat, Dövlət Neft Fondundan 110 milyon manat (büdcəyə dəyişiklikdən sonra bu rəqəm 130 milyon manat təşkil edəcək), beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən isə 20 milyon manat vəsait nəzərdə tutulub.

Ötən illər ərzində “Qaçqın və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılması üzrə Dövlət Proqramı” çərçivəsində 63 yeni qəsəbə salınıb, 100 min nəfərədək soydaşımız yeni evlərə köçürülüb, 150-dən artıq təhsil, 50-yə yaxın səhiyyə, onlarla rabitə müəssisələri və mədəniyyət ocaqları tikilib onların istifadəsinə verilib. Məcburi köçkünlərin sosial vəziyyəti ilə bağlı nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsinə iki milyard dollara yaxın vəsait xərclənib. Məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi ilə bağlı qəbul olunmuş 2007-2011-ci illərə dair Dövlət Proqramı çərçivəsində nəzərdə tutulan tədbirlərin davam etdirilməsi üçün 500 milyon manatdan çox vəsaitin sərf olunması planlaşdırılır.

Son səkkiz ildə qaçqınların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi ilə yanaşı, onların məşğulluğunun təmin edilməsi, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olması üçün əlverişli şərait yaradılıb. Məcburi köçkünlərin iş yerləri ilə təmin olunması, onların məskunlaşdığı ərazilərdə yeni müəssisələrin yaradılması, istehsal imkanlarının artırılması ilə bağlı mühüm nailiyyətlərin əldə olunması da diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan hökumətinin ayırdığı kreditlər hesabına qaçqınların fəaliyyət göstərdiyi yaşayış bölgələrində xeyli iş yerlərinin yaradılması da mümkün olub. Eləcə də, Dünya Bankının yönəltdiyi mikrokreditlər də

qaçqınların kənd təsərrüfatı, emal, xidmət, ticarət və digər iqtisadi sahələr üzrə fəaliyyətinin artmasına səbəb olub.

2004-2008-ci illərə dair “Regionların Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı”nın icrası nəticəsində məcburi köçkünlərin iş yerləri ilə təmin olunması, onların məskunlaşdığı ərazilərdə yeni müəssisələrin yaradılması, istehsal imkanlarının artırılması ilə bağlı mühüm nailiyyətlər əldə olunub. Proqram çərçivəsində qaçqınların fəaliyyət göstərdiyi yaşayış bölgələrində yaradılmış iş yerlərinin 2 faizdən çoxu Yuxarı Qarabağ, 1 faizə yaxını isə Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonlarının payına düşüb.

Bu istiqamətdə tədbirlərin davam etdirilməsi 2009-2013-cü illəri əhatə edən “Regionların Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı”nın da əsas istiqamətlərindən biridir. Dövlət Proqramına uyğun olaraq, Yuxarı Qarabağ və Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonlarına daxil olan ərazilərdə sosialyönümlü obyektlərin inşa edilməsinin, kommunal və infrastruktur şəbəkələrinin yaradılmasının daha da gücləndirilməsi nəzərdə tutulub. Qaçqınların məskunlaşdığı ərazilərdə yeni müəssisələrin yaradılmasının miqyasının genişləndirilməsi, sahibkarların maliyyə təminatının yaxşılaşdırılması, onlara güzəştli vergi-gömrük tarifləri tətbiq edilməsi, yeni yaradılan müəssisələrin ən müasir avadanlıqlarla təmin olunması ilə bağlı layihələr həyata keçiriləcək.

Prezident İlham Əliyev 2008-ci ilin aprel ayında Zöbucüq qəsəbəsində orta məktəb binasının açılış mərasimində tarixi nitq söyləyərək qaçqın və köçkünlərin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı davamlı layihələrin Onun əsas fəaliyyət sahələrindən biri, bir nömrəli vəzifəsi olacağını bəyan edib: “Bu gün artıq Azərbaycanda çadır şəhərciyi yoxdur. Əvvəllər o ağır, çətin vəziyyətdə yaşayan soydaşlarımız indi yeni evlərə köçürülür, yeni binalarda yaşayırlar. Bu qəsəbələrdə bütün infrastruktur yaradılmışdır. Gözəl evlər, yeni salınmış yollar, su xətləri, elekt-

rik enerjisi, məktəb, tibb məntəqələri - yəni, yaxşı yaşamaq üçün bütün imkanlar var. Bu illər ərzində on minlərlə soydaşımız yeni evlərə köçürülmüşlər. Bu siyasət 2000-ci illərin əvvəllərində Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən başlanmışdır. O vaxt qərar qəbul edilmişdi ki, çadır şəhərciklərinin bir hissəsi ləğv olunsun və orada yaşayan soydaşlarımız yeni evlərə köçürülsünlər».

Azərbaycan hökumətinin məcburi köçkünlərlə bağlı siyasəti birmənalıdır. Torpaqlarımız işğaldan azad olunmayana qədər bu sosial təbəqəyə ən yüksək səviyyədə dövlət qayğısı davamlı olacaq.

Azərbaycan ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəm əsaslarını yaratmaqla ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini gücləndirib

Azərbaycan Respublikasında əhalinin etibarlı ərzaq təminatı dövlətin iqtisadi siyasətinin başlıca istiqamətlərindən birini təşkil edir. Ərzaq təhlükəsizliyi dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin əsas meyarlarından biridir. Etibarlı ərzaq təminatı hər bir ölkənin iqtisadi sabitliyinin və sosial dayanıqlığının başlıca şərtidir. Ona görə də cəmiyyətin hər bir üzvünün əsas ərzaq məhsullarına olan tələbatının tam ödənilməsi üçün davamlı olaraq müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi çox vacibdir.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatının inkişafı və ölkəmizin etibarlı şəkildə ərzaq məhsulları ilə təminatı Ulu öndər Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi mükəmməl iqtisadi strategiya sayəsində mümkün olub. Onun birbaşa təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə həyata keçirilən aqrar islahatlar, xüsusilə də torpaq islahatları kənd təsərrüfatının inkişafında yeni mərhələnin başlanmasına səbəb olub. Aqrar sahədə sistemli islahatların aparılması, yeni əkinçi-

torpaq münasibətlərinin formalaşdırılması gələcək inkişaf üçün, ölkəmizin etibarlı ərzaq təhlükəsizliyi üçün dərin əsaslar yaradıb. Hələ keçən əsrin 90-cı illərinin ortalarında ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Müstəqil Dövlətlər Birliyi məkanında analoqu olmayan torpaq islahatları həyata keçirilib, kənd təsərrüfatı istehsalçılarına yardım mexanizmləri formalaşdırılıb, beynəlxalq təşkilatlarla birlikdə bu sahədə əhəmiyyətli layihələrin icrasına başlanıb.

2001-ci ildə qəbul olunan «Azərbaycan Respublikasının ərzaq təhlükəsizliyi Proqramı» bu istiqamətdə mühüm nəticələr verib. Proqram çərçivəsində görülmüş işlər nəticəsində kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsalı əhəmiyyətli dərəcədə artıb. Proqramın həyata keçirilməsi nəticəsində ölkəmizdə güclü mülkiyyətçilər sinfi yaranıb, yeni torpaq-əkinçi münasibətləri formalaşdırılaraq torpaqdan səmərəli və məhsuldar istifadə etməni şərtləndirib. Torpağa qayğı və doğma münasibət, həyata keçirilən aqrar siyasət öz mühüm nəticələrini göstərib. Bunun nəticəsində kənd təsərrüfatında məhsul istehsalı yüksəlib.

2001-2008-ci illəri əhatə edən proqram aqrar sahədə əhəmiyyətli dəyişikliklərin baş verməsi üçün mühüm sənəd sayıla bilər. Prezident İlham Əliyev proqramda nəzərdə tutulan tədbirlərin sürətləndirilməsi üçün əlavə işlər gördü, qarşıya daha mühüm vəzifələr qoydu.

Əhalinin etibarlı ərzaq təminatının başlıca şərtlərindən biri makroiqtisadi sabitliyə əsaslanan davamlı inkişafın əldə olunması və əhalinin gəlirlərinin fizioloji normalara əsaslanan tələbatının ödənilməsini təmin etməsidir. Dövlət başçısının tapşırığına uyğun olaraq fermerlərə maliyyə və texniki dəstəyin göstərilməsi, sahibkarlığın inkişafı, regionlarda infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi ilə bağlı tədbirlərin miqyası genişləndirildi.

2004-2009-cu illərin iqtisadi göstəricilərinin təhlili göstərir ki, Azərbaycan bu illər ərzində nəinki makroiqtisadi sabitliyi qoruyub saxlayıb, hətta iqtisadi artıma görə dünyanın aparıcı ölkələrindən birinə çevrilib.

Ölkə başçısının birbaşa diqqəti sayəsində torpaq mülkiyyətçilərinə dövlət dəstəyi və qayğısı ilbəl güclənib, onlara lazım olan bütün köməkliklər göstərilib. Kənd təsərrüfatında müasir texnika və texnologiyalar, yeni bilik və informasiyalar şəbəkəsi genişləndirilib. Aqrar sahədə dövlətin birbaşa dəstəyi bir neçə formada özünü təzahür edir və bunlar ən qabaqcıl inkişaf modellərinə əsaslanır. Bu sırada subsidiyalaşmanın əhəmiyyətini xüsusi qeyd edə bilərik. Bir neçə ildir ki, dövlət tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarna birbaşa (yardımlar, subsidiyalar və s.) və dolayı (vergi güzəştləri, güzəştli kreditlər və s.) yolla dəstəklər göstərilir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarını stimullaşdırmaq məqsədilə dövlət büdcəsi tərəfindən ümumilikdə aqrar sahəyə bir neçə istiqamətdə subsidiyalar edilməkdədir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarna dövlət dəstəyi haqqında” 23 yanvar 2007-ci il tarixli 1907 nömrəli Sərəncamının icrası ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 15 fevral 2007-ci il tarixli 32 nömrəli və 16 noyabr 2007-ci il tarixli 181 nömrəli qərarları ilə təsdiq olunmuş “Qaydalar”a uyğun olaraq istehsalçılara hər hektar əkin sahəsinin və çoxillik əkmələrin (növündən asılı olmayaraq) becərilməsində sərflənən yanacaq və motor yağlarına görə 40 manat, habelə hər hektar buğda və çəltik səpininə görə dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına əlavə olaraq 40 manat məbləğində yardımın verilməsi 2007-ci ildən başlayaraq indiyədək davam etdirilir.

"2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı»-nın həyata keçirilməsi isə kənd təsərrüfatında yeni dinamizmə səbəb olub, ərzaq təhlükəsizliyi siyasətinin güclənməsinə təkan verib. Proqramın icrası nəticəsində kənd təsərrüfatı son illər iqtisadiyyatın əsasını təşkil etməyə başlayıb. Yeni proqramın həyata keçirilməsi isə kənd təsərrüfatında dinamizmə səbəb olub, ərzaq təhlükəsizliyi siyasətinin güclənməsinə təkan verib. Proqramın icrası nəticəsində kənd təsərrüfatı son illər iqtisadiyyatın əsasını təşkil etməyə başlayıb. Aqrar sahədə hər il artım dinamikası müşahidə edilir və son üç ildə ölkəmizdə istehsal olunan kənd təsərrüfatı və qida məhsulları yerli tələbatı tam ödəməyə imkan verir.

Ümumiyyətlə, aqrar bölmədə son illər mövcud inkişaf tendensiyası ölkənin kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təminatında mühüm rol oynamaqdadır. Bu sahədəki inkişaf tendensiyası əhalinin ərzaq məhsullarına tələbatının yerli istehsal hesabına ödənilməsində həlledici rola malik olmaqdadır. Kənd təsərrüfatı sektorunda aparılan davamlı islahatlar mülkiyyətçilərin əkinə marağını gücləndirib və bu, özünü bitkilərin əkin strukturunda göstərib. Bu isə həmin məhsulların istehsalının əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olub.

Azərbaycan hökuməti respublikamızın ərzaq təhlükəsizliyini etibarlı şəkildə təmin etmək üçün güclü və potensial iqtisadi imkanlara malikdir. Hökumət daxili bazarın qorunması, istehlakçılardan keyfiyyətli ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsi və qiymətlərin sabit şəkildə qorunub saxlanması üçün möhkəm iradəyə, güclü idarəçilik təcrübəsinə və potensial iqtisadi resurslara malik olmaqla yanaşı, iqtisadiyyatın dinamikasının yüksəlməsinə zəmin yaradan davamlı islahatlar həyata keçirməyə qadirdir.

Bu gün ölkəmizdə əhalini zəruri qida məhsulları və kənd təsərrüfatı malları ilə təmin etmək üçün güclü potensial mövcuddur. Dünyada baş verən iqlim dəyişiklikləri və təbii fəlakətlərlə əlaqədar bir çox dövlətlərin ərzaq təhlükəsizliyində problemlərin yaranmasına baxmayaraq, Azərbaycanda əhalinin kənd təsərrüfatı məhsulları ilə etibarlı təminatı üçün bütün lazımi tədbirlər görülüb. Əhalinin kənd təsərrüfatı məhsulları, o cümlədən, əsas strateji məhsul olan buğda ilə etibarlı təminatı üçün bütün imkanlar mövcuddur.

Azərbaycan hökuməti respublikamızın ərzaq təhlükəsizliyini etibarlı şəkildə təmin etmək üçün güclü iqtisadi imkanlara malikdir. Hökumət daxili bazarın qorunması, istehlakçıların keyfiyyətli ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsi və qiymətlərin sabit şəkildə qorunub saxlanması üçün möhkəm iradəyə, güclü idarəçilik təcrübəsinə və potensial iqtisadi resurslara malik olmaqla yanaşı, iqtisadiyyatın dinamikasının yüksəlməsinə zəmin yaranan davamlı islahatlar həyata keçirməyə qadirdir.

Milli iqtisadiyyatın inkişafı, istehsal olunan məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artması ölkənin idxal-ixrac balansında da mü-tərəqqi meylləri gücləndirir, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi imkanlarını artırır. Son illərin yekunları bir daha sübut etdi ki, dövlətin aqrar sektora dəstəyinin artması öz müsbət nəticələrini verir və bu gün ölkəmiz əhalinin əsas ərzaq məhsullarına olan tələbatını yerli məhsul istehsalı hesabına ödəyir. Bununla belə, aqrar sektorun səmərəliliyinin artması, təsərrüfatların mülkiyyətində olan torpaqlardan səmərəli istifadə olunması, regionlarda anbarların, soyuducu kameraların qurulması, emal müəssisələrinin yaradılması, məhsuldarlığın, digər səmərəlilik, keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşması, ekoloji təmiz məhsulların istehsalının daha sürətlə artırılması qarşıdakı illərin ən vacib məsələlərdir.

Kənd təsərrüfatı istehsalının indeksi 1993 = 100, failzə

Hərbi sənaye Azərbaycanın gücünə güc qatır

«Tam məsuliyyətlə deyə bilərəm ki, bu gün Azərbaycan Ordusu çox yüksək səviyyədədir. Ordumuzda peşəkarlıq, döyüş qabiliyyəti artır, Silahlı Qüvvələrdə ruh yüksəkliyi vardır. Bütün bu məsələlər bizi çox sevindirir. Azərbaycanda ordu quruculuğu prosesi bundan sonra da uğurla gedəcəkdir. Ordumuz ölkə qarşısında duran vəzifələri icra etmək üçün bütün imkanlara malikdir.»

Ali Baş Komandan İLHAM ƏLİYEV

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın inkişafının təminatçısı olaraq respublikanın hərbi gücünün artmasını da prioritet vəzifələrdən biri hesab edir. Bu, ilk növbədə qüdrətli ordunun formalaşmasında özünü göstərir. Bu gün Ali Baş Komandanın əzm-

karlılığı nəticəsində ən müasir döyüş texnikasına və hücum vasitələrinə malik olan Azərbaycan ordusunun yaradılması əsil döyüşkənlik əzminin və qalibiyyət təntənəsinin nümunəsidir. Böyük Triumfun təməlini qoyan Prezident ən müasir döyüş texnikasına və hərbi hava qüvvələrinə malik Silahlı Qüvvələrin gücü ilə nəinki respublikamızın, həm də bütünlükdə regionun təhlükəsizliyini təmin etmək iqtidarında olduğunu təsdiq etmiş oldu.

Ordunun qalibiyyət manerası hücum strategiyasını uğurla başa çatdırmaq əzminin göstəricisidir. Bu cür müzəffər, zəfər ruhuna malik ordu respublikamızın müharibənin ikinci mərhələsinə başlamasını təmin edə bilər. Reallıq budur ki, müharibənin birinci mərhələsində erməni təcavüzkarları torpaqlarımızı işğal edib və düşmən atəşkəs rejiminin davam etməsini müharibənin qurtarması kimi zənn edir, amma bu, müvəqqəti xarakter daşıyır və müharibə hər an labüddür. Azərbaycan hökuməti hələlik düşmən tərəfi dinc yola dəvət edir, ermənilərin hazırkı mövqeyi isə onların sabahı üçün xoş günlər vəd etmir. Azərbaycan bölgənin ən güclü ordusu ilə təcavüzkarın layiqli cavabını vermək iqtidarındadır.

Azərbaycan ordusunun bu möhtəşəm gücə malik olmasının arxasında güclü dövlət və zəngin maliyyə imkanları dayanır. Son yeddi ildə hərbi xərclər 135 milyon dollardan 2 milyard manatı ötüb. Orduya ayrılan xərclər son beş ildə təxminən 18 dəfə artıb. Bu gün Azərbaycanın dövlət büdcəsində hərbi xərclər əsas yerlərdən birini yeri tutur. Prezident bu siyasətin ildən-ilə genişləndirilməsini, büdcədə hərbi-sənaye kompleksinin prioritet olmasını vacib sayır: "Biz ordu quruculuğuna daha da böyük səylər göstərəcəyik. Onu demək kifayətdir ki, bir müddət bundan əvvəl mən demişdim ki, Azərbaycanın hərbi xərcləri artmalıdır, bu, prioritet məsələ olmalıdır. Bu gün bir daha qeyd etmək istəyirəm ki, dövlət büdcəsinin əsas xərcləri bu məqsədlərə yönəldilir. Eyni zamanda, demişdim ki, ordu quruculuğuna nə qə-

dər vəsait lazımdır, o qədər də ayrılacaqdır. Onu da xatırlayıram ki, bir müddət əvvəl demişdim ki, Azərbaycanın hərbi xərcləri Ermənistanın bütün dövlət xərclərinə bərabər olmalıdır. Biz bu gün bunu görürük».

Prezident İlham Əliyev hakimiyyətdə olduğu müddətdə ölkəmizin hərbi gücünü dünyaya nümayiş etdirən bir sıra mühüm taktiki addımlar atılıb. İki dəfə hərbi paradın keçirilməsi Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin bütün bölmələrinin güclü döyüş hazırlığını, hərbi-texniki imkanlarını əyanı şəkildə əks etdirib. Bu gün Azərbaycan Cənubi Qafqaz regionunda maddi-texniki bazasına, hərbi potensialına, döyüş imkanlarına, kadr hazırlığına və digər hərbi göstəricilərinə görə aparıcı ölkə hesab olunur. Son illərdə hərbi sənaye sektorunda genişmiqyaslı kompleks islahatların həyata keçirilməsi və bu sahənin dinamik inkişafı üçün əlverişli zəmin yaradılıb. Hazırda ölkəmizə məxsus hərbi müəssisələrdə Avropanın ən inkişaf etmiş ölkələrinin avadanlığı əsasında məhsullar yaradılmaqdadır. Bu müəssisələrdə aviasiya, naviqasiya, neft sənayesi, cihazqayırma və digər hərbi təyinatlı məhsulların istehsalı ildən-ilə həm təkmilləşdirilir, həm də ən yeni nəsillə modern texnologiyalar istehsal olunur.

Respublikamızın Silahlı Qüvvələrinə daxil olan Hərbi Hava Qüvvələri isə bütün parametrlərinə, yüksək texniki-hərbi və manevr qabiliyyətinə xüsusi yer tutur. Hazırda Hərbi Hava Qüvvələrinin arsenalı döyüş təyyarələri, müxtəlif növ helikopterlər, pilotsuz uçuş aparatları və digər texnikalarla çox zəngindir. Bu qoşun növü üzrə respublikamız bölgədə ən iri hərbi üstünlüyə malikdir. Hava qüvvələrindəki təlim-hücumçu və müxtəlif növ modernləşdirilmiş döyüş təyinatlı təyyarələr, manevr imkanlarına görə xüsusi fərqlənən helikopterlər, dünyanın ən nüfuzlu ölkələrinin istehsalı olan pilotsuz uçuş texnikaları Azərbaycanın hərbi gücünün göstəricisi sayıla bilər.

Hərbi Hava Qüvvələrinin arsenalı öz zənginliyi ilə bərabər, peşəkar hərbcilərinin ustalığı, yüksək hərbi hazırlıqlara malik olması ilə də seçilir. Hazırda Azərbaycan HHQ-nin pilotları MDB məkanında ən çox uçuşlar keçirmiş pilotlar sayılır. Pilotlarımız Ali Hərbi Təyyarəçilik Məktəbində hazırlanmaqla yanaşı, Türkiyə, Ukrayna, ABŞ və digər ölkələrin müvafiq ixtisasartırma kurslarında təlimlər keçirlər. Bu isə onların peşəkarlığını daha da artırmış olur.

Ölkəmizin istehsal etdiyi hərbi təyinatlı məhsulların çeşidi kifayət qədər genişdir. Son bir il ərzində Azərbaycan iriçaplı snayper tüfəngləri, müxtəlif təyinatlı tapançalar, iriçaplı güllələr, minaatlar, qumbaraatanlar, aviabombalar, uzaqdan idarə olunan mina partladıcı məhsullar, piyadalar əleyhinə minalar, zirehli texnikalar və onların hissələri, radioelektron məmulatlar, elektron çap lövhələri, artilleriya minaları, optik cihazlar və digər texnikalar istehsal edib. Respublikamızın istehsal etdiyi bir sıra hərbi məhsullar bütün texniki parametrlərinə görə, dünya dövlətlərinin analoji texnikalarından üstünlüyü ilə fərqlənir. Məsələn, “Zəfər”, “Zəfər-K”, “İnam” tapançaları, PKT, PKM, “İstiqlal-1” pulemyotları və digər məhsullar hərbi-texniki və keyfiyyət göstəricilərinə görə dünya müdafiə sənayesi sektorunda ən qabaqcıl silahlardan hesab olunur. “İqlim”də istehsal olunan “Boran” artilleriya qurğusu, iriçaplı yarımavtomat “İstiqlal” snayper tüfəngi, piyadalar əleyhinə minalar və digər məhsulların da dünyada analoqu yoxdur. Həmin texnikalar ən çətin fiziki-coğrafi şəraitlərdə döyüş tapşırığının yerinə yetirilməsinə və qarşıya qoyulan tələblərə yüksək səviyyədə nail olmağa imkan verir. Xüsusilə də, “İnam”, “Qürur” tapançaları və “İstiqlal” snayper tüfəngi hava temperaturunun ən aşağı olduğu şəraitlərdə belə atəş dəqiqliyinə görə böyük üstünlüyə malikdir. Ölkəmizə məxsus "Moto-

dor" və "Morauder" tipli zirehli texnikanın ilk nümunələri də hərbi parametrlərinə görə xüsusi üstünlüyə malikdir.

Azərbaycanın istehsal etdiyi hərbi məhsulların beynəlxalq sərgilərdə nümayiş olunması da artmaqdadır və respublikamız dünyanın ən iri hərbi sərgilərində yüksək səviyyədə təmsil olunur. Azərbaycan son bir ildə dünyanın ən böyük hərbi sərgilərindən olan SOFEX, AAD-Afrika Aerospace Defence və İDEF beynəlxalq sərgilərində iştirak edib. Həmin sərgilərdə respublikamıza məxsus ən son nəsil texnologiyalarla hazırlanmış hərbi məhsullardan "İstiqlal" tipli 14,5 və 12,7 mm çaplı snayper tüfəngləri, müxtəlif təyinatlı tapançalar, iriçaplı güllələr, minaatanlar, qumbaraatanlar, aviabombalar, uzaqdan idarə olunan mina partladıcı məhsullar, "Paramount Group" şirkəti ilə birgə istehsal edilən zirehli texnikalar, radioelektron məmulatları, elektron çap lövhələri və digər texnikalar nümayiş etdirilib. Bundan başqa, respublikamız indiyədək dünya ölkələrinə təqdim olunmayan "İqlim" və "Dalğa" elm-istehsalat müəssisələrində hazırlanmış ən modern və analoqu olmayan hərbi təyinatlı məhsullarını sərgiyə çıxarıb.

Təkcə Türkiyənin İstanbul şəhərində keçirilən "İDEF-2011" X Beynəlxalq Müdafiə Sənayesi Sərgisində Azərbaycan 89 adda müdafiə təyinatlı məmulatla təmsil olunub. Azərbaycanın sərgidə təqdim etdiyi məhsullar sırasına yüngül atıcı silahlar, onların müxtəlif kalibrli döyüş sursatları, minaatanlar, onlar üçün müxtəlif kalibrli minalar, reaktiv mərmilər, elektronika sənayesində istifadə olunan müxtəlif laylı çap lövhələri üstünlük təşkil edib. Eyni zamanda, Azərbaycanla Cənubi Afrika Respublikasının birgə istehsalı olan "Motodor" və "Morauder" tipli zirehli maşınlar da sərgidə nümayiş etdirilib. Onu da qeyd edək ki, sərgi çərçivəsində Azərbaycan Müdafiə Sənayesi Nazirliyi ilə Türkiyənin qabaqcıl şirkətləri arasında top, minaatan, snayper

tüfəngi və gecəgörmə cihazlarının birgə istehsalına dair niyyət protokolları imzalanıb.

Azərbaycanın hərbi sənayesinin yüksək inkişafı xarici dövlətlərin bu sahəyə marağını ilbəl artırır və ölkəmizlə müdafiə sənayesi bölməsində sıx əməkdaşlıq edənlərin sayı durmadan artır. Son bir ildə Azərbaycanla hərbi sahədə əməkdaşlığı gücləndirmək və ölkəmizə məxsus silah-sursatları, texnikaları əldə etmək istəyən ölkələrin sayı əhəmiyyətli dərəcədə çoxalıb. Bu gün Azərbaycanın istehsal etdiyi "Zəfər", "Zəfər-K" tapançaları, PKT, PKM, "İstiqlal-1" pulemyotları, "Boran" artilleriya qurğusu, "İstiqlal" snayper tüfəngi, piyadalar əleyhinə minalar, "Motodor" və "Morauder" tipli zirehli texnikalar xarici dövlətlərin ən çox üstünlük verdiyi hərbi məhsullar hesab olunur. Artıq Azərbaycan xarici dövlətlərə hərbi təyinatlı məhsulların ixracına başlayıb.

Respublikamız hazırda daha yeni növ hərbi təyinatlı məhsulların istehsalına hazırlaşır. Artıq bu ildən etibarən ölkəmizdə T-55 tanklarının şassisində yeni zirehli döyüş maşınlarının yaradılması layihəsinə başlanacaq. Hazırda ölkəmiz Pakistan, Çexiya, Türkiyə, Cənubi Koreya, Belarus, Ukrayna, İordaniya, Polşa və digər dövlətlərlə müdafiə sənayesi sahəsində qarşılıqlı əməkdaşlıq etməkdədir. Həmin ölkələrlə birgə optik cihaz və naviqasiya sistemlərinin, helikopterlərin, zirehli tank və aviasiya texnikasının, artilleriya sistemlərinin, radiolokasiya stansiyalarının və zenit-raket komplekslərinin, kiçik döyüş gəmilərinin istehsalı planlaşdırılır. Bütün bu faktorlar hərbi sənaye potensialını möhkəmləndirən Azərbaycanın bir neçə ildən sonra regionda və xarici bazarlarda hərbi təyinatlı məhsulların ixracatçısı kimi tanınmasına səbəb olacaq. Respublikamızın hərbi-müdafiə qabiliyyətinin artması və Silahlı Qüvvələrin maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi isə Ermənistanın işğal etdiyi torpaqların hərbi yolla azad olunmasına imkan verir.

Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrinin keyfiyyət və kəmiyyət baxımından son 20 ildə əhəmiyyətli dəyişikliklərə nail olması, hərbi potensialın möhkəmlənməsi və ordudakı peşəkarlığın artması, ruh yüksəkliyi hərbi qüvvələrimizin işğal olunmuş torpaqları azad etməsinə tam zəmanət verir. Ali Baş Komandan İlham Əliyev Ümummili lider Heydər Əliyevin yaratdığı peşəkar Ordunun gücünə əmindir və Qələbə gününün uzaqda olmadığına inanır. "Biz bütün söylərimizi səfərbər edib diplomatik, iqtisadi, hərbi siyasətimizi gücləndirərək istədiyimizə nail olacağıq. Haqq-ədalət bizim tərəfimizdədir, beynəlxalq hüquq bizim tərəfimizdədir, iqtisadi imkanlar bizim tərəfimizdədir, hərbi üstünlük də artıq bizim tərəfimizdədir. Vaxtilə Ermənistanla Azərbaycan arasında hərbi sahədə olan balans, tarazlıq pozulubdur. Bu gün Azərbaycan Ordusu bölgənin ən güclü ordusudur... Biz çox güclü orduya maliklik və regionda bizim ordumuz qarşıda duran bütün vəzifələri həll etməyə qadirdir".

Azərbaycan regionda geniş iqtisadi-siyasi əməkdaşlıq formatının müəllifidir

«Biz müstəqil siyasi xətt aparırıq - istər daxili, istər xarici siyasətdə, istər enerji diplomatiyasında - bütün istiqamətlərdə. Azərbaycan bəlkə də nadir ölkələrdən biridir ki, bizim xarici siyasətimiz tam şəkildə müstəqildir».

Prezident İlham ƏLİYEV

Prezident İlham Əliyev böyük siyasi xadim kimi dövlət idarəetmə sistemində və xarici siyasətdə digərlərinə nümunə ola biləcək ənənənin müəllifi kimi diqqəti cəlb edir. Azərbaycanın bölgədə siyasi sabitliyin, təhlükəsizliyin, iqtisadi inkişafın təmin olunması üçün təşəbbüskarlığı və digər dövlətlərə örnək ol-

ması bilavasitə İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır. Prezidentin daxili və xarici siyasətdə açıq və çevik xətt nümayiş etdirməsi digər ölkələrlə ikitərəfli münasibətlərin formatına də yeni çalarlar verib. Prezidentin bu barədə mövqeyi qəti və lakonikdir: «Azərbaycanın mövqeyi birmənalıdır. Biz bütün ölkələrlə ikitərəfli formatda qarşılıqlı maraq, qarşılıqlı hörmət, bir-birimizin işinə qarışmamaq prinsiplərini üstün tuturuq və görürük ki, hətta bəzi hallarda bir-biri ilə o qədər də yaxın münasibəti olmayan ölkələrlə də Azərbaycanın münasibətləri yaxşıdır». Azərbaycanın geosiyasi və iqtisadi resurslarından rasional düşüncə ilə istifadə edən Prezident çevik addımları ilə respublikamızın regionun bütün ölkələri üçün strateji tərəfdaş, qarşılıqlı əməkdaşlıq üçün əhəmiyyətli bir ölkəyə çevrilməsini təmin edib.

Azərbaycanın xarici siyasət kursu genişkomponentli və tarazlı kursa uyğun müəyyən olunub. Bu kurs müəyyənləşdirilərkən ilk növbədə bütün tərəflərlə bərabər və qarşılıqlı hörmət prinsiplərinə əsaslanan strateji kursu qoruyub saxlamağa üstünlük verildi. Bu, Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş davamlı siyasi strategiyanın təməl prinsiplərindən biridir. Ötən beş il ərzində Azərbaycanın regionda balanslaşdırılmış xarici siyasət kursu bir qədər də möhkəmlənərək həm post-sovet ölkələri, həm də Avropanın, Asiyanın, Amerikanın, eləcə də Afrika və Yaxın Şərqi dövlətləri ilə səmimi münasibətlərin qurulmasında mühüm rol oynayıb. ABŞ, Türkiyə, Rusiya, Ukrayna, İran, Gürcüstan, Fransa, Almaniya, İtaliya, Rumıniya və digər ölkələrlə əlaqələrdə dinamizmin keyfiyyət baxımından zənginləşməsi bu tendensiyanın hakim olmasını göstərir.

Azərbaycanın dövlət başçısı həm yaxın qonşuları, həm də Avropa, Asiya, Amerika dövlətləri ilə dostluq və mehriban səmimiyyət təmasları qurmaqla respublikamızın müstəqil mövqe sərgilənməsini təsdiqləmiş olub. Rusiya ilə siyasi münasibətlərin

isti təmaslar üzərində inkişafı bunların sübutu sayıla bilər. Azərbaycanın son illər həm MDB, həm Avropa və Asiya, həm də Amerika regionu ölkələri ilə münasibətlərində yaranan dinamizm İlham Əliyevin xarici siyasət kursunun başlıca istiqamətlərindən biri kimi yadda qalıb. Xüsusilə də qonşu ölkələrlə əlaqələr münasibətlərin məzmunu 2000-ci ildə yeni mərhələyə qədəm qoyduqdan sonra geniş və əhatəli şəkildə inkişafa istiqamətlənib. Ümummilli lider Heydər Əliyevin ikitərəfli əlaqələrin dinamik, konstruktiv şəkildə inkişafı üçün baza yaratması ötən 8 ildə özünü demək olar, bütün sahələrdə büruzə verib. Səmimi, mehriban qonşuluq və dostluq münasibətlərinə əsaslanan əlaqələr gələcək perspektivlərə əsil zəmin yaradıb.

Azərbaycanın ötən müddət ərzində xarici siyasət kursunun ən uğurlu və yaddaqalan hadisəsi şimal qonşumuz olan Rusiya ilə uzun müddət mübahisə mövzusu olan sərhədlərin delimitasiyası ilə bağlı yekun aktın imzalanması oldu. Bununla da 18 il davam edən ərəzi mübahisəsinə son qoyuldu. Onu da nəzərə alsaq ki, Rusiya bölgə üçün ən mühüm dövlət sayılır və hər iki ölkəni birləşdirən geosiyasi-geocoğrafi xətlər Xəzər dənizi və Qafqaz regionunda baş verən proseslərə təsir göstərir. Azərbaycan bu ölkə ilə uzun müddət mübahisə mövzusu olan Xəzərin sahil sərhədlərinin müəyyən edilməsinə dair sazişi də imzalamaqla digər sahilyanı ölkələr üçün nüsxə oldu. Bu regional əməkdaşlığın möhkəmlənməsi və təhlükəsizliyin dərinləşməsi, iqtisadi və humanitar dəhlizlərin yaradılması baxımından başqa ölkələrin siyasi iradəsinə stimula verdi.

Azərbaycanla strateji tərəfdaş ölkələr kimi ABŞ, Fransa, Böyük Britaniya, İtaliya, Almaniya ilə əməkdaşlığın miqyasının hər il genişlənməsi və bu münasibətlərin keyfiyyətə yeni elementlərlə zənginləşməsi bu ölkələrin respublikamızın müttəfiqinə çevrilməsinə səbəb olub. Qeyd olunan ölkələri regional təhlükə-

sizliyə cavabdeh kimi bütün məsuliyyətini öz üzərinə götürən və Azərbaycanla strateji yaxınlığa malik güc mərkəzləri kimi də səciyyələndirmək olar. Xəzərin enerji resurslarının, xüsusilə də Türkmənistan və Qazaxıstan neftinin Avropaya çıxışına istifadə ola biləcək ən yaxşı tranzit məkan Azərbaycan olduğundan həmin ölkələr ölkəmizlə enerji sahəsində hər il əlaqələri dərinləşdirirlər. Eyni zamanda, respublikamızın regionda geniş təhlükəsizlik və əməkdaşlıq formatı üçün əsil zəmin yaradan enerji layihələrinin və marşrutlarının miqyasını artırması Avropa və Amerika ölkələrinin təmaslarının möhkəmlənməsinə də öz töhfəsini verir. Qitə dövlətləri Azərbaycanın sülhpərvər mövqeyini alqışlayaraq ölkəmizin dünyada sabitliyin və təhlükəsizliyin təmin olunmasında fəallığını həmişə bəyanatlarında xüsusi qiymətləndirirlər

Respublikamızın yaxın qonşuları ilə yanaşı, uzaq xarici dövlətlərlə münasibətləri səmimi dostluq münasibətlərinə, qarşılıqlı maraqlara söykənərək inkişaf edir. Tərəfdaş dövlətlərlə siyasi-iqtisadi əlaqələr çox fəal siyasi dialoq mühitində inkişaf edərək iqtisadi əməkdaşlığa, elmi-mədəni əlaqələrin yüksəlməsinə, humanitar əməkdaşlığa öz töhfəsini verməkdədir. «Bizim münasibətlərimizin formatı kifayət qədər genişdir» - deyərək bütün ölkələrlə mehriban, fəal əməkdaşlıq mühitini zənginləşdirən Azərbaycan Prezidenti 140-dan artıq ölkə ilə sıx münasibətlərin intensivləşməsinə nail olub. Respublikamız tərəfdaş ölkələrlə əməkdaşlığı yeni formatlarda zənginləşdirən sazişlər imzalamqla region üçün örnək ola biləcək geosiyasi mənzərənin bərabər, qarşılıqlı dostluq məkanına çevrildiyini göstərmiş olub. Bu, həm də Azərbaycanla tərəfdaş ölkələrin beynəlxalq aləmdə iki dost dövlət kimi fəal qarşılıqlı əlaqələri üçün möhkəm zəmin yaradıb. Digər tərəfdən, Qafqazda sülhün bərqərar olmasında, təhlükəsizliyin təmin edilməsində, bütün ölkələr və xalqlar arasında sıx dostluğun möhkəm təməl üzərində qurulmasında bu

təşəbbüslər xüsusi əhəmiyyətə malikdir. BMT-nin Baş Məclisində Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində vəziyyət haqqında qətnamənin dəstəklənməsində bir çox ölkələrin qəti mövqeyi Azərbaycanla yaxın tərəfdaşları arasında dostluq və həmrəylik münasibətlərinin, Cənubi Qafqazda mübahisəli məsələlərin beynəlxalq hüquq çərçivəsində həll edilməsinə ədalətli yanaşmanın təzahürü kimi qiymətləndirilə bilər.

Azərbaycanın strateji tərəfdaşlarından söhbət gedəndə, təbii ki, ilk növbədə, qardaş Türkiyə göz önünə gəlir. Dost və qardaş ölkələr olan Türkiyə və Azərbaycanı iqtisadi-siyasi, hərbi, ticari, elmi-mədəni, ümumiyyətlə, bütün sahələrdə tarixi yaxınlıq və eyni milli dəyərlər birləşdirir. Bütün tarixi dövrlərdə davamlı və uzunmüddətli əlaqələr quran Türkiyə və Azərbaycanın ictimai-siyasi, iqtisadi-sosial və mədəni həyatında dinamizm meyilləri müşahidə olunub. Həmişə bir-birinin köməyini, çətin sınaqlarda dəstəyini hiss edən Azərbaycanla Türkiyənin münasibətlərində hansısa maraqlara söykənən tərəfdaşlıq meyilləri olmayıb. Bu ölkələri bir-birinin problemlərinə diqqət və qayğı, səmimiyyət, qardaşlığın, milli birliyin genetik kodları birləşdirir.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, Bakı-Tbilisi-Qars layihələrinin gerçəkləşməsinə nail olan bu ölkələr nəinki regionun, bütünlükdə dünyanın enerji təhlükəsizliyinin təminatında həlledici rol oynamaqdadır. Bu gün ən nəhəng qaz və neft kəmərləri Azərbaycan-Türkiyə tranzit məkanı vasitəsilə dünyaya uzanmaqdadır, bunun hansı siyasi güc olması bütün dünya dövlətlərinə yaxşı məlumdur. Məhz bu amillər hər iki ölkənin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasında mühüm rol oynayır və qarşılıqlı əməkdaşlığı nəzərdə tutan yeni-yeni layihələr dünya birliyində Azərbaycanın və Türkiyənin nüfuzunun, mövqeyinin güclənməsinə təkan verir. Bu gün hər iki ölkənin iqtisadiyyatı istər dövlət şirkətləri, istərsə də biznes qurumları üçün açıqdır.

Son illərdə ölkələr arasında dinamizmin möhkəmlənərək keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoyması qarşılıqlı əməkdaşlıq tellərinin genişlənməsinə impuls verib. Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın vurğuladığı kimi, iki qardaş ölkə arasında qırılmaz tellərin, milli ənənələrin mövcudluğu inkişafın davamlı olmasına əlverişli zəmin yaradır. Bu ənənələr, prinsiplər gələcəkdə də davam edərək daha da möhkəmlənəcək.

Prezidentlər İlham Əliyev və Abdullah Gülün, eləcə də qardaş ölkənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın qarşılıqlı səfərləri əlaqələrin ən yüksək səviyyədə inkişafı üçün möhkəm təməl yaradıb. Rəcəb Tayyib Ərdoğan Türkiyə və Azərbaycanı ayrılmaz iki qardaş adlandıraraq “bizlər bir ailənin iki üzvüyük” deyib: “Biz bir-birimizə güc verməklə gələcəyini hazırlayan iki ölkəyik”. Prezident İlham Əliyev bildirib ki, dost və qardaş ölkə olan Türkiyə ilə ikitərəfli münasibətlərin bütün sahələri bir daha nəzərdən keçirilib və qarşıdakı dövrdə əməkdaşlığın ən yüksək səviyyədə pozitiv inkişafı üçün birgə addımların atılması ilə bağlı təşəbbüslərin sürətləndirilməsi qərara alınıb. Cənab İlham Əliyev iki qardaş ölkənin həmişə uğurla əməkdaşlıq etdiyini və qarşıda duran bütün çağırışlara, bütün vəzifələrə birgə münasibət göstərdiklərini bəyan edib.

İki il əvvəl tərəflər arasında Strateji Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması ilə bağlı qərar isə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın yeni komponentlərini müəyyən etmək üçün fundamental konsepsiya kimi dəyərləndirilə bilər. Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğan Azərbaycanla birgə həm ikitərəfli münasibətlərin, həm də region üçün ən nəhəng layihələrin reallaşması istiqamətində də söylərin gücləndiriləcəyini bəyan edib. Həmişə Naxçıvanın siyasi və iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayan Türkiyə Muxtar Respublikasının dünyaya inteqrasiyası üçün əlavə kommunikasiya və nəqliyyat marşrutlarının ger-

çəkləşməsinə də öz töhfəsini vermək niyyətindədir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun Naxçıvana qədər uzadılması, Naxçıvan-İqdir qaz kəmərinin çəkilməsi hazırda gündəmdə duran əsas məsələlərdən biridir. Onu da qeyd etmək ki, yaxın günlərdə Muxtar Respublikaya hava uçuşları daha da intensivləşəcək və “Türk Hava Yolları” həftədə 3 dəfə İstanbuldan Naxçıvana uçuşlar həyata keçirəcək.

Türkiyə Azərbaycanın bir nömrəli ticarət tərəfdaşı olması üçün söylərini də gücləndirmək niyyətindədir. Qeyd etmək ki, ölkələrimiz arasında ticarət dövriyyəsi 2 milyard dollardan artıqdır və Türkiyə bu rəqəmi ən azı 4 milyard dollara çatdırmaq istəyir. Türkiyə Azərbaycanın neft, qaz, energetika, yüngül və yeyinti sənayesi, maşınqayırma, kənd təsərrüfatı, lizinq, sığorta, xidmət, emal, turizm və digər bölmələrində ən iri sərmayəçiləri ilə seçilir. Türk şirkətləri respublikamızda yeni iş yerlərinin yaradılması və yoxsulluğun azaldılması ilə bağlı strategiyanın reallaşmasında da ən aktiv iştirak edən investorlar sayıla bilər. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın iqtisadiyyatı Türkiyə üçün geniş əhatə dairəsinə görə necə açıqdırsa, qardaş ölkənin sərmayə bazarında və iqtisadi strukturlarında da respublikamızın investorlarına bir o qədər “yaşıl işıq” yandırılıb. Türkiyənin sərmayə bazarında indi ən iri sərmayəçilərdən biri məhz Azərbaycandır. Azərbaycan son bir ildə qardaş ölkəyə yönəltdiyi investisiyaların həcminə görə bir sıra ölkələri qabaqlamaqdadır. Türkiyənin ən nəhəng kimya kompleksi olan “Petkim”in səhmlərinin alınması, “Tekfen” şirkəti ilə səhmlərin alqı-satqısına dair sazişin imzalanması Azərbaycanın Türkiyədə ən böyük potensial investor kimi qüdrətinin artmasının nümunəsidir.

Prezident İlham Əliyevin xarici siyasət kursunda ən yadda qalan cəhətlərdən biri Xəzər regionunda sahilələri dövlətlərin hər biri ilə sıx əlaqələrin qurulmasına nail olmasında özünü göstərib.

Bu tendensiya qısa bir müddət ərzində uzun illər ən soyuq münasibətlər çərçivəsində davam edən Türkmənistan -Azərbaycan əlaqələrində yaxınlığın strateji səviyyəyə çatması fonunda özünü göstərdi. Əsrlər boyu fəal əlaqələrə və möhkəm tarixi zəmin üzərində əməkdaşlıq tellərinə malik Türkmənistan və Azərbaycan təəssüf ki, müstəqilliyin ilk illərindən soyuq münasibətlər səbəbindən, daha doğrusu, rəsmi Aşqabadın siyasi ambisiyaları ucbatından qarşılıqlı və faydalı əlaqələr yarada bilməmişlər. Dövlət başçısının qətiyyəti hər iki dövlət arasında mövcud olan soyuq münasibətlərin aradan qaldırılmasına səbəb olub. Çoxəsrlik dostluq və əməkdaşlıq telləri ilə bir-birinə bağlı olan bu türk dövlətləri müstəqillik əldə edəndən sonrakı dövrdə böyük irəliləyiş yolu keçərək regionun inkişaf etmiş dövlətləri kimi dünya miqyasında zəngin enerji ehtiyatlarının müəllifidir. Trans-enerji dəhlizlərinin yaradılması bu dövlətlərin dinamik inkişafını daha da dərinləşdirib. Prezident İlham Əliyevin qətiyyəti nəticəsində Aşqabadın yeni hakimiyyəti fəal siyasi dialoq sayəsində müəyyən müddət həll olunmamış problemləri aradan qaldırmağa yönələn addımlar atmaqla dövlətlərarası münasibətlərə yeni abuhava gətirmiş oldu. Ölkələr arasında ikitərəfli münasibətlər, regional əməkdaşlıq, regional təhlükəsizliyin təmin edilməsinə zəmin yaradan birgə addımlar Bakı və Aşqabad arasında ortaq cəhətləri ortaya çıxardı. Hər iki ölkənin dövlət başçılarının siyasi iradəsi hesabına imzalanmış sənədlər qarşıdakı illər üçün səmərəli əməkdaşlığı, gələcək münasibətlərin inkişafının möhkəm təməlini yaradıb. Ölkələr arasında münasibətlərin keyfiyyətə yeni mərhələyə keçid alması intellektual potensialı, zəngin təbii ehtiyatları, əlverişli coğrafi mövqeyi olan türk dövlətlərinin birliyinin möhkəmlənməsinə öz töhfəsini vermiş oldu.

Prezident İlham Əliyevin peşəkarlığı və çevik iqtisadi əlaqələr qurmaq məharəti Türkmənistanla Azərbaycan arasında iqtisadi

sadi və siyasi münasibətlərin dərinləşməsi üçün yeni mərhələnin əsasının qoyulması ilə nəticələnib. Türkmənistanın yeni hakimiyyətinin bütün sahələrdə liberal addımlar atması, Avropa ilə enerji siyasətində əməkdaşlığa səy göstərməsi, ümumilikdə, Qərbdə yaxınlaşma Azərbaycanla indiyədək mövcud olan problemlərin həlli üçün də yaşıl işıq yandırır. Qurbanqulu Berdumammedovun iradəsi və qətiyyəti Azərbaycanla Türkmənistan arasında yaxın təmaslar yaranmasında mühüm rol oynayır. Son iki ildə bir çox məsələlərdə konstruktiv dəyişikliklərin əldə olunması dövlətlər arasında dostluq əlaqələrinin qurulmasına təkan verib. Bakıda keçirilən Azərbaycan-Türkmənistan hökumətlərarası komissiyasının iclasında imzalanmış protokol iqtisadi-ticarət və siyasi əlaqələrin inkişafını sürətləndirib. Hər iki tərəf dənizdən birgə istifadə ilə bağlı bir çox elementləri razılaşdırıb və bu, Xəzərin orta sərhəd xəttinin müəyyənləşməsinə qədər enerji-yanacaq ehtiyatlarından birgə istifadəyə hüquqi baza yaradır. Həm rəsmi Bakı, həm də Aşqabad bütün sahələrdə qarşılıqlı əməkdaşlığın genişləndirilməsində maraqlı olduğunu bəyan edib və bu, TransXəzərin və regionun ən nəhəng layihəsi olan NABUCCO-nun reallaşmasına imkan vermiş olacaq.

Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə mövqeyinin möhkəmlənməsi Avropa İttifaqı, GUAM, MDB, Qara dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, İslam Konfransı Təşkilatı və digər qurumlarla əlaqələrin intensiv xarakter almasında, yeni layihələrin icrasında öz təsdiqini tapıb. Avropa İttifaqı ilə strateji əməkdaşlığın bazası enerji-nəqliyyat infrastrukturalarının yaradılması, TransAvropa enerji xəttinin başa çatdırılmasını yerinə yetirməkdən ibarətdir. Bu strategiya özündə çoxşəbəkəli elementləri birləşdirdiyindən Avropa dövlətlərinin əksəriyyəti bu siyasətə qoşulub. Avropa İttifaqının ən inkişaf etmiş və zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına malik dövlətləri - Almaniya, Böyük Britaniya,

Finlandiya, Fransa, Danimarka, Norveç, Yunanıstan, Belçika və digər dövlətlər Azərbaycanın enerji marşrutunun reallaşmasında nüfuzunun hansı əhəmiyyət daşdığını dəfələrlə bəyan edib. Bu strategiya artıq bir neçə beynəlxalq miqyaslı təşkilatın prioritetinə çevrilib. Azərbaycanla milli tarixi köklərə malik olan Qazaxıstanla ölkəmizi iqtisadi-siyasi müttəfiqlik əlaqələri birləşdirərək regionda vahid enerji məkanı yaradılmasının lokomotivinə çevirib. Hər iki ölkə Xəzər regionunda geostrateji mövqeyinə görə fərqlənməklə bərabər, inkişaf templərinə görə də MDB-də lider ölkələr kimi tanınır. Avropa Birliyi bu türk dövlətlərinin iqtisadi gücünün artmasını qəbul edir və ən strateji layihələrin müəllifi kimi Azərbaycan və Qazaxıstanla əməkdaşlığa üstünlük verir. Qazaxıstan hökuməti Azərbaycanla birgə region üçün yeni nəqliyyat dəhlizinin çəkilişi təşəbbüsü ilə də çıxış edir.

Azərbaycanın siyasi çəkisinin artması Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Uğrunda Təşkilatın (GUAM) dünyada baş verən iqtisadi proseslərdə həddindən artıq pozitiv mövqei ilə seçilməsini sürətləndirib. Odessa-Brodı-Plotsk-Qdansk kəmərinin çəkilişinə dair danışıqların intensivləşməsi, bütün Avropa məkanı üçün çoxşəbəkəli nəqliyyat marşrutunun yaradılması üçün Sarmatiya şirkətinin işə başlaması, Avropa İttifaqının dəstəyi ilə reallaşır. Aİ-GUAM müttəfiqliyi son nəticədə regionun yeni iqtisadi mənzərəsinin yaradılması ilə müşayiət olunmaqdadır. Təbii ki, həyata keçirilən ən iri nəqliyyat və enerji dəhlizlərinə, yanacaq komplekslərinə sərmayə qoyan və bu ölkələrin infrastrukturunu modernləşdirən Azərbaycandır.

Azərbaycanın Odessa-Brodı-Qdansk kəmərinə qoşulmasından sonra bu iqtisadi əməkdaşlıqda yeni keyfiyyət dəyişiklərinə səbəb olmaqla yanaşı, həm də yeni siyasi çalarları üzə çıxarıb. Belə ki, bütün Avropa regionunu əhatə etməklə Azərbaycanın neft ehtiyatlarının dünya bazarına nəqlini nəzərdə tutan Xəzər-

Qara dəniz-Baltik enerji sisteminin yaradılmasına qoşulmaq istəyən dövlətlərin sırası genişlənməkdədir. Qərb-Şərq enerji marşrutlarının istifadəyə verilməsi Avropa İttifaqının ölkəmizlə yaxınlığını bir qədər də möhkəmləndirmiş olacaq.

Bütün bu proseslər belə bir qənaət yaradır ki, Azərbaycan özünəməxsus coğrafi mövqeyi ilə regionun enerji təminatında başlıca mərkəzdir, digər tərəfdən, regionun təhlükəsizliyinin qorunmasında geosiyasi mövqe sahibidir. Prezident İlham Əliyevin bəyan etdiyi kimi: «Azərbaycanı rəqabət, qarşıdurma məkanına çevirməmək üçün biz böyük səylər göstərmişik və buna nail olmuşuq... Biz bütün ölkələrlə yaxşı dostluq münasibətləri qurmaq fikrindəyik, bərabərhüquqlu, qarşılıqlı hörmət, qarşılıqlı maraqlar əsasında, bir-birinin daxili işlərinə qarışmamaq şərtilə münasibətlər qurmaq fikrindəyik. Azərbaycan heç vaxt başqa ölkələrin daxili işinə qarışmır... Azərbaycan həm Cənubi Qafqaz ölkəsidir, həm də Xəzəryanı ölkədir. Bizim söylərimiz ona yönəlib ki, həm Cənubi Qafqazda, həm Xəzər hövzəsində, həm də Qara dəniz hövzəsində əməkdaşlıq, - Ermənistan istisna olmaq şərtilə, - daha da güclənsin. Bu təşəbbüsləri irəli sürməklə biz əlbəttə ki, ilk növbədə, öz siyasi və iqtisadi maraqlarımızı güdürük. Bununla bərabər, qonşularımız üçün də yaxşı imkanlar yaradırıq. Bu gün Orta Asiya, Xəzər dənizi, Qara dəniz, gələcəkdə Baltik dənizi ölkələrinin birgə layihələrdə iştirak etməsi artıq reallığa çevrilibdir. Bu işlərdə Azərbaycan, deyə bilərəm ki, aparıcı rollardan birini oynayır və bu rol müsbətdir. Yəni bizim iqtisadi və siyasi təşəbbüslərimiz, regionda gedən proseslərə yanaşmağımız nailiyyətlər, müsbət nəticələr gətirir".

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə bağlı danışıqlarda ölkəmizin mövqeyinin bütün dövlətlər tərəfindən birmənalı olaraq dəstəklənməsi, beynəlxalq təşkilatla-

rın bununla bağlı bəyanatları Heydər Əliyevin xarici siyasət xəttində möhkəmləndirdiyi qətiyyətin və əzmkarlığın nəticəsi sayıla bilər.

ATƏT-in 1994-cü il Budapeşt, 1996-cı il Lissabon və 1999-cü il İstanbul sammitlərində münaqişənin dinc və siyasi yollarla həlli istiqamətində təşkil etdiyi görüşlərin konkret olaraq bir məzmunu var idi- Azərbaycanın ərazi bütövlüyü danışıqlar mövzusu ola bilməz, münaqişə respublikamızın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll olunmalıdır! 1993-2000-ci illər arasında Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən ATƏT rəhbərliyi və Minsk qrupunun təmsilçiləri ilə keçirilmiş 130-dan çox görüşün nəticəsi də bu qənaəti söyləməyə əsas verir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli Azərbaycanın suveren hüquqları çərçivəsində mümkündür.

Balanslaşdırılmış enerji siyasəti dünyanın geoiqtisadi mənzərəsini dəyişir

«Enerji siyasəti dostluğa və əməkdaşlığa xidmət etməlidir. O, millətləri bir-birindən ayırmalı deyil, onları birləşdirməlidir».

Prezident İlham ƏLİYEV

Azərbaycanın enerji və nəqliyyat siyasətində nəzəri cəlb edən əsas cəhətlərdən biri də xarici siyasətdə olduğu kimi, enerji siyasətində də balanslaşdırılmış siyasi kursun qorunub saxlanması ilə bağlıdır. Bu isə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında həlledici rol oynamaqdadır. 2009-cu ilin avqust ayında Gürcüstanla Rusiya arasında siyasi gərginlik yaranarkən çoxları şimal qonşumuzun Azərbaycanın enerji siyasətinə zərbə vura biləcək addımlar atacağını güman edirdi. Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəməri Gürcüstan ərazisindən keçdiyindən Rusiyanın həmin dövlətlə qarşılıqlı münasibətlərinin davam etməsi fonunda Azərbaycanın enerji-nəqliyyat infrastrukturlarına da dolayısı ilə zərər vuracağını düşünənlər bunun baş vermədiyinin şahidi oldular. Gürcüstandakı hadisələrin BTC-nin nəql imkanlarına heç bir təsiri olmadı və BTC tam gücü ilə işlədi. Bu, bir daha Azərbaycanın Xəzər-Qara dəniz regionunda nüfuzunun və mövqeyinin göstəricisidir. Rusiya respublikamızın iqtisadi layihələrinin yer aldığı digər məntəqələrə də zərər vurmamaqla bir daha Azərbaycanın qətiyyətli xarici siyasəti nəticəsində möhkəmlənmiş bərabər hüquq normalarını qorumuş oldu. Bu, bir daha respublikamızın xarici siyasətinin uğurlarının nəticəsi və beynəlxalq enerji dəhlizi kimi BTC-nin hansı siyasi əhəmiyyətə malik olmasını təsdiqlədi.

BTC-nin dünya düzənində qlobal xarakterə malik olması, eyni zamanda, onun respublikamız üçün siyasi əhəmiyyətini güc-

ləndirmiş olur. Azərbaycanın bütün dövlətlər üçün əməkdaşlıq məkanına çevrilməsi, iqtisadi layihələrdə, işbirliyində, birgə investisiya layihələrində bütün xarici dövlətlərə eyni şərait yaratması regionda hansısa dövlətlərin mübahisəsi, siyasi gərginliyi meydana çıxdıqda Azərbaycana heç bir mənfi təsir göstərmədən cərəyan etməsinə səbəb olub. Gürcüstanla Rusiya arasında baş verən gərginliklər zamanı müşahidə olunan tendensiya bundan ibarətdir ki, respublikamızın müəllifi olduğu beynəlxalq miqyaslı enerji-kommunikasiya layihələri münaqişəni yaşayan dövlətin ərazisini əhatə etsə də etibarlı təminatını qorumaqdadır.

Bütün bunların siyasi məzmununda, fundamental kökündə bir reallıq yer alır, İlham Əliyev respublikamızın tərəfdaşları və müttəfiqləri ilə strateji əlaqələrin artmasına dərin zəmin yaranan genişmiqyaslı proqramların icrasına start verməklə bölgədə böyük şəbəkəli təhlükəsizlik dəhlizlərinin yaradılmasına imza atıb. Dövlət başçısının əsasını qoyduğu bu ənənə Prezidentin nüfuzunu möhkəmləndirərək Azərbaycanın dünyada qətiyyət sahibi olmasını şərtləndirir. Prezidentin özünün də bəyan etdiyi kimi, hamı bizə hörmət edir. Bilirlər ki, əgər Azərbaycan hansısa təşəbbüsü irəli sürübsə, hansısa bəyanatı veribsə, bunun arxasında dayanacaqdır. Bizim siyasətimizdə konyunktura meyilli heç bir məqam yoxdur. Yaxud da ki, qeyri-səmimi, ləyaqətsiz addımlar yoxdur... Bu siyasət dünyada böyük rəğbətlə qarşılanır. Hətta bəzi hallarda, qeyri-rəsmi söhbətlərdə sual verilir, necə olub ki, Azərbaycan öz maraqlarına güzəşt etmədən bütün ölkələrlə - böyük və o qədər də böyük olmayan ölkələrlə normal münasibətlər yarada bilibdir...

İlham Əliyev siyasi xadim kimi dövlət idarəetmə sisteminə digərlərinə nümunə ola biləcək ənənənin müəllifi kimi diqqəti cəlb edir. Azərbaycanın bölgədə siyasi sabitliyin, təhlükəsizliyin, iqtisadi inkişafın təmin olunması üçün təşəbbüskarlığı və di-

gər dövlətlərə örnək olması bilavasitə İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır. Prezidentin daxili və xarici siyasətdə açıq və çevik xətt nümayiş etdirməsi digər ölkələrlə ikitərəfli münasibətlərin formatına da yeni çalarlar qatıb. Onun bu barədə mövqeyi qəti və lakonikdir: «Azərbaycanın mövqeyi birmənalıdır. Biz bütün ölkələrlə ikitərəfli formatda qarşılıqlı maraq, qarşılıqlı hörmət, bir-birimizin işinə qarışmamaq prinsiplərini üstün tuturuq və görürük ki, hətta bəzi hallarda bir-biri ilə o qədər də yaxın münasibəti olmayan ölkələrlə də Azərbaycanın münasibətləri yaxşıdır».

İlham Əliyevin müəyyən etdiyi iqtisadi-siyasi kurs hazırda elə bir inkişaf zirvəsinə çatıb ki, bu strategiyanın nəticəsi olaraq bölgədə Azərbaycanla rəqabət aparmaq iqtidarında olan ikinci dövlət yoxdur. Azərbaycanın bütün geosiyasi və iqtisadi resurslarından rasional düşüncə ilə istifadə edən Prezident çevik addımları ilə respublikamızın regionun bütün ölkələri üçün strateji tərəfdaş, qarşılıqlı əməkdaşlıq üçün əhəmiyyətli bir ölkəyə çevrilməsini təmin edib. Bu, Onun beş illik siyasi qətiyyətinin məntiqi nəticəsi sayıla bilər. Bu tendensiya ilbəl dərin xarakter alır və Azərbaycan bütünlüklə dünya miqyasında faydalı əməkdaşlıq üçün açıq dövlət olduğunu təsdiqləyir. İlham Əliyev bu əminliyini gizlətmir: «Ölkəmiz dünyada əməkdaşlıq üçün, işbirliyi üçün, iqtisadi layihələr üçün, sosial məsələlərin həlli üçün və dünyada sivilizasiyalararası dialoqun gücləndirilməsi üçün əvəzolunmaz rol oynayır... Mən bu gün bölgədə bizimlə rəqabət aparmaq iqtidarında olan ikinci dövlət görmürəm ...».

Azərbaycanın ən nəhəng layihələrin reallaşmasına nail olması, ən iri layihələrin təşəbbüskarı kimi rəqabətdə qalib gəlməsi regionda söz sahibi kimi gücünün möhkəmlənməsi ilə nəticələnib. İstər enerji təhlükəsizliyi, istər nəqliyyat-infrastruktur, istərsə də kommunikasiya layihələrində bütün məsuliyyəti üzərinə götürərək istəyinə nail olan respublikamız belə siyasi

iradə nümayiş etdirməklə beynəlxalq təşkilatların, inkişaf etmiş supergüclərin diqqət mərkəzində dayanır. Elə dövlətlər var ki, hansısa siyasi qərar versə də, iqtisadi proqramların icrasına dair saziş imzalasa da bu qərarların məsuliyyətini üzərinə götürməsinə baxmayaraq onun uğurla başa çatdırılmasına nail ola bilmir. İllər keçsə də bu siyasətin konkret nəticəsi olmur. Azərbaycan isə bütün bəyanatlarına hörmətlə, məsuliyyətlə yanaşaraq onun gerçəyə çevrilməsi istiqamətində qətiyyətini göstərməklə ən yeni tarixə möhürünü vurub.

Respublikamızın bu cür möhtəşəm inkişaf dinamizmini qoruyub saxlaması və Avropa regionunda ən mətəndensiyalarının davam etməsinin müqabilində nəinki milli iqtisadiyyatın inkişafında, eləcə də digər bölgə ölkələrinin iqtisadi resurslarla təminatında başlıca rol oynaması da xarici siyasətin başlıca elementlərindəndir və bu xətt irəlində miqyas baxımından bir qədər də artacaq. «Bu gün Azərbaycan regional çərçivələrdə çox önəmli rola malikdir. Getdikcə bu rol daha da böyüyəcəkdir. Biz artıq regional çərçivələrdən çıxıb daha böyük əməkdaşlıq məkanında öz rolumuzu gücləndiririk...»

Azərbaycanın enerji potensialının yüksəlməsi Trans-Avropa Enerji dəhlizinin əsasının qoyulması ilə nəticələnib. Bu marşrut Azərbaycanın Türkiyə vasitəsilə Yunanıstana, Balkan yarımadası regionuna və Mərkəzi Avropaya enerji göndərməsini asanlaşdıracaq. Xatırladaq ki, bu plan Avropa İttifaqının da marağına uyğundur və enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Artıq Yunanıstan ölkəmizin bu təşəbbüsünü alqışlayıb və enerjinin alıcıları sırasında ilk yerlərdə dayanacağını bəyan edib. Aİ-nin elektrik enerjisi ilə təminatının həllində bu layihənin dəyəri xüsusi qeyd edilir. Yunanıstan hökuməti bəyan edib ki, bu dəhliz Türkiyə ilə Afinanın iyulda imzaladığı enerji əməkdaşlığı siyasətinin tərkib hissəsinə çevrilə

bilər. Beləliklə, Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə və Yunanıstanın birgə ittifaqının yaradılması üçün əsil şərait yaranıb. Bu, tək-cə iqtisadi əlaqələrin inkişafı üçün deyil, həm də geosiyasi-regional münasibətlərin möhkəmlənməsi baxımından da yüksək qiymətləndirilə bilər. Vahid enerji sisteminin yaradılması iqtisadi inteqrasiya meyillərini və Mərkəzi Avropanın enerji xəritəsini də dəyişə bilər. Rusiyanın və İranın hegemon olduğu regionda tam başqa mənzərə yarana bilər ki, bu da Avropa Birliyinin məqsədlərindən biri olan TransAvropa Enerji Şəbəkəsinin yaradılmasını başa çatdıracaq

Postsovet məkanından XX əsrin yeni onilliyinə doğru...

«Biz sadəcə olaraq hansısa qısamüddətli inkişaf planının icrası ilə deyil, ölkəmizin uzunmüddətli strategiyasının hazırlanması ilə məşğuluq».

Prezident İlham ƏLİYEV

Azərbaycanda iqtisadi yüksəliş ilk növbədə ölkənin zəngin dövlətə çevrilməsinə və xalqın sosial tərəqqisinə xidmət etdiyindən Prezident İlham Əliyev bu prinsipləri həmişə başlıca prioritetlər kimi inkişaf etdirir. Sabitlik və davamlı inkişaf konsepsiyasının müəllifi olan Prezidentin ilk beş ildə rəhbərliyi dövründə iqtisadiyyatın keyfiyyət və kəmiyyət baxımından zənginləşərək yeni məzmun kəsb etməsi bunun təsdiqi sayıla bilər. Azərbaycanın bu beş ildə dinamik iqtisadi inkişafı, artım tempinin dünya inkişaf göstəricisini 3-4 dəfə üstələməsi, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanın dərinləşməsi və qlobal proseslərin ölkə iqtisadiyyatına təsiri şəraitində məzənnə və maliyyə sabitliyinin qorunmasına yönəldilmiş iqtisadi siyasətin gücləndirilmə-

si məhz Onun qəti siyasi iradəəsi ilə mümkün olub. 2003-cü ilin sonlarından başlayaraq iqtisadiyyatda müşahidə olunan dinamizm digər mərhələyə keçid alıb ki, bu da qarşıdakı illər üçün iqtisadi islahatların bütün komponentləri ilə məzmun baxımından fərqli xarakter almasına baza yaratmaqdadır.

Prezident İlham Əliyevin dövlət siyasətinin xalqın və ölkənin inkişafına yönəlməsi üçün bütün imkanları səfərbər etmək məharəti Onun Siyasi lider olmasını şərtləndirən faktorlar sırasındadır. İlham Əliyev dövlət başçısı kimi birinci beş ildə nəzərdə tutulmuş islahatlar proqramındakı tədbirlərin, verdiyi vədlərin vaxtından əvvəl həyata keçirilməsinə nail olan lider kimi xalq qarşısında xidmət etməyin yeganə meyar olduğunu sübut etmiş oldu: "Biz sadəcə, əhalinin maddi rifahının artırılması vəzifəsini qarşıya qoymuruq, inkişaf etmiş ölkəyə çevrilmək vəzifəsini qarşıya qoyuruq və buna nail olmaqdan ötrü potensial var. Əvvələn, intellektual potensial, ikincisi, iqtisadi potensial. Biz ölkəmizin enerji təhlükəsizliyi məsələsini tam həll etmişik və artıq başqa ölkələrin enerji təhlükəsizliyini də təmin edirik. Ən yaxın illərdə, - əvvəllər bu müddətin 20 il olacağını deyirdik, indi isə 10 il deyə bilərik, - enerji layihələrinin həyata keçirilməsindən yüz milyardlarla dollar gəlir gözləyirik. Bütün bunlar həm iqtisadi, həm də siyasi islahatları həyata keçirməyə, ölkəmizin beynəlxalq mövqelərini möhkəmlətməyə və gələcəyə inamla baxmağa imkan verir".

Bu uğurlara Azərbaycanın güclü elmi-tədqiqat mərkəzləri və zəngin kadr bazasının olması, son illərdə inkişafın çoxsaxəliliyi, regionun ən iri enerji və kommunikasiya layihələrinin reallaşmasında Azərbaycanın söz sahibi olması, neft və qaz yataqlarının geoloji kəşfiyyatında, hasilat işlərində, sənayenin digər sahələrində ən modern texnologiyaların tətbiqində yerli kadrların intellektual potensialı bir qədər də təkan verib. Artıq Azərbay-

canın intellektual bazası indi xarici dövlətlərin iqtisadiyyatına cəlb olunmaqdadır. Bir sözlə, "qara qızılı" insan kapitalına çevirməyi qarşıya məqsəd qoyan hökumət bununla iqtisadi inkişafın yeni formasını yaratmaqdadır.

2003-2008-ci illərdə bütün bölgələrin simasının dəyişməsi, istehsal sahələrinin sıx şəbəkəsinin təmin edilməsi, əhalinin gəlirlərinin son illərdə beş dəfəyə yaxın artması, Azərbaycanın iqtisadi artım tempinə görə, dünyada lider ölkəyə çevrilməsi bu nailiyyətlərin başlıca istiqamətləridir. Bu müddətdə ölkədə istər əmək haqları, istər pensiyalar, istərsə də digər sosial göstəricilər əhəmiyyətli dərəcədə artıb. Son beş ildə iqtisadiyyatda artım tempinin 96 faizi ötməsi, ümumi daxili məhsulun artım tempinə görə 4 ildir ki, liderliyin qorunması, əhalinin pul gəlirlərinin 35 faizə yaxınlaşması, əmanət və depozit qoyuluşlarının bir neçə dəfə yüksəlməsi düşünülmüş iqtisadi siyasətin başlıca uğurlarıdır.

İlham Əliyev ilk beşillik dövründə bölgələrin enerji və qaz təminatının həll olunmasını əsas şərtlərdən biri kim qarşıya qoymuşdu və buna həmin müddətdə maksimum səviyyədə nail oldu. Naxçıvana təbii qazın verilməsi, yeni infrastrukturun yaradılması nəticəsində bölgələrin qazla təchiz olunması bu vədin də uğurunu şərtləndirmiş oldu. Azərbaycanda qazlaşdırma elə yüksək səviyyəyə çatıb ki, keçmiş ittifaq dövründə rayonların qaz şəbəkələri bu cür qurulmamışdı. SSRİ dövründə ölkənin 70 faizə yaxını qaz alırdı, indi respublikamızın 80 faizindən çoxunun qazla təmin olunması başa çatdırılıb. Qazlaşdırma prosesinin bu cür sürətlə aparılması onun 90 faizə qaldırılmasına səbəb olacaq. İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, bir neçə ildən sonra, 2013-cü ilədək ən ucqar yaşayış məskənlərinin də qazla təminatı həll olunacaq. «Azərbaycanda son illər ərzində bir neçə elektrik stansiyası tikilmişdir və növbəti illərdə əlavə stansiyalar ti-

kiləcək, qaz xətləri çəkilir, qazpaylayıcı şəbəkə yaradılır - bu, deməyə əsas verir ki, Azərbaycan həm öz tələbatını maksimum dərəcədə ödəyəcək, həm də qonşu ölkələr, Avropa ölkələri üçün etibarlı tərəfdaşa çevriləcəkdir. Bu, bizə həm iqtisadi dividend gətirir, həm də siyasi çəkimizi artırır».

Ölkədə avtomobil yolları şəbəkəsinin inkişafı da mühüm irəliləyişlərlə yadda qalıb. 2004-cü ildə qəbul edilmiş yol təsərrüfatı proqramı, eləcə də 20008-ci ildə qəbul olunmuş yeni sənəd yol tikintisi ilə bağlı görülən işlərin miqyasını artırıb. Hökumət böyük məbləğdə vəsait ayırmaqla həmin proqramları sürətləndirib. Bakı şəhərinin yol-nəqliyyat sisteminin təkmilləşdirilməsi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının yol problemlərinin həlli məqsədilə layihələrin həyata keçirilməsi, bütün bölgələrin yol infrastrukturunun yenidən qurulması bu sahədə böyük dəyişikliyə səbəb olmaqdadır.

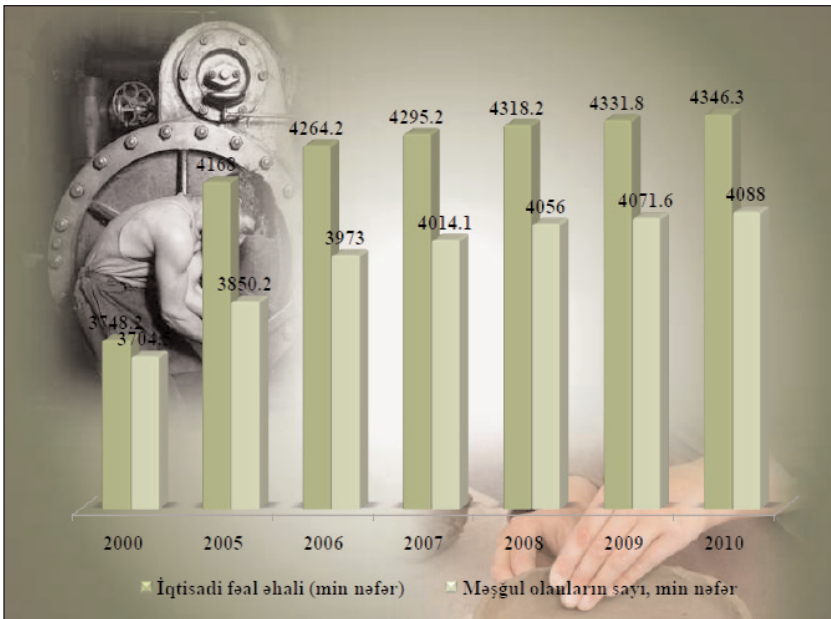
Sosial infrastruktur layihələri paytaxtı və iri şəhərləri əhatə etməklə yanaşı, respublikamızın bütün bölgələrində nəzərəcarpacaq dəyişikliklərə səbəb olub. Ötən dövr ərzində sosial obyektlərin tikintisi, məktəb və xəstəxanaların inşası, təmiri, yeni müasir tibb müəssisələrinin yaradılması və ən son texnika ilə təminatı, qaçqın və məcburi köçkünlər üçün yeni yaşayış qəsəbələrinin salınması, körpü, yol tikintisi, elektrik stansiyalarının yenidən qurulması və digər layihələr infrastruktur proqramlarının çox əhatəli olduğunu təsdiqləyir. Dövlət büdcəsi ilə barabər, Prezidentin Ehtiyat Fondundan və Dövlət Neft Fondundan daimi olaraq vəsaitlərin yönəldilməsi hökumətin qeyd olunan sahəyə böyük diqqətinin nəticəsi hesab oluna bilər.

Azərbaycan Prezidenti hələ üç il əvvəl respublikamızın dünyada ən sürətlə inkişaf edən ölkəyə çevrildiyini xatırlatmış, bundan sonrakı mərhələdə də inkişaf etmiş ölkə statusuna uyğun

olaraq daha yeni proqramların gerçəkləşməsinə istiqamətlənən strateji xətt yürüdəcəyini bəyan etmişdir.

İlham Əliyevin ölkəyə ikinci dəfə rəhbər seçilməsi və fəaliyyətini daha da artırması Onun ən yeni Azərbaycanın sürətli inkişafına nail olacağını şərtləndirdi. 2008-ci ilin sonlarından başlayaraq iqtisadiyyatda müşahidə olunan dinamizm yeni keyfiyyət dəyişiklikləri ilə digər mərhələyə keçid alıb ki, bu da qarşıdakı illər üçün iqtisadi islahatların bütün komponentləri ilə məzmun baxımından fərqli xarakter almasına baza yaratmaqdadır. Miqyas baxımından bütün ölkə ərazisini əhatə edəcək yeni inkişaf konsepsiyası sosial çaraların dərinləşməsi və əhəlinin yaşayış imkanlarının hədsiz dərəcədə yaxşılaşmasına görə böyük əhəmiyyət daşıyacaq.

Məşğulluq səviyyəsi

III FƏSİL

AZƏRBAYCANIN MALİYYƏ-BANK SİSTEMİ, MALİYYƏ SABİTLİYİNİN TƏMİN OLUNMASI

Büdcə siyasəti dövlətin güclü maliyyə dayəğıdır

Hər bir ölkənin güclü maliyyə sisteminin olması onun inkişafının əsas baza sütunlarından biri deməkdir. Maliyyə sisteminin hər bir həlqəsi müəyyən qrup maliyyə münasibətlərini əhatə edir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sabit maliyyə potensialına malik olan və dözümlü fiksəl-maliyyə dayanıqlığını təmin edən ölkə makroiqtisadi hədəfləri asanlıqla yerinə yetirməyə qadirdir. Azərbaycanın maliyyə siyasəti bütün bu komponentlərə cavab verməsi ilə nəzərə çarpır və ötən əsrin sonlarından bu tendensiya müşahidə olunub. Dövlət mükəmməl maliyyə siyasətini hazırlamaqla ümumi makromodellər vasitəsilə bu sabitliyin dönməz təminatçısına çevrilib.

Maliyyə siyasəti dövlətin iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla iqtisadiyyatın tənzimlənməsində, makroiqtisadi səviyyədə ölkənin gəlir və xərclərinin müəyyən olunmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlətin iqtisadi funksiyalarının həyata keçirilməsində maliyyə münasibətlərinin böyük rolu olduğu üçün dövlətin iqtisadi və sosial tədbirlərinin həyata keçirilməsində məhz maliyyə münasibətlərindən geniş səviyyədə istifadə edilir, bu vasitələrlə təsir göstərilir və dövlətin qarşıya qoyduğu iqtisadi funksiyalar həyata keçirilir. Bütün bunlar dövlətin maliyyə siyasəti vasitəsilə təmin edilir. Digər tərəfdən, dövlətin maliyyə siyasəti vasitəsilə maliyyə konsepsiyaları müəyyən edilir, onun əsas istiqamətləri dəqiqləşdirilir, çevik maliyyə me-

xanizminin formalaşması təmin edilir. Bu baxımdan dövlətin maliyyə siyasətinin əsasını maliyyə konsepsiyaları təşkil edir. Bu strateji maliyyə konsepsiyalarına uzun və qısa müddətli maliyyə resurslarının səfərbər edilməsi, o cümlədən, maliyyə planlaşdırılması daxil edilir.

Maliyyə siyasəti dövlətin qarşısında duran iqtisadi vəzifələrin reallaşdırılmasına istiqamətlənir. Bu hədəflər ölkənin maliyyə resurslarının maksimum təmin olunması, onların səmərəli bölüşdürülməsi və istifadəsinin təmin edilməsi, maliyyə metodları vasitəsilə iqtisadi və sosial proseslərin tənzimlənməsi, ölkənin inkişafına impuls verən modellərin reallaşması kimi istiqamətlərdə birləşir.

Maliyyə - valyuta siyasəti dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas tərkib hissəsini təkil edir. Maliyyə siyasəti vasitəsilə cəmiyyətin iqtisadi və sosial inkişafına maliyyənin təsiri həyata keçirilir. Ümumiyyətlə, maliyyə siyasəti ictimai həyatın bütün tərəflərini həm iqtisadi, həm sosial, həm də beynəlxalq münasibətləri əhatə edir. Dövlət maliyyə sferasına ciddi şəkildə nəzarəti həyata keçirərək öz səlahiyyətləri çərçivəsində qanunverici və icraedici orqanlar vasitəsilə maliyyə fəaliyyətini tənzimləyir, strateji istiqamətləri müəyyənləşdirir.

Maliyyənin başlıca təyinatı pul gəlirləri və pul fondlarının yaradılması yolu ilə nəinki dövlətin və müəssisələrin pul vəsaitlərinə olan tələbatlarını təmin etmək, habelə maliyyə resurslarının xərclənməsi üzərində nəzarət etməkdən ibarətdir. Ölkənin maliyyə ehtiyatlarının qanunvericilik əsasında səfərbərliyə alınması, onların bölüşdürülməsi və istifadə edilməsi ilə əlaqədar olaraq dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlərə maliyyə siyasəti deyilir. Bu siyasətin istiqamətləri ölkənin iqtisadi vəziyyətindən, həll olunan sosial-iqtisadi problemlərindən asılıdır. İqtisadiyyat böhranlı vəziyyətdə olduqda, dövlətin yeritdiyi maliyyə siyasə-

ti bir tərəfdən istehsalın azalmağa doğru meyl etməsinin qarşısının alınmasına və onun stimullaşmasına (məsələn, istehsalçılar üçün güzəştlərin edilməsi), digər tərəfdən isə sosial proqramların həyata keçirilməsinin dayandırılması və ölkənin müdafiəsinin təşkili ilə əlaqədar xərclərin azaldılmasına yönəldilən tədbirlərlə müəyyən edilir. Buna uyğun olaraq, cəmiyyət bir keyfiyyət halından başqa bir keyfiyyət halına keçdikdə dövlətin maliyyə siyasətinin istiqamətləri də dəyişir. Həm də qeyd etmək lazımdır ki, proqnozları və tövsiyələri işləyib hazırlayarkən ölkədəki mövcud iqtisadi durumu arzu olunduğu kimi yox, əsl həqiqətdə olduğu kimi, tənqidi qiymətləndirmək lazımdır. Bu ona görə vacibdir ki, milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsində məsələn, dövlətin sosial-təminat proqramının həyata keçirilməsində, gəlirlərin orta səviyyəsinin gözlənilməsində, səhiyyənin, təhsilin və s. maliyyələşdirilməsində və ya subsidiyaların verilməsində dövlət məhz maliyyə siyasəti vasitəsilə iştirak edir.

Maliyyə siyasəti təkcə regional deyil, həm də beynəlxalq sferanı əhatə etməlidir. Ölkədəki sabit iqtisadi inkişaf (aşağı dərəcəli inflyasiya, elastik valyuta, real faiz dərəcələri və s.) maliyyə siyasətinin beynəlxalq maliyyədə yerini və rolunu müəyyənləşdirir. Bunun üçün önəmlidir ki, ölkədə düzgün valyuta siyasəti həyata keçirilsin. Valyuta siyasəti iqtisadi siyasətin mühüm tərkib hissəsidir və onun çoxtərəfli məqsədlərinin yerinə yetirilməsinə, yəni dayanıqlı artımına yönəldilir. Valyuta siyasətinin bütün formalarının həyata keçirilməsi isə bu siyasətin əsas parametrləridir. Yəni diskont, deviz siyasəti və onun növləri olan valyuta intervensiyası, valyuta ehtiyatlarının diversifikasiyası, valyuta məhdudlaşdırmaları, valyuta dönərliliyi dərəcəsinin tənzimlənməsi, valyuta məzənnəsi rejimi, devalvasiya, revalvasiya bu hədəflərə aiddir.

Maliyyə siyasəti ölkənin vahid maliyyə, büdcə və vergi siyasətinin istiqamətlərini əhatə etməklə bir sıra fundamental prispip-

ləri özündə birləşdirir. Bu strateji prinsiplərə sabitliyin təmin edilməsi və maliyyə bazarının inkişafı üçün zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi, dövlət büdcəsi layihəsinin hazırlanması və icrasının təşkili, dövlət zəmanəti ilə alınan daxili və xarici kreditlərin xərclənməsi üzərində maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi kimi hədəflər daxildir.

İqtisadi strategiyanın qanunauyğunluqlarına əsasən, ölkəmizdə maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi, maliyyə-fixsal tədbirlərə nəzarət və büdcə siyasətinin reallaşması və digər başlıca məqsədlər Maliyyə Nazirliyinin səlahiyyətləri çərçivəsində həll olunur. Ölkədə maliyyə - kredit və pul siyasətinin həyata keçirilməsini təmin edən MN başlıca vəzifə kimi büdcənin tənzimlənməsi və fixsal siyasətlə daha sıx məşğul olur. Burada əsas funksiya büdcə vəsaitlərinin xərclənməsinə güclü nəzarət mexanizminin reallaşmasıdır. Ümumiyyətlə, mükəmməl büdcə siyasəti büdcənin gəlir və xərclərinin, habelə büdcə kəsirinin idarə edilməsi ilə əlaqədar olaraq dövlətin həyata keçirdiyi bütün tədbirləri nəzərdə tutur. Ölkənin maliyyə siyasətinin əsas strateji istiqamətlərindən biri isə büdcə-fixsal tədbirlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir. Büdcə siyasəti iqtisadi-sosial və siyasi vəzifələrin həyata keçirilməsi məqsədilə dövlətin mərkəzləşdirilmiş və qeyri-mərkəzləşdirilmiş pul vəsaiti fondlarının yaradılması və məqsəduyğun istifadəsi ilə əlaqədar olaraq həyata keçirdiyi tədbirlər sistemindən ibarətdir.

Akademik Ziyad Səmədzadə Azərbaycanın maliyyə-büdcə sisteminin mühüm rolundan bəhs edərkən qeyd edir ki, müstəqil dövlətin ali iqtisadi sənədi sayılan dövlət büdcəsinin formalaşması, qəbul edilməsi və icrası ilə bağlı bütün əsas məsələləri özündə əks etdirən büdcə sistemi haqqında qanunun qəbulu ölkənin maliyyə resurslarından istifadədə şəffaflığın və nəzarətin

təmin edilməsi, Azərbaycanın dünya maliyyə sisteminə qovuşması üçün geniş imkanlar yaratdı.

Dövlətin büdcə siyasəti ölkə Konstitusiyası, «Büdcə sistemi haqqında» Qanun və digər qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Dövlətin maliyyə siyasətinin tərkib hissəsi kimi büdcə siyasətinin işlənilib hazırlanmasında dövlət hakimiyyətinin qanunverici və icraedici həlqələri iştirak edir. Dövlət öz funksiyalarını yerinə yetirmək üçün lazımı miqdarda maliyyə vəsaitini səfərbərliyə alaraq strateji xərclərin yönünü müəyyənləşdirir. Təbii ki, bu siyasət bilavasitə büdcə vasitəsilə həyata keçirilir. Ümumiyyətlə, dövlət büdcə mexanizmi vasitəsilə maliyyə vəsaitinin toplanması və istifadəsi zamanı hüquqi və fiziki şəxslər arasında müəyyən maliyyə münasibətləri də tənzimləyir. Bu maliyyə münasibətləri birbaşa dövlətin maliyyə-büdcə siyasəti vasitəsilə tənzimlənir. Büdcə siyasəti respublikada maliyyə sabitliyinin saxlanılmasını, inflyasiyanın aşağı salınmasını təmin edir, geniştutumlu islahatların sürətlənməsinə təkan verir. Büdcə siyasəti qeyri-neft sektorunda iqtisadi inkişafa nail olmaqla, büdcə gəlirlərinin yığım əmsalının artımının təmin edilməsi, vergi borclarının azaldılması istiqamətində lazımı işlərin həyata keçirilməsi, vergitutma bazasının genişləndirilməsi, vergidən yayınma hallarının qarşısının alınması və vergi nəzarətinin gücləndirilməsi məqsədilə ümumi maliyyə yığımının artırılmasını da özündə ehtiva edir. Azərbaycan son illər bu sahədə mühüm nailiyyətlər əldə edib.

İnkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsinə nəzərən, real bir iqtisadi qanunauyğunluq mövcuddur ki, hər bir ölkənin iqtisadi sabitliyinin möhkəmlənməsi, kompleks proqramların gerçəkləşməsi və cəmiyyətdə sosial tərəqqinin dərin xarakter alması, eləcə də möhkəm ictimai-siyasi sabitliyin dönməzliyi ali maliyyə sənədi olan dövlət büdcəsinin dinamikasından simmetrik asılıdır. Ölkənin inkişafının mühüm göstəricisi, insanların yaxşı yaşayış şəraic-

tinin başqa bir forması büdcə gəlirləri ilə sıx bağlıdır. Respublikamızın maliyyə siyasətinin bütün komponentlərini özündə birləşdirən və fiksəl siyasətin əsas sütunu olan güclü büdcə həm də, tərəqqinin meyarlarından biri sayıla bilər.

Azərbaycanın həyata keçirdiyi büdcə siyasəti makroekonomik göstəricilərin, inkişafı ilə bağlı proqnozların, digər sosial-iqtisadi parametrlərin, iqtisadi siyasətin real nəticələri və regional amillərin məzmununa dair təhlillərlə, digər sistemə uyğun analizlərlə paralel şəkildə tənzimlənir. Büdcə sistemi Azərbaycan Respublikasının maliyyə sisteminin mühüm tərkib hissəsi olmaqla ali və yerli dövlət hakimiyyəti orqanlarının funksiyalarının icra olunmasının əsas maliyyə təminatı rolunu oynayır. Ölkəmizin ali maliyyə sənədi olan büdcə layihəsi dövlətin iqtisadi, siyasi və sosial mənafeələrini özündə əks etdirən mükəmməl strateji konsepsiya hesab olunur. Büdcənin rezervləri ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasında da başlıca yer tutur. Büdcənin maliyyə resursları hesabına dövlətin strateji inkişaf planı həyata keçirilir, bu mərkəzləşdirilmiş resurslar ölkədəki bütün sferalar üzrə quruculuq işlərinin əsasını təşkil edir. Eyni zamanda, uzunmüddətli və davamlı layihələrin icrası üçün də əsaslı zəmin yaratmış olur.

Azərbaycan regionda o dövlətlərdən hesab olunur ki, büdcə siyasəti beynəlxalq maliyyə institutlarının, iqtisadi mərkəzlərin əks-argumentləri ilə üzlaşsın və yaxud onların irəli sürdüyü təkliflərə əsaslanaraq büdcə tərtibatında köklü dəyişikliklər etsin. Son iki onillikdə postsovet ölkələrinin əksəriyyətində büdcə tərtibatı adətən xarici maliyyə institutlarının tövsiyələrinə əsaslanır, xərclərin və sosial proqramların maliyyələşdirilməsi, digər mühüm sosial xərclərin təsnifatı ölkə hökumətinin milli maraqlarından daha çox kənar maliyyə qurumlarının direktivlərinə uyğun həyata keçirilir. Nəticədə həmin ölkənin hökumət apararı

tı müstəqil maliyyə siyasəti yürüdə bilmədiyini ehtiva edir, dövlətin iqtisadi strategiyasının, maliyyə bazasının formalaşdırılmasında kənar qalmış olur.

Azərbaycan isə bölgədə özünün düşünülmüş, ölçülüb-biçilmiş siyasi və iqtisadi qərarlarına əsaslanan mükəmməl büdcə tərtibatına malik müstəqil dövlət kimi xüsusi yer tutur. Respublikamız sosial-iqtisadi inkişaf indikatorlarının proqnozlaşdırılması və büdcə tərtibatı ilə bağlı zəngin təcrübəyə malikdir. Burada nə beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının təsirləri ilə sosial və iqtisadi inkişaf layihələrinin maliyyə tutumu azaldılmır, nə də ki, büdcənin vergi bazasının formalaşması ilə bağlı proqnozların yerinə yetirilməsində narahatlıq doğuracaq amillər nəzərə çarpmır.

Bunun nəticəsidir ki, respublikamız ötən illər ərzində büdcə tərtibatı ilə bağlı heç bir problemlə üzləşməyib. Adətən, keçid iqtisadiyyatı dövründə bir çox post-sovet ölkələri bu iqtisadi transformasiyanın xarakterik əlamətlərindən biri olan maliyyə-büdcə-fiskal sahəsində, eləcə də bank və investisiya bölmələrində vəsait qıtlığı və pul resursları ilə təminatda xarici kreditlərdən asılılıq problemləri ilə üzləşirlər. Bu sistemdən xilas ola bilməyən ölkələr həm büdcə tərtibatında, həm də investisiya layihələrində maliyyə çatışmazlığına rast gəlirlər. Büdcə tərtibatı zamanı yaranmış kəsinin xarici borc hesabına örtülməsi, xarici sərmayələr olmadan iqtisadiyyatı inkişaf etdirməyin çətinliyi həmin ölkələr üçün səciyyəvi əlamətlərdir.

Azərbaycan isə qeyd olunan tendensiyalarla ötən əsrdə vidalaşmış. Respublikamız faktiki olaraq 1998-ci ildən başlayaraq büdcə vəsaitlərinin formalaşmasında xarici maliyyə resurslarının cəlb edilməsi amilindən imtina edib. Yəni respublikamızın yerli maliyyə resurslarının həcmi tam imkan verir ki, büdcənin gəlirlər və xərclər strukturu tam kəsisiz formalaşsın və xaric-

dən vəsait cəlb olunmasın. 10 ilə yaxındır ki, büdcə kəsiri ÜDM-in 1 faizindən də az olub və əlavə defisit mənbələr hesabına örtülüb. Bu müddətdə ölkəmizin valyuta ehtiyatlarının 20 dəfəyə yaxın artması və hökumətin mükəmməl büdcə siyasəti həyata keçirməsi həm iqtisadi, həm sosial, həm də investisiya yönümlü olan ali maliyyə sənədinin tərtib olunmasına səbəb olub. Ötən illərdə büdcədə profisit yaranıb ki, bu da maliyyə-fixsal siyasətinin ən mühüm uğurları kimi dəyərləndirilə bilər.

Respublikamızda, eyni zamanda, büdcə siyasəti ilə paralel həyata keçirilən fixsal siyasət nəticəsində vergi dərəcələrinin təkmilləşdirilməsi, kommunal sistemin və infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılması, biznes mühitinin və milli sahibkarlığın inkişafının stimullaşdırılması, gömrük sistemində təkmilləşdirmələrin aparılması, ölkəyə xammal və texnologiyaların gətirilməsinə təkan verən mexanizmlərin tətbiqi, rəqabət mühitinin və ixrac siyasətinin genişləndirilməsi, sosial müdafiə və əhalinin maddi təminatının gücləndirilməsi ilə bağlı islahatları davam etdirmək mümkün olub, ölkəmiz qeyd olunan bütün istiqamətlər üzrə mühüm irəliləyişlər əldə edib.

Azərbaycan daxili maliyyə mənbələri hesabına bütün sosial, iqtisadi, infrastruktur layihələrini maliyyələşdirməklə yanaşı, bir sıra dövlətlərin iqtisadiyyatına böyük həcmdə investisiya yönəltməsi ilə də diqqəti cəlb edir.

Respublikamızda makroiqtisadi proseslərə uyğun maliyyə sisteminin vəziyyəti, ticarət və investisiya bazarının perspektivləri və sosial islahatların qiymətləndirilməsi sahəsində uğurlu siyasət həyata keçirən hökumət iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında mühüm nailiyyətlər əldə edib. Qeyd etdiklərimizin ən bariz və parlaq nümunəsi 2008-2009-cu illərdə global maliyyə böhranı zamanı tərtib olunmuş tədbirli büdcə zərfinin icrasında nəzərə çarpır. Azərbaycan hökuməti global maliyyə böhranı

şəraitində, eləcə də dünya bazarında neftin qiymətinin və aparıcı valyutaların məzənnələrinin sürətlə dəyişdiyi bir vaxtda inkişafı təmin edən ali maliyyə sənədi tərtib etməklə pozitivliyi qoruyub saxlaya bildi. Hökumətin iqtisadi strukturlarının birgə təklifləri və ümumi rəyi sayəsində maliyyə sənədinin parametrləri dolğun və əhatəli şəkildə müəyyən edildi. Azərbaycan hökuməti hələ global böhranın şiddətləndiyi bir dövrdə təmkinli hərəkət edib, büdcə proqnozları ilə bağlı ssenarilərdə həmin meyilləri nəzərə alaraq təkmil konsepsiya hazırlayıb və bir çox ölkələrin üzləşdiyi tendensiyalardan uzaq olub. Büdcənin formalaşmasında mövcud reallıqların və dünya maliyyə bazarlarında baş verə biləcək gözləntilərin təmkinlə nəzərə alınması hökumətin büdcə siyasətinə pragmatik yanaşmasının əyani təzahürüdür. Ümumiyyətlə, 2009-cu, 2010-cu və 2011-ci illərdə hazırlanmış büdcə paketləri Azərbaycanın milli iqtisadi təhlükəsizliyinə təminat verən mükəmməl ali maliyyə sənədi olduğunu təsdiqləyib. Büdcənin real maliyyə imkanları hesabına ölkəmizdə iqtisadi, sosial və investisiya sektorlarında ən mühüm layihələrin həyata keçirilməsi təmin edilib.

Dövlət büdcəsi layihəsinin qəbulu, heç şübhəsiz ki, ölkədə baş verən pozitiv meyillərin güclənməsinə, müdafiə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsinə, milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsinə, ərzaq təhlükəsizliyinin, infrastruktur, informasiya texnologiyalarının inkişafına, sosial sahənin, elm və təhsilin, mədəniyyətimizin inkişafına, milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına, qayğının artırılmasına, beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın nüfuzunun yüksəlməsinə, şəffaflığın təmin olunmasına xidmət edəcəkdir.

Büdcə vəsaitlərinin həcminin yüksək olması təbii ki, həmin ölkənin ümumi inkişaf meyillərindən asılıdır. Əsas inkişaf indikatoru olan ümumi daxili məhsulun (ÜDM) dinamik artımı büd-

cə resurslarının formalaşmasında başlıca rol oynayır. Bu mənada Azərbaycanın son 20 ildə keçdiyi yüksək inkişaf yolu büdcənin ilbəil artım dinamikasına səbəb olub. Təbii ki, 1991-1993-cü illər ağır siyasi və iqtisadi kataklizmlərin yaşandığı dövr olduğundan bu illər büdcə vəsaitlərinin artımından söhbət gedə bilməz. 1993-1995-ci illəri isə büdcənin formalaşması üçün bərpa və sabitlik illəri kimi xarakterizə etmək olar. 1995-ci ildən başlayaraq büdcə gəlirlərinin artım dinamikası sonrakı illər üzrə uğurlu və davamlı maliyyə-fixsal-büdcə siyasətinin dərinləşməsinə impuls verib. 1995-2003-cü illər ərzində ümumi daxili məhsul 90,1 faiz, sənaye məhsulunun həcmi 25,2 faiz, kənd təsərrüfatı istehsalının həcmi 53,9 faiz, dövlət büdcəsinin gəlirləri 3 dəfə, ölkənin valyuta ehtiyatları 85 dəfə, xarici ticarət dövriyyəsi 4 dəfə, orta aylıq real əməkhaqqı 5,1 dəfə artıb. İnflyasiya səviyyəsi isə 2-3 faizə endirilib. Yəni bu makroiqtisadi amillər ümumilikdə büdcənin həcmnin artımı üçün təkanverici rol oynayıb. 2003-cü ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 1,5 milyard manatı, xərcləri isə 1,7 milyard manatı ötüb.

Azərbaycanın yürütdüyü maliyyə-fixsal siyasətinin son 15 il üzrə nəticələri göstərir ki, respublikamız mükəmməl, təmkinli və pragmatik büdcə strategiyası həyata keçirir. Burada əhalinin sosial müdafiəsi və sosial təminata, səhiyyəyə, təhsilə, elmə, tikintiyə və s. sosial yönümlü məqsədlərə ayrılan vəsaitlərin artırılması, dövlət büdcəsi kəsinin strukturunun təkmilləşdirilməsinin davam etdirilməsi, büdcə kəsinin inflyasiya yaratmayan mənbələr hesabına maliyyələşdirilməsi, pul bazarında inflyasiya yaradan amilləri cilovlamaq məqsədilə dövlət qısa, orta və uzun müddətli istiqrazların buraxılması ilə qiymətli kağızlar bazarının daha da inkişaf etdirilməsi siyasəti, dövriyyədə olan artıq pul kütləsinin daha səmərəli şərtlərlə cəlb edilməsi yolu ilə investor şəbəkəsinin genişləndirilməsi və digər metodlardan is-

tifadə olunur. Bununla bərabər bu strateji xəttin tərkib hissəsi kimi büdcə-maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsində icmal büdcənin digər komponentləri də əhəmiyyətli rol oynayır. Qeyd edək ki, ölkəmizdə icmal büdcə 2003-cü ildən formalaşdırılır. İcmal büdcəyə dövlət büdcəsi və ölkədə fəaliyyət göstərən büdcədən kənar fondlar - Dövlət Sosial Müdafiə Fondu, Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsi və müvafiq il üçün nəzərdə tutulan xarici kreditin məcmu həcmi daxildir. İcmal büdcənin komponenti olan Neft Fondu və Sosial Müdafiə Fondunun gəlirləri hər il artmağa doğru meyl edir. Bu isə investisiya qoyuluşlarının, infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi üçün mühüm baza rolunu oynayır, eyni zamanda, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşması, pensiya və təqaüdlərin, maaşların artması üçün təkanverici funksiya daşıyır.

Güclü büdcə-maliyyə resurslarına malik olan ölkənin genişmiqyaslı islahatlar, davamlı layihələr həyata keçirmək imkanları da böyük olur. Hökumət həmin ehtiyatlar hesabına inkişaf tendensiyasının davamlılığını, sosial və investisiyayönlü islahatların həyata keçirilməsini, əhalinin aztəminatlı təbəqəsinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsini, enerji və ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsini, sahibkarlığın inkişafını, qeyri-neft sektorunun inkişafının təşviqini, eləcə də, ölkənin müdafiə potensialının möhkəmləndirilməsini nəzərdə tutan kompleks tədbirləri həyata keçirir. Son illər Azərbaycanda nəhəng quruculuq işlərinin həyata keçirilməsi, irimiqyaslı infrastruktur layihələrini maliyyələşdirilməsi və sosial sahədə inqilabi dəyişikliklərə səbəb olan islahatların reallaşması birbaşa güclü büdcə siyasətinin və büdcə rezervlərinin formalaşmasının əyani təzahürü sayıla bilər.

2003-2010-ci illər ərzində ölkəmizin inkişaf baxımından yeni mərhələyə qədəm qoyması və iqtisadiyyatın strukturunda

keyfiyyət dəyişikliklərinin baş verməsi Azərbaycanın ümumi inkişafını daha da sürətləndirib, büdcənin potensial maliyyə tutumunu genişləndirib. Qeyd olunan illər ərzində ümumi daxili məhsulun həcmi 2,8 dəfə artıb. 2003-2010-cu illər ərzində əhəlinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə yönəldilmiş büdcə xərcləri 4,8 dəfə, orta aylıq əməkhaqqı 3 dəfə, əhəlinin gəlirləri 3,4 dəfə, minimum pensiyanın məbləği 3,8 dəfə, minimum əməkhaqqı 6,3 dəfə çoxalıb. Yoxsulluq səviyyəsi 4,1 dəfə azalaraq 44,7 faizdən 11 faizə düşüb. Eyni zamanda, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edə biləcək valyuta ehtiyatları formalaşdırılıb və onun həcmi 26 milyard dolları ötüb.

Bu inkişaf mərhələsində büdcə vəsaitlərinin artımı daha intensiv xarakter alıb və büdcə gəlirləri yüksək faizlə artmağa başlayıb. 2003-2010-cu illər ərzində büdcə vəsaitlərinin ümumi həcmi 17 dəfəyə yaxın yüksəlib. 2003-cü ildə 1,2 milyard manata bərabər olan büdcə vəsaitlərinin həcmi 2004-cü ildə 2 milyard manata yaxınlaşıb, 2005-ci ildə isə 2,2 milyard manat təşkil edib. 2006-cı ildə büdcə gəlirləri 3,9 milyard manata çatıb, 2007-ci ildə isə 6 milyard manatı ötüb. Göründüyü kimi, həmin illərdə büdcənin artım tempi 15-20 faizlə deyil, 50-60, bəzən isə 80-90 faizlə qeydə alınıb. Ümumiyyətlə, son 15 ildə ölkəmizin büdcə vəsaitlərinin həcmi 30 dəfədən çox artıb. Bu ilin ortalarında büdcə layihəsinə edilən dəyişikliklərdən sonra isə 20 milyard dollara yüksəlib. Qeyd etdiyimiz kimi, bu, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin son 8 ildə 17 dəfəyə yaxın artımı deməkdir. Qeyd olunan dövrdə büdcə gəlirlərinin orta artım tempi 40,4 faiz, xərclərin artım tempi isə 40,1 faiz təşkil edib. Büdcə gəlirlərinin ÜDM-ə nisbəti 2003-cü ildə 17,1 faiz, xərclərinki isə 17,3 faiz təşkil etdiyi halda, 2010-cu ildə müvafiq olaraq bu rəqəm 27,4 faiz və 28,3 faizə bərabər olub.

Yeri gəlmişkən, hazırda Ermənistanın büdcəsi 2,8 milyard dollara bərabərdir. Azərbaycanın büdcə zərfi 20 milyard dollar təşkil edir ki, bu da bədnam ölkə ilə müqayisədə 7-8 dəfə çox deməkdir. Ermənistanda isə büdcə illərdir ki, eyni həcmdə qalır, xaricdən cəlb olunan kreditlər və borclar hesabına büdcə formalaşır. Ölkəmizin 2011-ci ildə büdcə gəlirləri və xərcləri Ermənistanın müvafiq göstəricilərindən 6,3 dəfə və 5,7 dəfə çoxdur. Yalnız onu demək kifayətdir ki, 2011-ci ildə Azərbaycanın ümumilikdə hərbi xərcləri Ermənistanın bütövlükdə büdcəsindən xeyli yüksəkdir.

Ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasına və ortamüddətli maliyyə proqramına uyğun olaraq, iqtisadiyyatın inkişafını və nəzərdə tutulan maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün son beş ildə büdcə-vergi siyasəti sahəsində mühüm tədbirlər reallaşdırılıb. Ötən illər ərzində vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, vergi dərəcələrinin aşağı salınması, büdcə proqnozlarının yerinə yetirilməsində vergi yığımın bazasının əhatəsinin genişləndirilməsi və digər reformalar büdcə siyasətinin səmərəliliyini təmin edib. Burada əsas prioritetlər kimi qeyri-neft sektorunun inkişafını ön plana çəkməklə, bu sahələrə bütün mənbələr üzrə maliyyə təminatını artırmaq, əldə edilən real gəlirlər hesabına büdcə xərclərinin neftdən asılılığının mərhələlərlə azaldılmasına nail olmaq, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını artırmaq, qeyri-neft, qeyri-xammal sənaye sahələrinin, o cümlədən emal sənayesinin, xidmət və digər infrastruktur obyektlərinin, turizmin inkişafını təmin etmək, məşğulluğun səviyyəsini yüksəltmək kimi prioritetlər müəyyən olunub. Ötən illər ərzində bu məqsədlərin gerçəyə çevrilməsi yönündə xeyli irəliləyişlər əldə olunub.

Müqayisə üçün Cənubi Qafqaz bölgəsinin digər ölkələrinin mövcud maliyyə-fiksal və büdcə vəsaitlərinin artım dinamika-

sını nəzərdən keçirək. İşğalçı Ermənistanda əsas makroiqtisadi göstərici olan ümumi daxili məhsulun (ÜDM) həcmi hazırda 8 milyard dollara bərabərdir. Yəni Azərbaycanla müqayisədə 7-8 dəfə az. Bu bədnam ölkənin milli məhsul istehsalı son 8 ildə cəmi 3,4 dəfə artıb. 2003-cü ildə ÜDM təxminən 2,6 milyard dollar idisə, hazırda qeyd etdiyimiz kimi, 8 milyard dollardır. Qonşu Gürcüstanda ÜDM-in həcmi 12 milyard dollar təşkil edir ki, bu da 2003-cü illə nisbətdə (2003-cü ildə 4,3 milyard dollar) təxminən 4 dəfə artım deməkdir. 2003-cü ildə 8 milyard dollarlıq ÜDM istehsal edən Azərbaycanda isə milli məhsul istehsalının həcmi hazırda 50 milyard dollara yaxındır. Yəni respublikamızda ÜDM istehsalı son 8 ildə 7 dəfə yüksəlib. ÜDM-in fiziki həcmi isə qonşu dövlətlərlə müqayisədə daha çoxdur. Təbii ki, bu faktor ölkənin əsas maliyyə-fixsal dayanıqlığının göstəricisi olmaqla yanaşı, ali maliyyə sənədi olan dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin artım dinamikasına da öz mühüm təsirini göstərib. Hazırda Gürcüstanın büdcə vəsaitlərinin həcmi 4 milyard dollar, Ermənistanın büdcəsi isə 2,8 milyard dollara bərabərdir. Hər iki ölkə Azərbaycanla müqayisədə 7-8 dəfə aşağıda dayanır.

Azərbaycanın büdcə-vergi siyasətində mühüm istiqamətlərdən biri də sosial müdafiə ilə bağlı proqramların maliyyələşdirilməsinə xüsusi maliyyə dəstəyinin gücləndirilməsindən ibarətdir. Hökumət büdcə xərclərinin planlaşdırılmasında nəzərə çarpan mühüm cəhətlərdən biri kimi əhalinin sosial müdafiəsi və sosial təminatının gücləndirilməsinə böyük önəm verir. Sosial sahə ilə bağlı bütün xərclərin ilbəl artması bunun əyani göstəricisi sayıla bilər. Əmək haqlarının, pensiyaların baza hissəsinin, ehtiyac meyarının və sair tədbirlərlə bağlı maliyyələşmənin həcmnin genişlənməsi büdcədə əsas yer tutur. Ümumiyyətlə, büdcənin sosial fəlsəfəsinin mahiyyəti minimum ya-

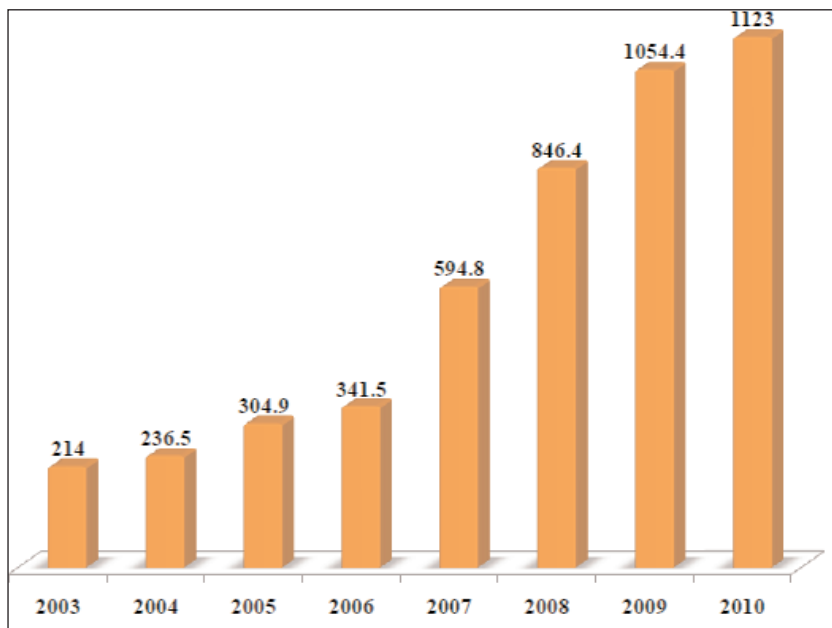
şayış həddinin tələblərini gözləməklə ayrı-ayrı sferalarda əmək haqları arasında olan fərqi tədricən aradan qaldırılmasına, regionlarda əmək ehtiyatlarından, təbii və iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə etməklə regionların iqtisadi tarazlığının təmin edilməsinə nail olmaq, onların iqtisadi gücünü artırmaq və sosial problemlərinin həllini sürətləndirməkdən ibarətdir. Bütçənin sosial strukturu yeniləşərək gücləndikcə bu sahə ilə bağlı olan sahələrində təminat səviyyəsi daimi olaraq yaxşılaşır. Son illər bunu əhalinin rifahını səciyyələndirən göstəricilərdə də görmək olar. Ölkənin artan gəlirlərinin və bütçənin sosial xərclərindən yönələn vəsaitlərin əsas hissəsi birbaşa hər bir vətəndaşın rifahının yaxşılaşması üçün nəzərdə tutulub. Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi sosial-iqtisadi kursun əsas qayəsini də bu gəlirlərin hər bir şəxsin gündəlik həyatında hiss etməsi təşkil edir. Ölkə iqtisadiyyatında çalışan işçilərin orta aylıq əməkhaqqı 325 manat, orta pensiya məbləği 150 manat təşkil etməklə sosial siyasətin mühüm nəticələr verməsini göstərir. Yeri gəlmişkən, 2008-ci ilin ikinci yarısından bir çox ölkələri bürüyən əlverişsiz iqtisadi şəraitə baxmayaraq, ölkəmizin maliyyə sistemi əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmlənərək inkişaf tempini saxladı və bu əhalinin aztəminatlı təbəqəsinin sosial-müdafiəsinin gücləndirilməsində özünü göstərdi. Yeni dövlət sosial proqramların dəstəklənməsini ən prioritet məsələ kimi diqqətdə saxladı. Son illərin və hazırkı bütçə tərtibatı zamanı sosial hədəflərin başlıca meyarları əhalinin aztəminatlı təbəqələrinin sosial müdafiəsinin təmin olunması, bütçədən maliyyələşən təşkilatlarda çalışan işçilərin əmək haqlarının mərhələlərlə artırılması, əməyin ödənişi sisteminin təkmilləşdirilməsi, əhalinin real xərclərinin istehlak səbətinin tələblərinə uyğunlaşdırılması, əhalinin sosial rifahı ilə bağlı olan təhsil, səhiyyə, turizm, idman, mədəniyyət, so-

sial sığorta və sosial yardım sistemi sahələrində islahatların davam etdirilməsi, sosial normativlərin yaşayış minimumu səviyyəsinə hədəfləndirilməsi və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi siyasətinin davam etdirilməsi ilə bağlı çoxsistemli və davamlı tədbirlərdən ibarətdir. Sosial büdcə güclü maliyyə resurslarına malik olan Azərbaycan hökumətinin sosial siyasətlə bağlı addımlarının ana xətti olduğundan burada sosial müdafiə tədbirlərinin digər bir qolu büdcə vəsaitlərinin həcmnin artması zamanı pul kütləsinin insanların istehlak yaşayışına mənfi təsirlərinin qarşısının alınması da daim nəzarətdə saxlanılır. Yəni büdcəyə əlavələr və sosial bölməyə ayrımaların pul bazarında yarada biləcəyi neqativ meyillər həmişə diqqət mərkəzində saxlanılır.

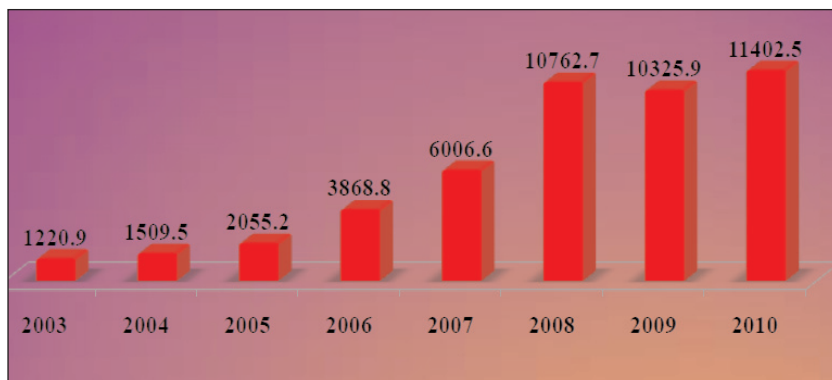
Məlum olduğu kimi, bu ilin iyun ayında 2011-ci il dövlət büdcəsinə dəyişikliklərə əsasən, büdcə zərfinin gəlirlər bölməsi 29 faiz, xərclər bölməsi isə 25 faiz artırılıb. Bu isə ümumilikdə büdcə vəsaitlərinin artımı fonunda pul bazarında əlavə pul kütləsinin meydana çıxmasını stimullaşdıracaq. Həmin faktor monetar gərginliyi gücləndirə bilər. Yəni pul kütləsinin çoxalması qiymətlərin artımına yol açar bilər. Məhz buna görə də, həm Maliyyə Nazirliyi, həm də Mərkəzi Bank qarşıdakı yarımillikdə maliyyə sferasında baş verə biləcək proseslərə nəzarəti gücləndirməklə bağlı təxirəsalınmaz tədbirlərə start verdi və hazırda bu sahədə işlər davam etdirilir.

Azərbaycan hökuməti bu sahədə məqsədyönlü addımlar atarkən bunun digər makroiqtisadi təsirlərini də nəzərdən keçirir və sosial sferada ölçülüb-biçilmiş, düşünülmüş təmkinli qərarlar qəbul edir. Yəni əməkhaqqı artımının istehlak bazarına ciddi fəsadlara yol açmamasını nəzərə alan hökumət kifayət qədər rəssional, eyni zamanda, təmkinli sosial müdafiə tədbirləri həyata keçirir.

Dövlət büdcəsindən sosial müdafiəyə və sosial təminatla çəkilən xərclər (milyon AZN)

Büdcə gəlirləri, milyon manatla

Ali maliyyə konsepsiyasının məzmunu sosial rifahın möhkəmlənməsinə əsaslanır

Prezident İlham Əliyevin 2006-cı ilədək pensiyaya çıxmış vətəndaşların pensiyalarının yenidən hesablanması ilə bağlı məlum Sərəncamına uyğun olaraq həyata keçirilən yeni sosial siyasət öz mühüm nəticələrini göstərib, sosial bərabərsizliyin aradan qaldırılması istiqamətində mühüm addım atılıb. Qeyd edək ki, hazırda əvvəlki sistemlə pensiyaya çıxanların orta aylıq pensiyası 102 manat təşkil etdiyi halda, 2010-cu ildə pensiyaya çıxanların orta aylıq pensiya məbləği 150 manatdır. Məhz buna görə də "2009-2015-ci illər üzrə Sığorta Pensiya Sisteminin İnkişafı Haqqında" Dövlət Proqramında da əvvəlki sistemlə pensiyaya çıxan şəxslərlə yeni sistemlə pensiyaya çıxan şəxslərin pensiya məbləğləri arasındakı fərqin aradan götürülməsi nəzərdə tutulub. Bununla əlaqədar mövcud pensiya qanunvericiliyi də təkmilləşdirilib. Ümumilikdə pensiyaların yenidən hesablanması üçün dövlət büdcəsindən hər il əlavə 400 milyon manat vəsait ayrılması nəzərdə tutulur. Hesablamalar islahatın 800 mindən çox vətəndaşı əhatə edəcəyini göstərir. Orta aylıq pensiya isə 150 manata yüksələcək.

Son büdcə dəyişikliklərindən sonra sosial sahəyə böyük həcmdə maliyyə vəsaiti ayrılıb və bunun pul bazarına təsirləri gözləniləndir. Ona görə də bu sahədə yarana biləcək inflyasiya risklərini önləmək üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirilməkdədir. İqtisadi İnkişaf və Maliyyə Nazirliyi, eyni zamanda, Mərkəzi Bank maliyyə sistemində fiksəl dayanıqlığı təmin etmək, istehlak bazarında qiymətlərin sabitliyini tənzimləmək və pul bazarına nəzarəti gücləndirmək üçün birgə addımlar atır.

Son ayların makroiqtisadi mənzərəsi göstərir ki, Azərbaycan hökuməti davamlı olaraq bir sıra tədbirlər həyata keçirməklə inflyasiyanın səviyyəsinin yüksək olmasının qarşısını alıb. İqtisadi

di blokların birgə söyləri nəticəsində inflyasiya meyillərini sən-
gitmək, inflyasiyanı cilovlamaq istiqamətində əməli tədbirlər hə-
yata keçirilməkdədir. Bu işə antiinflyasiya tədbirlərinin başlıca istiqamətlərini təşkil edir. Ümumiyyətlə, antiinflyasiya tədbirlərinin bir çox parametrləri üzrə sistemli addımlar atılması hazırda daha ciddi vəzifə kimi qarşıda durur və bu taktika həm 2011-ci ilin, həm də sonrakı illərin aktual siyasi-iqtisadi xətti olacaqdır.

Bununla yanaşı, dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin konservativ artımı şəraitində fiksəl dayanıqlıq istiqamətində mühüm addımların davam etdirilməsi davamlı xarakter daşıyır. Fiziki və sosial infrastrukturun modernizasiyası istiqamətində əldə edilən yüksək nəticələri nəzərə alaraq daxili fiksəl konsolidasiyanın gücləndirilməsi, dövlət xərclərinin yeni inkişaf prioritetlərinə - iqtisadiyyatın diversifikasiyası, ixrac potensialının yüksəldilməsi, insan kapitalının inkişafı istiqamətlərinə yönəldilməsi vəzifəsi aktuallaşır və bu məsələlər uzun aylar davam etdirilən tədbirlər sayıla bilər.

Bu sahədə ən əhatəli tədbirlərdən biri pul kütləsini neytrallaşdırmaq və bazarda pul bazasına təsir edə bilən vasitələrdən istifadə etməkdir. Bunun ən effektiv yollarından biri istiqraz və qiymətli kağızların emissiyasının artırılmasıdır. Bu məqsədlə Maliyyə Nazirliyi neçə müddətdir ki, istiqrazların buraxılışını sürətləndirib, eyni zamanda, qarşıdakı dövrdə bu istiqamətdə daha geniş həcmdə istiqraz emissiyası nəzərdə tutulur. Eləcə də Mərkəzi Bank qiymətli kağızlar bazarında daha aktiv rol oynamaqla pul kütləsini qiymətli kağızlar bazarına transfer etmək istəyir. MB-nin emissiyasını gücləndirdiyi notların həm həcmnin, həm də tədavül müddətinin artması da bu məqsədlərə xidmət edir. Ümumiyyətlə, həm Maliyyə Nazirliyi, həm də Mərkəzi Bank öz mandatına uyğun olaraq pul siyasətini makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasına yönəltmək üçün kompleks addımlar atmaq niyyətin-

dədir. Burada inflyasiyanın daha effektiv hədəflənməsini təmin etmək üçün çevik məzənnə rejimlərinə keçid prosesi də davam etdiriləcək. Belə ki, dünya təcrübəsində çevik məzənnə rejimləri pul kütləsinə nəzarətin gücləndirilməsinin başlıca şərti hesab olunur. Bu və ya digər rejimə tədrici keçid valyuta gəlirlərinin diversifikasiya səviyyəsi, valyuta risklərini sığortalayan maliyyə alətlərinin inkişafı, dollarlaşmanın azaldılması, maliyyə bazarının dərinliyi, manatın ixrac sektorunun rəqabət qabiliyyətinə real təsir səviyyəsindən asılı olaraq mümkün olacaq. Bütün bu hədəfləri yerinə yetirmək üçün bazar alətlərindən çevik istifadə ediləcək.

Bir sözlə, bütün bu tədbirlər inflyasiyanın təkrəqəmli səviyyədə saxlanması və inflyasiyanın yüksək volatilliyinin qarşısının alınmasına yönəlib. Ümumiyyətlə, inflyasiyanın birrəqəmli həddə saxlanması üçün digər iqtisadi qurumların da fəaliyyətinin koordinasiyası mühüm rol oynayacaq.

Büdcə təkmil bir maliyyə mənbəyi kimi iqtisadiyyatın əsas aparıcı sahələri olan azad biznesin və sahibkarlığın pul ehtiyaclarının ödənilməsində də strateji rol oynayır. Son illər sahibkarlara ayrılan vəsaitlər, Sahibkarlığa Milli Yardım Fondunun maliyyələşdirilməsi, aqrar sektorun inkişaf etdirilməsi, rəqabət qabiliyyətli kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artırılması, istehsalçıların ixrac yönümlü fəaliyyətinin stimullaşdırılması, emal və yeyinti sənayesinin xammala, əhalinin isə ərzaq məhsullarına olan tələbatının yerli məhsullar hesabına ödənilməsinin təmin edilməsində büdcə vəsaitlərinin çox böyük əhəmiyyəti var.

Bu, son illərin büdcə yığımlarının, xüsusilə də 2011-ci ilin büdcə zərfindəki proqnozlar üzrə vergi ödənişlərinin həcminin yüksəlməsinə əlverişli şərait yaradıb. 2011-ci ilin büdcə vəsaitlərinin həcmi 15 milyard manat təşkil etsə də, icmal büdcə ilə birlikdə bu rəqəm 20 milyard manatdan artıqdır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, respublikamız büdcə tərtibatı zamanı büdcə kə-

siri amilini də diqqətlə nəzərə alır və kəsir ÜDM-də çox aşağı rəqəmlə ifadə olunur. Hazırda Avropa Birliyi ölkələrinin büdcə kəsiri ilə bağlı müəyyən olunmuş norması kəsinin ÜDM-də 3 faizlik normadan yüksək olmamasıdır. Bu mənada ölkəmizdə çox mükəmməl siyasi xətt seçilib və kəsir büdcədə çox minimum səviyyəyə düşüb. Məsələn, Azərbaycanda 2011-ci il dövlət büdcəsinin ÜDM-də, 1,7 faiz təşkil edir ki, bu da Avropa Birliyi ölkələrinin meyarlarından çox yaxşıdır. Bir faktoru da qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə büdcə kəsirinin əvvəlki illərdən fərqli olaraq inflyasiya yaratmayan mənbələr hesabına maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulub. Bu mənbələrə özəlləşdirmədən, daxili və xarici borclanmadan daxilolmalar və 2011-ci il 1 yanvar tarixinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı aiddir. Bütün bu amillər büdcə siyasətinin həddindən artıq ölçülüb-biçilmiş elm-iqtisadi-nəzəri əsaslara söykəndiyini göstərir. Azərbaycanın güclü büdcə resurslarına və davamlı layihələrə əhəmiyyətli dərəcədə baza olmasını büdcə paketindən yönələn irihəcmli vəsaitlərlə yanaşı, dövlətin digər ümumi inkişaf proqramlarına böyük həcmdə maliyyə vəsaitləri ayırmasında görmək olar. Hökumət büdcə zərfini qəbul edərkən qarşıdakı ilin iqtisadi-sosial, infrastruktur və investisiya layihələrinə böyük maliyyə yönəltmək iqtidarında olması ilə bərabər, iri regional layihələri də maliyyələşdirmək qüdrətini 2004-cü ildən bu yana tam şəkildə təsdiq edib. Regionların Sosial İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramında nəzərdə tutulan mühüm proqramların dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsi bunu təsdiq edir. Yəni Azərbaycan hökuməti tamamilə büdcə proqnozlarında nəzərdə tutulan məqsədli xərcləri maliyyələşdirmək gücünü ortaya qoymaqla yanaşı, dəyəri bir neçə milyard manatla ifadə oluna biləcək nəhəng layihələrin və proqramların da maliyyə təminatını həll edir. Bu mənada ölkəmizin indiki büdcə zərfi ümumi dövlət maraqlarını və iqtisadi təhlükəsizliyi tam

təmin edən güclü və mərkəzləşdirilmiş maliyyə mənbəyi sayılmaqla bərabər, orta və uzunmüddətli strateji proqramların maliyyə rezervinə malik çox güclü maliyyə fondu hesab oluna bilər.

Azərbaycan hökumətinin son illər həyata keçirdiyi məqsədyönlü büdcə siyasətinin ana xətlərindən birini də maliyyə rezervlərinin ölkənin müdafiə qüdrətinin gücləndirilməsini və təhlükəsizliyini təmin edilməsinə yönəldilməsidir. Bu mənada Azərbaycan çox mükəmməl strateji taktiki addımlar atmaqdadır. Güclü dövlətin siması onun əsas atributlarından biri olan ordusunun qüdrətindədir. Ordumuzun gücü və qüdrəti son illər real olaraq onun bütün hərbi-sənaye potensialında və ümumdünya hərbi məkanında ümumi müdafiə sənayesi üzrə göstəricilərində özünü göstərir. Azərbaycanın hərbi sənaye qüdrəti hazırda bütün dünyaya bəllidir. Bu davamlı uğurların, hərbi qüdrətin əsas meyarlarından biri, vurğuladığımız kimi, orduya yönələn maliyyə vəsaitlərinin həcmində artmasından, bu sahənin büdcədən maliyyələşdirilməsinin dinamikasından bilavasitə asılıdır.

Azərbaycan hökumətinin büdcə-maliyyə siyasətində ən mühüm uğurlarından biri il ərzində, ilin birinci yarısı başa çatmamış büdcəyə əlavə və dəyişikliklərin olması ilə bağlı strateji xəttin yürüdülməsidir. Davamlı olaraq dövlət büdcəsinə dəyişikliklər edən Azərbaycan qlobal böhran şəraitində dinamik inkişaf edən, məqsədlərinə doğru inamla addımlayan, qlobal layihələri daxili imkanları hesabına gerçəkləşdirən dövlət olduğunu bir daha təsdiqləyir. Büdcəyə dəyişikliklər nəticəsində həyata keçiriləcək sosial siyasət dövlət büdcəsindən maliyyələşən və maliyyə yardım alan təşkilatlarda, o cümlədən təhsil, elm, səhiyyə, sosial təminat, mədəniyyət, kənd təsərrüfatı, meliorasiya, ətraf mühitin mühafizəsi sferasında çalışanların, hərbi qulluqçuların, xüsusi rütbəli əməkdaşların və digər işçilərin əməkhaqlarının artımına imkan verir. Eyni zamanda, sosial müavinətlərin və təqaüdlərin,

o cümlədən yaşa, əlilliyə, ailə başçısını itirməyə, uşağın anadan olmasına, müharibə veteranlığına, məcburi köçkünlüyə görə sosial ödənişlərin və müavinətlərin artırılmasını təmin edir.

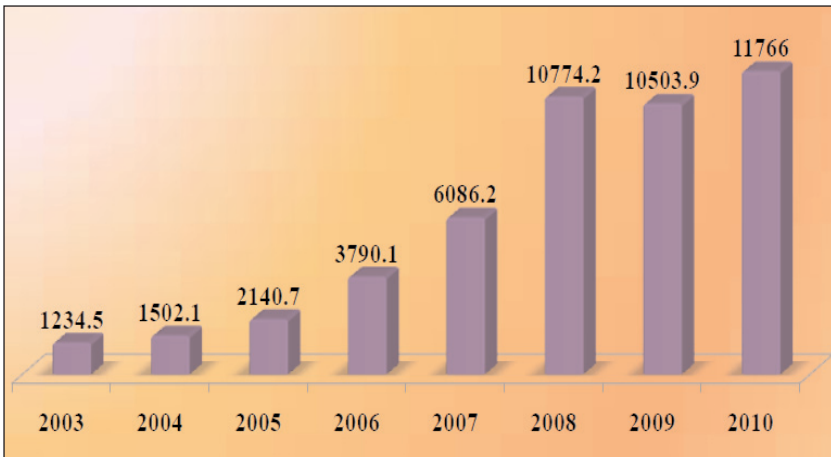
Azərbaycanın qarşısındakı illər üzrə sıçrayışlı inkişafı maliyyə rezervlərinin və büdcə gəlirlərinin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olacaq. Qeyri-neft sektorunun və özəl bölmənin inkişafını stimullaşdırmaq məqsədilə qeyri-neft ticarəti, investisiyalar üçün ümumi biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasına, kommunal sektorun tənzimlənməsinə və tarif siyasətinin inkişaf etdirilməsinə üstünlük veriləcəkdir.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun strukturunu təkmilləşdirmək, həmin vəsaitdən səmərəli istifadəyə nəzarəti gücləndirmək, dövlət zəmanəti ilə iqtisadiyyata cəlb olunan və dövlət büdcəsində dövlət investisiya xərcləri üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitin istiqamətlər (sahələr) üzrə bölgüsünün vahid prinsiplərinə və prioritetlərinə nail olmaq, investisiya siyasəti ilə müvafiq inkişaf proqramları arasında əlaqələri möhkəmləndirmək mühüm vəzifələr sırasındadır.

Makroiqtisadi inkişafın xarakteri və nəticəliliyi əhəmiyyətli dərəcədə sosial - iqtisadi siyasətin strateji məqsədlərindən birbaşa asılılıqda olur. Bu baxımdan iqtisadiyyatın real sektorunun modernləşdirilməsi və yenidən qurulmasının sürətləndirilməsinin məntiqi davamı kimi hökumət 2011-2014-cü illərdə iqtisadi siyasəti növbəti iki əsas məqsədə - "rəqabət qabiliyyətli milli iqtisadiyyatın qurulması"na və "sosial sahələrin inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi"nə nail olunmasına istiqamətləndirməyi nəzərdə tutur. Bu məqsədlərin reallaşdırılması iqtisadiyyatın strukturunun optimallaşdırılması, qeyri-neft sektorunun üstün inkişaf etdirilməsi, təbii resurslardan istifadənin səmərəliliyinin artırılması istiqamətlərində ortamüddətli tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsi vasitəsi ilə baş verəcəkdir.

Büdcə zərfinin 2011-2014-cü illərdə proqnozlaşdırılan istiqamətləri dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin optimallaşdırılması, inhisarçılığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, azad və ədalətli rəqabət mühitinin, makroiqtisadi sabitliyin gələcəkdə də təmin edilməsi məqsədi ilə adekvat monetar və fiksəl siyasət tədbirlərinin reallaşdırılmasını əks etdirir. Digər maliyyə sahələri üzrə koordinasiyanın gücləndirilməsi, qiymətli kağızlar bazarının inkişafının hərtərəfli stimullaşdırılması büdcə strategiyasının istiqamətlərini təşkil edəcək.

Büdcə gəlirləri, milyon manatla

Maliyyə nəzarəti - iqtisadiyyatda şəffaflığın barometri

Güclü maliyyə sistemi güclü nəzarət mexanizmlərinin və dərin maliyyə tənzimləməsinin tətbiqini zəruri edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, büdcə vəsaitlərinin artım tempi maliyyənin xərclər istiqamətlərinin genişləndiyi və pulun dövriyyəsinin artdığı bir şəraitdə bu vəsaitlərə nəzarətin də səmərəli təşkil olunmasını

vacib şərt kimi qarşıya qoyur. Böyükhəcmli büdcə güclü maliyyə nəzarəti tələb edir. Bu mənada yenə də Maliyyə Nazirliyinin üzərinə böyük vəzifələr düşür. Son illər maliyyə nəzarəti sisteminə əhəmiyyətli dərəcədə islahatlar aparılıb və bu addımlar nəzarət sisteminin daha da təkmilləşməsinə və güclənməsinə səbəb olub. Ümumiyyətlə, nəzarət mexanizmlərinin effektivliyi Azərbaycanda maliyyə sisteminin möhkəmlənməsinə mühüm təsir göstərməkdədir.

Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi, Dövlət Borcunun İdarə Edilməsi Agentliyi və Dövlət Nəzarəti Xidməti nəzarət sahəsində mühüm addımlar atan strukturlar kimi diqqəti cəlb edir. Agentlik həm dövlət büdcəsinin icrasını reallaşdırır, həm maliyyə əməliyyatlarının uçotunu aparır, həm də büdcə xərcləri üzrə büdcə təşkilatları qarşısında öhdəlikləri qəbul edərək dövlətə məxsus maliyyə vəsaitlərinin vahid mərkəzdən idarə edilməsini həyata keçirir. Qurum, eyni zamanda, bu vəsaitlərin məqsədyönlü xərclənməsi sahəsində nəzarəti həyata keçirərək güclü maliyyə sabitliyi siyasətinə töhfə verir.

Cənab İlham Əliyevin maliyyə sektorunda idarəetmənin səmərəliliyinin artırılması və maliyyə vəsaitlərinə nəzarət sisteminin beynəlxalq tələblərə çatdırılması, ən güclü maliyyə nəzarəti institutlarının formalaşdırılması məqsədilə həyata keçirdiyi tədbirlərin əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Dövlət başçısı hesab edir ki, güclü dövlətin maliyyə dayaqlarının möhkəmlənməsi iqtisadi tərəqqini sürətləndirməklə yanaşı, eyni zamanda maliyyə xərclərinin sistemli və şəffafliq şəraitində təmini sosial yüksəlişi də gücləndirmiş olur. Maliyyə nəzarətinin bütün sütunları tam operativ və çevik institusional fəaliyyət dialektikası ilə bir-birini tamamlamalıdır. Bu sistemin ən çevik qollarından biri xəzinədarlıqdakı nəzarət meyarlarının düzgün və yeni tələblərə uyğun realizasiyasıdır. Açıq şəkildə etiraf etmək gərəkdir ki, Azərbaycanın xəzinə-

darlıq sektoru tam təkmilləşib və müasir tələblərə cavab verən güclü fəaliyyət mexanizmi mövcuddur. Son illər ölkəmizdə xəzinədarlıq sistemi sahəsində də yeniliklərin nəzərə çarpması və qabaqcıl dünya təcrübəsinin tətbiqi bu sahədə yeni keyfiyyət çalarlarının yaranmasına səbəb olub. Xəzinədarlıq sektoruna aid strukturların fəaliyyəti ölkəmizdə güclü maliyyə nəzarəti sisteminin formalaşdığını təsdiqləyir. Bu qurumlar dövlət vəsaitindən səmərəli istifadəni, büdcə xərclərinin strukturunun təkmilləşdirilməsi və şəffaflığının artırılmasını təmin edən qanunvericilik bazasının formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində işləri davam etdirmək üçün yeni mexanizmlərə malik struktura çevrilib. Son illər dövlət vəsaitinin təyinatı üzrə xərclənməsi üzərində maliyyə nəzarətinin daha da yaxşılaşdırılması ilə bağlı tədbirlərin gücləndirilməsi, büdcə təşkilatlarında borclanma prosesinin çevik idarə edilməsi xəzinədarlığın fəaliyyətində səmərəliliyi artırır.

Prezident İlham Əliyevin Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə dair 2009-cu ildə imzaladığı Sərəncam bu sahədə fəaliyyət planının daha da effektiv yerinə yetirilməsinə səbəb olub. Xəzinədarlıq sistemi ilə bağlı yeni dövrün tələblərinə uyğun yeni fəaliyyət istiqamətləri müəyyən olunub. Dövlət strukturlarının fəaliyyətinə nəzarət, onların istifadə etdiyi maliyyə vəsaitlərinin səmərəli xərclənməsinin təmin olunması, dövlət büdcəsi vəsaitinin və dövlət borcunun idarə edilməsi, eləcə də digər tədbirlər bu strukturun fəaliyyətinin başlıca istiqamətlərini təşkil edir.

Prezident İlham Əliyevin həmin sahələrdə dövlət nəzarətinin və tənzimlənməsinin müasir tələblərə uyğun şəkildə təşkilini təmin etmək üçün Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə dair imzaladığı Sərəncam mühüm əhəmiyyətə malikdir. Dövlət başçısı yeni strukturların yaradılmasına qərar verməklə maliyyə sferasında dövlət nəzarətinin daha da gücləndi-

rilməsinə əhəmiyyətli baza yaratmış oldu. Yeni strukturlar funksional idarəetmə sistemində geniş səlahiyyətlərə malik olmaqla bir sıra mühüm vəzifələri yerinə yetirmiş olurlar.

Yeni nəzarət strukturları dövlət vəsaitlərinin səmərəli şəkildə xərclənməsi istiqamətində müvafiq tədbirlər həyata keçirməkdədir. Yeni qurumun geniş səlahiyyətlərə malik olması tək-cə dövlət təşkilatlarının deyil, həm də ictimai qurumların, bələdiyyələrin, sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinə ciddi nəzarətin həyata keçiriləcəyindən xəbər verir. Bu qurumlar daxili bazarda bütün maliyyə əməliyyatlarının aparılmasında səmərəliliyin vəziyyətini və vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənib-xərclənməməsini tənzimləyir. Xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən diplomatik korpusların maliyyə vəziyyətinə, beynəlxalq maliyyə institutlarından alınmış kreditlərin istifadəsinə və digər əməliyyatlara da bu qurum nəzarət edir. Agentlik öz səlahiyyətləri çərçivəsində şəhər və rayon icra hakimiyyətlərinə ayrılmış vəsaitlərin icra vəziyyətinə dair nəzarət funksiyasını da həyata keçirməkdədir.

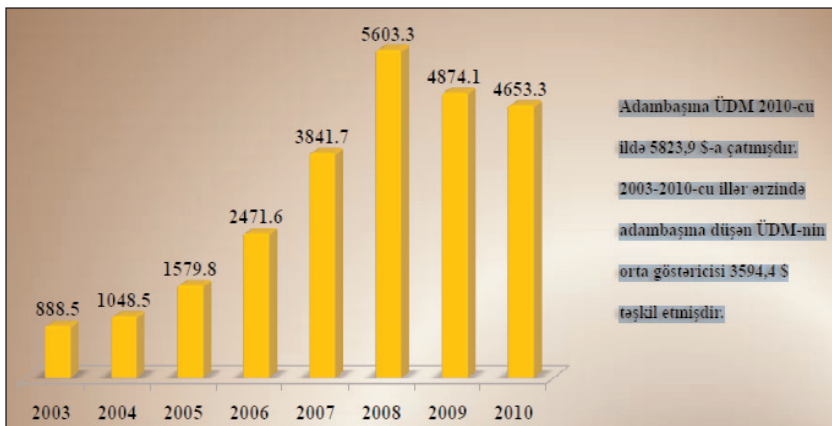
Ümumiyyətlə, Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi və Dövlət Maliyyə Nəzarəti Xidməti apardığı yoxlamalar zamanı hansısa təşkilatın, şəxsin fəaliyyətində maliyyə pozuntusuna dair faktlar əldə etdiyi halda, hüquq-mühafizə orqanları qarşısında məsələ qaldırmaq imkanlarına da malikdir. Bu struktur, bundan başqa, maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi ilə bağlı müvafiq qurumlarda pozuntu hallarının olmasına dair məlumatları dəqiqləşdirmək üçün digər dövlət orqanlarını da bu işə cəlb edərək birgə araşdırmalar həyata keçirir. Bir sözlə, dövlətin büdcəsindən ayrılmış vəsaitlərin, eləcə də, büdcədən kənar fondlardan və xarici maliyyə təşkilatlarından yönəldilmiş pulların hər manatının necə xərclənməsinə mərkəzi-funksional nəzarət həyata keçirir. Bütün bu qurumların fəaliyyəti büdcə vəsaitlərinin səmərəli xərclənməsi-

ni təmin etməklə mükəmməl büdcə siyasətinin həyata keçirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mükəmməl büdcə siyasətinin həyata keçirilməsi sayəsində ölkəmizdə maliyyə sabitliyi potensialı çox güclüdür. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, möhkəm maliyyə sabitliyi digər makroiqtisadi sahələrin də sabit inkişafı üçün mühüm rol oynayır. Maliyyə sabitliyi maliyyə-büdcə-fiskal siyasətin effektiv nəticələri sayəsində möhkəmlənir, inkişaf dinamikasına müsbət zəmin yaradır. Maliyyə sabitliyinin əsas fundamental sütunları təbii ki, maliyyə-bank-valyuta sistemi ilə sıx bağlıdır. Çevik pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsi, valyuta bazarına nəzarət mexanizmlərinin güclü olması, inflyasiyanın nəzarətdə saxlanması və digər amillər maliyyə sabitliyinin dönməzliyini təmin edir.

Mərkəzi Bankın həyata keçirdiyi pul siyasəti ölkədə makroiqtisadi sabilliyin təmin olunmasına və ölkənin əlverişli beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin qorunub saxlanmasına yönəldilir. Dayanıqlı makroiqtisadi sabitlik və aşağı inflyasiya davamlı iqtisadi artımın və əhalinin sosial rifahının yüksəldilməsinin əsas şərtləridir. Valyuta siyasəti tədiyyə balansının müsbət saldoya çatması üçün aparılan beynəlxalq maliyyə siyasətinin tərkib hissəsidir. Son illər ərzində ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafı, qəbul edilmiş sosial-iqtisadi proqramların müvəffəqiyyətli icrası, qlobal iqtisadi sistemə fəal şəkildə inteqrasiya prosesləri pul-kredit və məzənnə siyasətinin adekvatlığının yüksəldilməsinə səbəb olub, bank-maliyyə sektorunda aparılan islahatları daha da sürətləndirib. Mərkəzi Bank tərəfindən ölkəmizdə makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsinə, iqtisadi tərəqqinin təminatına, işsizliyin azaldılmasına, inflyasiyanın məqbul səviyyədə saxlanılmasına yönəlmiş pul-kredit siyasəti yeridilib.

Adambaşına düşən ÜDM, manat

Azərbaycan manatı maliyyə sabitliyi potensialının güc mərkəzi kimi

Dövlət valyuta siyasətinin əsas elementləri kimi, valyuta intervensiyasından və məhdudiyyətlərindən istifadə edir. Valyuta intervensiyası dövlətin bank qismində valyuta tənzimləməsi məqsədi ilə valyuta bazarına müdaxiləsidir. Mərkəzi bank valyuta bazarında xarici valyutanın kütləvi təklifi və ya yığılması yolu ilə valyuta bazarını tənzimləyə bilər. Valyuta intervensiyasından çox vaxt ölkəyə mal və xidmətlər idxalının ixraca nisbətdə daha sürətlə artması nəticəsində milli valyuta kursunun xarici valyuta kursuna nəzərən aşağı düşdüyü şəraitdə valyuta kursunun stabiləşdirilməsi üçün istifadə olunur. Valyuta məhdudiyyətləri dövlətin ölkədaxili valyuta bazarındakı əməliyyatların, eləcə də ölkəyə xarici valyuta daxilolmalarının və ölkədən milli və xarici valyuta çıxarmalarının məhdudlaşdırılması istiqamətində həyata keçirdiyi valyuta tənzimlənməsi siyasətidir. Əsas etibar ilə valyuta məhdudiyyəti valyuta bazarında valyuta məzənnəsinin tən-

zimplənməsinə xidmət edir. Valyuta məhdudiyəti milli iqtisadiyyatın xarici təsirlərdən qorunması məqsədi güdür.

Azərbaycanın valyuta bazarının dözümlü və dayanıqlı olması son illərin qlobal xarici təsirlərinə qarşı əks-təsirlər zamanı özünü sübut etdi. Mərkəzi Bank bütün xarici təsirlərə immunitetli davamlı reaksiya göstərməklə güclü maliyyə-valyuta-bank dayanıqlığı potensialına malik olmasını təsdiqlədi. Bu dayanıqlığı və dözümlülüyü dünya iqtisadi böhranı zamanı açıq şəkildə ortaya çıxarmış oldu. Müasir qlobal maliyyə böhranının, əlamətləri və Azərbaycan özəllikləri 2008-ci il dünya iqtisadiyyatında davamlı yüksək artımın dayanması ilə tarixə düşdü. Dünya iqtisadiyyatının taleyini həll edən ölkələrdən (ABŞ, Yaponiya, Çin, Böyük Britaniya, Hindistan, Almaniya, Fransa, İtaliya, Rusiya) heç biri qlobal böhranın təsirindən yaxa qurtara bilmədi. Dünya üzrə ÜDM-in təxminən 70 %i bu ölkələrdə formalaşır. Yer kürəsi əhalisinin təqribən yarısı onların payına düşür. Dünya üzrə orta illik artım tempi iki dəfəyədək azalaraq 2007-ci ildəki 5 faizdən 2,5 faizə endi. 2007-ci ildən başlayaraq dünyada yanacaq-enerji daşıyıcılarının və ərzağın qiymətinin sürətli artımı aşağı gəlirli ipoteka borclularını ağır vəziyyətlə üzləşdirdi və onların ödəmə qabiliyyətinin olmadığı üzə çıxdı. 2008-ci ilin ilk aylarından bankların ipoteka bazarında rentabelliyyətinin itməsi qlobal böhranı dərin məcraya yönəltdi.

Mərkəzi Bank makroiqtisadi tarazlığın, maliyyə sabitliyinin dəstəklənməsi və ölkədə iqtisadi fəallığın saxlanılması məqsədilə çevik pul-kredit siyasətini davam etdirib. Bu dövrdə MB həm bank, həm də sığorta bazarı üçün əməli addımlar ataraq onları böhrandan qorudu. Antiböhran tədbirlərindən biri kimi hökumət bank-sığorta sektoruna maliyyə dəstəyi oldu. Sığorta şirkətlərinin üç il müddətinə mənfəətin kapitallaşmasının artırılmasına yönəldilən hissəsi vergidən azad edildi. Böhranın sığorta şirkətlərinə təsirinin minimuma endirilməsi üçün bu dövr ər-

zində gərəksiz xərcləri azaltmaq, müştəri sayını artırmaq və bazar üçün yeni məhsullar hazırlamaq lazımdır.

Hökumət isə öz tərəfindən 2008-ci ilin sonunda həm sığorta şirkətlərini, həm də bankları mənfəət vergisindən azad edərək mühüm bir addım atmış oldu. Ümumiyyətlə, Azərbaycan hökuməti qlobal maliyyə böhranının qarşısının alınması tədbirləri kimi bir sıra səmərəli effekt verən qabaqlayıcı tədbirləri reallaşdırmağa nail olub. İqtisadi güc strukturları öz mandatlarına uyğun olaraq süni qiymət artımlarına, inhisarçılığa və haqsız rəqabətə qarşı dövlət nəzarəti tədbirlərini gücləndirib, hökumət xaricdə saxlanılan valyuta ehtiyatlarının bir hissəsini güzəştli şərtlərlə yerli bankların istifadəsinə verib, banklara və əhaliyə ünvanlanmış güzəştli kreditləri stimullaşdırıb, həmçinin, fermerlərə və digər sahibkarlara dövlət köməyi artırılıb. Bu sahədə digər addımlar kimi regional və sektoral vergi güzəştlərinin tətbiqini, qeyri-neft sektoru üzrə ixracın stimullaşdırılmasını, dövlət investisiya proqramının prioritetlərinə yenidən baxılmasını, büdcə vəsaitlərindən istifadənin gücləndirilməsi ilə bağlı siyasi qərarları da qeyd etmək olar.

Dünya iqtisadiyyatında baş verən dəyişikliklər və böhran zamanı qarşılıqlı təsir kanallarından biri özünü ölkələrin maliyyə sisteminin əsas həlqəsi olan milli valyutaların məzənnə sabitliyində göstərməsidir. Qloballaşma şəraitində dünyamızda dünya ticarətində yüksək paya sahib olan ölkələrin milli pul vahidlərinin dəyərindəki dəyişikliklər dərhal onunla iqtisadi əlaqədə olan ölkənin xarici ticarət balansına, tədiyə balansına, valyuta məzənnəsinə, faiz dərəcəsinə və başqa iqtisadi göstəricilərinə təsir edir, onların dəyişməsinə səbəb olur. Dünya ölkələrinin valyutaları, çekləri, veksəlləri, akkreditivləri ilə əməliyyat aparmaq məsələləri iqtisadi münasibətlərin xüsusi sferasını, yəni beynəlxalq valyuta bazarını əmələ gətirir.

Milli valyutanın dünya bazarında tədavül etməsi milli iqtisadiyyatla dünya bazarının qarşılıqlı əlaqəsini artırmaqla xarici

fəaliyyətə əks-təsir göstərən neqativ halların qarşısını alır. Ümumiyyətlə, valyuta bazarları siyasi və iqtisadi hadisələrin gedişinə qarşı son dərəcə həssasdırlar. Ölkənin xarici gəlir və xərclərinə bilavasitə və dolayı şəkildə təsir göstərən hər hansı bir hadisə, dəyişiklik və inkişaf dərhal valyuta bazarlarında öz əksini tapır və valyuta məzənnəsinin dəyişməsinə səbəb olur. Reallıq göstərdi ki, dünya iqtisadi böhranının inkişaf etmiş dövlətlərə vurduğu zərərlərin böyük bir hissəsi birbaşa valyuta bazarı ilə bağlı olub. Böhran Avropa, Amerika, Asiya və MDB məkanında milli valyutaların devalvasiyasına gətirib çıxardı və Asiyanın iqtisadi nəhəngləri olan Yaponiya və Çinin valyutaları 2008-2009-cu illərdə 20 faizdən çox ucuzlaşdı. Rusiyanın mərkəzi tədavül aləti olan rublun dəyəri iki il ərzində 40 faiz dəyərini itirdi. Qazax tengəsi də bu müddətdə 25-30 faiz devalvasiyaya uğradı. Dollara qarşı Ukrayna qriivnası 53, Belarus rublu 28, Böyük Britaniya funt-sterlinqi 38, Norveç kronu 28, Braziliya realı 31, Kanada dolları 26, Avstraliya dolları 27, avro isə 13 faiz ucuzlaşıb. Ümumiyyətlə, bu proses, demək olar ki, bütün ölkələrin maliyyə bazarında müşahidə olunub.

Azərbaycanda isə dərin makroiqtisadi təməllərin yaradılması, maliyyə sabitliyinin möhkəmlənməsi istiqamətində çevik iqtisadi addımların atılması, Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilən pul-kredit siyasətinin səmərəliliyi milli valyutanın bazarda aktiv pul aləti kimi çəkisinin artırılmasına səbəb olub. Bütün dövlətlərin milli valyutası dəyərini itirdiyi halda, Azərbaycan manatının məzənnəsi əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmlənib.

Azərbaycan yeganə ölkələrdəndir ki, denominasiyadan sonra milli valyutası pul aləti kimi dəyərini artırmaqda davam edir. Böhran əksər ölkələri milli valyutaların devalvasiyasına da məcbur etdi, amma Azərbaycan bu vasitənin də zəruri olmadığını konkret addımlarla təsdiq etdi. Mövcud ssenarilərin həyata keçir-

rilməsi onu göstərdi ki, Azərbaycanda milli valyutanın devalvasiyasına zərurət yoxdur. Valyuta bazarında çoxseqmentli proseslər getsə də, ölkəmizin milli valyutasının dəyərini dəyişməsinə səbəb ola biləcək amil meydana çıxmadı. Yəni manatın möhkəmlənməsi üzrə amillər devalvasiya amillərindən daha güclüdür. Bu isə manatın sabit valyuta kimi qalmasını bir daha şərtləndirir.

Manatın ən aktiv tədavül, eləcə də, etibarlı valyuta aləti olmasının ən bariz ifadəsi həm valyuta mübadilələrində, həm əhalinin yığımlarında, həm də onların banklara yerləşdirdiyi əmanətlərin strukturunda meydana çıxır. Əhalinin depozit hesablarının statistikasına nəzər salsaq, manatın böyük üstünlük təşkil etməsinin şahidi ola bilərik. Vətəndaşlar öz vəsaitlərini banklara yerləşdirərkən əsas valyuta növü kimi manatı seçirlər. Azərbaycan yeganə ölkələrdəndir ki, denominasiyadan sonra milli valyutası dəyərini artırmaqda davam edir. Beş il əvvəl pul islahatları başlayanda və ilk yeni banknotlar dövriyyəyə buraxılanda manatın dollarla nisbətdə dəyəri 0,92 qəpik təşkil edirdi və həmin dövrdə ABŞ pulu ümumilikdə dünya maliyyə bazarlarında əsas aparıcı valyuta növü idi. Yəni həmin illərdə dünya iqtisadiyyatında böhran meyilləri olmadığından və dollar dünya pulu kimi aparıcı dönerli valyuta hesab olunduğundan yenicə tədavülə buraxılmış Azərbaycan manatının məzənnəsini sabit qoruyub saxlamaq asan məsələ deyildi. Amma Azərbaycan hökumətinin ölkədə güclü sabitlik potensialı yaratması və mükəmməl məzənnə siyasəti yürütməsi denominasiyanın ilk ilində öz effektiv nəticələrini göstərdi. Manat digər xarici valyutalarla nisbətdə nəinki öz mövqeyini sabit qoruyub saxladı, hətta 2 faizə yaxın nisbi dəyər qazandı. Azərbaycanın yeni milli valyutası son beş ildə həm dollar, həm də avro və digər valyutalar qarşısında öz məzənnəsini möhkəmləndirərək ən yüksək tempə aktiv pul alətinə çevrilib. Bu müddət ərzində milli valyuta dollarla nisbətdə 20 faizdən çox

möhkəmlənib. Avro da son beş ildə manat qarşısında dəyərini itirib. Ümumiyyətlə, son illərdə valyuta bazarında çoxseçmentli proseslər gedib və onların heç biri milli valyutanın dəyərinin dəyişməsinə gətirib çıxarmayıb. Əksinə, bu proseslər milli valyutanın möhkəmlənməsinə əsaslı zəmin yaradıb.

Manatın məzənnəsinin sabitliyi idxalın və daxili istehsalda istifadə olunan xarici mənzəli əmtəələrin kəskin bahalaşmasının, habelə əhalinin əmanətlərinin dəyərsizləşməsinin, xarici valyutada borc yükünün artmasının, manata etimadın azalmasının və iqtisadiyyatda yüksək dollarlaşmanın qarşısını alıb.

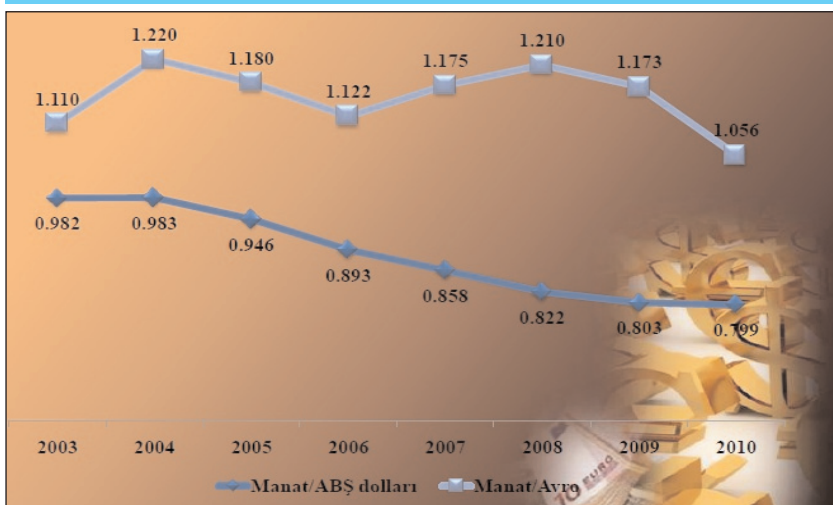
Manat ən dəyərli pul aləti kimi möhkəmlənərək artıq dünyanın dönərli valyutaları sırasına daxil olub. Azərbaycan manatı MDB məkanında ən sabit milli valyutalar sırasında mövqeyini birinci yerdə qoruyub saxlayır. 117 ölkə üzrə dünya valyutalarının sabitlik reytingində isə manat 28-ci yerdə dayanmaqdadır. Rusiyanın "Finmarket" agentliyinin tərtib etdiyi reytingə əsasən, Azərbaycan manatı sabitliyinə görə, bölgədə ikinci yerdə qərarlaşıb. Belə ki, Rusiya rubluna qarşı məzənnəsi fevralda 21,88 faiz yüksələn milli valyuta MDB-də birinci, bölgədə isə İran rialından sonra ikinci sabit valyuta sayılır. Milli valyutaların reytinginin ən aşağı pillələrindən birində Ermənistan dramı qərarlaşıb. Erməni pulu həmin reyting üzrə 111-ci yerdə mövqə qazanıb. Milli valyutamızın MDB-də güclü mövqeyə malik olması Rusiya və digər birlik dövlətlərindən olan malların ölkəmizə gətirilməsini ucuzlaşdırıb və idxalın genişlənməsinə səbəb olub.

Beynəlxalq təşkilatların analitikləri də bəyan edirlər ki, Azərbaycan, hətta maliyyə böhranı şəraitində sabitlik kriteriyalarına görə, iqtisadi inkişaf, maliyyə stabilliyi reytingi üzrə MDB, Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələrini qabaqlayır. Bütün bu amillər onu şərtləndirir ki, Azərbaycanın iqtisadiyyatının və maliyyə bazarının güclü olması valyuta sistemində da-

vamlılığını artırır və milli valyutanın aktiv, aparıcı dəyər aləti kimi mövqeyini möhkəmləndirir.

Respublikamızın kifayət qədər strateji valyuta ehtiyatlarının olması da bu stabilliyə mühüm baza yaradan faktor sayıla bilər. Ölkəmizdə güclü makroiqtisadiyyat potensialının yaradılması, iqtisadiyyatda maliyyə ehtiyatlarının artması iqtisadi islahatların keçirilməsinə şərait yaratmaqla bərabər, böhrana qarşı immuniteti gücləndirir.

Manatın ikitərəfli məzənnəsi

40 milyard dollar həcmində strateji valyuta ehtiyatları zənginliyə yol açır

Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi mükəmməl iqtisadi strategiya nəticəsində iqtisadiyyatın sürətli inkişafı təmin edilməklə bərabər, milli valyuta ehtiyatlarının artım dinamikasına əlverişli zəmin yaradıb. 2003-cü ildən başlayaraq respublikamızın strateji valyuta ehtiyatlarının illik artımı baş verir. Strateji

valyuta rezervlərinin artım dinamikasına ölkə iqtisadiyyatının inkişaf indikatorları öz mühüm təsirini göstərməkdədir. Respublikamızın ixrac imkanlarının artması, dünya bazarında baş verən dəyişikliklər, beynəlxalq valyuta sistemindəki proseslər və digər amillər ölkəmizin valyuta ehtiyatlarının artması üçün təkanverici faktor rolunu oynayır. Son səkkiz ildə strateji valyuta ehtiyatlarının həcmi 22 dəfəyə yaxın artıb. 2003-cü ildə respublikamızın valyuta gəlirləri təxminən 1,8 milyard dollara bərabər idisə, hazırda bu rəqəm 40 milyard dollar təşkil edir.

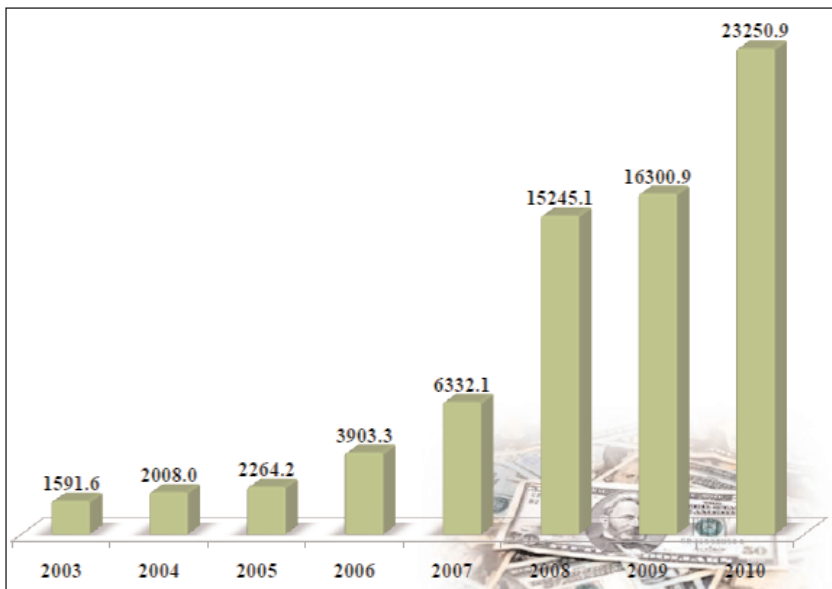
Hazırda Azərbaycan strateji valyuta ehtiyatlarının artım tempinə görə bölgə ölkələri, əsasən də neft ixracatçıları içərisində xüsusi yer tutur. Belə ki, son bir ildə respublikamızın valyuta ehtiyatlarının artım tempi 20 faizdən çox olub. Bu göstərici Avropa və Asiyanın inkişaf etmiş dövlətlərinin orta göstəricisindən ən azı iki dəfə çoxdur. MDB dövlətləri ilə müqayisədə isə həmin göstərici dörd dəfədən çoxdur.

Ölkəmizin uzunmüddətli davamlı inkişafını təmin etmək məqsədilə qarşıdakı illərdə kompleks və sistemli proqramlar həyata keçiriləcək. 2011-2015-ci illərdə ölkəmizin valyuta rezervlərinin möhkəmlənməsi üçün etibarlı zəmin yaranacaq. Nüfuzlu beynəlxalq maliyyə institutunun proqnozlarına görə, bölgədə zəngin neft ölkələrindən olan Azərbaycanın valyuta ehtiyatları qarşıdakı beş ildə əhəmiyyətli dərəcədə artaraq 100 milyard dollara çatacaq. Bu faktor respublikamızda milli məhsul istehsalının bir neçə dəfə artmasına impuls verəcək və adambaşına düşən gəlirlərin həcmi çoxalacaq. Qarşıdakı illərdə də ÜDM-in artım tempi yenidən ikirəqəmli göstəricilərlə müşayiət oluna bilər. Həmin dövrdə adambaşına düşən gəlirlər 250 faizdən də çox artacaq. Milli gəlirin dünya ölkələri üzrə bölgüsünə görə, Azərbaycanın mövqeyi əhəmiyyətli dərəcədə yüksələcək. Bu isə Azərbaycanın Avropa İttifaqı ölkələri, Şimali Amerika və

Asiyanın inkişaf etmiş dövlətləri, həmçinin Yaxın Şərqi əsas neft hasilatçıları, xüsusilə də OPEK ölkələri ilə eyni səviyyədə olmasına imkan verəcək.

Valyuta ehtiyatlarının artım tempinə görə, Azərbaycan Cənubi Qafqazda xüsusi aparıcı mövqeyə malikdir. Digər bölgə ölkələri ilə respublikamızın qeyd olunan göstəricisi arasında kəskin fərq özünü göstərir. Hazırda Gürcüstanın ümumi valyuta ehtiyatları 2,7 milyard dollar, Ermənistankı isə 1,8 milyard dollardır. Müqayisə etdikdə aydın olur ki, Azərbaycan valyuta sərvətlərinin həcminə görə, Gürcüstandan 14, Ermənistandan isə 20 dəfədən güclüdür. Azərbaycanın neft və qaz satışı ilə bağlı yaxın gələcəkdə valyuta ehtiyatlarının həcmində daha sürətlə artacağını nəzərə alsaq, qonşuları ilə arasında bu göstərici üzrə yaranan fərq bir qədər də böyüyəcək.

Strateji valyuta ehtiyatları, milyon manat

Bank sektorunda islahatlar, pul-kredit siyasəti

Azərbaycanda pul-kredit siyasətinin əsasını inflyasiyanın idarə olunması təşkil edir. Bu isə ölkədə iqtisadi inkişaf proseslərinin sürətlənməsinə, sosial-iqtisadi durumun daha da yaxşılaşmasına, yerli istehsalçıların mənafeələrinin qorunmasına imkan verməkdədir.

Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi monetar siyasət təsdiqləyir ki, respublikamızda güclü iqtisadiyyat və düşünülmüş iqtisadi strategiya ən çətin dövrlərdə belə iqtisadi fəallığın aşağı düşməsinin qarşısını alır, maliyyə sisteminin sağlam və dözümlülüyünü gücləndirir. Ölkəmizdə həyata keçirilən pul siyasətinin makro və mikroiqtisadi diaqnostikasının gücləndirilməsi, makromodellər vasitəsilə iqtisadiyyatın gözlənilən vəziyyəti üzrə zəruri simulyasiyalar aparılması, eləcə də monetar siyasətin balanslaşdırılmış sistem üzrə həyata keçirilməsi mənatın davamlılığını möhkəmləndirir. Maliyyə sisteminin mühüm tərkib hissəsi kimi bank sektorunun dözümlülüyü və bankların sağlam olması da sabitliyin təmin olunmasında əsas yer tutur. Bu gün ölkəmizdə kifayət qədər güclü bank bazarı formalaşmışdır. Bazar iqtisadiyyatının əsas tələblərindən olan ikipilləli bank sistemi fəaliyyət göstərir.

Ümumiyyətlə, son 15 ildə Azərbaycanın bank sisteminə liberal islahatlar həyata keçirilib, dövlət banklarının sağlamlaşdırılması tədbirləri həyata keçirilib, sonrakı mərhələdə onların özəlləşdirilməsi prosesi reallaşmışdır, özəl bank sisteminin institutional formalaşması təmin edilib. 2000-ci ildən başlayaraq həyata keçirilən özəl bankların intensiv sağlamlaşdırılması tədbirləri bank sisteminin davamlılığının möhkəmlənməsinə və maliyyə vasitəçilik funksiyasının yaxşılaşmasına mühüm şərait yaratmışdır. Kommersiya banklarının minimal kapital tələbinin Mərkəzi

Bank tərəfindən ardıcıl artırılması və konsolidasiya prosesinin təşviqi özəl bank sisteminin kapital bazasını möhkəmləndirib, bank sisteminin iriləşməsini və nizamnamə fondlarının güclənməsini təmin edib. Uğurlu neft strategiyasının məntiqli nəticəsi kimi bank sektoru da bu mühüm siyasətdən fayda görüb. İri-həcmli neft gəlirlərinin ölkəyə axını bankların maliyyə resurslarının strateji məqsədlərə effektiv ötürülməsinə hazır olması ilə nəticələnib. Hökumət də öz növbəsində bank bazarına dəstək olub bu sahəyə əlverişli şərait yaratmaqla onun iqtisadi proseslərə aktiv qoşulmasını təmin edib. Neft gəlirlərinin qeyri-neft sektoruna səmərəli və təhlükəsiz transformasiyası, əhəlinin və regionların bank xidmətlərinə çıxış imkanlarının artırılması və bu əsasda yoxsulluğun azaldılması üçün bank sisteminin maliyyə vasitəçilik funksiyasının inkişaf etdirilməsi, bank sisteminin davamlılığının və etibarlılığının möhkəmləndirilməsi, bank xidmətləri bazarında azad və sağlam rəqabət mühitinin təmin edilməsinə səbəb olub.

2003-cü ildən başlayaraq strateji hədəflərə əsasən bank fəaliyyətinin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, bank sisteminin etibarlılığının və sağlamlığının artırılması, bank xidmətlərinə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi, bank sistemində şəffaflığın artırılması və bazar intizamının möhkəmləndirilməsi səmərəli bank nəzarətinin təşkilinə imkan yaradıb. Beləliklə, bank sisteminin bütün istiqamətləri üzrə həyata keçirilən radikal islahatlar və institusional inkişaf nəticəsində sektorda dərin kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri baş verib.

Etiraf etmək lazımdır ki, böhran illərində ən çox ehtiyat olunan sahə bank sektoru sayılırdı. Həqiqətən də böhran dövrü respublikamızın bank sistemi üçün də sınaq il oldu, amma hökumətin bütün iqtisadi komanda ilə koordinasiya olunmuş şəkildə bir-

gə qətiyyəti sayəsində iqtisadiyyatın lokomotivi sayılan bu sektor böhrandan maksimum dərəcədə qorundu. Sağlam bank-maliyyə sektoru qlobal böhran dövründə öz likvidliyini qoruyub saxladı. Uğurla həyata keçirilən inkişaf və modernizasiya strategiyası, həmçinin böhranqabağı idarəetmə tədbirləri nəticəsində banklar 2008-ci ildən başlayan qlobal böhrana qarşı kifayət qədər dayanıqlıq nümayiş etdirərək öz müvazinətini itirmədi. Böhranın kəskinləşdiyi dövrdə isə reallaşmış əlavə tədbirlər nəticəsində bu hazırlığın daha da güclənməsi ölkədə maliyyə sabitliyinin etibarlı qorunmasına şərait yaratdı.

Azərbaycanın bank sistemi qlobal böhranı yüksək kapitallaşma səviyyəsi, maliyyə ehtiyatlanması və likvidlik göstəriciləri ilə qarşıladı. Dünyanın əksər ölkələrindən fərqli olaraq Azərbaycanın bank sektorunda hər hansı iflas və xüsusi gərginlik həli qeydə alınmadı, sektor öz ölçülərini və sabitliyini qorudu. Amerikanın və Avropanın iri bank vahidlərinin bağlanması, iri maliyyə piramidalarının likvidliyini hələ də bərpa edə bilmədiyi halda Azərbaycanın bank sektoru likvidliyi qoruyub saxlamaqla mənfəətlərini artırıb. Məsələn, böhranın ən şiddətli dövrü olan 2009-cu ildə dünya maliyyə-bank sistemində qlobal resessiyaların kəskin xarakter aldığı dövrdə belə Azərbaycanın bank sektoru xarici təsirlərə dözümlülük nümayiş etdirib, xüsusilə də, ilin ikinci yarısından başlayaraq bank-maliyyə sektorunda sabitliyin dərinləşməsi müşayiət olunub. Azərbaycan bankları öz daxili və xarici maliyyələşmə mənbələrini bərpa etməklə yanaşı, ötən il 1,2 milyard dollar həcmində xarici borcu geri ödəməklə inkişafı davam etdirib, aktivlərinin həcmi 9 faizə yaxın artırmağa nail olub. Azərbaycanın bank sistemi öz öhdəliklərinin təxminən 80 faizi səviyyəsində likvid aktivlərə malikdir ki, bu da minimal normadan 30 faiz çoxdur.

Həmin dövrdə dünyanın ən nəhəng reyting agentliklərindən olan “Moods” dünya bank bazarı ilə bağlı apardığı araşdırmalardan sonra belə qənaətə gəlmişdi ki, Azərbaycanın bank sektoru böhrana qarşı dözümlülük nümayiş etdirib və likvidliyini qoruyub saxlaya bilib. Reyting agentliyi bu fikirdədir ki, Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi effektiv siyasət maliyyə sabitliyinin möhkəmlənməsinə səbəb olub ki, bu da bankların sağlam fəaliyyəti üçün stimül verib. Eyni zamanda, ölkədə müşahidə olunan sabit makroiqtisadi mühit bank sistemində də dinamika-yə təsir göstərib, iqtisadiyyatda artım templərinin əldə olunmasında banklar xüsusi rol oynayıb. “Moods” ekspertlərinin fikrincə, son bir ildə Azərbaycan banklarının aktivlərinin keyfiyyəti və likvidliyində sabitləşmə müşahidə olunub, əksər bankların gəlirliliyi artıb, dividend əldə etmək imkanları yüksəlib. Bundan başqa, bankların iqtisadiyyata kredit qoyuluşlarında payı da artmaqdadır.

Bank sektorundakı ən mühüm göstəricilərdən biri bu sahəyə əmanət qoyuluşlarının cəlb olunmasının dinamikliyidir. Əhalinin inam və etibarının güclü olması halında təbii ki, banklara depozit qoyuluşları da artmış olur. Hökumətin əmanət qoyuluşunu stimullaşdırmaq və əhalinin sektora etibarını artırmaq məqsədilə, 2007-ci ildə əmanətlərin sığortalanması sisteminin yaradılması barədə qərarı bank sektorunda inkişaf üçün yeni üfüqlər açdı. 2009-cu ildə Əmanətlərin Sığortalanması Fondu tərəfindən qorunan əmanətlərin məbləğinin 6 dəfə artırılaraq 30000 manata çatdırılması isə banklara olan dərin inam sindromunu daha da möhkəmləndirib. Sözsüz ki, bu özünü son iki ildə, özü də dünya böhranının hələ tam aradan qalxmadığı bir dövrdə banklara yatırılan əmanətlərin qoyuluşunda göstərib.

1 aprel 2010-cu il tarixə əhalinin banklardakı əmanətləri 2,4 mlrd. manat təşkil edir ki, bunun da 33,3 faizi uzunmüddətli

əmanətlərin (1 ildən yuxarı) payına düşür. Əhali ilə yanaşı korporativ müştərilərin də banklardakı depozitləri artır. 1 aprel 2010-cu il tarixə korporativ müştərilərin banklardakı depozitləri 2,1 mlrd. manat təşkil edir. Bankların xüsusi və cəlb edilmiş vəsaitlərinin həcmninə dinamik inkişafı aktiv əməliyyatların genişləndirilməsi üçün əlverişli şərait yaradıb. Nəticədə bank aktivlərinin həcmi davamlı artım göstərərək 1 aprel 2010-cu il tarixə 12 mlrd. manata çatıb.

Hazırda ölkə bankları geniş çeşidli xidmətlər göstərir və pərakəndə bank xidmətləri sürətlə inkişaf edir. Artıq müştərilərə bank məhsulları internet-bank, mobil-bank, avtomatlaşdırılmış bank köşkləri kimi ən müasir texnoloji vasitələr təklif edir ki, bu da Azərbaycanın bank sisteminin həddindən artıq güclü maliyyə strukturuna çevrilməsinin əlamətidir. Bank sisteminin regional şəbəkəsi və maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarının genişlənməsi, bankların beynəlxalq maliyyə bazarlarında aktiv fəaliyyətə başlaması Azərbaycanın dünya bank bazarına daxil olması və dünya maliyyə texnologiyalarını tətbiq etməsi deməkdir.

Azərbaycan hökumətinin maliyyə-bank sistemi ilə bağlı əsas hədəfləri ölkənin əsas mərkəzi maliyyə institutu kimi Mərkəzi Bankı cəmiyyətin rifahına xidmət edən, müasir menecmentə, inkişaf etmiş insan kapitalına, yüksək korporativ dəyərlərə və mədəniyyətə malik etibarlı, şəffaf və modern dövlət təsisatına çevirməkdən ibarətdir. 2011-2014-cü illər üçün Strateji Plan əsasən bir sıra yeni beynəlxalq çağırışlara uyğun yeni modellərin tətbiqi zəruridir. Bu çağırışların əsas bazasını isə ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafına Mərkəzi Bank tərəfindən verilən dəstəyin daha da artırılması, idarəetmənin müasirləşdirilməsi və insan kapitalının inkişafının davam etdirilməsidir. Ölkəmizdə mövcud olan dayanıqlı siyasi və sosial-iqtisadi sabitlik, iqtisadi şaxələndirmə və islahatlar strategiyasının həyata keçirilməsi, öl-

kəmizin qlobal integrasiya proseslərinə aktiv qoşulması və artan beynəlxalq nüfuzu, habelə iqtisadiyyatın bütün sahələrində yeni innovasiyaların geniş tətbiqini qaçılmaz şərt kimi qarşıya qoyur. Məhz bu kriteriyaları nəzərə alan ölkə hökuməti milli iqtisadiyyatın inkişafının dəstəklənməsində mühün rol oynayan bank sektorunun yeni müasirləşmə strategiyasının tələblərinə uyğun fəaliyyətini təmin etməyi əsas vəzifəsi hesab edir.

Əhalinin əmanətləri, milyon manat

Maliyyə sabitliyi əlverişli investisiya mühitini təmin edir

Azərbaycanda güclü maliyyə-bank sisteminin olması respublikamızın maliyyə gücünü artırır və möhkəm maliyyə sabitliyinə malik olmasını şərtləndirir. Maliyyə sabitliyinin möhkəm olması respublikamızın dünya iqtisadiyyatında artan nüfuzunun qorunmasını təmin etməklə yanaşı, yeni qlobal çağırışlar şərai-

tində reyting və investisiya, rəqabət qabiliyyətlik və digər göstəricilər üzrə vəziyyətini yaxşılaşdırmasına da səbəb olur.

Azərbaycanın qlobal iqtisadi-maliyyə böhranından minimum itki ilə çıxması Prezident İlham Əliyevin müstəqil, mükəmməl, qətiyyətli və çevik iqtisadi siyasət yürütməsi sayəsində mümkün olub. Ölkə başçısının birbaşa nəzarəti altında ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunması həmişə başlıca prinsip kimi qorunub saxlanılıb. Respublikamızın maliyyə təhlükəsizliyinin təminatı baxımından beynəlxalq fond birjalarında, qiymətli kağızlar bazarında fəal iştiraka haqlı olaraq ehtiyatlı yanaşması maliyyə böhranının respublikamıza təsirini zəiflədən əsas amillər sırasındadır. Dövlət başçısı Azərbaycanın qlobal böhrandan az ziyan çəkməsinin səbəblərinə toxunarkən respublikamızın milli maraqlara əsaslanan iqtisadi siyasət yeritdiyini vurğulayır, beynəlxalq institutlarla inteqrasiya zamanı ehtiyatlılığın xüsusi olaraq diqqətdə saxlandığını bildirir: «Bəzən bizə tövsiyə olunurdu ki, inteqrasiya meyillərinə daha da sürətlə qoşulaq, beynəlxalq ticarət qurumlarına inteqrasiya edək. Ancaq bizim mövqeyimiz bütün zamanlarda çox ehtiyatlı idi. Çünki Azərbaycan iqtisadiyyatı özünü təmin edən iqtisadiyyatdır. Bəzi başqa ölkələr kimi, biz xarici yardımlardan asılı deyilik... Ona görə biz beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq məsələlərinə həmişə öz mövqeyimizdən yanaşmışıq...2009-cu ildə çox düzgün və vaxtında atılmış addımlarla iqtisadi maraqlarımızı qoruya bildik, insanların rifah halının pisləşməsinə yol vermədik. Əksinə, 2009-cu ildə Azərbaycan əhalisinin sosial vəziyyəti daha da yaxşılaşdı. Qarşıda duran bütün infrastruktur layihələri, sosial proqramlar icra edildi».

Azərbaycan böhran zamanı və sonrakı dövr ərzində həm maliyyə sabitliyi ilə bağlı sistemli proqramların davamlılığını inkişaf etdirdi, həm də liberal iqtisadiyyatın başlıca prinsipləri olan

müasir strateji hədəfləri nəzərdə tutan islahatların kursunu genişləndirdi. Bu isə sözsüz ki, 2010-cu ilin yüksək inkişaf indikatorları ilə başa vurulmasına səbəb oldu.

Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilən inkişaf və modernizasiya strategiyası nəticəsində Azərbaycan iqtisadiyyatı əldə olunmuş iqtisadi və sosial inkişaf səviyyəsini qoruya bilib. Dövlət başçısının bu siyasi qətiyyəti, inkişaf kursunu gücləndirməsi düşünülmüş iqtisadi strategiyasının davam etdirilməsinin məntiqi nəticəsi sayıla bilər və bir daha hökumətin iqtisadi islahatları uzunmüddətli, həmçinin, yeni inkişaf erasının tempinə uyğun aparmaq qətiyyətini təsdiqləyir. Bu siyasət, növbəti illərdə davamlı inkişaf üçün əlverişli zəmin yaradıb.

Böhran illərində, xüsusilə də, 2009-cu ildə əksər dövlətlərin maliyyə və bank sistemində problemlərin yaranması ciddi maliyyə çatışmazlığına səbəb olduğundan bu ölkələrdə ən mühüm infrastruktur və investisiyayönümlü layihələrin icrası təxirə salınıb. Dünya iqtisadiyyatında baş verən böhran meyillərinə qarşı təmkinli, çevik və mükəmməl strategiya həyata keçirən Azərbaycan hökuməti yerli investisiya bazarını nəinki xarici təsirlərdən qorumağa nail olub, eyni zamanda, bu sahəyə sərmayə qoyuluşlarının daha da artırılmasını təmin edib. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, ötən il ölkəmizə investisiya qoyuluşu davamlı xarakter alıb: "2009-cu ildə Azərbaycana investisiya qoyuluşu davam etmişdir. İl ərzində 9,2 milyard dollar investisiya qoyulmuşdur ki, bunların da 7,3 milyardı 2009-cu ildə ölkə iqtisadiyyatına yatırılan investisiyaların böyük bir hissəsini, təxminən 80 faizini Azərbaycanın daxili resursları təşkil edir ki, bu da respublikamızın maliyyə potensialının yüksək göstəricisi sayıla bilər. Dövlət başçısının vurğuladığı kimi, bu vəsaitlər yerli şirkətlərin inkişaf etməsi və onların imkanlarının

artması, dövlət tərəfindən sahibkarlığın inkişafına ayrılan vəsaitlərin həcmnin yüksəlməsi, hökumətin ayırdığı kreditlərin və subsidiyaların çoxalması və digər tədbirlər nəticəsində reallaşmış. İnvestisiyalar ölkəmizdə güclü infrastruktur layihələrinin icrasına, yeni yolların və körpülərin tikintisinə, elektrik stansiyalarının və mühüm sosial obyektlərin yaradılmasına və digər layihələrə yönəldilib.

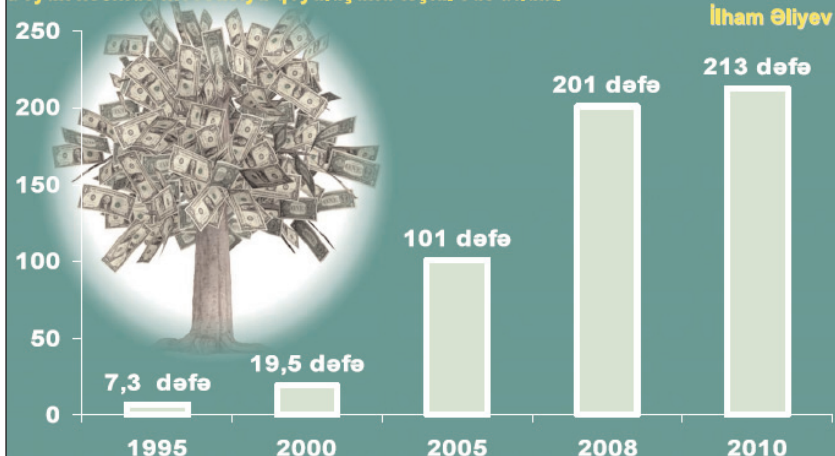
Ümumiyyətlə, 1993-cü ilin ikinci yarısından başlayaraq ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar olması daxili və xarici investorlar üçün öz investisiyalarından məqsədyönlü istifadə etməyə əlverişli şərait yaratmış, ölkə iqtisadiyyatının inkişafına bütün maliyyə mənbələrindən 83,4 milyard manat həcmində investisiya yönəldilib. Ölkədə inşaat işlərinin aparılması üçün əsas kapitala 63,9 milyard manat məbləğində vəsait yönəldilmiş, onun 43,5 faizini xarici investorların vəsaiti təşkil edib. Məhsul istehsalı sahələrinə diqqət daha da artırılıb və əsas kapitala yönəldilmiş ümumi vəsaitin 71,4 faizi bilavasitə istehsal təyinatlı obyektlərin tikintisinə sərf edilib.

1994-cü ildən 2010-cu ilə kimi iqtisadiyyatımızın inkişafına 54,4 milyard dollar məbləğində xarici investisiya cəlb edilib. İnvestisiyaların 68,9 faizi iqtisadiyata birbaşa investisiya şəklində yönəldilib, eyni zamanda 33,1 milyard dolları və ya 60,9 faizi neft sənayesinin inkişafına sərf edilib. Müstəqilliyin bərpasından sonra ötən illər ərzində ölkədə fəaliyyət göstərən xarici və müştərək müəssisələr tərəfindən iqtisadiyyatın qeyri-neft sektoruna qoyulmuş birbaşa investisiyalar da ilbəlil artıb və 2010-cu ilin sonunadək qeyri-neft sahələrində istifadə edilmiş xarici birbaşa investisiyaların həcmi 4,3 milyard dollar təşkil edib.

1993-cü ildən cari ilin əvvəlinə kimi ölkədə 2265 istehsal təyinatlı obyektlər istifadəyə verilib.

Ölkə iqtisadiyyatına yönəldilmiş investisiyalar, 1994 = 100

"....Biz bütün imkanları səfərbər edib, həm dövlət, həm yerli şirkətlər, eyni zamanda, xarici şirkətlərin Azərbaycana marağını nəzərə alaraq, Azərbaycanda böyük həcmdə investisiya qoyuluşunu təşkil edə bildik."

Azərbaycan beynəlxalq reytingini gücləndirir

Güclü maliyyə sabitliyi şəraitində həyata keçirilən davamlı iqtisadi islahatlar respublikamızın beynəlxalq miqyasda nüfuzunun və reytinginin yüksəlməsinə əhəmiyyətli dərəcədə zəmin yaradıb. Ötən illər ərzində qeydə alınan yüksək makroiqtisadi indikatorlar nüfuzlu tədqiqat institutları tərəfindən təqdir olunmaqdadır. Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Asiya İnkişaf Bankı, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, «Ernst ənd Yonq», «Moods», «Fitch Ratings», «Standart ənd Purs» kimi dünyanın ən nüfuzlu maliyyə institutları və reyting təşkilatlarının son 3-4 ildə hazırladıqları rəy sorğularında və hesabatlarda respublikamızdakı inkişaf dinamikası və sistemli islahatlar öz müsbət təsdiqini tapıb.

Dünya Bankı və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası tərəfindən elan olunmuş «Doing Business-2010» və «Doing Business-2011» hesabatlarında ölkəmizdəki investisiya mühiti və iqtisadiyyatın bir sıra sahələrində aparılan islahatlar yüksək qiymətləndirilib. Hər iki qurum respublikamızdakı şəffaf biznes mühitini və xarici sərmayədarların fəaliyyəti üçün təmin edilmiş cəlbedici sərmayə atmosferini dəyərləndirərək bu faktorun investisiya fəallığına əlverişli zəmin yaratdığını bildirir. Təşkilatın analitiklərinin fikrincə, Azərbaycanın investisiya imkanları çox cəlbedicidir. Bu, xarici sərmayə qoyuluşlarının artım dinamikası üçün əlverişli imkanlar yaradır. Analitik qrupun şərhində qeyd olunur ki, investisiya sahəsində həyata keçirilən tədbirlər və bu bölmədə sərmayə cəlbediciliyinin yüksəldilməsi Azərbaycanın maliyyə sabitliyinin möhkəmlənməsinə təkan verib, xarici investorların ölkəyə marağının artmasına zəmin yaradıb.

BMT İnkişaf Proqramının 2010-cu il İnsan İnkişafı Hesabatında Azərbaycanın mövqeyi əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşıb. Azərbaycan insan inkişafı indeksinə görə, son illərdə yüksək nəticələr əldə edib. Qeyd olunan indeks üzrə respublikamızın mövqeyi dünya dövlətləri sırasında əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlib. Hesabata əsasən, son beş ildə Azərbaycan insan inkişafı sahəsində ən sürətli irəliləyişə imza atan ölkədir.

2005-ci ildə insan inkişafı indeksi üzrə 101-ci yerdə qərarlaşan Azərbaycan öz mövqeyini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdıraraq 2010-cu ildə 67-ci sırada yer alıb. Hesabatın əhatə etdiyi 169 ölkə arasında respublikamız ən islahatçı və pozitiv irəliləyişlərə nail olan dövlətlər sırasında qərarlaşıb. Respublikamız 2000-2010-cu illər arasında postsovet məkanında insan inkişafı indeksinə görə illik 1,77 artım dərəcəsi ilə ən yüksək göstəriciyə nail olub. Azərbaycan “orta insan inkişafı” qrupu ölkələrini

türk edərək, “yüksək insan inkişafı” ölkələri kateqoriyasına daxil olub.

Ölkəmiz insan inkişafı indeksinin orta illik tempinə görə MDB dövlətləri arasında son 10 il ərzində aparıcı dövlət olub. Azərbaycan insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, sistemli şəkildə demokratik islahatların miqyasının genişlənməsi, söz və fikir azadlığının inkişafı, vətəndaşların mənafeyinin qorunmasına xidmət edən davamlı tədbirlərin həyata keçirilməsi, bazar iqtisadiyyatının təmin edilməsi, sosial siyasətin dərinləşməsi və digər sahələrdə əhəmiyyətli dərəcədə irəliləyişlər əldə edib. Bütün bu faktorlar ümumilikdə, insan inkişafı indeksi üzrə göstəricilərin yaxşılaşmasına mühüm təsir göstərib.

«Fitch Ratings» beynəlxalq reyting agentliyi isə 2011-ci ildə Azərbaycanın uzunmüddətli yerli və xarici valyutada reytinginin "sabit"dən "pozitiv"ə yüksəldib. Bu qərardan sonra ölkəmizin investisiya reytingi «BBB+» səviyyəsində müəyyən olunub. «Fitch Ratings» agentliyi yeni reytingin müəyyənləşməsində ölkəmizin iqtisadi, investisiya, maliyyə sabitliyinin dözümlü olmasını, iqtisadiyyatın inkişaf dinamikasının stabil artım templəri ilə davam etməsini başlıca elementlər kimi qəbul edib. Eyni zamanda, qurum yeni reyting təyin olunarkən neft gəlirlərinin sürətlə artmasını və həmin vəsaitlərin güclü daxili və xarici netto-kreditor mövqeyinin formalaşması məqsədilə səmərəli idarə olunmasını əsas amillər kimi nəzərə alıb. Dünyanın ən nüfuzlu reyting agentliklərindən olan «Fitch Ratings»in iqtisadçılarının fikrincə, bir çox ölkələr 2010-cu ildə və 2011-ci ilin birinci rübündə də dünyada baş verən böhran meyillərinin təsirinə məruz qalıb, amma Azərbaycanda antiböhran siyasətinin çevik və effektiv şəkildə həyata keçirilməsi iqtisadi seqmentlər üzrə fəallığın azalmasının qarşısına sədd çəkib.

Təşkilat ölkəmizlə bağlı qərar qəbul edərkən həyata keçirilən davamlı islahatların mühüm nəticələrini, beynəlxalq iqtisadi sistemdə rolunu, dünya ticarətinə inteqrasiyasını, idxal və ixracın stimullaşdırılması və digər elementləri də nəzərə alıb. «Fitch Ratings», həmçinin ölkəmizin reyting proqnozunu «pozitiv»ə yüksəldərkən beynəlxalq maliyyə icması tərəfindən Azərbaycana olan yüksək etimadın qorunub saxlanılmasına xüsusi diqqət yetirib. Respublikamızın maliyyə bazarında təmkinli siyasət həyata keçirməsi, enerji resurslarının konservativ idarə edilməsi, dövlət gəlirlərini sosial sahəyə yönəldilməsi və infrastruktura ehtiyatlılığı nəzərə alaraq mikrohəssaslığı qoruyub saxlaması, sabitliyi möhkəmləndirən faktorlara ciddi nəzarət etməsi, mühüm nəqliyyat-kommunikasiya infrastrukturuları yaradaraq bölgədə əsas tranzit məkanlarının mərkəzinə çevrilməsi, beynəlxalq ticarət sisteminə inteqrasiyası, strateji nəqliyyat dəhlizlərinin yaradılması üçün təşəbbüskar kimi çıxış etməsi və digər amillər «Fitch»in ekspertləri tərəfindən yüksək dəyərləndirilib.

Qurumun suveren reytinglər üzrə analitik qrupunun direktoru Çarlz Sevil belə qənaətdədir ki, Azərbaycan iqtisadi sahədə islahatları genişləndirməklə artıq bir sıra sahələr üzrə Avropa ölkələri içərisində mühüm mövqeyə sahib olub: «Azərbaycan enerji daşıyıcılarından gələn gəlirlərin ağıllı xərclənməsi sayəsində pozitiv dəyişikliklərə nail olub. Bu tədbirlər dövlət və xarici maliyyə öhdəlikləri üzrə ödənişləri möhkəmləndirir və suveren reytingə kömək edir. Yeni reyting Azərbaycanın beynəlxalq kapital bazarına daha asanlıqla çıxışı üçün münbit şərait yaradır».

Hazırda Azərbaycanın reytingi Mərkəzi, Şərqi və Qərbi Avropa dövlətlərinin kredit reytinginə bərabərdir. Respublikamızın investisiya reytingi Polşa, Avstriya, Danimarka, Finlandiya,

Litva, Estoniya, İtaliya, İrlandiya, Rusiya, Belçika kimi ölkələrlə eyni göstəriciyə malikdir. MDB dövlətləri içərisində ən yüksək investisiya reytingi Rusiya və Azərbaycana məxsusdur. Bir sıra Avropa ölkələri də reyting əmsalına görə, respublikamızdan geri qalır. Azərbaycan Sloveniya, Slovakiya, Xorvatiya, Makedoniya, Yunanıstan, Bolqarıstan, İspaniya, Macarıstan və digər ölkələri reyting əmsalına görə, üstələyir. Bu ölkələrin əksəriyyətində kredit və investisiya reytingi «BB+» müəyyən edilib. Avropa İttifaqının əsas inkişaf etmiş ölkələrindən sayılan Yunanıstanın müstəqil reytingi «Fitch» tərəfindən bu ilin yanvarında «BBB+»dən «BB+»yə endirilib. Yunanıstanın son iki ildə qlobal böhran nəticəsində investisiyalar üzrə bir sıra seqmentləri yerinə yetirə bilməməsi, maliyyə bazarındakı gərginliklər reytingin pozitivdən «neqativ»ə aşağı salınmasına səbəb olub. Eləcə də İspaniyanın reyting əmsalı aşağı endirilib, Portuqaliya, Polşa, Macarıstan və Çexiyanın göstəriciləri isə sabit saxlanılıb.

Digər bir nüfuzlu maliyyə institutu - «Standard ənd Purs» reyting agentliyi 2011-ci ilə dair yeni hesabatında Azərbaycanın «BBB+» uzunmüddətli və qısamüddətli suveren kredit reytinglərini təsdiq edib. Agentlik ölkəmizin neft və mədən sənayesində neçə illərdir ki, qiymətləndirmə aparıb və qurumun neft vəsaitlərinin xərclənmə istiqamətləri ilə əlaqədar yekun rəylərində şəffaflığın təmin olunması öz əksini tapıb. «Standard ənd Purs»un rəyinə görə, respublikamız neft vəsaitlərinin idarə olunmasında mükəmməl konsepsiyani həyata keçirməklə yanaşı, “qara qızılı” qeyri-neft sektorunun və elmi-mədəni tərəqqinin inkişafına yönəltməkdədir. Biznesin aparılması şəraitinin yaxşılaşdırılması, struktur islahatların tezləşdirilməsi və iqtisadiyyatın diversifikasiyası səyləri üzrə tədbirlərin görülməsi, həmçinin monetar siyasətin, bank sisteminin möhkəmlənməsi

və digər amillər ölkəmizin reytinginin yüksəldilməsində mühüm rol oynayıb.

Dünya İqtisadi Forumunun (World Economic Forum) son dörd illik hesabatı bu mənada xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qurumun dünya ölkələrinin makroiqtisadi və ticarət əməliyyatları üzrə vəziyyətinə dair hesabatında Azərbaycan davamlı islahatları sürətləndirən ölkə kimi qeyd olunub. Təşkilatın ekspertlər qrupu tərəfindən hazırlanan hesabatda dünya ölkələrinin beynəlxalq iqtisadi sistemdə rolu, dünya ticarətinə inteqrasiyası, idxal və ixracın stimullaşdırılması və digər elementlər qiymətləndirilib. Sənəddə, həmçinin, ölkələrin daxili və xarici bazarlara çıxışı, gömrük orqanlarının effektiv işləməsi, nəqliyyat və kommunikasiya infrastrukturunu, həmçinin, biznes mühitinin indeksləri və yerləri müəyyənləşib.

Dünya İqtisadi Forumunun 2011-2012-ci il dünya ölkələrinin makroiqtisadi vəziyyətinə dair hesabatında Azərbaycanın reytingi əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşıb. Azərbaycan reytingin şkalasında öz mövqeyini ötən ilin göstəricisi ilə müqayisədə bir qədər də yaxşılaşdırıb və 142 ölkə arasında 55-ci yeri tutub. Ölkəmiz hesabatda 4,31 indekslə inkişaf etmiş ölkələrin qərar tutduğu sıralarda yer alıb. Ötən illə nisbətə ölkəmizin reyting göstəricisi bir neçə bənd artıb və Azərbaycan hazırkı hesabatda iki pillə irəliləyib.

Məlum olduğu kimi, reyting təyin olunarkən ən başlıca faktorlardan biri kimi ölkədəki güclü sabitlik potensialına xüsusi diqqət yetirilir. Ümumiyyətlə, dünya dövlətlərinin müasir sosial-iqtisadi inkişaf yolu onu göstərir ki, progressiv meyllərin yaranmasının başlıca səbəbi birbaşa sabitliklə bağlıdır. Yəni siyasi sabitlik olmayan yerdə nə iqtisadi islahatlardan, nə inkişafdan nə də iqtisadi uğurlardan danışmaq olar. Sabitlik, iqtisadi-siyasi islahatlar və inkişaf bir-biri ilə üzvü

surətdə bağlıdır. Bu gün Avropa ölkələrində, xüsusilə də Yunanıstan, İspaniya, Portuqaliya, İrlandiya və İtaliyada borc böhranı fonunda iqtisadi geriləmələrin və qeyri-sabitliyin baş verməsində qeyd etdiyimiz faktorlar əsas rol oynayır. Ona görə də qeyri-sabit olan ölkədə böhran meyillərinin qarşısını almaq çətin olur və nəticədə iqtisadi inkişaf zəifləyir. Güclü iqtisadiyyat həm siyasi, həm də makroiqtisadi sabitlik nəticəsində mümkün olur. Bu mənada Azərbaycanda möhkəm sabitlik şəraitində müşayiət olunan inkişaf dinamikası və sağlam iqtisadiyyat ölkəmizin beynəlxalq miqyasda reytinginin artmasında əhəmiyyətli rol oynamış olur. Düşünülmüş pragmatik siyasi qərarlar, təkamülə əsaslanan kompleks islahatlar, düzgün iqtisadi strategiya Azərbaycanın inkişafının da əsas meyarlarını təşkil edir.

Azərbaycanın hesabatda irəliləməsinə səbəb kimi düzgün iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsini nəzərə almaq lazımdır. Respublikamızda rəqabət mühitinin təmin edilməsi, əcnəbi investorların hüquqlarının qorunması ilə bağlı son iki ildə qəbul edilmiş mühüm qərarların icrası, makroiqtisadi sabitlik yüksək nəticə əldə edilməsinin başlıca səbəbləri kimi səciyyələndirilə bilər. Bu, birbaşa hökumətin maliyyə sabitliyinin və uzunmüddətli inkişaf strategiyasının təmin olunması ilə bağlı yürütdüyü siyasətin məntiqi nəticəsi sayıla bilər faktordur. Dövlət başçısının yürütdüyü məqsədyönlü siyasətin, genişmiqyaslı islahatların davamlılığının, güclü iradəsinin və qətiyyətinin bariz nümayişidir.

Qlobal böhranın inkişaf etməkdə olan ölkələrə ən mühüm təsirlərindən biri xarici birbaşa investisiya axınının məhdudlaşmasıdır. Azərbaycanda əsasən dövlət investisiya proqramı çərçivəsində infrastruktur layihələrinə qoyulan sərmayələr hesabına daxili investisiyanın artımı və xarici sərmayələrin davamlı-

lığı müşahidə olundu. 2008-ci ildə ölkə iqtisadiyyatına yönələn birbaşa xarici investisiyalar davam etdi və həmin il xarici mənbələrdən əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyanın həcmi 3,22 milyard dollar təşkil etdi. Bu, global böhran şəraitində ölkə üçün əlverişli sərmayə qoyuluşu sayıla bilər. Nəzərə alsaq ki, bu illər ərzində, yəni 2008-2009-cu illərdə MDB və Şərqi-Mərkəzi Avropa ölkələrinə yönələn xarici sərmayələrin məbləği 42-46 faizə qədər azalmışdı. Həmin dövrdə Böyük Britaniya sərmayədarlarının ölkəmizə investisiya qoyuluşları qeyri-neft bölməsində xüsusi fəallığı ilə diqqəti cəlb etdi. Britaniya rezidentlərinin Azərbaycanda əsas kapitalla yönəltdiyi investisiyanın həcmi təkcə 2008-ci ildə 1,27 milyard dollar olub. Bununla bərabər, ABŞ, Yaponiya, Türkiyə və Norveç sərmayəçilərinin kapital qoyuluşları intensiv xarakter alıb və bu dinamika hazırda da davam edir.

IV FƏSİL
YENİ İNKİŞAF ERASININ ASTANASINDA
AZƏRBAYCANIN MODERNLƏŞDİRMƏ
DOKTRİNASI

«Azərbaycan iqtisadi cəhətdən artıq oturmuş dövlət kimi tanınır. Mən hesab edirəm ki, biz artıq iqtisadi sahədə keçid dövrünü başa vurmuşuq».

Prezident İlham ƏLİYEV

Postsovet statusuna və keçid dövrünə son

Qloballaşan dünyanın yeni geoiqtisadi tələbləri və qitələrarası münasibətlərin yeni dövrün reallıqlarına əsasən müəyyən edilməsi XXI əsrin birinci onilliyini kifayət qədər pozitiv nəticələrlə başa vuran Azərbaycan qarşısında da bir sıra meyarların ortaya çıxması ilə şərtlənmiş olub. Siyasi sabitlik və ümummillilik inkişaf milli dövlətlərin həyata keçirdiyi rasionallıq, pragmatik daxili və xarici siyasət kursunun qanunauyğun nəticələrindəndir. Xüsusilə də idarəetmə strategiyasının səmərəliliyi vətəndaşların maddi rifah halının, həyat şəraitinin daim yaxşılaşdırılması istiqamətində fundamental nəticələrə nail olunması ilə nəticələnib. Eyni zamanda, sosial müdafiə sisteminin gücləndirilməsi və məşğulluq səviyyəsinin artırılması, eləcə də sosial-siyasi həyatın və təsisatların legitimləşdirməsi, təsisatlanma prosesinin konstitusion əsasda reallaşdırılması, siyasi-hüquqi islahatların mütəmadi surətdə həyata keçirilməsi kimi təməl faktorlar ictimai-siyasi sabitliyin və ümummillilik inkişafının Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən rasionallıq strateji kur-

sun fonunda əhalinin maddi rifah halının mütəmadi olaraq yaxşılaşdırılması, sosial müdafiə və təminat sisteminin daha da gücləndirilməsi, müxtəlif inkişaf modellərinin tətbiq edilməsi, sosialyönümlü iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi kimi fundamental göstəricilər ümummilli inkişafın strateji hədəflərini təşkil edir. Bütün bunlar isə Azərbaycanı yüksək sürətlə ardıcıl olaraq inkişaf edən ölkəyə çevirməklə yanaşı, mövcud ictimai-siyasi sabitliyin əsaslarının daha da möhkəmlənməsini şərtləndirən əhəmiyyətli faktor qismində çıxış edir.

Prezident İlham Əliyevin Prezidentliyinin ikinci beşilliyi - XXI əsrin ilk onilliyinin sonu dünya iqtisadi sistemində yeni meyllərin meydana çıxması və ölkələrin milli inkişafında bir sıra təmayüllərin nəzərə çarpması ilə diqqəti cəlb etdi. Qlobal böhranın dərinləşərək ölkələrin iqtisadiyyatlarının motivasiya olunması yönündə zəruri tələblər qoyması və postböhran dövrünə hazırlıq siqnalları sosioiqtisadi metodologiyanın dəyişməsinə də etivə edən əsas şərtlərdən sayıla bilər.

2008-2013-cü illəri Azərbaycanın ictimai-siyasi mühitində yeni əsrin möhtəşəm idarəetmə strategiyasının müəllifi, böyük Siyasi lider İlham Əliyevin fəaliyyətinin ən zəngin dövrü kimi səciyyələndirmək tamamilə mümkündür. İlham Əliyevin birinci beş illik idarəetmə məharəti Onun fəaliyyətinin ikinci mərhələsi üçün ən böyük təminat sayıla bilər. Prezidentin fəaliyyətini yeni keyfiyyət və kəmiyyət çalarları ilə zənginləşdirəcək elementlər birbaşa xalqın istək və arzularının ifadəçisi olmasıdır. Makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin qorunmasının təmin edilməsi, dayanıqlı iqtisadi artımın və iqtisadiyyatın modernizasiyasının təmin olunmasına dəstək verən siyasətin dərinləşdirilməsi, inflyasiyanın aşağı salınması, qeyri-neft sektorunun aparıcı sahəyə çevrilməsi, məşğulluq səviyyəsinin artırılması, çevik makroiqtisadi idarəetmənin həyata keçirilməsi, əhalinin rifah

halının yaxşılaşdırılması qarşıdakı illərdə hökumətin fəaliyyət strategiyasının ana xətlərdən biri olacaq.

Cənab İlham Əliyev dövlət başçısı kimi birinci beş ildə nəzərdə tutulmuş islahatlar proqramındakı tədbirlərin, verdiyi vədlərin vaxtından əvvəl həyata keçirilməsinə nail olan siyasi lider kimi xalq qarşısında xidmət etməyin yeganə meyar olduğunu sübut etmiş oldu. Bu, həm də Prezidentin 2003-cü ildə hakimiyyətin məsuliyyətini dərk edərək siyasi-iqtisadi idarəetmə sisteminin bütün komponentlərinə dərinləndən bələd olmasının təsdiqidir.

İlham Əliyevin xalq qarşısında verdiyi bütün vədləri uğurla yerinə yetirməsi Onun fəaliyyətinin davamı olan növbəti mərhələnin - 2008-2013-cü illərdə tamamilə başqa iqtisadi-siyasi, sosial-mədəni həyatın dövr edəcəyini ehtiva edir. Qarşıdakı illəri əhatə edəcək yeni inkişaf tarixinin konturları da aydındır. Bu mərhələdə Cənab İlham Əliyevi daha genişmashtablı proqramlar, daha dinamik qərarlar, yüksəkstatuslu işlər gözləyir.

Prezident İlham Əliyevin yüksək idarəetmə qabiliyyətinin və iqtisadiyyatda islahatların davamlılığını təmin etmək məharətinin ən bariz nümunəsini dünya iqtisadi böhranı zamanı həyata keçirilən mükəmməl iqtisadi konsepsiyanın uğurlu nəticələrinə diqqət yetirməklə görmək olar. Cənab İlham Əliyevin ikinci dəfə prezidentlik fəaliyyətinin başlanğıcı dünyanı bürüyən global maliyyə böhranının şiddətli dövrünə təsadüf edib və bu dövrdə ən inkişaf etmiş dövlətlərin siyasi liderləri böhran meyillərinin ölkə iqtisadiyyatına zərərli təsirlərinin qarşısını ala bilməyiblər. Amerikanın və Avropanın ən inkişaf etmiş dövlətlərində iqtisadi fəallıq beş dəfədən çox aşağı düşüb və iqtisadi geriləmə 2009-cu ilin birinci yarısındanək davam edib. Azərbaycan iqtisadiyyatı isə böhran meyillərinə məruz qalmayıb.

Təkamülləşən və təkmilləşən yeni iqtisadiyyat- intibahdan inkişafın yeni erasına keçid

*«Bütövlükdə Azərbaycan iqtisadiyyatının uğurlu inkişafı
dünya miqyasında bir fenomendir».*

Prezident İlham ƏLİYEV

Milli inkişaf modelləri ilə yad iqtisadi resessiyalardan sığorta olunmağı bacaran və konseptioloji siyasi xətti ilə dövrün ictimai-iqtisadi çağırışlarına adekvat təsirli tədbirləri mərkəzləşdirilmiş koordinasiya şəkildə reallaşdıran Azərbaycan nəinki sosial sabitliyi möhkəmləndirdi, eyni zamanda yeni makroekonomik inkişaf müşayiət olunan neoiqtisadi mühitə keçidi təmin etməyi bacardı.

Postsovet ölkəsinin meyarlarından tamamilə kənara doğru yol alan respublikamız iqtisadi ideologiyanın elmi-nəzəri əsaslarını tam şəkildə reallaşdıraraq yeni onilliyin atanasındaca keçid dövrünə son verə bildi. Azərbaycan iqtidarı yeni iqtisadi dialektikanın və cəmiyyətin inkişaf qanunauyğunluqlarının modullarına geniş şəkildə yer verərək innovativ bir inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu.

2009-cu ildən sonrakı dövrü Azərbaycan üçün postsovet ölkəsi şkalasından çıxaraq yeni modern formada yüksək inkişaf proqnozları ilə irəliləyən güclü statusa malik ölkə kimi səciyyələndirmək daha düzgündür. Keçid iqtisadiyyatı ilə yeni əsrin ilk onilliyində vidalaşan bu ölkənin tərəqqi və milli inkişafının istiqamətlərini müəyyən edən iqtisadi modelin tətbiqi prosesi də uzaqgörən bir siyasi taktika ilə həyata keçməyə başladı. Bu elə bir dövr idi ki, Azərbaycan həm qlobal maliyyə böhranının təsirlərini dəf edən antiböhran tədbirdəri görür, həm də keçid iqtisadiyyatından sonrakı dövrün strateji hədəflərinin yeni iqtisadi

diyyata tam oturuşmasını rəvan və dürüst şəkildə, heç bir kənarçıxımlara yol vermədən həyata keçirirdi. Bu, Cənab İlham Əliyevin Prezident kimi fəaliyyətinin ilk dövrləri idi. Çox maraqlıdır ki, Prezident İlham Əliyevin hakimiyyətinin ilk ayları məhz dünya maliyyə böhranının ən şiddətli dövrünə təsadüf edib və respublikamızın xarici rəssesiyaları dəf etməsinin səbəbləri dövlət başçısının uzaqgörən iqtisadi diplomatiyasının, siyasi manevrlərə malik ustalığının və mükəmməl iqtisadi strategiyanı həyata keçirmək məharətinin əlamətləri ilə bağlıdır.

Azərbaycanda iqtisadiyyatın modernizasiyası üçün təxirəsalınmaz tədbirlərin aparılması, bazar iqtisadiyyatının bütün başlıca tələblərinin inkişafını sürətləndirən sistemli və əhatəli siyasətin həyata keçirilməsi, sahibkarlıq sektorunun və azad biznesin inkişafını stimullaşdıran proqramların icra olunması, özəl bölmənin iqtisadiyyatda aparıcı mövqeyinin təmin edilməsi, orta təbəqənin formalaşması üçün dövlətin geniş imkanlar yaratması və digər faktorlar keçid dövrünün sona çatması və yeni inkişaf dövrünün start götürməsinə əhəmiyyətli zəmin yaradıb.

Azərbaycan hökuməti ölkənin dinamik inkişafı üçün bazar iqtisadiyyatının bütün başlıca komponentlərinə böyük diqqət ayırır və iqtisadiyyatın liberallaşmasına geniş üfüqlər açır. Hökumət iqtisadiyyatdakı rolunu effektiv yerinə yetirməklə yanaşı, investisiya siyasətini təşviq edib, iqtisadi islahatların sosialyönümlülüyünü təmin edə bilib. Bazar iqtisadiyyatının elementlərinin effektiv şəkildə yerinə yetirilməsi iqtisadi idarəetmənin sistemliliyini və səmərəliliyini artırır. İqtisadi idarəetmə sisteminə institutsional dəyişikliklərin başa çatdırılması, iqtisadiyyatın təkmilləşdirilməsi və yeni təkamül mərhələsinə qədəm qoyması və digər indikatorlar Azərbaycanın keçid iqtisadiyyatını arxada qoymasını şərtləndirib.

Yeni iqtisadi sistemə keçid cəmiyyətin iqtisadi münasibətlər sistemi ilə bağlı olduğundan islahatların kompleks və ardıcılıqla aparılması zəruridir. Beynəlxəq təcrübəyə əsaslanaraq, transformasiyalı iqtisadiyyatda makroiqtisadi proporsiyaların formalaşmasının öz nəzəri üsullarının və metodologiyasının olmasını görə bilirik. Yeni sistemə keçərkən mülkiyyət formalarının, əhalinin həyat səviyyəsinin, milli ənənələrin, ideoloji görüşlərin və digər məqamların nəzərə alınması vacibdir. Buna görə də köhnə iqtisadi sistemdən yenisinə keçid təkamül yolu ilə aparıldıqda böyük effekt verir. Azərbaycan məhz qeyd olunan həmin amilləri nəzərə alaraq fundamental iqtisadi model hazırlamaqla bugünkü dinamik inkişafa müvəffəq olub.

Keçid iqtisadiyyatı ölkələrinin inkişaf sahəsində uğurlarını şərtləndirən əsas amillər sırasında həyata keçirilən islahatların davamlılığı və effektivliyi başlıca yer tutur. Keçmiş sosialist düşürgəsinə aid olan dövlətlərin 15 ildən artıq müddətdə həyata keçirdiyi islahatların hazırkı vəziyyətinin təhlili göstərir ki, onların əksəriyyəti hələ də qarşıya qoyulmuş hədəflərə nail ola bilməyib. Azərbaycan keçid dövrünü arxada qoymuş ölkələr kimi ötən müddətdə idarəetmə sisteminin yeniləşməsi, struktur islahatlarının aparılması, iqtisadiyyatda funksional iqtisadi mexanizmlərin tətbiq olunması, dövlət maliyyə qurumlarında islahatların həyata keçirilməsi, bazar iqtisadiyyatı ilə bağlı hüquqi-normativ bazanın yaradılması sahəsində ciddi uğurlara imza atıb.

XXI əsrin ilk onilliyini Azərbaycan üçün siyasi, iqtisadi, sosial sahədə tamamilə yeni bir inkişaf mərhələsi kimi qiymətləndirmək olar. Yola saldıığımız onillik Azərbaycanın iqtisadiyyat tarixində intibah və inkişaf dövrü kimi yadda qalıb. Son on ilin inkişaf nəticələrinə görə, ölkə iqtisadiyyatı dünya təcrübəsində çox az rast gəlinən bir kəmiyyət və keyfiyyət inkişafına nail ola bilib. İqtisadi artımın 4 dəfə, ixracın 15 dəfə, valyuta ehtiyatlarının 31

dəfə artması bunun bariz göstəriciləridir. Bu davamlı inkişaf makroiqtisadi sabitlik şəraitində əldə olunub - orta illik inflyasiya 7 faiz, manatın məzənnəsinin orta illik dəyişməsi tempi isə 1 faiz ətrafında olub. Belə bir mühitdə ölkənin maliyyə sektorunun əsas göstəriciləri 15-20 dəfə artıb. Bu, postkeçid dövründə ən pozitiv bir mənzərə sayıla bilər və yeni onilliyə açılan qapının kifayət qədər uğurlu başlanğıcı üçün böyük stimulyaradıcı faktordur.

Dünya iqtisadiyyatının dialektikasına və mövcud meyillərə rəğmən tam əsaslı bir arqumetlə çıxış etmək mümkündür ki, qloballaşmanın dərinləşdiyi dünyada öz milli iqtisadiyyatlarını beynəlxalq iqtisadi təsirlərdən qorumaq və xarici bazarlarda baş verən mənfi tendensiyalara dözümlülük nümayiş etdirmək hər ölkəyə nəsisib olmur. Sonuncu qlobal maliyyə böhranı göstərdi ki, dünya iqtisadiyyatında baş verən proseslər bir-biri ilə sıx ticari-iqtisadi münasibətlərə malik olan dövlətlərin əksəriyyətinin maliyyə bazarındakı sarsıntılardan sığortalamayıb. Azərbaycanın son illərdə, xüsusilə də böhranın dərinləşdiyi son bir ildə həyata keçirdiyi siyasət inkişafın dinamikasına baza yaratmaqla, digər ölkələr üçün örnək ola biləcək qədər uğurlu və mükəmməldir.

Azərbaycan hazırlayaraq həyata keçirdiyi inkişaf ssenariləri və böhran zamanı iqtisadi manevrləri ilə keçid iqtisadiyyatına malik ölkə deyil, dünya dövlətləri içərisində inkişaf etmiş sabit dövlət olmasını təsdiqlədi. Çünki keçid iqtisadiyyatını yaşayan ölkə heç vaxt qlobal resessiyaları bu qədər məharətlə dəf edə bilməzdi. Prezident İlham Əliyevin bəyan etdiyi kimi, ölkəmizin yüksək iqtisadi inkişafı keçid dövrünün arxada qalmasını şərtləndirir: «Azərbaycan iqtisadi cəhətdən artıq oturuşmuş dövlət kimi tanınır. Mən hesab edirəm ki, biz artıq iqtisadi sahədə keçid dövrünü başa vurmuşuq. Nəzərə alsaq ki, dünyanın aparıcı maliyyə qurumları Azərbaycanda aparılan islahatları çox yüksək qiymətləndirir. Müxtəlif hesablamalara görə, Azərbaycan postsovet məkanında

İqtisadi islahatlar və iqtisadi inkişaf baxımından birinci yerdədir. Mən hesab edirəm ki, artıq bu sahədə keçid dövrü başa çatıbdır».

2010-cu ildən sonrakı dövrdə ölkəmizin makroiqtisadi mənzərəsi tam qətiyyətlə onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı struktur baxımından tamamilə keçid epoxeyasından uzaqdadır və modernləşmə mərhələsinə qədəm qoyub.

Təbii ki, keçid iqtisadiyyatından yeni modernləşmə erasına daxil olmaq milli iqtisadi inkişafın yeni modelinin hazırlanması və tətbiqi sayəsində mümkün olur. Azərbaycan MDB-də bu mükəmməl iqtisadi model hazırlayan novator ölkə kimi səciyyələndirilə bilər. İqtisadi modelin uğurla nəticələnməsi həm də dövlətin siyasi qətiyyətindən, onun güclü iradəsindən asılıdır. Azərbaycanın dövlət başçısının həm novatorluğu, həm də qətiyyəti bu mənada iqtisadi modelin yüksək effektiv nəticələrə səbəb olmasının birbaşa real məntiqi nəticəsi kimi çıxış edir. Həmin dövrdə dünyada müxtəlif siyasi qütblərin, ideologiyaların, sivilizasiyaların qarşı-qarşıya gəldiyi, ənənəvi, modern və postmodern dünyagörüşü və simvollarının toqquşduğu bir zamanda Azərbaycanın Siyasi liderinin qətiyyəti və əzmkarlığını heyrətamiz və təqdir olunacaq hal kimi qəbul etmək olar. Məhz buna görə də, Prezident İlham Əliyevi həm də keçid dövrünün bütün çətinliklərini aradan qaldıran, dünyaya öz inkişaf modelini təqdim edərək ölkəni iqtisadi yüksəlişin səviyyəsinə görə dünyanın lider dövlətləri sırasına çıxarmağı bacaran unikal dövlət başçısı kimi yeni tarixə imza atan inkişaf modelinin müəllifi saymaq mümkündür.

Ümumiyyətlə, milli iqtisadi inkişaf modeli dedikdə cəmiyyətin məqsədi, inkişaf istiqamətləri və onlara nail olunmasının metod və vasitələri başa düşülür. Hər bir ölkənin özünəməxsus inkişaf yolu və konsepsiyası, eyni zamanda, onların iqtisadi inkişaf modellərini fərqləndirən xüsusiyyətlər mövcuddur. Bu, iqtisadiyyatın tənzimlənməsində dövlətin iştirak səviyyəsi, iqtisadi inkişaf

fin istiqamətləri, iqtisadi inkişafı təmin edən metod və mexanizmlərin tərkibi, onlardan istifadə səviyyəsi, bazar iqtisadiyyatına keçidi təmin edən iqtisadi islahatların tempidir. Hər bir ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsini, sosial və milli şəraitini nəzərə alan hökumətin iqtisadi siyasəti əsasında milli inkişaf modeli formalaşdırılır. İqtisadi inkişaf modeli milli iqtisadiyyatın inkişaf yollarını ortaya qoyan baxış olmaqla hökumətin iqtisadi siyasətinin reallaşdırılmasını təmin edən vasitələrin və mexanizmlərin toplamıdır.

Ölkəmizin milli iqtisadi inkişaf modeli vahid iqtisadi siyasət strategiyasının fundamental prinsiplərinə əsaslanır. Azərbaycanın iqtisadi modeli sosialyönümlü olmaqla, pozitiv iqtisadi və investisiyatutumlu mahiyyətinə görə fərqlənir. Respublikamız tamamilə modern, heç bir ölkənin inkişaf konsepsiyasını təkrarlamayan, özənəməxsus inkişaf yollarını və metodlarını birləşdirən, milli mənafeləri daha üstün tutan, dövlət-vətəndaş münasibətlərinin ən yüksək formada inkişafını tənzimləyən, sosial tərəqqini və yüksək rifahı təmin edən, öz spesifikliyi ilə fərqlənən milli iqtisadi modelin sahibidir.

Ümumiyyətlə, iqtisadi model hər bir ölkənin modernləşmə strategiyasına uyğun hazırlanır və onun müasir və perspektiv inkişaf yolları ilə bağlı proqnozlarına əsaslanır. Yəni bu mənada iqtisadi model modernləşmənin sosiokonseptual və fundamental əsaslarını təşkil edir. Ümumiyyətlə, modernləşdirmə iqtisadi-siyasi, ictimai-sosial, elmi-mədəni bölmələrin struktur və məzmun baxımından dəyişməsi, sivilizasiyaların dinamikliyinə uyğun olaraq yeni dövrün tələblərinə transformasiyasının qanunauyğunluğudur. Bu, siyasi və iqtisadi islahatların sistemli və məntiqi ardıcılıqla dialektikasıdır. Modernləşdirmə iqtisadi, sosial, ictimai həyatın mobilliyini artırır, innovasiyaların tətbiqinin mühüm nailiyyətlərini ehtiva edir. Bu çoxsistemli proses çərçivəsində ictimai münasibətlərin bütün fazaları təkmilləşir, iqtisadiyyatın

strukturunda tam yeniləşmə meyilləri müşayiət olunur, yeni qabaqcıl texnologiyalar tətbiq olunur, sosial sferada reformalar həyata keçirilir, sosial rəqabətə əsaslanan dinamik cəmiyyət möhkəmlənir. Modernləşdirmə sosial və iqtisadi sistemlərdə idarəetmənin də yeni tələblərə əsaslanan inkişafını şərtləndirir. Bu proses təkamül yolu ilə sistemli, eyni zamanda, iyerarxiya prinsipi-nə uyğun həyata keçirmə mexanizmlərindən ibarətdir.

İnnovativ iqtisadiyyat tam şəkildə yeni modernləşmənin başlanğıc elementləri kimi hüquqi islahatları da özündə ehtiva edir və yeni iqtisadi-siyasi qanunvericilik bazasının formalaşmasını labüdləşdirir. Modernizasiyanın tələbləri hüquqi sferada institutional dəyişiklikləri də ortaya çıxarır. Dövlət bunun üçün mühüm qanun və məcəllələrə, hüquqi aktlara dəyişiklik etməyi də islahatların əsas komponentləri kimi qarşıya qoyur. Hətta güclü dövlət, iqtisadiyyatın inkişafı və yüksək rifah naminə konstitusiyon dəyişikliklərinin edilməsi də labüddür. Bu mənada 2009-cu ilin mart ayında ölkə Konstitusiyasına edilmiş dəyişiklikləri də pozitiv demokratik islahatların və yeni iqtisadi modelin, iqtisadiyyatın modernizasiyasının tələbləri kimi səciyyələndirmək tam məntiqa uyğundur. Diqqət yetirək, Konstitusiyanın 12-ci maddəsinə edilmiş dəyişiklikdə qeyd olunur: «Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir».

İqtisadi model çoxkomponentli konsepsiya olmaqla, iqtisadi, siyasi və sosial bölmələrin qarşılıqlı koordinasiyası əsasında həyata keçirilir. Burada büdcə-fiksal sistemdə dəyişikliklər, funksional idarəetmə metodlarının yeni meyarlarının tətbiqi, əmək və sosial bölmələrdə struktur dəyişiklikləri, iqtisadi və sosial sahələrin xüsusiyyətlərinə uyğun təsnifatının aparılması, makroiqtisadi indikatorların təhlili və innovativ iqtisadiyyatın qurulmasında başlıca prinsipləri mühüm yer tutur.

Ümumiyyətlə, yeni inkişaf modeli ölkənin mühüm makroiqtisadi göstəricilərinə, kredit reytinginə, ölkənin valyuta ehtiyatlarına, xarici borc faktoruna, iqtisadi artımın dinamikasına və digər amillərə əsasən hazırlanır və həyata keçirilir. Burada dövlətin gəlirləri, maliyyə sistemi və maliyyə münasibətləri, dövlət büdcəsi, büdcənin gəlir və xərc hissəsinin artım dinamikası, vergi, kredit sistemi, banklar, qiymətli kağızlar bazarı, qloballaşma, struktur siyasəti və beynəlxalq idarəetmə, geoiqtisadiyyat, dünya iqtisadiyyatı və beynəlxalq bazar, kapitalın beynəlxalq hərəkəti, xarici ticarət dövriyyəsi, idxal və ixracın strukturu, dinamikası, sosial siyasət və əhəlinin sosial müdafiə sistemi kimi seqmentlər əsas yer tutur. Bu konsepsiya, həmçinin bazar iqtisadiyyatı və makroiqtisadi idarəetmənin müasir strukturunu, sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatı modelini, iqtisadi artımın sürətlənməsində dövlət tənzimlənməsini, inflyasiyanın mahiyyətini, işsizliyin tənzimlənməsini, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, ekologiya və digər sahələrin inkişaf meyillərini özündə ehtiva edir.

İqtisadi modelin hansı uğurlu nəticə verməsinin məntiqi yekunu ölkənin makroiqtisadi inkişaf indikatorlarında, onun vətəndaşlarının sosial rifahını xarakterizə edən göstəricilərdə, insan inkişafı ilə bağlı qiymətləndirmələrdə öz əksini tapır. Bu mənada Azərbaycanın mühüm pozitiv nəticələrə nail olmasını tam təfəsilatı və detalları ilə görmək olar. Azərbaycan insan inkişafı indeksinə görə son illərdə yüksək nəticələr əldə edib. Qeyd olunan indeks üzrə respublikamızın mövqeyi dünya dövlətləri sırasında əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlib. Ölkəmiz insan inkişafı indeksinin orta illik tempinə görə MDB dövlətləri arasında son 10 il ərzində aparıcı dövlət olub. Azərbaycan insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, sistemli şəkildə demokratik islahatların miqyasının genişlənməsi, söz və fikir azadlığının inkişafı, vətəndaşların mənafeyinə qorunmasına xidmət edən davamlı təd-

birlərin həyata keçirilməsi, bazar iqtisadiyyatının təmin edilməsi, sosial siyasətin dərinləşməsi və digər sahələrdə əhəmiyyətli dərəcədə irəliləyişlər əldə edib.

Bütün bunların fonunda onu demək mümkündür ki, Azərbaycan tamamilə yeni inkişaf erasına daxil olub və özünün mükəmməl iqtisadi modelini tətbiq etməklə davamlı və pozitiv artım meyilləri əldə edib. Beləliklə, Azərbaycan özünün yeni inkişaf tranziti ilə keçid dövrünün siyasi tarixdə arxaikləşməsinə nail olub və müasir inkişaf etmiş ölkə statusunda Mərkəzi-Şərqi Avropa dövlətləri ilə eyni səviyyədə dünya iqtisadiyyatına sıx inteqrasiyanın və milli inkişafın yeni komponentlərini tətbiq etməyə başlayıb. Azərbaycanda modernləşmə və dayanıqlı inkişafın fəlsəfi konsepsiyası kimi müəyyən olunan yeni inkişaf modeli keçid dövründən sonrakı mərhələdə inkişaf xəttinin çox düzgün seçildiyini göstərdi. Hazırda həyata keçirilən siyasi və iqtisadi islahatlar bir qədər başqa çalar alır və ölkənin inkişafında artıq yeni mərhələ olacaqdır. Eyni zamanda, Azərbaycan dövləti iqtisadi yüksəlişlə yanaşı, açıq və demokratik cəmiyyət qurulmasını da inkişafın prioriteti kimi müəyyən etmişdir. Qlobal transformasiyaların indiki mürəkkəb şəraitində Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti modernləşmiş iqtisadiyyatı, vətəndaş cəmiyyəti və liberal ənənələri olan ölkə qurmaq istəyini nəzərdə tutur.

Meqainkişafın astanasında əsas çağırışlar

«Biz elə etməliyik ki, dünya praktikasını, onun ən qabaqcıl nümunələrini Azərbaycanda tətbiq edək.»

Prezident İlham ƏLİYEV

Prezident İlham Əliyev postkeçid dövründə çevik və təmkinli siyasi qərarlar əsasında Azərbaycan cəmiyyətini və ölkəni

demokratik modernləşməyə, liberallaşmaya, milli ideyaya - azərbaycançılığa, cəmiyyətin intellektuallaşdırılmasına, fəal və çoxşaxəli diplomatiyaya, ölkənin müdafiə qabiliyyətinin artırılmasına, regional liderliyin təmin olunmasına əsaslanan müasir inkişaf modelinin fundamental prinsiplərini tamamilə uğurlu və dünya üçün örnək ola biləcək bir formada reallaşdırdı. Yeni inkişaf erasının tələbləri, kriteriyaları, iqtisadi idarətmə metodları, sosial siyasət Cənab İlham Əliyevin hakimiyyətinin ikinci beşilliyində tamamilə yeni texnologiyalar əsasında həyata keçirilməkdə, modern bir sistemə uyğun nizamla, ölçülüb-biçilmiş və gələcəyə nikbinlik yaradan baza üzərində irəlilədilməkdədir. Qarşıya qoyulmuş məqsəd sürətli inkişafın ahənginə uyğun qabaqcıl innovasiyaları, dünya praktikasının ən son modern nümunələrini Azərbaycana tranzit etməkdən ibarətdir. Bu texnologiyaların tətbiqi dairəsi çoxşaxəli iqtisadiyyatın çoxfunksiyalılığını daha da gücləndirmək, postneft dövründə innovativ iqtisadiyyatın ən son modellərini reallaşdırmaqla möhkəmləndirməkdən ibarətdir. Dövlət başçısı ikinci dəfə prezident seçildikdən sonra demokratik islahatların yeni konturlarından bəhs edərkən tamamilə yeni, konkret və hər bir sferanı əhatə edən tədbirlər planının güclü siyasi iradə əsasında tam yerinə yetiriləcəyini əmin edirdi: «Bizim konkret tədbirlər proqramımız var. Növbəti beş il - 2009-2013-cü illər üçün bizim maliyyə və texniki imkanlarımıza və beynəlxalq biznes dairələri ilə artıq mövcud olan təcrübəmizə əsaslanan dəqiq tədbirlər proqramımız var... Azərbaycan 20 ildən, 50 ildən sonra necə inkişaf edəcək, hansı resurslar bunu təmin edəcək?! Əlbəttə ki, təbii resurslarımızın mövcudluğu bizə əlavə güc verir. Xüsusilə, müstəqilliyimizin ilk illərində və bu gün müstəqil siyasət aparmaq üçün, öz taleyimizin özümüz tərəfindən həll edilməsi üçün çox mühüm rol oynayır. Əlbəttə ki, uzun illər bundan sonra bu

amillər nəinki ölkəmizin inkişafına, eyni zamanda, regional vəziyyətdə mühüm təsirini göstərəcəkdir».

Hazırda liberal bazar iqtisadiyyatına keçidi tam təmin etmiş Azərbaycan yeni islahatların astanasındadır. Respublikamızın müasir iqtisadi inkişaf yolu yeni çoxşaxəli islahatlar strategiyasına, güclü və inkişaf etmiş dövlətin iqtisadi əsaslarının daha da möhkəmlənməsinə əsaslanır. Azərbaycan yeni inkişaf və intibah ssenarilərinin həyata keçirməklə bərabər, yeni çağırışların və meqainkişafın sabahkı tələblərini nəzərə alaraq təmkinli, ölçülüb-biçilmiş, pragmatik, eyni zamanda, bütün hədəfləri müəyyən edəcək uzaqgörənliklə reformaların yeni platformasını formalaşdırıb. Bu platforma çoxsistemli konseptlər məcmusu olmaqla yanaşı, tam pragmatikliklə proqnozlaşdırılmış onilliyin yeni pozitiv meyarlarına yaxınlaşdıran strategiyalar bazasına söykənir.

Cənab İlham Əliyevin əsas məqsədlərindən biri XXI əsrin ikinci onilliyində Azərbaycanın yeni iqtisadi siyasətini müəyyən edən, yeni istiqamətlər açan milli inkişaf konsepsiyasının əsas məzmunu ölkəni irəliyə aparmaq, cəmiyyəti inkişaf etdirmək üçün geniş tranzit yaratmaqdan ibarət idi və O, buna nail olmaqdadır. Modernləşmənin iqtisadi bazisini formalaşdıran Azərbaycan suveren dövlət kimi, artıq yeni tarixi və iqtisadi şəraitdə iqtisadiyyatın inkişafı problemlərini həll edir, prinsiplərdən baxımdan yeni olan, iqtisadi sərbəstliyə, dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiya etməyə yönəlmiş iqtisadiyyat qurur.

Azərbaycanın qarşdakı sosial-iqtisadi inkişaf platforması və makroiqtisadi ssenarisi innovativ iqtisadiyyata keçidi uğurla başa çatdırmaqdan ibarətdir. Respublikamız artıq postsovet ölkəsi deyil və arxada qalan keçid dövrünün iqtisadi qanunauyğunluqları da yeni modern iqtisadiyyatla uzlaşmır. Modern iqtisadiyyat postsovet ölkələrinin xarakterik inkişaf yolu deyil və Azərbay-

can da postsovetizmdən tam uzaqlaşıb. Respublikamız liberal Avropa ölkəsi və modern cəmiyyət, yeni sosioiqtisadiyyat strukturlarının tam möhkəmləndiyi dövlət kimi özünün innovativ sosial inkişaf xəttinin təkamülləşdiyi epoxanın astanasındadır.

Azərbaycanın meqainkişaf xətti sosial və iqtisadi innovasiyalardan keçir. İnnovasiyalar iqtisadiyyatı gələcək inkişafın bütün altsistemlərini özündə birləşdirən ən fundamental strateji istiqamətlərə söykənir. Azərbaycan innovativ iqtisadiyyatın inkişafının əsası olan milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması yönündə kifayət qədər reformalar aparıb və təcrübədə tətbiqinin ən səmərəli mexanizmlərinin istifadəsinə başlayıb. Liberal iqtisadi vasitələrin sektorial dairəsinin genişlənməsi, azad biznesin institusional strukturunun köklü şəkildə dəyişikliyə uğraması, müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının bilik və yeniliklərin intensiv inkişafına xidmət etməsi yeni sistemə keçidin mühüm əhəmiyyətini göstərir.

Azərbaycan ən modern innovasiya sisteminin tətbiqinə keçid dövründə dünya təcrübəsinin təhlilini də dərinləndirərək öyrənib və onların sırasında xüsusi modellərin istifadə olunmasına böyük üstünlük verir.

Azərbaycanda həyata keçirilən siyasətin əsas istiqamətlərindən biri respublikamızda ən yüksək inkişaf etmiş ölkələrin qabaqcıl təcrübəsinin və innovasiyaların tətbiqidir. Artıq bu sahədə bir sıra tədbirlərə start verilib və Avropanın ən inkişaf etmiş dövlətlərinin meyarları, texnologiyaları artıq iqtisadiyyatın bütün strukturlarında tətbiq olunmaqdadır. Azərbaycan hökuməti inkişaf etmiş ölkələrin meyarlarını dərinləndirərək dünyada ən qabaqcıl texnologiyaları iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində tətbiq edir. Bu gün innovativ iqtisadiyyata keçid sürətlənib və bu modellər inkişafı sürətləndirməklə bərabər, iqtisadiyyatın strukturunun tam müasirləşməsinə xidmət edir.

Bu gün Avropanın inkişaf etmiş postsosialist ölkələri Çexiya və Polşada innovativ iqtisadiyyatın formalaşmasını təmin edən proqramların əsas istiqamətləri də məhz industrial cəmiyyətin güclənməsini daha da irəliyə aparmaqdır. İnkişaf etmiş Avropa ölkəsi kimi Azərbaycan yeni əsrin ikinci onilliyində iqtisadi islahatları innovativ əsrin təmayülünə uyğun quraraq onun trayektoriyasının dəyişməsinə gətirib çıxaran siyasi kursa üstünlük verib.

Prezident İlham Əliyev ölkəmizdə modernləşdirmə xəttinə uyğun olaraq ən qabaqcıl texnologiyaların tətbiq olunacağını, iqtisadi idarəetmənin tam yeni meyarlara əsaslanacağını bildirib. Dövlət başçısı ölkəmizdə tətbiq olunan yeni texnologiyaların iqtisadi idarəetmədə səmərəliliyə, şəffaflığın artmasına səbəb olacağını dərin əminliklə qeyd edir. «Biz elə etməliyik ki, dünya praktikasını, onun ən qabaqcıl nümunələrini Azərbaycanda tətbiq edək» deyən Prezident İlham Əliyev bu texniki yeniliklərin bütün sferalarda öz əksini tapacağına əminliyini ifadə edib. Dövlət başçısının sözlərinə görə, bu tədbirlər ölkəmizdə «elektron hökumət»in qurulmasına öz mühüm töhfəsini vermiş olacaq.

Azərbaycanda «yeni iqtisadiyyatın» sürətli inkişafı, kapital bazarı və yeni texnologiyalar arasında artan qarşılıqlı əlaqə, yeni texnologiyaların sosial istiqamətlərinin güclənməsi, yeni biliklərin, texnologiyaların, ərzaqların, xidmətlərin yaradılması və istifadəsinin miqyaslı xüsusiyyətləri ölkənin innovasiya inkişafının institusional əsası kimi yaradılmasına geniş imkanlar açır. Ölkəmizdə son illər geniş regional miqyaslı proqramların icrası sayəsində modernləşən və yaxud yenidən qurulan və milli istehsalın dinamikasına təsir edən yeni qabaqcıl müəssisələrdə tətbiq olunan texnologiyalar ən son nəsillə avadanlıqlara əsaslanır ki, bu da innovasiyaların geniş istehsal sferalarını əhatə etdiyini göstərir.

Azərbaycan özünəməxsus milli innovasiya sistemini formalaşdırmaqla onun əsas komponentlərini də müəyyən edib. İnno-

vasiya prosesində elm, təhsil, istehsalat və bazar arasında əlaqələrin gücləndirilməsi, elmi-texniki məhsul bazarının təmin olunması, intellektual mülkiyyət obyektləri də daxil olmaqla yeniliklərin kommersiyalaşması mexanizminin yaradılması, investisiyanın əsas katalizatoru kimi innovasiya rəqabətinin və innovasiyanın əhəmiyyətinin gücləndirilməsi, regionların innovasiya inkişafının əsas istiqamətlərində maliyyə və kadr ehtiyatlarının konsentrasiyasının təmin edilməsi başlıca meyarlardır.

Hər bir inkişaf etmiş ölkənin innovasiyalar yolu ilə yüksək tərəqqi əldə etməsində yeni biliklər və texnologiyaların mühüm əhəmiyyət kəsb etməsi danılmaz faktdır. Zəngin innovativ bilik və bacarıq sosial-iqtisadi inkişafa təkan verməklə həmin ölkənin dünyada yerini və nüfuzunu artırır, xalqın həyat səviyyəsinin, milli təhlükəsizliyinin təminatını müəyyən edir. Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında elmi innovasiyaların rolu hədsiz dərəcədə böyükdür. İqtisadi inkişaf fəlsəfəsinin, milli sənayenin dünya sənaye sisteminə inteqrasiyasının fundamental əsasları elmi-iqtisadi modellərə söykənir. Elmi əsasları güclü olan inkişaf təmayülünün, iqtisadi modernləşmə xəttinin uğurlu nəticələri də lazımi effekti verir.

İnformasiya texnologiyaları inkişaf edərək bütün fəaliyyət sahələri ilə yanaşı, iqtisadi sferaya da dərin nüfuz edib. Müasir dövrdə iqtisadiyyatın tərəqqisində bu cür texnologiyaların mühüm rol oynaması şübhəsizdir. Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişafının dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olmasının ilkin elementləri görünür. Ölkəmizdə rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın bərqərar olması üçün mühüm tədbirlər həyata keçirilir, beynəlxalq səviyyədə innovativ kommunikasiya güclənir, iqtisadi fəaliyyət bloklarının maddi-texniki bazası möhkəmlənir.

İnnovativ iqtisadiyyat dünyada Azərbaycanın inkişaf modelinin tətbiqini gerçəyə çevirəcək

İnnovativ iqtisadiyyat rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın bərqərar olmasına gətirib çıxarır, dünya iqtisadi sistemində güclü ixracqabiliyyətli transmilli korporasiyaların dominantlığını möhkəmləndirir, ölkənin milli ixrac potensialının global bazarlarda üstünlüyünü təmin edir. Yeni texnologiyalar işə iqtisadi səmərəliliyi artırmaqla yanaşı, milli istehsalın rəqabət qabiliyyətini artırmış olur. Bu tendensiya Azərbaycana məxsus yerli istehsal məhsullarının dünya bazarlarına çıxmasını stimullaşdırmaqdadır. Bölgələrdə istifadəyə verilən hər bir zavod, fabrikin respublikamızın milli istehsal gücünün artmasına tökan verməklə yanaşı, ölkəmizin əsas ərzaq məhsulları üzrə tələbatının ödənilməsində də mühüm rol oynayır. Bunun nəticəsidir ki, hazırda ölkəmizin bir çox ərzaq malları ilə təminatı yerli istehsal hesabına həll edilir. Bütün bu tədbirlər dünyada ərzaq təminatında problemlərin olduğu bir dövrdə ölkəmizin ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsinə, idxaldan asılılığın təmin edilməsinə, ixracın şaxələndirilməsinə və qeyri-neft sektorunun inkişafına öz mühüm töhfəsini vermiş olur.

İnnovasiyaların tətbiqi dairəsi regional xarakter daşıyır və hazırda respublikamızın regionlarında geniş innovasiya infrastrukturunu yaradılmaqdadır. Bakı şəhəri də daxil olmaqla ölkənin bütün iqtisadi rayonlarını əhatə edən regional innovasiya zonasının yaradılması prosesi geniş vüsət alıb. Azərbaycanın inkişaf modeli həm də bölgələrin tarazlı inkişafını təmin etməkdən ibarət olduğundan innovasiya infrastrukturunun daha da dərinləşməsi perspektiv proqramların əsas xəttinə çevriləcək. Regionlarda həyata keçirilən işlər həm də yeni inkişaf onilliyinin tələblərinə uyğun ən yeni texnologiyalara əsaslanır. Beləliklə, 2013-cü il

dən sonrakı dövrdə regionların sosial-iqtisadi inkişafında iqtisadiyyatın modernləşmə meyarlarını əks etdirən proqramlara daha da üstünlük veriləcək.

Prezident İlham Əliyev tərəfindən qarşıya qoyulmuş tədbirlərin vaxtında və əhatəli şəkildə icra olunması, həyata keçirilən uğurlu sosial-iqtisadi inkişaf və radikal islahatlar strategiyası nəticəsində iqtisadiyyatın modernizasiyası, maliyyə-valyuta ehtiyatlarının artması hesabına makroiqtisadi dayanıqlıq potensialının yaradılması regionların inkişafının daha da sürətlənməsinə təkan verəcək.

Azərbaycan cəmiyyətinin iqtisadi inkişafında kreativ iqtisadiyyatın, yeni kibertexnologiyaların də mühüm əhəmiyyəti var. İqtisadiyyatın strukturunun tamamilə yeni innovasiyalara uyğun qurulduğu bir şəraitdə iqtisadi fəaliyyət sahələri arasında çevik və operativ əlaqələrin qurulması, iqtisadi reinteqrasiya meyillərinin güclənməsi və milli istehsala neoqabaqcıl texnologiyaların tətbiqi mühüm şərtlərdən biridir.

Yaxın illərdə ölkəmizdə yeni modernləşdirmə xəttinə uyğun olaraq innovasiyaların və yeni texnologiyaların tətbiqi, innovativ iqtisadiyyatın qurulması prosesi dərin xarakter alacaq. Azərbaycanın yeni iqtisadi modeli çoxşaxəli iqtisadiyyatın inkişafına və innovativ iqtisadiyyatın möhkəmlənməsinə əsaslanır. Bu modelin baza sütunları diversifikasiya siyasətinin dərinləşdirilməsi nəticəsində iqtisadiyyatda liberalizmin daha dərin xarakter almasından, innovasiyaların iqtisadi idarəetmədə möhkəmlənməsindən ibarətdir.

Azərbaycan eyni zamanda, sosial innovasiyalara - əhalinin müxtəlif tipli sosial tələbatlarına cavab verən yeni strategiyaları, konsepsiyaları, ideyalar və təşkilatları özündə ehtiva edən strateji proqramlara da yeni keçidə start verib. Hazırda internet üzərindən sosial innovasiyaların tətbiqi məsələsi daha aktualdır,

belə ki, internet sosial innovasiyaları həyata keçirmək üçün ən ucuz və sürətli vasitə hesab olunur. Buna görə də internetəsaslı sosial innovasiyaları dəstəkləyən müxtəlif tədbirlər bütün dünyada keçirilməkdədir.

İnnovativ iqtisadiyyatda güclü maliyyələşdirməyə imkan verən iqtisadi resursların olması ilə bərabər, bu sistemi idarə edən intellektual və texnoloji potensiala da böyük ehtiyac var. İnnovasiya şəbəkəsi iştirakçılarının sayının daim artması, bura yeni sosial qrupların cəlb edilməsi, innovasiya inkişafına istiqamətlənən institusional sistemin yaradılması fiziki amillər kimi əsas yer tutan faktorlardır.

Azərbaycanda insan kapitalının zəngin elmi bazaya söykəndiyini nəzərə alsaq, elmi innovasiyalar sahəsinə yatırılan kapitalın böyük əhəmiyyət daşdığını yəqin etmək olar. Prezident İlham Əliyev «biz iqtisadi inkişafımızın gələcək istiqamətlərini müəyyən edərkən güclü elmi əsaslara söykənməliyik» deyərək bəyan etməklə bilavasitə elmi innovasiyaların inkişafın daşıyıcısına çevrilməsində dominant olmasını istəyir. Dövlət başçısı yeni iqtisadi perspektivdə idarəetmənin modernləşməsinin, kadr bazasının yeni dünya düzəninə tranzitinin, milli kadrların gənc nəslin bazasında ən təfəkkürlü və yeni qavrayışlara, biliklər texnologiyasına malik olmaqla formalaşmasının ən mükəmməl yol olduğunu bilir. Yeni nəsil modern intellektual cəmiyyətin qurucuları kimi qabaqcıllığı, innovasiyalılığı, informativ tərəqqini özündə birləşdirən meyarların daşıyıcıları olmalıdır. İnsan kapitalının bazisi olan intellektual nəsil həm də milli iqtisadiyyatın yeni inkişaf projektoruna çevrilməlidir. Azərbaycanın qarşısında açılmış üfüqlər intellektual dirçəlişə də yaxşı impulslar verir və ölkənin orta və uzunmüddətli inkişafı da bu intellekt sahiblərinin qabaqçıl idarəetmə metodologiyası ilə sıx bağlıdır.

İnkişafın yeni mərhələsində Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin ölkədə elmin və təhsilin, qeyri-neft sektorunun modernləşməsinə, milli strategiyada yeni hədəflərin müəyyən edilməsinə, cəmiyyətdə mövcud olan resurs və potensialın bütün istiqamətlərdə reallaşdırılmasına yönəlmiş fəaliyyəti, imzalanmış sərəncamlar və həyata keçirilən dövlət proqramlarının miqyası adıçəkilən sahəyə dövlətin həssas münasibətinin bariz nümunəsidir.

Hər bir ölkədə möhkəm elmi bazaya əsaslanan sosial-iqtisadi nailiyyətlər daha davamlı xarakter daşıyır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanda inkişafına böyük diqqət ayrılan sahələrdən biri də elmdir. Məlum olduğu kimi, bu gün Azərbaycan elmi-texniki yeniliklər baxımından inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə bir qədər geridə qalır. Lakin respublikamız savadlı kadrlar, texnologiya, uzun illərin təcrübəsi və digər amillərin sayəsində geniş elmi potensiala sahibdir. Məhz bu potensialın üzə çıxarılması, keçmiş təcrübənin yeni nəslə ötürülməsi, qabaqcıl texnoloji, tibbi və digər nailiyyətlərin elmi əsaslarının ölkəmizdə öyrənilməsi və bu kimi başqa tədbirlər Azərbaycanda elmin inkişaf tempinin artmasına müsbət təsir göstərir.

Bu gün dünyada keyfiyyətli insan kapitalı uğrunda rəqabət dərin xarakter alıb və insan ən zəngin kapital kimi dünya innovasiya inkişafının əsas fundamentini təşkil edir. Yüksək ixtisaslı personalın çevikliyinə artması, biliyin paylaşması prosesi hazırda genişmiqyaslı bir dünya planı kimi sürətli temp alıb. Qloballaşma kompaniyaları daha yüksək səviyyəli texnologiya uğrunda rəqabət aparmağa və innovasiyaların ixtisaslaşdırılması və lokallaşdırılması prosesini stimullaşdırmağa məcbur edir. Müstəqil Azərbaycan hazırda inkişafının elə mərhələsindədir ki, mövcud sosial-iqtisadi uğurların davamlılığının təmin edilməsi prosesində əsaslandırılmış elmi qənaətlərə geniş istinad olunmalıdır. Elmin inkişaf təmayüllərinin respublikanın müasir

reallıqlarına nəzərən müəyyənləşdirilməsi, bu sahədə mövcud problemlərin həlli, elmlə idarəçiliyin səmərəli vəhdətinin təmini, bu sahəyə yönəldilən vəsaitlərin rentabelliyyəsinə nail olunması yeni mərhələdə alimlərin qarşısında ciddi vəzifələr kimi dayanır. Ölkənin modernləşdirilməsi və əsaslı transformasiyası kursu qarşıda duran sosial və siyasi dəyişikliklərin müvafiq nəzəri əsaslandırılmasına tələbat doğurur.

Innovasiya siyasətinə sistemli yanaşma konsepsiyasını həyata keçirən ölkələr qısa müddət ərzində dövlətlərin qarşılıqlı təsir mexanizmini, biznesi, elmi, təhsili və ÜDM-də ümumi elmtutumluğu artırmağa imkan verən səmərəli milli innovasiya sistemləri qurmağa böyük kapital xərcləyir.

Azərbaycan milli məhsulda elm və təhsilin çəkisinin artırılması və kapital resurslarının zəngin elmi bazaya, kadr potensialına yönləndirilməsi kimi strateji addımlar atmaqdadır. Kadr potensialının yeni əsrə uyğun qurulması, demokratik idarəetmədə elektron hökumətin qurulması və funksional idarəetmənin gəncləşməsi yeni siyasi reformalarda mühüm üstünlüyə malikdir.

Cənab İlham Əliyev Azərbaycan dövlətçiliyinin yaxın illər üçün güclü kadr potensialı bazasını formalaşdırmağı əsas qayəsi olaraq hələ keçid dövründə də bacarıb və bunun ilkin simptomları çoxfaydalı olması ilə özünü təsdiq edib. «Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya və onun həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı»nın müəyyənləşdirdiyi prinsiplər, eləcə də Prezident yanında Elmin İnkişafı Fondunun başlıca tezləri birbaşa yeni tərəqqi erasının kadr bazasının hazırlanmasına hesablanıb.

Bu strategiyanın ali məqsədi Azərbaycanda elmi araşdırmaların stimullaşdırılması, ölkənin təbii sərvətlərinin, mədəni və tarixi irsinin öyrənilməsi işlərinin intensivləşdirilməsi, elmin müxtəlif sahələri üzrə tədqiqatların səmərəliliyinin artırılması

və Azərbaycan elminin dünya səviyyəsində layiqincə təmsil olunmasına dövlət dəstəyinin təmin edilməsidir.

Azərbaycanın keçdiyi 20 illik müstəqil inkişaf yolu dövründə respublikadakı ictimai, siyasi, ədəbi-mədəni reallıqların tədqiqi və gələcəyə yönələn müvafiq proqnozlar və tövsiyələrin hazırlanması, habelə sovetlər dönəmində geniş ictimaiyyətə ciddi təhriflərlə təqdim olunan Azərbaycan tarixinin dolğun araşdırılması və hadisələrə obyektiv yanaşma tərzinin ortaya qoyulması aktuallıq kəsb edən məsələlərdəndir. Respublikamız son illər bir çox sahələrdə, o cümlədən neft-kimya sənayesində ciddi irəliləyişlərə nail olub. Regionun əsas neft-qaz hasilatçısı kimi Azərbaycan bu sahədə son texnologiyalardan istifadə edir, həmçinin ölkəmizdə bu istiqamətdə təcrübəli elmi kadrlara sahibdir. Bundan əlavə, Azərbaycan elminin informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, kosmik sənaye, Xəzər dənizinin resurslarının tədqiqi, hərbi texnologiya və digər sahələrdə inkişafı üçün də geniş imkanlar mövcuddur.

Məhz sürətli inkişaf tempinə uyğun islahatlar aparmaq, zamanın inkişaf tempi ilə ayaqlaşmaq yeni dövrün əsas çağırışlarıdır. Respublikamızın son illərdə böyük iqtisadi inkişaf sürətinə nail olduğunu nəzərə alsaq, o zaman elm sahələrinin inkişafının da iqtisadi təkamül səviyyəsinə uyğunlaşdırılması zərurəti dənilməzdir. Məlum olduğu kimi, respublikamızın iqtisadi gəlirlərinin əsasını neft-qaz ixracından əldə olunan gəlirlər təşkil edir. Hazırda qarşıda duran əsas məqsədlərdən biri neft kapitalını insan kapitalına çevirməkdir. Bu işə başlıca olaraq, ölkədə yüksək ixtisaslı elmi və peşəkar kadrların hazırlanması ilə mümkündür. Yeni onillikdə demokratik cəmiyyətin, liberal bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi siyasətin yeni müstəvidə və modern mərhələdə gücləndirilməsi, neft gəlirlərinin məqsədyönlü idarə olunması və birbaşa insan amilinə, yəni intellektual kapitala yö-

nəlməsi, qeyri-neft sahələrinin innovativ iqtisadiyyatın baş xətinə çevrilməsi, kiberinformasiya cəmiyyətinin formalaşdırılması, ən yeni kreativ texnologiyaların meydanının genişləndirilməsi də Cənab İlham Əliyevin hədəflədiyi sahələrdir.

Dövlət başçısı pragmatik bir uzaqgörənliklə ölkənin iqtisadi və sosial bloklarında müasir idarəetmənin məhz milli kadrların güclü üstünlüyü sayəsində inkişafının əhəmiyyətini görür. Transmilli şirkətlərdə, əsas investisiya bölmələrində milli kadrların üstünlüyü daha tez məqsədlərə çatmağa imkan verir. Bu, bir reallıqdır ki, hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatının müxtəlif strukturlarında, biznesin müxtəlif sahələrində yüksək təcrübəli mütəxəssislərin sayı çoxdur. Onlar transmilli şirkətlərdə təmsil olunaraq ən yüksək əməkhaqqı alırlar. Bu sahələrdə çalışan azərbaycanlıların sayı isə hökumətin istədiyi sayda deyil. Bu tendensiya onu göstərir ki, iri holdinqlərdə və transmilli kompaniyalarda təmsil olunması üçün milli peşəkar kadrların yetişdirilməsinə dərin ehtiyac var.

Prezident İlham Əliyev ölkəmizin milli biznes strukturlarının, iri firma və holdinqlərin, istehsal müəssisələrinin idarə olunmasında peşəkar, ən qabaqcıl innovativ meyilləri mənimsəmiş yerli kadrlara ehtiyacın olduğunu görərək bu sahədə proporsiyanı tam dəyişmək niyyətindədir. Milli kadr boşluğunun aradan qaldırılması indiki dövrün ən aktual məsələlərindəndir. Biz inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsini yaxşı bilirik və görürük ki, orada peşəkar kadrlar, menecerlər elə hazırlanır ki, onlar istənilən sahədə işləyə bilirlər. Bizdə də elə olmalıdır. Misal üçün, böyük, transmilli şirkətlərin başında duran insanlar bir gün neft şirkətinin prezidenti vəzifəsində işləyirlər, sonra İKT şirkətinə cəlb olunurlar, ondan sonra inşaat şirkətinə rəhbərlik edirlər. Yəni bizdə də hazırlıq səviyyəsi elə olmalıdır ki, menecerlər istənilən sahədə çalışa bilsinlər. Buna böyük ehtiyac var».

Prezident İlham Əliyev milli inkişafda intellektual irəliləyişə nail olmaqla, dövlətin siyasi suverenliyinin və davamlı iqtisadi rifahının təmin edilməsini ən vacib prioritetlər sırasında görür. Elmin, təhsilin, kadr institutunun təkmilləşdirilməsi, qlobal rəqabət şəraitində intellektual səviyyənin daim artırılması və xidmətlər sahəsinin şəffaflaşdırılması aktual məsələlərdəndir. Azərbaycan bu sahədə yüksək iradə nümayiş etdirir və elmin informasiyalaşdırılması, kommunikasiya texnologiyaları bazası ilə təchiz edilməsi, nanotexnologiyaların diktə etdiyi təməllərə söykənməsi üçün ardıcıl addımlar atır. Cənab İlham Əliyev dövlətin və cəmiyyətin intellektual bazisinin yeniləşdirilməsi və genişləndirilməsini əsas qayə hesab edərək bu bazisin gələcək üçün inkişaf strategiyasının müəyyən olunmasına təkan verəcəyini düşünür.

Azərbaycanın artan iqtisadi potensialı, yeni innovativ iqtisadiyyata keçid, müasir texnologiyaların tətbiqi, sənayeləşmənin yeni mərhələyə qədəm qoyması bu meyarlara uyğun milli kadr hazırlığını zəruri edir. Ona görə də, dövlət həmin sahələrdə güclü kadr potensialının formalaşması üçün sistemli işlər görməyi başlıca məqsədlərdən biri hesab edir. Bunu həm də Azərbaycanın yeni inkişaf modelinə uyğun olaraq milli iqtisadiyyatın modernizasiya tələblərinin ən vacib şərtlərindən biri kimi qarşıya qoyur. Güclü milli kadr institutu həm də yeni demokratik təfəkkürün formalaşması prosesinin flaqmanı sayıla bilər. Demokratik islahatlar prosesinin daşıyıcısı olan zəngin kadr bazası yeni idarəetmə metodlarını da məhz bu təfəkkürlə inkişaf etdirir. Demokratik inkişaf eyni zamanda, iqtisadi təkamüllə sıx bağlıdır. Azad vətəndaş ilk növbədə maddi və maliyyə baxımından azaddır, bu da ona siyasi azadlıq verir. İnnovasiya təfəkkürünə malik olan istedadlı insanlar yalnız azad və müstəqil cəmiyyətdə mü-

tərəqqi ideyalar verməyə, inkişafın strategiyasını yaratmağa, dövlətin mənafeələrini hər şeydən üstün tutmağa qadir olur.

Bütün bu kriteriyalara söykənərək bu qənaəti möhkəmləndirmək mümkündür: Ölkənin davamlı və sabit inkişafının əsas amili kimi, təhsilin və elmin səviyyəsinin yüksəlməsi, gənclərin intellektual səviyyəsinin artırılması ən ali vəzifədir. Qeyd etdiyimiz kimi, bu vəzifələr ən genişhəcmli formada - dövlətin strateji konsepsiyasında tam hüquqi əsaslarla əks olunub. Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı bu strategiyanın ən başlıca ideya-konsepteoloji məzmununu təşkil edir. 5000-dən çox gəncin qabaqcıl və superinkişaf etmiş bütün dünya ölkələrinə göndərilməsi və bu məqsədin altbazası və maliyyə sütunu kimi neft gəlirlərinin (Dövlət Neft Fondunun vəsaitləri) seçilməsi də təsadüfi və adi plarlardan deyil. Bu makrohədəf neft kapitalının insan kapitalına transformasiyasının ən məştbl plan olduğunun əyani sübutudur.

Postneft erasının ssenariləri - qeyri-neft strategiyası

Prezident İlham Əliyevin dərin iqtisadi zəkaya sahib olmasının, güclü elmi-iqtisadi-nəzəri-konseptual biliklərə və uzaqgörən iqtisadi proqnozlaşdırma qabiliyyətinin daha bir təzahürü Onun iqtisadiyyatın strukturunda çevik və təsirli dəyişikliklərə nail olmasındadır. Artıq bu, bir real faktdır ki, Azərbaycan iqtisadiyyatında iqtisadi artım hər il yüksəlir və artım templərinin əsas indikatorları MDB regionunda ən çox Azərbaycanda müşayiət olunur. Artım tempinin daha bir əlaməti iqtisadiyyatın ciddi keyfiyyət dəyişiklikləri şəraitində baş verməsidir. Yəni, İlham Əliyevin ikinci dəfə dövlət postuna rəhbər seçilməsindən sonra iqtisadiyyatın məzmunu da tam təkmilləşməyə məruz qalıb, bu istiqamətdə kəmiyyət dəyişikliklərinin keyfiyyət dəyi-

şikliklərinə keçməsi labüdləşib. Bu isə iqtisadi artım faktorunun inkişaf faktoruna çevrilməsini şərtləndirib.

2011-2015-ci illərdə iqtisadiyyatda modernləşmə xəttinin dərinləşməsi fonunda iqtisadi artımın keyfiyyətinin prioritetliyi məsələsi öz həllini tapmış olacaq. Bu dövrdə iqtisadiyyatın diversifikasiyasının genişləndirilməsi və innovativ proqramların regional inkişaf proqramlarını əvəz etməsi müşayiət olunacaq. Uzunmüddətli inkişaf proqramlarının əsas epiqrafı da neftdən sonrakı iqtisadiyyatın strukturunu formalaşdırmaq, aqrar sektorun inkişafında intensiv üsulların formatlarını hazırlamaq, iqtisadiyyatın klasterlər üzrə inkişafına baza yaratmaqdır. Bu illər ərzində biznes mühitinin daha da təkmilləşdirilməsi, xüsusi iqtisadi zonaların, sənaye şəhərciklərinin, biznes-inkubatorların yaranması, sahibkarlığın və regionların innovasiyalı inkişafının sürətləndirilməsi postneft dövründə başlıca liberal tədbirlər planının tərkib hissəsini təşkil edəcək.

Neftdən sonrakı iqtisadiyyatın ümumi inkişaf platforması məqsədli dövlət proqramlarına istinad etsə də, iqtisadi konsepsiyanın baza sütunları qeyri-neft strategiyasına əsaslanacaq. Ümummillər lider Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi neft strategiyasının Azərbaycanı ən mükəmməl və yüksək inkişaf mərhələsinə çatdırması tarixi bir gerçəklikdir. Azərbaycan yeni neft strategiyasının ötən 17 illik dövrü ərzində mühüm tarixi nailiyyətlərə imza atıb, ölkənin iqtisadi və siyasi təhlükəsizliyi möhkəmlənib. Neft bumu iqtisadiyyatda neft və qaz sektorlarının dominant rol oynamasını təmin edib, amma yaşadığımız əsrin ikinci onilliyinin sonu və üçüncü onilliyində dominantlıq qeyri-neft sahələrinə keçmiş olacaq. Yeni erada isə inkişafın superinteraktiv mənzərəsinin yeni cizgiləri müşayiət olunmaqdadır və bu proqressiyanı qeyri-neft bölmələri irəliləyən aparmış olacaq.

Neftdən kənar sahələrin subordinasiyası və koordinasiyası, ümumilikdə qeyri-neft strategiyasının modulları üzrə nizamlanacaq. Dünyanın ən yüksəktirajlı nəşri olan Böyük Britaniyanın nüfuzlu “Guardian” qəzetinin «Sovet İttifaqının aqibəti: keçmiş sovet ölkələrində 20 ildən sonrakı real vəziyyət necədir?» adlı məqaləsində tanınmış iqtisadi ekspertlər bu regiondakı iqtisadi durumu qiymətləndirərkən Azərbaycanla bağlı çox ümidverici məqamlara toxunurlar. Ekspertlərin ümumi qənaətinə görə, Azərbaycan neftdən əldə edilən mənfəət sayəsində postsovet məkanında iqtisadi cəhətdən ən güclü dövlətlərdən birinə çevrilib. Hazırda bu ölkənin yeni onillik və uzunmüddətli inkişaf proqramları hazırlanır ki, bu da neftdən sonrakı dövrdə iqtisadi artımı sürətləndirmək üçün yeni sahələrin canlandırılması ilə bağlıdır. Maraqlı situasiya da məhz bundan ibarətdir; Azərbaycan postneft dövrünə və yeni onilliklərin inkişaf mərhələsinə genişmiqyaslı, təfərrüatlı, sistemli tədbirlər görür.

Respublikamızda qeyri-neft sektorunun yüksək inkişaf perspektivləri iqtisadiyyatın diversifikasiyası üçün başlıca stimullardan biridir və yeni strateji plana əsasən Azərbaycan yaxın onillikdə qeyri-neft məhsullarının ixracatçısı kimi dünyada böyük nüfuza malik olmağı hədəf seçib. Təbii ki, ilkin mərhələdə iqtisadiyyatın diversifikasiyasının sürətləndirilməsi üçün neftdən daxil olan vəsaitlərin həcmi xüsusi rol oynayacaq. Həyata keçirilən məqsədyönlü investisiya proqramlarının icrası nəticəsində neftdən kənar sahələr valyutatutumlu olmaqla, gələcək iqtisadi inkişaf üçün dərin zəmin yaradır. Neftdən kənar sahələrin iqtisadiyyatda çəkisi son səkkiz ildə nəzərəcarpacaq dərəcədə özünü göstərir və davamlı olaraq ümumi daxili məhsulda çəkisi yüksəlir. Hazırda qeyri-neft bölməsinin illik artım tempi 10 faizə yaxındır və son 3 ildə daha pozitiv meyillər qeydə alınmaqdadır. Qeyri- neft sektorunun inkişafı ilə bağlı prioritetlər sıra-

sında ən perspektivli sahələr kimi sənaye, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, aqrar və turizm sənayesi bölmələrini göstərmək olar.

Azərbaycan iqtisadiyyatında son illərdəki inkişaf meyillərini müşahidə edərkən sənayenin yüksək inkişaf dinamikasını görmək mümkündür. Güclü sənaye potensialının inkişafı üçün zəngin xammal bazasının mövcudluğu, nəhəng və çoxşəbəkəli sənaye kompleksinin imkanlarının səfərbər edilməsi bu sahənin son beş ildə keyfiyyət və kəmiyyət baxımından sıçrayışına təkan verib. Təsadüfi deyil ki, bu gün sənaye istehsalının artım tempi ilə ümumi daxili məhsulun dinamikası eyni səviyyədədir. Bu gün milli məhsulun 20 milyard manatdan çox hissəsi də məhz sənaye məhsulundan ibarətdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatındakı mövcud inkişaf meyillərinin dərinləşməsində əsas aparıcı qeyri-neft bölməsi kimi diqqəti cəlb edən sənaye sektorunda dinamizm son illərdə daha da sürətlənib. Azərbaycan sənayenin inkişaf tempinə görə son iki ildə MDB dövlətləri içərisində ilk yerlərdə dayanır, bu ilin beş ayı üzrə makroiqtisadi göstəricilərdə də sənaye məhsulunun həcminə görə ilk üçlükdə qərar tutub. Azərbaycanda sənayenin inkişafına neft sektoru impuls versə də, ümumilikdə maşınqayırma, metallurgiya, yeyinti və emal müəssisələri, texnologiyalar, kimya kompleksi, mədənçixarma və filiz müəssisələri, bu sahənin əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf meyilləri ilə müşayiət olunmasına imkan yaradıb.

Ümumiyyətlə, sənaye potensialı ölkə iqtisadiyyatında milli gəlir baxımından əhəmiyyətli dərəcədə yer tutmağa başlayıb və yeni əsrdə bu sektorun artım dinamikası ümumi daxili məhsulda (ÜDM) başlıca yer tutur. SSRİ-nin tərkibində olarkən böyük sənaye potensialı olmuş ölkəmizdə müstəqillik bərpa olunduqdan sonrakı 5 il ərzində ciddi böhran yaşanmış, sənaye məhsulu is-

tehsalı 1991-1996-cı illərdə orta hesabla hər il 19 faiz azalmışdı. Sonrakı illərdə isə sənaye istehsalı orta hesabla hər il 10,6 faiz artaraq müstəqilliyinin bərpasının nəinki ilk ilinin, hətta 1980-90-cı illərdə olan inkişaf səviyyəsini xeyli qabaqlayıb, çünki 10 ildə isə sənaye daha yüksək sürətlə inkişaf edib.

Respublikamızın son 15 illik makroiqtisadi inkişaf göstəricilərinə nəzər salsaq iqtisadiyyatın ən dinamik və artım meyilləri ilə müşahidə olunan sahəsi kimi sənaye sektorunu görmək olar. 1996-cı ildən indiyə qədər olan dövr ərzində sənaye bölməsində artım tempi 5,5 dəfədən çox olub. Sənaye istehsalı ildə orta hesabla 11 faiz artır ki, bu da region dövlətləri içərisində ən yüksək göstəricidir.

Hökumətin sənayenin inkişafına yönəlmiş məqsədyönlü iqtisadi strategiya nəticəsində respublikamızda sənayeləşmənin yeni dövrü başlayıb. Son 3 ildə sənaye bumu nəzərəcərpacaq dərəcədə bütün sektorlar üzrə hiss olunur və hər bir sənaye sahəsində yüksək inkişaf templəri qeydə alınıb. Hazırda sənayedəki inkişaf tempi Azərbaycan sənayesinin sovet dövründəki göstəricilərini üstələyir. Sovet dövründə 4 il ərzində istehsal edilən sənaye məhsulları indi 1 il ərzində istehsal olunur. Məsələn, 2010-cu ildə istehsal olunmuş sənaye məhsulunun həcmi 1950-60-cı illər ərzində, yəni 10 ildə istehsal olunmuş məhsulun həcminə bərabərdir.

2011-ci ilin birinci yarısında sənayeləşmə siyasəti mühüm inkişaf göstəricilərinin əldə olunması ilə yadda qalıb. Ötən 6 ay ərzində bu sahədə inkişaf tempi ikirəqəmli göstərici ilə qeydə alınıb ki, bu da ÜDM-də sənayenin ən yüksək pozitiv bölmə olduğunu göstərir. Bu dövrdə sənaye bölməsində 15 milyard manatdan çox məhsul istehsal olunub. Sənayenin qeyri-neft sahələrində artım meyli daha yüksək olub (10,6 faiz) və bunun 79 faizi özəl bölmənin payına düşüb.

Sənaye sektorunun inkişafına dair dövlət proqramlarının icrasının sürətləndirilməsi isə intistriual iqtisadiyyatın möhkəmlənməsi üçün əsaslı təkan olub. Sənayeləşmənin əsas ssenarilərinə uyğun olaraq bu sahədə yeni və müasir texnologiyaların tətbiqi genişləniş ki, bu da ağır sənaye, elektrotexnika, əlvan metallurgiya, maşınqayırma, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı, tikinti materialları sənayesinin istehsalı müəssisələrinin yaradılmasına səbəb olub. Təkcə, 2010-cu il ərzində 60 sənaye müəssisəsi istifadəyə verilib, 80-dən çox sənaye müəssisəsinin tikintisi isə hazırda davam etdirilməkdədir. Son 5 ildə isə 100-dən artıq yeni sənaye müəssisəsi yaradılıb, onlarla müəssisənin isə yeni-dən qurulması ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilib.

Sənayenin əsas milli gəlir baxımından daha prioritet sahəsi sayılan ağır sənayedə inkişaf dinamikası müşayiət olunur və dövlətin güclü dəstəyi sayəsində təkcə respublikamız üçün deyil, həm də region üçün strateji əhəmiyyətə malik iri müəssisələrin istehsal gücü artır. Bu gün ağır sənayenin əsas sütunları olan Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Daşkəsən kimi sənaye zonalarında ildə dəyəri 100 milyon dollarla ölçülən məhsul istehsal olunur. «Bakı Stil Kompani», «DETAL», Gəncə Aliminum Zavodu, Dərin Özüllər Zavodu, Bakı Poladtökmə Kombinatı, Qaradağ-Sement və digər müəssisələr milli iqtisadiyyatın inkişafında xüsusi çəkiyə malik strateji obyektlərdir.

Son illər sənayeləşmənin şaxələndirilməsi ilə bağlı siyasətin daha da gücləndirilməsi ağır sənayenin bazasının güclənməsinə, böyük sənaye şəbəkəsinin formalaşmasına səbəb olub. Azərbaycan bu sahənin ən qabaqcıl və yeni sahələri üzrə layihələrin icrasına başlayıb, modern innovasiyaların tətbiqini genişləndirib. Prezident İlham Əliyev ölkəmizdə yeni sənaye müəssisələrinin yaradılması üçün geniş bazanın mövcud olmasını qeyd edərək sənayeləşmə ilə bağlı tədbirlərin hökumətin iqtisadi siyasət-

tinin başlıca istiqamətlərindən biri olacağını bildirib: «Gələcəkdə iqtisadiyyatın bütün sənaye kompleksinin modernləşdirilməsi prosesi daha da sürətlə getməlidir. Mən bu barədə dəfələrlə demişəm, Azərbaycanda sənayeləşmə prosesi sürətlə getməlidir. Bu gün bu proses gedir. Bu gün yaranmaqda olan nəhəng sənaye kompleksləri 2-3 ilə işə başlayacaqdır. Bunlar Azərbaycanda yeni istiqamətdə sənaye sahəsinin yaradılmasına gətirib çıxaracaqdır... Sənaye sahəsində görüləcək işlər elə olmalıdır ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı ancaq sənaye müəssisələrinin səmərəli fəaliyyəti hesabına yaşaya bilsin».

Ümumilikdə maşınqayırma, metallurgiya, kimya kompleksi, mədənçıxarma və filiz müəssisələri, digər strateji obyektlər ağır sənayenin əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf meyilləri ilə müşayiət olunmasına imkan yaradıb. Sənayenin strukturuna diqqət yetirdikdə, neft sənayesinin çəkisi ilə bərabər, ağır sənaye sahələrinin artım tempinin daha yüksək olmasını görmək olar. Məsələn, sənayenin real həcmi son 4 ildə 3 dəfəyə yaxın artıb və burada maşınqayırma, metallurgiya, kimya kompleksi, mədənçıxarmasının payı daha yüksək olub. Yəni, əsas etibarilə potensial baza, güc ağır sənaye sektorudur.

Sənayeləşmənin bu cür yüksək tempə davam etməsi ölkənin zəngin valyuta ehtiyatları əldə etməsi üçün də əlverişli şərait yaradır. Hazırkı dövrü güclü sənaye istehsalının yaradılması və sənayenin şaxələnməsi dövrü kimi səciyyələndirmək olsa da, qarşıdakı illəri sənaye sektorunun sıçrayışlı inkişaf dövrü kimi xarakterizə etmək mümkün olacaq. Növbəti 5 ildə də hökumət sənayeləşmənin inkişafına ən azı 5 milyard dollar kapital yönəltməyi nəzərdə tutur. Növbəti illəri əhatə edən Dövlət Proqramına görə, əsas hədəf alüminium, polad, maşınqayırma, yeyinti və yüngül sənaye obyektlərinin yaradılmasından ibarət olacaq. Güclü sənaye istehsalının yaradılması və şaxələndirilməsi inten-

siv iqtisadi inkişaf sürətləndirəcək. Hökumət bu sahəyə hər il investisiyaları artıracaq, yeni sənaye mərkəzlərinə investorların cəlb olunması üçün əlverişli biznes imkanları təmin ediləcək. Respublikamızın ən zəngin təbii ehtiyatlara malik olması sənaye potensialından maksimum faydalanmağa zəmin yaradır.

Sənayenin qeyri-neft bölməsində də irəliləyişlər əldə edilib, bu sahədə 2000-2010-cu illərdə sənaye məhsulu istehsalı 1,8 dəfə və ya orta hesabla hər il 6,2 faiz artıb. 20 il ərzində ölkədə 394,8 milyard kVt-saat elektrik enerjisi, 692,8 min ton etilen, 475,4 min ton propilen, 17,0 milyon ton sement, 2,9 milyon ton alüminium oksidi, 974,3 min ədəd məişət soyuducuları, 73,7 min ədəd televizorlar, 1,5 milyon ton şəkər və s. məhsullar istehsal edilib. Əvvəllər xarici ölkələrdən idxal olunan malların bir qismi artıq Azərbaycanda istehsal olunmağa başlanıb.

Sənayələşmə postneft dövründə digər bir sektorla paralel iqtisadiyyatda dominantlıq edəcək. Bu, hazırda qeyri-neft sektorunda xüsusi artım templəri ilə nəzəri cədb edən informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) sektorudur. İKT yaxın perspektiv üçün ən inkişaf meyilli və maliyyə tutumlu sahə sayılır. Azərbaycan hökuməti İKT sektorundan əldə olunacaq gəlirləri ölkə iqtisadiyyatının inkişafının əsas maliyyə mənbələrindən biri hesab edir. Hazırda bu sahədən əldə olunan gəlirlərin həcmi illik 15 faiz təşkil edir və bu göstərici ümumdünya orta göstəricisindən təxminən iki dəfə çoxdur. Respublikamızda rabitə və informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqinə imkan yaradan və bölgələrdə geniş yayılmasını təmin edən dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi ölkəmizdə informasiya təhlükəsizliyini təmin edib, regionlarda rəqəmsal sistemin tətbiqi, internetin, müasir rabitə və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafını sürətləndirib.

İKT sosial-iqtisadi inkişafa, innovativ iqtisadiyyata təkan verməklə yanaşı, ölkənin ümumi inkişafını, demokrlik islahatları əha-

tə etməkdədir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin səviyyəsi hər bir ölkənin intellektual və elmi potensialının, dövlət idarəçiliyində şəffaflığın, demokratiyanın inkişafının əsas göstəricilərindən birinə çevrilib. Yaxın illər ərzində İKT neft-dən sonra ən gəlirli sahə kimi iqtisadiyyatın maliyyə sütunlarından birinə çevriləcək, 2020-2025-ci illərdə ölkəmizin valyuta rezervlərinin möhkəmlənməsi üçün etibarlı zəmin yaradacaq.

Bu gün aqrar bölmə də iqtisadi sferada ən cəlbedici sahə sayıla bilər. İqtisadi məşğul əhalinin ən çox çalışdığı (40 faiz) bu sektor hazırda inkişaf tempinə görə xüsusi yer tutur. Hazırda aqrar bölmədə illik inkişaf tempi 10 faizi ötüb. Gələcəkdə bu sahəyə dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi kənd təsərrüfatının ümumi daxili məhsulda payının artmasına gətirib çıxarmaqla yanaşı, iqtisadi fəal əhalinin də sayının əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsinə səbəb olacaq.

Aqrar sektorda ikirəqəmli inkişaf tempinin sürətlənməsi ölkəmizin milli inkişaf strategiyasının bir çox komponentlərinin də möhkəmlənməsinə dərin əsaslar yaradacaq. Ən əsası budur ki, aqrar sektor ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı ən mühüm sahə sayılır və bu bölmənin daha da canlanması iqtisadi təhlükəsizliyin güclənməsinə töhfə vermiş olacaq. Bununla yanaşı, ölkəmizin ixrac qabiliyyətinin artmasında kənd təsərrüfatının böyük rolu mövcuddur və 140-dan artıq xarici dövlətlə sıx əlaqələrə malik olan Azərbaycanın yaxın və uzaq xaricə ixrac mallarının həcmi artırması dünya bazarında respublikamızın nüfuzunun daha da güclənməsinə stimül verir. Bu faktor başqa bir tendensiyanı da ortaya çıxarmış olur; Azərbaycan dünya bazarında neftlə yanaşı, həm də qeyri-neft məhsullarının ixracatçısı kimi mövqeyini yaxşılaşdırır.

Postneft dövründə qeyri-neft sektorunun yüksək inkişaf perspektivləri iqtisadiyyatın diversifikasiyası üçün başlıca stimullar-

dan birinə çevrilməklə respublikamızın yaxın onillikdə qeyri-neft məhsullarının ixracatçısı kimi dünyada böyük nüfuza malik olmasını təmin edəcək. Təbii ki, ilkin mərhələdə iqtisadiyyatın diversifikasiyasının sürətləndirilməsi üçün neftdən daxil olan vəsaitlərin həcmi xüsusi rol oynayacaq. Həyata keçirilən məqsədyönlü investisiya proqramlarının icrası nəticəsində neftdən kənar sahələr valyutatutumlu olmaqla, gələcək iqtisadi inkişaf üçün dərin zəmin yaradacaq.

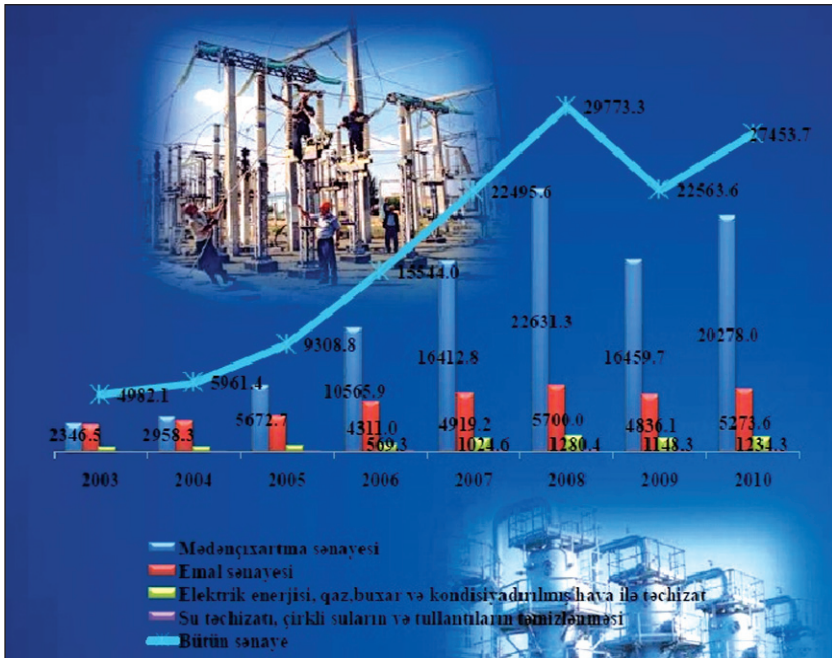
Qeyri-neft strategiyasının hazırda mövcud ssenarilərinin gələcəkdə daha da təkmilləşdirilməsi, təkamülə uyğunlaşdırılması da başlıca şərtidir. Yeniləşən dünyanın inkişaf tempinə uyğun təkamül prosesi ardıcıl və sistemli şəkildə bu sektorun bütün sferalarını əhatə etmiş olacaq. Neftdən sonrakı iqtisadiyyatın əsas katalizatoru qismində çıxış edəcək sahələrin inkişaf planı iqtisadi, sosial, hüquqi, təşkilati və fəlsəfi baxımdan həm də tamamilə yeni bir iqtisadi kriteriyanı - klasterial inkişafı da labüd edir. Yəni iqtisadiyyatın perspektiv inkişafı klasterlər üzrə həyata keçirilən siyasi konsepsiyaya əsaslanmış olacaq.

Azərbaycan özünəməxsus iqtisadi klasterləri müəyyən edəcək. Bu iqtisadi motivasiya, makroekonomik yanaşma ölkəmizin milli resurslarının daha səmərəli istifadəsi yolu ilə iqtisadiyyatın strukturunun optimallaşması və dünya iqtisadi düzənində layiqli mövqe tutması üçün mühüm vəzifədir. Respublikamızda qeyri-neft sektorunun regional tarazlığın qorunması şərtilə davamlı yüksəlişi iqtisadiyyatın rəqabətədavamlı sahələrinin bazasında klasterial inkişafı zəruri edir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, klasterial inkişaf modeli innovasiya yönümlü iqtisadi inkişafı təmin etməklə həm də xarici investisiyaların cəlbini sürətləndirir. Klasterial yanaşmanın əsasları elm tərəfindən tövsiyə edildiyi kimi, ayrı-ayrı klasterlərin yaranmasında da elm mərkəzlərinin ideyası əsas götürülüb.

Azərbaycan postneft dövründə iqtisadiyyatın onurğa sütunları olacaq sahələrin klasterial inkişaf konsepsiyasının hazırlanması ilə məşğul olmaqla yanaşı, eyni zamanda, müxtəlif istehsal və emal sahələri üzrə ixtisaslaşmış regionların klaster xəritələrini tərtib etməyi qarşıya məqsəd qoyub. Bu məqsədlər 2009-2013-cü illəri əhatə edən regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramından sonrakı regional inkişaf konsepsiyasının qırımızı xətlərini təşkil edəcək. Regionların inkişafı ilə bağlı proqramın məntiqi davamı da qeyri-neft sektorunun klasterlər üzrə inkişafına və innovativ iqtisadiyyatın əsas tələblərinin gerçəkləşməsinə xidmət edəcək.

Sənaye məhsulunun həcmi, (faktiki qiymətlərlə, milyon manatla)

Orta təbəqə, orta gəlirli ölkə...

«Respublikamızda neft və qeyri-neft sektorlarının yüksəlişi, coxsaxəli iqtisadiyyatın ahəngdar inkişafı təmin olunmuşdur. Güclü sahibkarlar sinfi və orta təbəqə yaranır.»

Prezident İlham ƏLİYEV

Ölkəmizin inkişaf modeli iqtisadi mahiyyətinə görə, həm də sosiallığı ilə seçilir. Yəni bu modelin alt qatı birbaşa sosialyönlü liberal iqtisadiyyata bağlıdır. Bu siyasət ictimai münasibətlərin sosial ədalət ruhunda dəyişdirilməsinə, gəlirlərin bərabərləşdirilməsinə, insanlar arasında maddi bölgülərin istehlakında bərabərsizliyin aradan qaldırılmasına və son nəticədə sosial rifahın yüksəldilməsinə hesablanıb. Bu, eyni zamanda, dövlətin iqtisadi gücünün artımı əsasında yeni demokratik cəmiyyətin qurulmasına kömək edir, sosial iqtisadiyyatın nüfuz dairəsini genişləndirir.

2009-cu ilin mart ayında Azərbaycanın sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi həyatında genişdiapazonlu dəyişikliklərə səbəb olan ümummilli bir prosesin - ümumxalq səsverməsi nəticəsində yeniləşən ölkə Konstitusiyasına dəyişikliklərin baş verməsi sosial iqtisadiyyatın güclü meyl almasını daha da sürətləndirdi. Azərbaycan iqtisadiyyatının sosialyönlümlüyünün bütün çalarlarla özünü ehtivası ilk müstəqil Konstitusiya qəbul olunandan sonra yeni əsrin ilk on ili ərzində özünü tam real şəkildə təsdiq edib. Sosialyönlü iqtisadiyyat dövlətin ümumi iqtisadi və sosial siyasətində, milli proqramlarda və büdcənin sosial məzmunlu olmasında özünə möhkəm zəmin yaradıb. Ana Yasaya dəyişikliyin baş verməsindən sonrakı fazada isə sosialyönlülük daha ön planda əhatə dairəsini genişləndirməklə yüksək sosial rifah kriteriyasının ümumi strateji bazisinə çevrilib.

Ana Yasanın 15-ci bəndindəki dəyişikliyin əsas məzmunu sosialyönümlü iqtisadiyyatın və sosial dövlət strukturunun formalaşmasının təmin edilməsindən ibarətdir: «Azərbaycan dövləti bazar imünasibətləri əsasında sosialyönümlü iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır». Göründüyü kimi, həm vətəndaşların layiqli həyat tərzinin təmin edilməsi, həm də sosialyönümlü bazar iqtisadiyyatı mexanizmlərinin genişləndirilməsi modernləşmənin, zamanın tələbidir və hökumət bu iqtisadi çağırışları zamanın axarına uyğun ardıcılıqla həyata keçirmək əzmkarlığını nümayiş etdirir. Ümumilikdə, modernləşmə modelinin tələblərindən biri ondan ibarətdir ki, nə dövlət, nə də özəl sektor iqtisadiyyat üzərində tam hakimiyyətə malik olmasın və son nəticədə əhaliyə xidmət etmiş olsun. Bu qarışıq iqtisadi modeldə güclülərin zəiflərə kömək etməsi nəzərdə tutulur. Bu zaman dövlətin əsas funksiyası rəqabət, ticarət və gəlirlərin bölgüsündə ədalət prinsipinin qorunub saxlanmasına nəzarət etməkdən ibarətdir. Modernləşmə prosesi həyatın bütün sahələrini əhatə etdiyi üçün onun əhatə dairəsi kompleks xarakter daşıyır və innovasiya təyinatlı iqtisadi strukturun formalaşması bütün siyasi-iqtisadi-sosial sferalarda təşəkkül tapacaq.

Hər bir ölkənin yüksək inkişafa nail olmasında və cəmiyyətin idarə olunmasında sosial ədalət və milli gəlirlərin ədalətli bölgüsü prinsipi mühüm yer tutur. Sosial ədalət, eyni zamanda, geniş sosial təminatlardır: işlə təmin olunma, təhsil, mədəniyyət, tibbi xidmət, mənzil əldə etmək, yaşlılara, qadınlara, uşaqlara qayğı, gender bərabərliyi deməkdir. Çünki sosial ədalət prinsipi insanların sosial rifah halının yaxşılaşdırılması deməkdir.

Sosial ədalət prinsipinin həyata keçirilməsi üçün öncə xalqın birliyi, özünütəşkilatlandırma bilmək qabiliyyəti, cəmiyyətin siyasi sabitliyi və inkişafın dinamikliyi zəruridir. İnsanlar öz

imkan, bacarıq və istəyinə görə fərqlənilirlər və buna rəğmənlər gəlir əldə edirlər. "Zənginləşmə" dedikdə tək-cə maddi rifah tərzi deyil, eyni zamanda, digər keyfiyyətlər də önə çəkilməlidir: intellektual, mədəni, mənəvi. Ümumiyyətlə, cəmiyyətin və dövlətin zənginliyi vətəndaşların zənginliyinin nəticəsidir. Respublikamızda uğurlu və potensial kadrların müasir idarəetmə sisteminə cəlb olunması da bu dialektik qanunauyğunluğun nəticəsidir.

Güclü dövlət, ədalətli və demokratik yeni cəmiyyət, sosial firavanlıq milli strateji inkişaf doktrinasının ən ali meyarlarıdır və bütün bunların yekun konsepti insan amilinə söykənir. Yəni Prezident İlham Əliyevin siyasi qərarlarında, iqtisadi platformasında insan faktoru qırmızı xətt kimi keçir. Məhz bu gün ölkədə həyata keçirilən sosial proqramlar, sosial infrastruktur layihələri birbaşa insanların rahat yaşaması və yüksək təminatlarla əhatə olunması məqsədlərinə xidmət edir. Həmin layihələr sırasında yolların təmir olunması, məktəb və xəstəxanaların bərpası və yenilərinin inşası, qaz, su, işıq, kommunikasiya vasitələrinin təminatının ən yüksək səviyyəyə çatdırılması, parkların və istirahət mərkəzlərinin yaradılması, abadlaşdırma işlərinin həyata keçirilməsi və digər tədbirlər əsas yer tutur. Yəni infrastruktur layihələrinin reallaşması sayəsində paytaxt və rayonlarda yaşayan insanlar üçün geniş təminatlar yaradılır. İnfrastruktur və investisiya layihələrinə yüz milyonlarla manat vəsait xərclənir. Bu vəsaitlər də məhz ölkə vətəndaşlarının yaşayışının yüksəldilməsi üçün sərf olunur. Eyni zamanda, investisiya layihələri yeni müəssisələrin açılmasına səbəb olur. Son nəticədə bu siyasət insanların iş yerləri ilə təmin olunmasına, onların sosial yaşayışının yaxşılaşmasına gətirib çıxarır. Bu makrososial hədəflər hökumətin bütün gücü ilə xalqa xidmət etmək fəlsəfəsinin başlıca mahiyyətidir.

Son illər sosial sahədə bütün seqmentlər üzrə sıçrayışların baş verməsi cəmiyyətin zənginliyinə aparən siyasi xəttin mükəmməlliyinin göstəricisidir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən təmkinli, qətiyyətli çevik və mükəmməl iqtisadi strategiya nəticəsində sosial islahatların miqyası daha da genişlənilib və əhalinin rifah halının yaxşılaşması bu siyasətin əsas məzmununu təşkil edib. Bu strategiya 2011-ci ilin ötən dövrü ərzində iqtisadi sahələrdə çalışan insanların pul gəlirlərinin artımı ilə yanaşı, sosial bölmələrdə təmsil olunan vətəndaşların rifah halının yaxşılaşmasına impuls verib. Sosial siyasətin başlıca məzmunu respublikamızın maliyyə imkanlarının yaxşılaşması müqabilində davamlı olaraq maaş və pensiyaların artırılmasından ibarətdir.

Büdcə artımları ilə bağlı həyata keçiriləcək sosial müdafiə tədbirləri nəticəsində, ilk növbədə, əhalinin əməkhaqları artırılır.

Sosial rifah çoxkomponentli məzmun daşımaqla həm də formaca genişspektrlidir. Sosial yüksəlişin təkanverici faktoru kimi liberal islahatların məqsədyönlülüyünü və azad rəqabət şəraitində ölkədəki yaşayış imkanlarını yaxşılaşdıran sosial qrupların gəlir əldə etmək münasibliyini də xüsusi olaraq nəzərə almaq gərəkdir. Bu isə nəticə etibarilə yaxşı yaşayışın simvollarından biri olan orta təbəqənin formalaşması ilə sıx bağlıdır. Prezident İlham Əliyevin təmin etdiyi liberal bazar iqtisadiyyatı orta təbəqə ordusunun sıralarının genişləndirilməsi ilə nəticələnmişdir. Güclü iqtisadiyyat bir qayda olaraq orta təbəqənin üzərində qurulur. İstənilən ölkədə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı orta təbəqənin inkişafına təkan verən əsas amildir. Orta təbəqə sosial inkişafın lokomotivinə çevrilməklə ümumi yaşayış indekslərinin yüksəlməsini şərtləndirir. Dünyanın ən inkişaf etmiş

dövlətlərində orta təbəqə qızıl təbəqə sayılır və dövləti məhz bu təbəqə irəli aparır.

Hazırda Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının bütün formaları və əlamətləri mövcuddur. Ölkə dövlət mülkiyyətinin inhisarı ilə çoxdan vidalaşmış və hazırda iqtisadi vahidlərin, təsərrüfatçılıqla məşğul olan subyektlərin mütləq çoxluğu iqtisadiyyatın qeyri-dövlət sektorunu əmələ gətirir. Və bu da təsərrüfatın bütün sahələri və istiqamətlərində hakim mövqeyə malikdir. Səhmdar cəmiyyətləri milli inkişafda böyük rol oynayır və iqtisadiyyatın fəal hissəsini təşkil edirlər. Dövlət praktik olaraq bütün aparıcı səhmdar şirkətlərində öz səhm kapitalı payını saxlayıb. Ölkədə iqtisadiyyatın bazar infrastrukturu da tam təşəkkül tapıb. Ənənəvi əmtəə bazarı öz yerini kapital, fond, əmək, xidmətlər, informasiya bazarlarının inkişafı sayəsində bu liberal strukturlara verib. Ölkəmizdə özəl bank şəbəkəsi tam möhkəmlənib, bank sistemi bazar dəyişikliklərinin maliyyə tərkib hissəsinin dayaq sütunlarına çevrilib. Bütün bunlar liberal iqtisadiyyatın hökmranlığı şəraitində sabit və dayanıqlı orta təbəqə institutunun formalaşmasına əlverişli zəmin yaradıb.

Bazar iqtisadiyyatının əsas tələblərindən olan özəl sahibkarlığın inkişafı təmin edilib. Bazar iqtisadiyyatına əsaslanan cəmiyyətin bel sütunu adlana biləcək çoxsaylı sahibkarlar təbəqəsinin formalaşdırılmasında mühüm uğurlar əldə olunub. Bu isə cəmiyyətdə orta sinfin yaranmasına, liberal iqtisadiyyatın idarə olunmasında orta təbəqənin güclənməsinə dərin zəmin yaradıb.

Orta təbəqənin formalaşması iqtisadiyyatın inkişaf dinamikasının, pozitiv inkişaf meyillərinin məntiqi nəticəsi kimi səciyyələndirilə bilər. Güclü sahibkarlıq sinfinin formalaşması, orta təbəqənin öz statusunu möhkəmləndirməsi və digər meyarlar keçid iqtisadiyyatının sona çatmasının da əsas təzahürlə-

ri kimi qeyd olunmalıdır. Güclü iqtisadiyyat orta təbəqənin üzərində qurulur. Burada özəl bölmənin iqtisadiyyatda xüsusi çəkisi də mühüm rol oynayır. Reallıq bundan ibarətdir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının 90 faizi özəl sektorda cəmləşib, liberal iqtisadiyyatın modernizasiyası bütün iqtisadi sferalarda təmin olunub.

Prezident İlham Əliyevin müəllifi olduğu yeni iqtisadi modelin bazislərindən biri də məhz güclü orta təbəqə statusunun möhkəmlənməsindən ibarətdir. Orta təbəqə illik gəlirləri ÜDM-də 7-8 min dollar təşkil edən ölkə vətəndaşlarıdır. Azərbaycan son səkkiz ildə milli gəlirin dinamikliyi baxımından əhəmiyyətli dəyişikliklərə nail olub və yüksək sosial və korporativ dəyərlərə söykənən liberal bazar iqtisadiyyatının dinamikliyi ÜDM-in dörd dəfəyə yaxın artımını təmin edib. Milli məhsulun dinamikası son nəticədə insanların illik gəlirlərinin artımına impuls verib və Azərbaycanda adambaşına düşən milli gəlir paritet qiymətlərlə təxminən 9 min dollara bərabərdir. Bu tendensiya respublikamızın orta gəlirli ölkələr qrupunda yer almasının nümayişi olmaqla yanaşı, ölkə əhalisinin illik yaşayış səviyyəsi üzrə milli gəlirlərinin orta təbəqənin istehlak meyarlarına uyğunluğunu göstərmiş olur.

Hər hansı bir ölkənin orta sinfinin real mənzərəsi bu ölkənin ümumi makroekonomik inkişaf indikatorlarında, onun vətəndaşlarının sosial rifahını xarakterizə edən göstəricilərdə, insan inkişafı ilə bağlı qiymətləndirmələrdə özünü göstərir. Azərbaycanın mühüm makrososial pozitiv nəticələrə nail olmasını tam təfsilatı və detalları ilə görmək mümkündür. Azərbaycan insan amili ilə bağlı bütün sosial-iqtisadi indekslər üzrə yüksək nəticələr əldə edib.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin «respublikamızda neft və qeyri-neft sektorlarının yüksəlişi, çoxşaxəli iqtisadiyyatın

ahəngdar inkişafı təmin olunmuşdur. Güclü sahibkarlar sinfi və orta təbəqə yaranır» fikri sözün bütün mənalarda ölkəmizdə orta təbəqə sinfinin aparıcı, lokomotiv və dominant olmasını tam ehtiva etmiş olur.

Orta təbəqənin güclü olması həmin ölkənin sosial inkişafını möhkəmləndirir, yeni iqtisadi texnologiyaların tətbiqi dairəsini genişləndirir. Son illər Azərbaycanda innovativ iqtisadiyyatın inkişafına keçid, nanotexnologiyaların tətbiqi, modernizasiyanın coğrafiyasının genişlənməsi, yeni iqtisadi idarəetmə sisteminin möhkəmlənməsi, insan kapitalının inkişafı sahəsində xeyli pozitivlik nəzərə çarpır.

Orta təbəqənin milli iqtisadiyyatda daha güclü statusa malik olması yaxın illərdə insanların illik gəlirlərinin daha yüksək artımı fonunda özünü göstərəcək. Azərbaycan qarşıdakı on il ərzində adambaşına düşən milli gəlirləri iki dəfədən çox artırmaq niyyətindədir. Bu isə «orta gəlirli ölkə» statusuna malik olan ölkəmizin daha yüksək şkalaya çatmasına zəmin yaradan faktora çevriləcək. Məlumdur ki, hazırda Azərbaycan dünyada «orta gəlirli ölkələr» statusunda qəbul edilir. BMT yanında İnkişaf və Artım Komissiyasının son məruzəsində qeyd olunur ki, «orta gəlirli ölkələr» qrupuna daxil olmaq qısa müddətdə mümkün olmur. 1950-ci ildən sonra belə bir inkişafa 13 ölkə nail olub. Azərbaycan bu şkalada 14-cü dövlət olmaq üçün ən stabil və böyük əminlik doğuran dövlətdir. Bu iqtisadi güc sözsüz ki, ölkənin və onun insanların yaxşı yaşayışının göstəricisini müəyyən edir.

Azərbaycan iqtisadiyyatı son illərdə dinamikasına və pozitiv artımına görə, fərqlənməklə bərabər, həm də iqtisadi və sosial sferanın ümumi mənzərəsində yeni modernizasiya elementlərinin hiss olunması ilə də diqqəti cəlb edir. Yəni ölkəmiz keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə daxil olub və onun müasir sima-

sı formalaşmış. Bu tendensiya iqtisadiyyatın strukturunda yeniləşmənin bütün təzahürlərinin meydana çıxmasına səbəb olub. Bir sözlə, iqtisadiyyatın modernləşməsi sosial strukturların da yeni innovasiyalara uyğunlaşmasını tələb edir və bu istiqamətdə də pozitivlik artmaqdadır. Xüsusən də hər il adambaşına düşən ümumi daxili məhsulun artımı sosial hədəflərə səmərəli şəkildə çatmağa imkan verir. Son 10 ilin ümumi makroiqtisadi dinamikasına nəzərə salsaq, hər ay ÜDM-in və strateji valyuta ehtiyatlarının artımını görmək olar. Həm ÜDM-in, həm də milli məhsulun adambaşına düşən hissəsinin yüksəlməsi isə ölkəmizin «orta gəlirli ölkələr» qrupuna daxil olması üçün əlverişli zəmin yaradır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, respublikamızın sürətli iqtisadi inkişafı daha çox 2000-ci ildən sonrakı onilliyə təsadüf edir və əhaliyə düşən milli məhsulun yüksək artım dinamikası da bu illərdə baş verib. Ümumiyyətlə, 2000-2010-cu illər ərzində respublikamızın sıçrayışlı inkişafını xarakterizə edən mühüm makroiqtisadi göstəricilər əldə olunub. XXI əsrin birinci onilliyində Azərbaycanda iqtisadi inkişaf dörd dəfədən çox artıb. Bu illər ərzində dövlət büdcəsinin vəsaitlərində artım 15 dəfəyə qədər, investisiya xərcləri 96 dəfə, strateji valyuta ehtiyatları isə 31 dəfə artıb. Qeyd olunan dövrdə əhalinin gəlirləri beş dəfədən çox, bank aktivləri 15, əhalinin əmanətləri isə 36 dəfə çoxalıb. Bundan başqa, ölkəmizin ixrac gücü 15 dəfədən çox yüksəlib. Qeyd etdiyimiz kimi, son ildə ümumi daxili məhsulun həcmnin artım tempinin müqabilində adambaşına düşən milli gəlirin həcmi də əhəmiyyətli dərəcədə çoxalıb.

Hazırda iqtisadi siyasətin başlıca mahiyyəti yaxın illərdə respublikamızın «orta gəlirli ölkələr» şkalasındakı daha pozitiv indikatorlara çatmasından ibarətdir. Məlumdur ki, «orta gəlirli öl-

kələr» qrupunun daha yüksək şkalası var və burada adambaşına düşən milli məhsulun həcmnin 17-18 min dollara çatdırılması əsas meyardır. Ölkəmizdə hazırda hər nəfərə düşən ÜDM-in həcmi təxminən səkkiz min dollar təşkil edir. Yəni ölkəmizin iqtisadiyyatının artım tempini iki dəfə artırmaqla buna nail olmaq mümkündür. ÜDM-in həcmi təxminən 70-75 milyard manat təşkil etməli, dövlət büdcəsinin gəlirləri isə 20-22 milyard manata bərabər olmalıdır.

Mövcud inkişaf meyilləri və sosial-iqtisadi proqnozlar Azərbaycanın yaxın onillikdə bütün bu strateji hədəflərə çatmasına tamamilə əsaslı zəmin yaradır. İllik iqtisadi artımın təxminən 6-7 faiz olması, maliyyə və makroiqtisadi sabitliyin indiki tempə saxlanması, valyuta rezervlərinin il ərzində 5-10 milyard manat artması və digər makro amillər Azərbaycanın «orta gəlirli ölkələr» qrupunun daha yüksək şkalasına çatmasına baza yaradır.

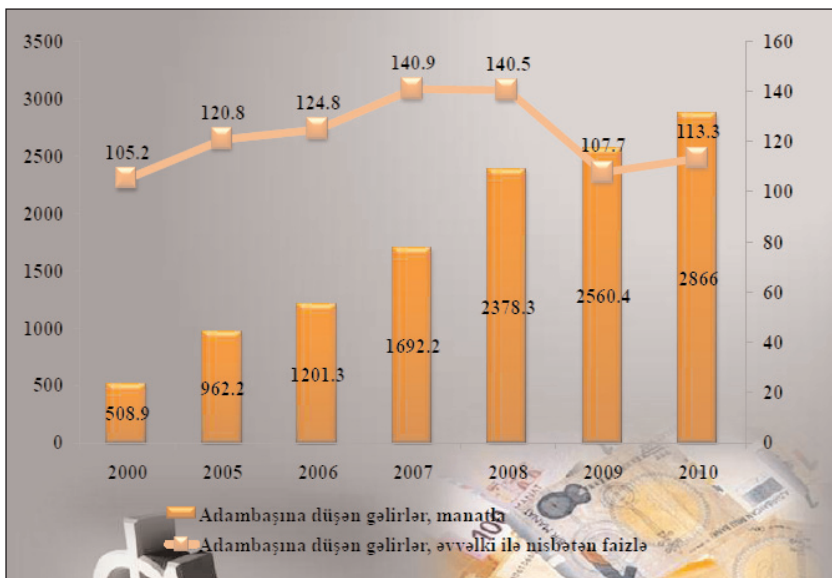
Qarşıdakı illərin sosial-iqtisadi proqnozları və yeni inkişaf ssenariləri ölkəmizdə inkişaf meyillərinin ardıcıl şəkildə davam edəcəyindən xəbər verir. Nüfuzlu beynəlxalq maliyyə institutunun proqnozlarına görə, bölgədə zəngin neft ölkələrindən olan Azərbaycanın valyuta ehtiyatları qarşıdakı beş ildə əhəmiyyətli dərəcədə artaraq 100 milyard dollara çatacaq. Bununla yanaşı, qeyri-neft sektorunda artım ÜDM-də 40-45 faiz yer tutmaqla maliyyə imkanlarının daha da yaxşılaşmasına təkan vermiş olacaq. ÜDM-in həcmnin 2011-ci ildə 40,2 milyard manat, 2014-cü ildə isə 53 milyard manatdan çox olacağı gözlənilir. Gələn il qeyri-neft sektorunda 7,2 faizlik artım nəzərdə tutulur. Əhalinin gəlirləri artacaq, sosial rifah halı daha da yaxşılaşacaqdır. 2011-ci ildə orta aylıq əməkhaqqı 379 manat, 2014-cü ildə 551 manat olacaq.

Beynəlxalq maliyyə institutlarının hesablamlarına görə, Azərbaycanın valyuta sərvətləri qarşıdakı beş ildə 20-30 dəfə artaraq 200 milyard dolları ötecek. Beynəlxalq Valyuta Fondunun proqnozlarına görə, 2013-2014-cü illərdə respublikamızda milli məhsul istehsalı bir neçə dəfə artaraq adambaşına düşən valyuta gəlirlərinə görə xüsusi əhəmiyyət daşıyacaq. Bu mərhələdə adambaşına düşən gəlirlər 252 faizdən də çox artacaq, nəticədə Azərbaycan regionun ən inkişaf etmiş dövlətinə çevriləcək. Milli gəlirin dünya ölkələri üzrə bölgüsünə görə, Azərbaycan 181 ölkə arasında 91-ci yerdən 56-cı yerə yüksələcək. Bu isə Azərbaycanın Avropa İttifaqı ölkələri, Şimali Amerika və Asiyanın inkişaf etmiş dövlətləri, həmçinin Yaxın Şərqlin əsas neft hasilatçıları, xüsusilə də OPEK ölkələri ilə eyni səviyyədə olmasına imkan verəcək.

Azərbaycan yeni inkişaf erasının astanasında neft gəlirləri ilə bərabər, qeyri-neft bölməsindən əldə olunan gəlirlərin axını ilə qarşılaşacaq. Bu gəlirlərin səmərəli istifadə edilməsi davamlı inkişafı daha da stimullaşdıracaq. Nəqliyyat, tikinti, rabitə və informasiya texnologiyaları, xidmət, turizm, emal sektoru qeyri-neft sektorunun potensial sahələri kimi inkişaf etməkdədir və bu sahələr innovativ iqtisadiyyata keçidin təmin olunmasında başlıca vasitə olacaq. Bu mərhələdə investisiyaların həcmi 15-20 milyard manat səviyyəsində nəzərdə tutulur və həmin məbləğin ən azı 12 milyard manatını daxili investisiyalar təşkil edəcək. İnvestisiya portfelinin 80 faizinin yerli sərmayələrin payına düşməsi bir daha hökumətin yerli resurslar hesabına regionların simasını dəyişmək niyyətlerini şərtləndirir.

Bütün bu makroekonomik ssenarilər Azərbaycanın yaxın onillikdə yüksək gəlirli ölkələr qrupuna daxil olmasını əsaslandırır.

Adambaşına düşən gəlirlər, manatla

İqtisadi diplomatiya - hücum strategiyası

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev kamil dövlət xadimi olmaqla bir sırada həm də geniş, qlobal dünyagörüşə, analitik təhlil bacarığına, praqmatik baxışlara malik olan mükəmməl siyasi xadimdir. O, mövcud siyasi reallıqları inkişafda olan ictimai proseslərlə böyük məharətlə uzlaşdırmağı bacarır. Prezident İlham Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətini həm mükəmməl şəkildə idarə edir, həm də istənilən mütəbər tribunalarda böyük ləyaqətlə təmsil etmək vəzifəsini yüksək səviyyədə gerçəkləşdirir.

Azərbaycanın siyasi lideri özünəməxsus individual idarəçilik keyfiyyətləri ilə regionda digərləri üçün örnək ola biləcək ənənələri formalaşdırır, daim yeniliklər axtarışında olduğunu öz əməli nəticələri ilə nümayiş etdirir. Gürcüstan Prezidenti Mixail

Saakaşvili Prezident İlham Əliyevin mükəmməl idarəetmə institutu formalaşdırmasını təqdir edərək Azərbaycanın dövlət başçısının bir çoxları üçün zəngin təcrübə yaratmasına diqqət çəkir, Ondan öz ölkəsinin inkişafı və ümumiyyətlə, Cənubi Qafqazın regional mərkəz kimi güclənməsi üçün öyrənməli olan bir sıra xüsusiyyətlərin əhəmiyyətindən danışır. Digər bölgə ölkələrinin liderləri də Prezident İlham Əliyevin müəllifi olduğu idarəetmə strategiyasının, novatorluğun modullarının müasir dövlətin inkişafına xüsusi töhfə verməsinin önəmini xüsusi vurğulayırlar.

Siyasi analitiklərin, görkəmli dövlət xadimlərinin, nüfuzlu tədqiqat mərkəzlərinin ekspertlərinin Azərbaycanın dövlət başçısı haqqında ümumiləşmiş bir qənaəti formalaşmış; Azərbaycan Prezidenti siyasi gerçəklikləri dərinədən, ətraflı və sistemli şəkildə dəyərləndirəndə də, yaxın və uzaq gələcəkdən söz açanda da, nikbin və realist görünür. Nikbinlik, gerçəklik, müdriklik, dərin analitik düşüncə, aydın və yetkin məntiqi təfəkkür Onun siyasi portretinin təməl prinsipləridir. Bu xarizmatik keyfiyyətlərin əyani təzazürü dünyanın ən mötəbər tribunalarında özünü təsdiq edir, Azərbaycanın Siyasi Lideri öz təmkinliyini və qətiyyəti, uzaqgörənliyini beynəlxalq auditoriya qarşısında tamamilə bəyan edir. 2010-cu ildə Davosda keçirilən Dünya İqtisadi Forumunda dünya liderlərinin pessimist bir ruhda ölkələrinin iqtisadi artım templərinin aşağı düşməsindən və milli gəlirlərin azalmasından könülsüz və sönük çıxışlarının qarşısında auditoriyanın abu-havasını tamamilə özünə cəlb edən və canlanma yaradan səlis, axıcı və konkret arqumentlərlə modernləşmə strategiyasının effektini mahir nitq qabiliyyəti ilə diqqətə çətdirən Azərbaycanın dövlət başçısı təkrarsızlığı və özünəməxsusluğu ilə siyasi mənzərəni də dəyişə bildi. Bu cür mənzərələrin sırası həddindən artıq geniştir. Prezident İlham Əliyev rəasional təfəkk-

kür sahibi kimi praqmatikliyi, Qərb meyarlarını dərindən mənimsəmiş və Qərbin siyasi-ideoloji meyarlarına bələd olan məharətli siyasi xadim kimi diqqəti cəlb edir. O, müasir təfəkkür tərzini və təkrarolunmaz dəst-xətti ilə siyasi-ideoloji postulatını təsdiq edib.

Prezident İlham Əliyev geosiyasi reallıqları uzaqgörənliklə izləyən, Şərqi əməllərini məharətlə mənimsəyən və milli təfəkkür sahibi kimi həm də bəşəri düşüncələri birləşdirərək proseslərə real gerçəklik prizmasından yanaşan, qlobal siyasi baxışları uzlaşdırən görkəmli siyasi liderdir. İlham Əliyev saysız dünyaya sammitlərində bu cür qeyri-adiliyi ilə auranı dəyişməyi bacaran siyasi xadim olduğunu öz mahirliyi və qüdrəti ilə dəfələrlə təsdiq edib. Azərbaycanın dövlət başçısı Qərb dünyası ilə sərhədsiz əməkdaşlıq proqramlarının necə uzlaşdırılmasının əhəmiyyətini də nümayişkarənə şəkildə sezdirə bilib. Dünya ölkələrinin enerji sammitlərində enerji marşrutlarının diversifikasiyası, qarşılıqlı əməkdaşlıq, azad rəqabət mühiti və digər məsələlərin müzakirəsi zamanı neft və qaz tədarükçüsü olan dövlətlərin rolu qiymətləndirilərkən Xəzər regionu ölkələrinin verdiyi töhfə və Azərbaycanın dünyada etibarlı təchizatçı olması dəfələrlə vurğulanıb. Bu, Azərbaycanın qətiyyətidir, təntənəsidir, Azərbaycanın dövlət başçısının əzmi-fədakarlığıdır, təntənəsidir.

Milli maraqların qorunması və ölkənin köklü, davamlı dövletçilik əməllərinin qorunub saxlanması şərti ilə dövlət strukturunun böyük sürətlə Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması və yeni funksional idarəetmə institutlarının ən yeni forma və metodlarla təşkili də Cənab İlham Əliyevin Qərb sivilizasiyasının böyük uzaqgörən ustadı olmasını əsaslandırır. Bu, Azərbaycanın siyasi və iqtisadi qərarlarının güclü diplomatik maneərlərə uyğun tənzimləndiyini göstərir.

Müasir Azərbaycan modernləşməkdə olan demokratik transformasiya, açıq iqtisadiyyat və vətəndaş azadlığı məkanıdır. Şərqlə Qərblə arasında körpü olan Azərbaycan tək cəmiyyətləşmə proseslərinin qovuşduğu deyil, həm də mühüm geosiyasi və geoiqtisadi amildir. Bütün bunlar istər regionda, istərsə də onun hüdudlarından kənarla ölkəmizə olan münasibəti müəyyənləşdirir. Qlobal proseslərin kəskin xarakter aldığı dünya düzənində öz modernləşmə strategiyasını ictimai-sosial, iqtisadi-siyasi proseslərin diktəsinə uyğun tarazlaşdıraraq müasir inkişaf konsepsiyasını uğurla həyata keçirən Azərbaycan dövləti mühüm regional dividentlərə də nail olub. Bu, Azərbaycanın regionun və Avrasiya məkanının ən etibarlı, dinamik inkişaf edən ölkə kimi nüfuzunun güclənməsinə dərin baza yaradıb.

Azərbaycanın dövlət siyasəti məhz iqtisadi diplomatiyaya əsaslanır. Həm xarici siyasətdə, həm Dağlıq Qarabağ probleminin həllində, həm də işğalçı dövlət kimi Ermənistanla münasibətdə bunun aydın şəkildə konturlarını görmək olar.

Azərbaycanın yürütdüyü iqtisadi diplomatiya irimiqyaslı regional proqramların və digər iqtisadi siyasət tədbirlərinin uğurla həyata keçirilməsi ilə nəticələnir, dünya iqtisadiyyatına, trans-nəqliyyat və telekommunikasiya şəbəkəsinə inteqrasiyanı dərinləşdirir. Respublikamız Avropa və Asiya, Şərqlə Qərblə, Şimal və Cənub arasında körpü rolunu oynayır. Azərbaycanın geostrateji və geosiyasi nüfuzunun dərinləşməsi nəqliyyat-kommunikasiya və enerji marşrutlarının qovuşduğunda yerini möhkəmləndirəcək, Asiya və Avropa qitələri arasında əsas tranzit dəhlizinə çevrilməsi istiqamətində layihələrin tam həyata keçirilməsinə səbəb olacaqdır.

Azərbaycanın regionda artan nüfuzu və nəhəng layihələrin təşəbbüskarı kimi liderliyini davam etdirməsi yeni nəqliyyat, infrastruktur, enerji, telekommunikasiya layihələrinin reallaşma-

sına zəmin yaratmaqdadır. Respublikamızın son illər informasiya texnologiyaları sayəsində yüksək inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması regionda transinformasiya dəhlizlərinin reallaşmasında bir daha təşəbbüskarlığını təsdiqləmiş oldu. Azərbaycan hazırda region ölkələrinin və beynəlxalq təşkilatların diqqətini cəlb edən ən nəhəng layihənin - fiber optik informasiya dəhlizinin müəllifi kimi diqqəti cəlb etməkdədir. Trans-Avropa-Asiya dəhlizi adlanan bu layihə Xəzər dənizinin dibi ilə geniş zolaqla rabitə şəbəkəsinin yaradılmasını nəzərdə tutur.

Qərblə Şərqlə arasında super informasiya magistralının yaradılması ilə başa çatacaq bu layihə bütün informasiya kommunikasiya vasitələrinin qarşılıqlı mübadiləsinə səbəb olacaq. Belə ki, Avropa və Asiya regionunun bir çox dövlətləri İKT-nin imkanlarından birgə faydalanacaq. Qərbi Avropadan Sakit okean hövzəsi ilə Şərqi Asiyaya qədər uzanan magistral rabitə dəhlizi ən azı 20 ölkəni əhatə edəcək.

Bu layihənin reallaşması dünya miqyasında informasiya texnologiyalarının genişmiqyaslı tətbiqinə və ümumiyyətlə, regional iqtisadi inkişafa yeni təkan verəcək. Layihə Azərbaycanın coğrafi mövqeyindən, inkişaf səviyyəsindən, ən başlıcası isə onun regionda aparıcı iqtisadi potensiala malik olmasından asılı olaraq ölkəmizdə beynəlxalq kommunikasiya mərkəzinin və global informasiya bankının yaradılmasını nəzərdə tutur.

Azərbaycanın siyasi və iqtisadi nüfuzunun möhkəmlənməsi nəhəng enerji və nəqliyyat layihələrinin miqyasının genişlənməsi ilə bərabər, bölgədə yeni-yeni istiqamətlər üzrə proqramların, layihələrin reallaşmasına səbəb olur. Respublikamız Qərblə Şərqlə arasında həm enerji, həm nəqliyyat, həm də informasiya texnologiyaları dəhlizlərinin mərkəzi olmaqla regionun təhlükəsizliyinin təminatçısına çevrilir.

Yeni əsrin birinci onilliyinə böyük əks-səda salan «Ümid» və «Abşeron» yataqlarının kəşfindən sonra dünyanın aparıcı enerji institutlarının və tədqiqat mərkəzlərinin proqnozları, Avropanın aparıcı enerji istehlakçılarının ardı-arası kəsilməyən açıqlamaları bu qənaəti möhkəmləndirdi ki, Avropa İttifaqı ölkələrinin karbohidrogen resurslarının təminatının yeganə mənbəyi Xəzər dənizi, daha dəqiq desək, Azərbaycandır. Respublikamızın enerji resurslarının dünya bazarlarına çatdırılmasında üç neft, dörd qaz kəməri mövcud olsa da ölkəmizin zəngin neft və qaz ehtiyatlarının həcmnin artması yeni ixrac marşrutlarının yaradılmasını da zəruri edir. Azərbaycan hazırda çoxşaxəli enerji siyasəti yürütməklə Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Tbilisi-Ərzurumla yanaşı, Avropanın siyasi və iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatçısı ola biləcək kəmərləri - Odessa-Brodı-Qdansk-Plotı və NABUCCO marşrutlarının gerçəkləşməsində qətiyyəti ilə diqqəti cəlb edir. Xəzər - Qara dəniz - Baltik dənizi enerji dəhlizinin yaradılması respublikamızın enerji təhlükəsizliyində mövqeyini möhkəmləndirmək və iqtisadi dividənlər gətirməklə bərabər, regionda siyasi üstünlüyünü artırmış olur.

Son aylarda Yaxın Şərqdə baş verən hadisələr Avropaya yatacaq nəqlində problemlərin meydana çıxmasına səbəb olub. Avropa İttifaqı son hadisələr fonunda əsas diqqəti Mərkəzi Asiya və Xəzər regionuna yönəldib. İttifaq dünyadakı mövcud tendensiyalar fonunda Azərbaycana olan marağını daha da artırır. Bu hal Azərbaycanı enerjidaşıyıcılarının tədarükündə Avropa İttifaqının ən birinci əsas enerji tərəfdaşına çevirir və bu, Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm rol oynayan bölgə kimi Xəzər regionunun əhəmiyyətini də artırır.

Bu gün Azərbaycana məxsus Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Tbilisi-Ərzurum kəmərləri mühüm ixrac kəmərləri sayıla bilər.

Hazırda Avropaya qaz nəqlinin təmin olunmasında Azərbaycanın rolu xeyli artıb. AGRİ, NABUCCO, "Transadriatik qaz kəməri" və "Cənub qaz dəhlizi"nin çəkilməsində Azərbaycanın böyük rolu var. Yəni gələcəkdə Avropa İttifaqı üçün əsas enerji mənbəyi Xəzər-Mərkəzi Asiya bölgəsi olacaqdır.

Azərbaycanın dünyada enerji mərkəzinə çevrilməsi, Xəzərin ən zəngin karbohidrogen resurslarına malik olması ilə bağlı real faktlar növbəti dəfə özünü təsdiqlədi. Ötən ilin sonlarında «Ümid» yatağının kəşfi ilə ən yeni tarixə imza atan respublikamız daha bir nəhəng qaz blokunu - «Abşeron» yatağını kəşf etməklə zəngin qaz ölkəsi olmasını bir daha dünyaya nümayiş etdirdi. İndiyədək qaz uğrunda əsas rəqabət Mərkəzi-Şərqi Avropa dövlətləri arasında gedirdisə, bundan sonra sözsüz ki, Asiya, Afrika və Amerika qitəsi Azərbaycan qazı əldə etmək üçün söylərini artıracaq. Nəzərə alsaq ki, yeni qaz bloku ehtiyatlarının həcminə və kəşfiyyat sahəsinə görə böyük bir yataqdır, onda buradan çıxan resursların uzunmüddətli qaz bumu üçün perspektivlər vəd etməsi labüddür.

Dünyada enerji ehtiyatlarının nəqli ilə bağlı rəqabətin dərinləşdiyi bir dövrdə Azərbaycan daha güclü təsir imkanları qazanır. Yeni qaz yatağının kəşfi respublikamızın diversifikasiya siyasətinin genişlənməsi və yeni ixrac marşrutlarının yaranması üçün əlverişli zəmin yaradır. Bu yatağın kəşfi qaz resurslarının Avropa bazarlarına ixracı üçün "Cənub Dəhlizi» və digər boru kəmərlərinin çəkilişini sürətləndirəcək. Bununla yanaşı, yeni dövrün tələbləri kimi digər qaz kəmərlərinin çəkilməsi labüd olacaq. Ölkəmiz, həmçinin sıxılmış qaz yatağının ixracı ilə bağlı yeni marşrutları gerçəkləşdirmək imkanlarına malik olacaq. Azərbaycan Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında liderliyi ələ almaq üçün əla fürsət qazanacaq. Azərbaycan hökumətinin daxili iqtisadi

fəallığı və investisiya bumunu canlandırması yeni iqtisadi platformanın ana tezisləri olmaqla yanaşı, xarici iqtisadi fəallığın artmasında da ön planda dayanan simmetrik xətt təşkil edir. Ölkənin işgüzar iqtisadi blokları və biznes komandası, eləcə də dominant statusda dövlətin özü aktiv xarici iqtisadi kreditləşmə və investisiya siyasəti yürütməklə, qlobal düzəndə respublikamızın maliyyə qüdrətini nümayiş etdirmiş olur. Dünya sivilizasiyasının ən ahəngdar qaydalarından biri iqtisadiyyatın liberallaşdırılmasının bir sistem olaraq davamı kimi güclü ölkənin xarici iqtisadiyyatda özünü təmsil və özünü təsdiq etməsidir. Azərbaycanın xarici siyasət kursunun iqtisadi bazisi də daxili siyasətlə uzlaşan pragmatik, təmkinli və düşünülmüş iqtisadi strategiyaya əsaslanır.

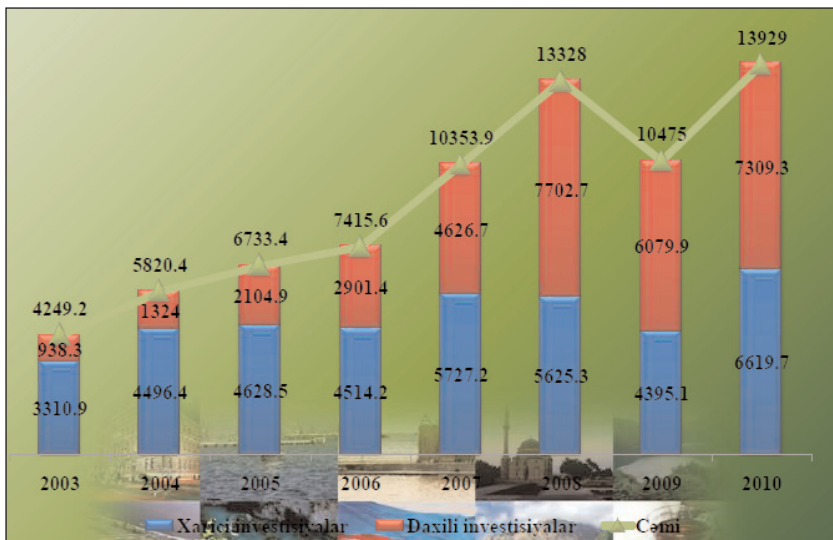
Bu gün Azərbaycan maliyyə imkanlarının artması fonunda həm özünün xarici borcunun strukturuna diqqəti gücləndirərək ümumdünya bərc bazarında ən qənaətbəxş nəticəni qoruyub saxlayır, eyni zamanda, Avropa-Asiya şəbəkəsində 10-dan artıq ölkəni kreditləşdirir.

Böyük valyuta rezervlərinə malik olan Azərbaycan sosial və iqtisadi sahələrdə olan maliyyə ehtiyacalarını tam ödəməklə bərabər, xarici dövlətlərin iqtisadiyyatına vəsait yönəltməklə bağlı siyasəti də gücləndirib. Son illər MDB dövlətlərinə, eləcə də Mərkəzi-Şərqi Avropa ölkələrinə investisiya qoyuluşlarının dinamikasındakı artım meyilləri bunu göstərir. Respublikamız Gürcüstan, Moldova, Ukrayna, Rumıniya, Türkiyə, Belarus iqtisadiyyatına yüz milyonlarla dollar sərmayə qoyub. Azərbaycan indiyədək təkcə Türkiyə iqtisadiyyatına dörd milyard dollar investisiya yatırıb. Qardaş ölkəyə yaxın gələcəkdə daha altı milyard dollar investisiya yatırılması nəzərdə tutulur. Xarici investisiya siyasəti daha da genişlənilib və Avropanın digər regionlarını da əhatə etməyə başlayıb. Azərbaycan yaxın illər ərzində Yu-

nanıstan, Bolqarıstan, Polşa, Çexiya, Litva, Latviya və digər ölkələrin iqtisadiyyatına sərmayə qoymaq barədə strateji plan üzərində işləyir.

Azərbaycan xarici ölkələrin iqtisadiyyatına və investisiya proqramlarına böyükhəcmli maliyyə vəsaitləri yönəltməklə perspektivdə bu kapital qoyuluşlarından böyük həcmdə dividendlər əldə etməyə əlverişli zəmin yaratmış olub. Hazırda xarici dövlətlərin sərmayə bazarında iştirak edən ölkəmiz həmin dövlətlərin ən nəhəng şirkətlərinin səhmlərinə sahib olub. Türkiyə, Rumıniya, Gürcüstan, Moldova və digər dövlətlərin sənaye komplekslərinə investisiya qoyan Azərbaycan bir neçə ildən sonra yatırılmış sərmayələrdən böyük məbləğdə dividend qazanmış olacaq. Bu işə neft gəlirlərinin investisiyayönümlü siyasətinin həyata keçirilməsində və yeni gəlir mənbələrinin qazanılmasında mühüm rol oynadığını göstərir.

Iqtisadiyyata cəmi investisiya qoyuluşu, milyon manatla

Şəffaflığın Azərbaycan nümunəsi

Milli iqtisadiyyatın liberallaşdırılması prosesi onun artım səviyyəsi ilə sıx bağlı olmaqla bərabər, sabit iqtisadi sistemin güclənməsi şəffaflığın səviyyəsinin artımı ilə də sıx bağlıdır. Yeni dövrdə Azərbaycanın qarşısında duran ən başlıca məsələlərdən biri də iqtisadiyyatda şəffaflıq potensialını möhkəmləndirməkdən ibarətdir. Şəffaflıq əmsalinin ən yaxşı təzahürü iqtisadiyyatda azadlığın və sərbəstliyin təmin olunması, sahibkarlıq sektorunda və sosial-iqtisadi idarəetmə korpusunda rüşvətyaradıcı halların aradan qaldırılmasını təmin edən mexanizmlərin yaradılmasıdır. Korrupsiyaya qarşı mübarizə strategiyası da bu ali məqsədlərə və iqtisadiyyatın şəffaflaşdırılması prosesinin ən yüksək mərhələyə çatmasına xidmət edir.

Müasir inkişaf yolunun geniş üfüqlər açdığı bir dövrdə korrupsiya ilə mübarizə tədbirləri iqtisadi şəffaflığın təmini üçün ən əhatəli bir taktika sayıla bilər. Korrupsiya və digər neqativ faktorlar sürətli iqtisadi və sosial inkişafın tempinə müəyyən mənfi təsirlər göstərir, davamlı islahatlara kölgə salır. Azərbaycan hazırda yeni islahatlar astanasındadır və sürətli iqtisadi inkişaf tempinə uyğun irimashtablı reformaların davamlılığını genişləndirmək niyyətindədir. Məhz bu cür sürətli inkişaf dinamikasında, meqaproqress mərhələsində korrupsiya kimi halların mövcud olması qətiyyən yolverilməzdir.

Dünya ölkələrinin təcrübəsinə baxdıqda rüşvətخورluq elementlərini əsasən iqtisadi və sosial bölmədəki fəaliyyət sahələrinə bəzi məmurların müdaxiləsi və çirkin yollarla qazanc əldə etmək niyyətlərinin ifadəsi kimi səciyyələndirmək olar. Dövlətin yönəltdiyi vəsaitləri səmərəsiz xərcləmək, sahibkarların fəaliyyətinə mane olaraq əsassız yoxlamalar vasitəsilə onlardan pul tələb etmək, qiymətləri süni şəkildə artırmaq, inhisarçılığa rə-

vac verməklə məqsədli şəkildə gəlirlər əldə etmək, vergidən yayınmaq, büdcəyə daxil olan vəsaitləri mənimsəmək və digər bu kimi hallar rüşvətxorluğun əlamətləri sayıla bilər.

Azərbaycanın dövlət başçısı hesab edir ki, neqativ hallar ölkədə həyata keçirilən quruculuq işlərinə, iqtisadi, sosial və siyasi sahədə aparılan islahatlara kölgə salır, Azərbaycanın işgüzar nüfuzuna xələl gətirir. Prezident iqtisadiyyatın lokomotivinə çevrilən azad sahibkarlığa, özəl sektora ən böyük siyasi dəstək verməklə rüşvətxorluğa qarşı ən sərt və amansız mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsində güclü qətiyyət sahibi olduğunu nümayiş etdirib. Onun bu prinsipiallığı, neqativ hallara qarşı barışmazlığı korrupsiya ilə mübarizə tədbirləri üçün güclü mexanizm yaradır. Dövlətin başçısı öz güclü dəstəyini nümayiş etdirməklə bütün aidiyyəti orqanları mübarizə tədbirlərində səfərbər olmağa çağırır. Bu, eyni zamanda, rüşvətxorluğa və korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərinin prinsiplial xarakter daşdığını və dövlət siyasətinin ən prioritet sahələrindən birini təşkil etdiyini təsdiqləyir.

Korrupsiyaya qarşı mübarizənin vahid strategiya çərçivəsində qurulması, bu sahədə görülən tədbirlərin davam etdirilməsi, dövlət orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, səmərəli nəzarət mexanizmlərinin yaradılması, yerli özünüidarə orqanlarının, vəzifəli şəxslərin fəaliyyətinin qanuniliyinin, şəffaflığının təmin edilməsi məqsədlə davamlı addımlar atılıb. Bu sahədə görülən işlər iqtisadi və sosial sahədə inkişaf meyillərinin sürətlənməsinə, islahatların davamlılığının təmin olunmasına, şəffaflığın artmasına, əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşmasına və onların sosial rifahının yüksəlməsinə, azad rəqabət mühitinin möhkəmlənməsinə, iqtisadi, sosial, ictimai, elm, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və digər bölmələrdə maliyyə nəzarətinin güclənməsinə səbəb olub.

Bu gün ölkədə sahibkarlığın inkişafı iqtisadiyyatın bütün bölmələrində yerli istehsalın artması fonunda açıq şəkildə özünü

göstərir. Sahibkarlıq subyektləri hər il sərmayə qoyuluşlarını artırır. Bu tendensiya açıq şəkildə təsdiq edir ki, ölkə iqtisadiyyatında azad rəqabət mühiti mövcuddur və sahibkarlar üçün əlverişli şəraitin yaradılması onların geniş şəkildə fəaliyyətini stimullaşdırır. Dövlət başçısının vurğuladığı kimi, sahibkarların Azərbaycanın iqtisadi inkişafına böyük inamı vardır. Bunun nəticəsidir ki, həm yerli sahibkarlar, həm də xarici investorlar Azərbaycana böyük maraq göstərirlər.

Prezident İlham Əliyev bununla da kifayətlənmir və sahibkarlara yaradıla biləcək hər hansı bir maneənin dərhal aradan qaldırılmasını, onlara bütün lazımi şəraitin yaradılmasını dövlətin əsas məqsədlərindən hesab edir. Cənab İlham Əliyev qəti şəkildə xəbərdar edir ki, iqtisadiyyatdakı inhisarçılıq meyillərinin qarşısının alınması, azad rəqabət mühitinin yaradılmasının təmin edilməsi, qiymətlərin süni şəkildə şişirdilməsinə yol verilməməsi, hakimiyyət orqanları tərəfindən aparılan əsassız yoxlamalara son qoyulması, ölkə həyatının bütün sahələrində rüşvət-xorluğa və korrupsiyaya qarşı daha ciddi və sistemli mübarizənin aparılması aidiyyəti dövlət orqanlarının əsas vəzifəsidir.

Dövlət başçısı milli inkişafa mane olan, azad rəqabət mühitinə zərər verə biləcək hallara qarşı amansız mübarizə tədbirlərinin gücləndirilməsini zəruri sayır və bu işdə ictimaiyyətin hər bir üzvünü, sahibkarları mübariz olmağa dəvət edir. Prezident İlham Əliyev rüşvət-xorluğa, korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsinin öz müsbət nəticələrini verdiyini qeyd edərək sahibkarlara bu istiqamətdə daha sistemli tədbirlərin görülməsi üçün cəsarətli və qətiyyətli olmağı tövsiyə edir: «Mən bu məsələ ilə bağlı bir neçə dəfə fikirlərimi bildirmişəm, müvafiq tapşırıqlar da verildi. Sahibkarlar da öz tərəfindən əsassız tələblərə qarşı mübarizə aparmalıdırlar, müqavimət göstərməlidirlər, hər

bir xoşagəlməz hallarla üzləşəndə mütləq müvafiq dövlət qurumlarına məlumat verməlidirlər».

Azərbaycan iqtidarının azad sahibkarlığa, özəl sektora verdiyi böyük siyasi dəstək rüşvətxorluğa qarşı ən sərt və amansız mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün güclü mexanizm yaradır. Bu istiqamətdə görülən sərt tədbirlər korrupsiya ilə mübarizənin mühüm effektiv nəticələr verməsini şərtləndirməklə bərabər, cəmiyyətin hər bir üzvündə, o cümlədən, sahibkarlarda qətiyyətlik və prinsipiallıq xüsusiyyətlərini gücləndirir, fəaliyyətində nöqsanlara yol verən məmurlara qarşı onların müqavimətini möhkəmləndirir, baş verən mənfi hallar barədə lazımı ünvanlara çəkinmədən bütün təfərrüatları ilə məlumatların verilməsində mübarizliyini artırır.

Yoxsulluq səviyyəsi, faizlə

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı dünyada bir fenomendir

Ötən 20 ildə yüksək inkişaf yolu keçən Azərbaycan hazırda siyasi və iqtisadi islahatlar strategiyasının tamamilə yeni məzmununa və formaya malik inkişafın astanasındadır. Öz iqtisadiyyatının möhkəm bazisləri üzərində qüdrətlənən Azərbaycan dövləti dünya üçün bir fenomen sayılır. Hazırda respublikamızın inkişaf ssenariləri, makrososial tərəqqi formulları, ümumi inkişaf modeli müasir dünya üçün geniş tətbiq olunan konseptual elmi-nəzəri-iqtisadi akademik mənbəyə çevrilib.

İndi Azərbaycan regionda lider ölkə kimi iqtisadiyyatın böyük maliyyə axınları şəraitində idarə olunmasının ən mükəmməl texnologiyalarının tətbiqinə hazırlaşır, yeni sosial və iqtisadi ssenarilərin interaktiv mənzərəsini hazırlayır. Dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin forma və mahiyyətinin dəyişilməsi sayəsində iqtisadi liberalizm innovativ liberalizm fəlsəfəsinə əsaslanaraq inkişaf xətti tamamilə azad və güclü iqtisadi bazar institutlarının dəstəyi ilə tərəqqini təmin edəcək. Dövlətin bilavasitə iqtisadi fəaliyyətdə xüsusi çəkisinin azaldılması meylinin davam etdirilməsi və real sektorun mühüm sahələrində dövlət şirkətlərinin korporatizasiyası və yenidən strukturlaşdırılmasının gücləndirilməsi isə milli məhsulda özəl iqtisadiyyatın superdominantlığını şərtləndirmiş olacaq. Azərbaycan zəngin bir ölkəyə çevrilərək öz qarşısına daha möhtəşəm vəzifələri - xammal ehtiyatlarının dövlətin maliyyə və infrastruktur gücünün artırılmasına, vətəndaşların sosial potensialının gücləndirilməsinə, keyfiyyətli həyat şəraitinin yüksəldilməsinə və sosial tərəqqiyə nail olmağı qoyub və bunlar yaxın onilliyin ən real görünən və optimist hədəfləridir.

Respublikamızın 2011-2020-ci illərə dair inkişaf xəritəsi çox zəngin olmaqla makroekonomik proqnozların inandırıcılığına və optimistliyə söykənir. Davamlı və dayanıqlı makroiqtisadi tarazlığın sabitliyi meyarlarına cavab verən modernizasiya dayaqlarına əsaslanan kursu ölkəmizin iqtisadi sisteminin modernləşdirilməsi, onun strukturunun diversifikasiyası, iri infrastruktur layihələrinin realizasiyası, enerji və ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi, ölkənin hərbi qüdrətinin yüksəlməsi, sosial sferanın maddi təminatının artırılması və digər əlamətlərlə yanaşı milli iqtisadiyyatımızın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının mühüm göstəricisi kimi onun transmilliləşmə səviyyəsinin yüksəldilməsini əhatə edir.

Azərbaycanda iqtisadi yüksəlişin kökləri və davamlı inkişaf təbii şəraitə və sərvətlərə əsaslandığı kimi, intellektual potensiala və dəqiq düşünülmüş strateji inkişaf məqsədlərinə dayanaraq yeni modellərin yaranmasına səbəb olacaq. Ölkəmizin zəngin gələcəyi hələ qarşıdadır və qarşıdakı dövrə hesablanmış bütün silsilə tədbirlər global inkişafda fundamental yerin möhkəmlənməsinə və regionda liderlik məqsədlərinin davamlılığına xidmət edir. Şaxələnmiş istiqamətlərdə islahatların mobil üsullarla davam etdirilməsi qarşıdakı dövr ərzində də Azərbaycanın rəqabət qabiliyyətinə görə digər ölkələrdən fərqlənəcəyini və liderlər cərgəsində yer alacağını şərtləndirir. Azərbaycan bütün inkişaf və iqtisadi etibarlılıq göstəricilərinə görə ən qabaqcıl ölkələrin potensialını üstələməyə layiq ölkədir.

Müstəqilliyin əldə olunduğu ötən 20 ildə Azərbaycanda sosial-iqtisadi tərəqqi, demokratik inkişaf və hüquqi dövlət quruculuğu triumfiatik bir dialektika təşkil edərək ümumi inkişaf platformasına çevrilib. Ötən 20 il ərzində ümumi daxili məhsul istehsalı 20 dəfə artıb. Dövlət büdcəsinin gəlirləri 78 dəfədən çox yüksəlib. Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi-

də 10 dəfədən çox artım qeydə alınıb. Son 20 ildə Azərbaycanda əhalinin adambaşına düşən gəlirləri 60 dəfədən çox artıb. Adabaşına düşən gəlirlər 1993-cü ildə təxminən 110 dollar olubsa bu rəqəm 2000-ci ildə 1000 dollar təşkil edib, 2010-cu ildə bu göstərici 6000 dollara çatıb.

İldən-ilə dərinləşən bu sistemli siyasi xətt bir-birini tamamlamaqla bərabər, bölgədə digər ölkələr üçün milli inkişaf tezislərinə də çevrilməkdədir. Daha yeni 20 illikdə Azərbaycanın qi-tə liderliyinə yüksəlmək statusu böyükdür. Tərəqqi konsepsiyası, demokratik islahatlar və dövlət quruculuğu prosesinin millisosiomədəni prinsiplərə uyğun gücləndirilməsi dünyada tam yeni geosiyasi-geoiqtisadi mənzərə və şəffaf bir mühit yaratmış olacaq. Bu, müasir inkişaf modelləri institutunun və demokratik islahatlar konsepsiyasının Qərbdən Azərbaycana tranzitinin reallaşmasına və Azərbaycanın yarıməsrlük bir müstəqillik dövründə ən etibarlı, statuslu və öz çəkisi olan dövlət kimi iqtisadi-siyasi güc mərkəzi olmasını qətiləşdirəcək.

Dünya iqtisadi analitika institutlarının postsovet məkanı ilə bağlı belə bir konseptual yanaşma prizması mövcuddur; Azərbaycan 2000-2010-cu illər ərzində postsovet mənanında ən yüksək artım templəri nümayiş etdirən və mütərəqqi islahatlara qətiyyətli yanaşan ölkədir. Bu qiymətləndirmə metodologiyası əsil real makroekonomikanın dərin təhlilinə əsaslanır və heç bir tərəddüd etmədən Azərbaycanın inkişafının dünya üçün qəbul olduğunu təsdiqləyir. Qeyd olunan onillikdə Azərbaycanda real iqtisadi artım dörd dəfə qeydə alınıb, ixracın həcmi 15 dəfədən çox, dövlət büdcəsi 15 dəfəyə qədər, investisiya xərcləri 96 dəfə, bank aktivləri 15 dəfə, strateji valyuta ehtiyatları isə 31 dəfə artıb. Bu dövrdə yoxsulluq səviyyəsi 6 dəfəyə qədər azaldılıb. Bu, XXI əsrin ilk onilliyinin makroiqtisadi mənzərəsinin canlı təzahürü və Azərbaycan gerçəkliyinin dünyaya təqdimidir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının yeni inkişaf bumu 2011-2020-ci illərdə yüksək artım və sosial tərəqqi fəlsəfəsinin vəhdəti əsasında özünü göstərəcək. Yeni əsrin ikinci onilliyi tam yeni Azərbaycan iqtisadiyyatının təqdimatı ilə xarakterizə olunacaq, meqainkişafın bütün detalları və təfərrüatları dünyaya nümayiş etdiriləcək. Azərbaycan iqtisadiyyatının postneft dövründə daha keyfiyyətli və yüksək artım indikatorları ilə müşayiət olunması, sosial infrastrukturun keyfiyyətə dəyişməsinə və modernləşməsi, innovativ iqtisadiyyatın bütün komponentləri ilə makroiqtisadi sferalarda tam oturuşması ölkəmizin inkişaf piramidasına çatmasını təmin edəcək. Respublikamız bu mərhələdə yüksək gəlirlərə malik, yaxşı infrastrukturlu və zəngin insan kapitalına sahib olan bir ölkə kimi tanınaraq dünya üçün bir örnək olacaq.

Prezident İlham Əliyevin yeni onilliklərə sıçrayışlı yol açan mükəmməl iqtisadiyyat platforması Azərbaycanın inkişafına impuls verməklə yanaşı, öz coğrafiyasını genişləndirməklə regional mahiyyət daşıyacaq, qarşılıqlı sıx əməkdaşlıq formatında MDB dövlətlərinin tərəqqisinə səbəb olacaq. Bu modelin konstruksiyası və landşaftı dünyanın ümumi inkişaf mənzərəsinin zənginləşməsinə əks etdirən çalarlardan ibarətdir.

Qarşıdakı dövrün ssenariləri çox ümidverici, nikbin və daha irəliyə baxmaq üçün stimülverici notlarla zəngindir. Azərbaycanın bir çox parametrlər üzrə öz möhtəşəm və mütərəqqi idarəetmə formullarının dünyada geniş bir coğrafi trayektoriya üzrə tətbiqi də nikbinliyə əsas verən detallardandır. Hazırda dünyada Çin möcüzəsi, yapon möcüzəsi, Amerika möcüzəsi kimi anlayışlar var və bunu şərtləndirən faktorlar həmin dövlətlərin milli inkişaf modellərinin ümumdünya modelinə çevrilməsi ilə sıx bağlıdır. Dünyada yüksək gəlirli ölkə statusuna malik olmaqla Azərbaycanın iqtisadi sıçrayışların konseptual məğzi və mahiy-

yəti, maliyyə zənginliyinin sosial inkişafa açdığı yol onlarla ölkənin makroiqtisadi inkişaf layihəsi kimi qəbul olunacaq.

Ümumdünya reallıqları yaxın gələcək üçün yetkin bir iqtisadi konsepsiyanın ortaya çıxacağını ehtiva edir, fundamental mahiyyətinə görə, sosial və iqtisadi novatorluğun nümunəsi sayıla bilər. Bu konsepsiyanın müəllifi Azərbaycan olacaq. İqtisadi idarəmənin Azərbaycan nəzəriyyəsinin formalaşması yaxın onilliyin əsas zəruri hadisələrindən biri sayılacaq. Respublikamız dünyanın iqtisadi praktikası üçün nadir nailiyyətlərə yol açan bir sosial-iqtisadi mühit formalaşdıracaq. Azərbaycanın sürətli inkişafı erasında ölkənin gələcəyi üçün hakim elitanın öz tarixi məsuliyyətini uğurla realizə etdiyi ölkələrdə həyata keçirilmiş texnokrat islahatların müvəffəqiyyəti timsalına çevrilib. Bu, dünyanın Mərkəzi Asiya-Şərqi Avropa və MDB regionu ölkələri üçün idarəetmədə bir modul ola bilər. Dünyada iqtisadiyyatın Azərbaycan nəzəriyyəsi ümumqlobal xarakter alaraq bir çox dövlətlərin idarəetmə planında özünəməxsus yer tutacaq. Azərbaycanın daha da təkmilləşən modern islahatlar modelinin dünyada imperativ xarakter alması şübhəsizdir və bunu tam qəti əminliklə gözləməyə dəyər.

XXI əsr Azərbaycanın əsridir. Yeni əsrə çox mühüm uğurlarla başlayan respublikamız meqainkişafın astanasında dünya siyasətinə öz möhürünü vuracaq çoxsaylı uğur gətirəcək hadisələrlə hazırlaşır. Dünya iqtisadiyyatının uğurlu ekspedisiyası respublikamızın açdığı progressiv tranzitin möhkəmlənməsi sayəsində mümkünləşəcək. Yeni əsrin Siyasi lideri Cənab İlham Əliyevin təmkinli və çevik, qətiyyətli və pragmatik, uzaqgörən və düşünülmüş, novator və mükəmməl, prinsipial və optimist idarəetmə maneraları, formulları 20 illik tarixə malik müstəqil Azərbaycanın onillik, iyirmiillik uzunmüddətli inkişafına, sosial tərəqqisinə, sıçrayışına aparır, irəliləyir. Yeni onilliklərdə dünya Azərbaycanla irəliləyəcək, Azərbaycanın qüdrəti ilə zənginləşəcək!

Dünyanın nüfuzlu nəşrləri və beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinin Azərbaycanın iqtisadi inkişafı ilə bağlı fikirləri

«Azərbaycanın son illərdə həyata keçirdiyi islahatların əhəmiyyəti böyükdür. Ölkədə, ümumilikdə Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya regionları ilə müqayisədə islahatlar daha sürətlə və əhatəli aparılıb. Azərbaycan tənzimləyici islahatların əhatə dairəsi, miqyası və struktur dəyişiklikləri baxımından ən aparıcı ölkə olub. Bir sıra dövlətlər növbəti illərdə biznesin tənzimlənməsi və investisiya mühiti ilə bağlı islahatları davam etdirərkən Azərbaycanın təcrübəsini nəzərə almalıdır».

**Penelopa Bruk,
Dünya Bankının bölmə direktoru**

«Azərbaycan bir çox sahələrdə islahatlar həyata keçirməkdədir, xüsusilə də kredit bazarına çıxış sahəsində, ticarətin sadələşdirilməsi, biznesə başlamaq istəyənlər üçün əlverişli şəraitin təmin edilməsi və xarici ticarət sahəsində vəziyyət çox qənaətbəxş sayıla bilər. Son bir ildə sahibkarlıq sektorunda və gömrük sistemində “bir pəncərə” mexanizmlərinin tətbiq edilməsi islahatların ən mühüm komponentləri kimi səciyyələndirilə bilər».

**Svetlana Baqautdinova,
«Doing Business-2010» hesabatının müəllifi**

«Hazırda Azərbaycan güclü sabitliyə malik iqtisadi proqramlar keçirən ölkədir. Bölgədə enerji marşrutlarının mərkəzinə çevrilən bu ölkə sabitliyə xüsusi diqqət yetirir. Sabitlik olmayan yerdə nə iqtisadi islahatlardan, nə inkişafdan, nə də iqtisadi uğurlardan danışmaq olar».

**Vladimir Sokolin,
MDB Statistika İdarəsinin sədri**

«Azərbaycan son illərdə keçdiyi yüksək inkişaf yolu və davam etdirilən islahatların mühüm nəticələri ilə həqiqətən də regionda lider olmasını təsdiq edib. Azərbaycan düşünülmüş iqtisadi siyasət həyata keçirməklə saysız nailiyyətlərə imza atıb. Ölkənin əldə etdiyi mühüm uğurlar, yüksək makroiqtisadi nailiyyətlər, sistemli və köklü islahatların reallaşması nəticəsində bütün sektorlarda müsbət meyillər, şəffaf biznes mühiti çox cəlbedici və şəffafdır».

Ceyson Neç,
"The Business Year" jurnalının redaktoru

«Azərbaycan hökuməti siyasi iradə nümayiş etdirərək bütün iqtisadi strukturların birgə səyi nəticəsində biznesin tənzimlənməsi ilə bağlı genişmiqyaslı səmərəli islahatlar həyata keçirməyə nail olub, beləliklə, Azərbaycan ən effektiv, təsirli və misli görünməmiş nəticə əldə edib. Bu tənzimləmə sisteminin tətbiq edilməsi ölkədə sahibkarlıq mühitinə hərtərəfli şərait yaradıb və özəl sektor qeyri-neft sektorunda aparıcı rol oynamağa başlayıb».

Şahbaz Mavaddat,
Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının
region üzrə direktoru

«Zəngin karbohidrogen ixracından əldə olunan gəlirlər insan inkişafı reytingində sürətlə yüksələn Azərbaycanda sosial-iqtisadi və mədəni sahələrdə böyük proqramların həyata keçirilməsinə sərf olunur. 2010-cu ildə Azərbaycan orta insan inkişafı səviyyəsindən yuxarı qalxmışdır. BMT-nin İnkişaf Proqramının izlədiyi insan inkişafı göstəricilərinə görə son beş ildə Azərbaycan 169 ölkə arasında ən böyük irəliləyişə nail olmuşdur. Keçmiş sovet ölkələri arasında isə Azərbaycan son 10 ildə ən yüksək insan inkişafı tempini nümayiş etdirmişdir».

Fikrət Akçura,
BMT İnkişaf Proqramının rezident nümayəndəsi

«Azərbaycan şaxələndirmə məsələsinə ilk yol açan bir ölkə rolunu oynayır. Çünki biz bilirik ki, hələ Azərbaycan 1990-cı illərin ortalarında Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri layihəsinin həyata keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etmişdi. İndi isə artıq növbə qazındır».

**Xose Manuel Barrozu,
Avropa Komissiyasının sədri**

«Azərbaycanın əlverişli sərmayə mühitini təmin etməsi xarici dövlətlərin investorlarının ölkəyə axınını da sürətləndirib. Respublikada şəffaf biznes mühitinə və xarici sərmayədarların fəaliyyəti üçün təmin edilmiş cəlbedici sərmayə atmosferası investisiya fəallığına əlverişli zəmin yaradıb».

**Gerhard Roiss,
Avstriyanın OMV şirkətinin rəhbəri**

«Azərbaycan hökuməti nümayiş etdirdiyi siyasi iradə ilə trans-enerji layihələrinin çəkilişinə səbəb olub, Avro-Asiya Neft Nəqli Dəhlizi sisteminin yaradılmasını reallaşdırıb».

**Yurgen Qrosman,
Almaniyanın RWE şirkətinin rəhbəri**

«Azərbaycan neft gəlirlərinin insan kapitalına çevrilməsi ilə bağlı önəmli addamlar atır. Azərbaycanda təhsil sisteminin inkişafına böyük həcmdə investisiyaların qoyulması böyük önəm daşıyır».

**Jan-Filip Kurtua,
“Microsoft İnternational” şirkətinin prezidenti**

«Azərbaycan ilə BP arasındakı əməkdaşlıq strateji xarakter daşıyır, əməkdaşlığın daha da genişlənəcəyinə əminlik böyükdür».

Karl-Henrik Svanberq,
BP şirkətinin direktorlar şurasının sədri

«Azərbaycan hazırda region üçün tam açıq qapı yürütməklə əlverişli və əhəmiyyətli ölkəyə çevrilib».

Kristof De Marjeri,
«Total» şirkətinin icraçı direktoru

«Bakı-Tbilisi-Ceyhanın iş düşməsindən sonra enerji siyasəti zənginləşməyə başlayıb və Azərbaycan Avropa bazarlarına neft ixracını gücləndirməklə regionda yeni iqtisadi əməkdaşlıq formatı yaradıb».

Vahid Ələkbərov,
«Lukoil» şirkətinin prezidenti

«Azərbaycanın zəngin neft və qaz ölkəsi kimi dünyada nüfuzu artır, dünyanın enerji xəritəsində yeri və enerji resurslarının diversifikasiyası ilə bağlı yürütdüyü siyasət öz nəticələrini verir».

Umberto Kuadrin,
«Edison» şirkətinin baş icraçı direktoru

«Azərbaycan son illər ərzində daha çox islahat aparmış ölkələr sırasına daxildir. Azərbaycan biznes üçün ən əlverişli mühitin təmin olunması istiqamətində son 5 ildə davamlı və pozitiv islahatlar həyata keçirilib. Biznes sahəsində son islahatlar Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına imkan verir».

Tero Kivisaari,
«Teliasonera Eurasia» şirkətinin prezidenti

«Azərbaycan sürətlə, uğurla inkişaf edir və yaxın zamanlarda dünyanın inkişaf etmiş ölkələri sırasına daxil ediləcəkdir».

**Xanım Sun Yafanq,
«Huawei Technologies» Korporasiyasının sədri**

«Azərbaycanın həyata keçirdiyi enerji siyasəti və neft strategiyası sürətli inkişafın təmin olunmasında əhəmiyyətli rol oynayır».

**Helge Lund,
“Statoyl ASA” şirkətinin prezidenti**

«Ölkədə investisiyaların səmərəli idarə olunması prosesinin təkmilləşdirilməsi, əlverişli rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi, istehsalın rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi və informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadə imkanlarının genişləndirilməsi təqdir oluna bilər».

**Çey Tae-von,
“SK Group” şirkətlər qrupunun sədri**

«Azərbaycanın ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı atdığı qətiyyətli addımlar çox ümidverici gələcək yaradır».

**Kanayo Nunze,
BMT-nin Kənd Təsərrüfatının İnkişafı üzrə
Beynəlxalq Fondunun (İFAD) prezidenti**

«Azərbaycan yaxın beşillikdə yüksək gəlirli ölkələr qrupuna daxil olacaq və regionun ən inkişaf dövlətinə çevriləcək».

**Lire Ersado,
Dünya Bankının baş iqtisadçısı**

«Azərbaycan reformalar həyata keçirməkdə heç bir tərəddüdə yol vermir, uzaqgörənliklə siyasət aparır. Düzgün iqtisadi siyasət isə ölkə iqtisadiyyatının uğurlu və hərtərəfli inkişafına səbəb olub».

**Qreqori Yedjeyçak,
Dünya Bankının Azərbaycan üzrə meneceri**

«Neft resurslarının həcminin artması və dünya bazarında neft satışından daxil olan gəlirlərin yüksəlməsi Azərbaycanda iqtisadiyyatın bütün sahələrində pozitivliyin yüksəlməsinə və sosial infrastruktur, investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinə əlavə vəsaitlərin yönəldilməsinə imkan verəcək».

**Nadim İlahi,
Beynəlxalq Valyuta Fondunun
Azərbaycan üzrə missiyasının rəhbəri**

«Azərbaycan son illər ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması sahəsində çox böyük tərəqqi əldə edib və bu islahatlar davam edir. Ölkədə investisiya rejiminin yaxşılaşdırılması, yoxlamaların vahid reyestrinin yaradılması kimi addımlar alqışlanmalıdır».

**İrina Liderberqer,
Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının layihə rəhbəri**

«Xəzər dənizi hövzəsində hasil edilən qaz ehtiyatlarının Azərbaycanın birbaşa təşəbbüsü vasitəsilə dünya bazarına çıxarılması bölgədə yeni əməkdaşlıq münasibətlərinə dərin əsaslar yaradır».

**Robert Dadli,
BP şirkətinin prezidenti**

«**The Business Year**» jurnalı: Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi effektiv pul-kredit siyasəti maliyyə sabitliyinin möhkəmlənməsinə səbəb olub ki, bu da bankların sağlam fəaliyyəti üçün stimül verməkdədir. Eyni zamanda, ölkədə müşahidə olunan sabit makroiqtisadi mühit bank sistemində də dinamika təsir göstərir, iqtisadiyyatda artım templərinin əldə olunmasında banklar mühüm rol oynayır. Son bir ildə Azərbaycanın bank və kredit bazarında inkişaf meyilləri daha da sürətlənməyə başlayıb, banklarının aktivlərinin keyfiyyəti və likvidliyində dinamika müşahidə olunur, əksər bankların gəlirliliyi artıb, dividend əldə etmək imkanları yüksəlib. Bundan başqa, bankların iqtisadiyyata kredit qoyuluşlarında payı da artmaqda davam edir. Bankların kredit portfelinin artması, aktivlərinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsi insanların əmanətlərini bu sahəyə yönəltməsinə ciddi şəkildə təsir göstərir.

«**The Economist**»: Azərbaycanın investisiya imkanları çox cəlbedicidir. Bu, xarici sərmayə qoyuluşlarının artım dinamika-sı üçün əlverişli imkanlar yaradır. Investisiya sahəsində həyata keçirilən tədbirlər və bu bölmədə sərmayə cəlbediciliyinin yüksəldilməsi Azərbaycanın maliyyə sabitliyinin möhkəmlənməsinə təkan verib, xarici investorların ölkəyə marağının artmasına zəmin yaradıb. Dünyanın ən inkişaf etmiş dövlətləri Azərbaycanda dəyəri milyard dollarla ölçülən iri layihələr həyata keçirir. Hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatı Cənubi Qafqaz iqtisadiyyatının 70 faizindən çoxunu təşkil edir. Son 20 ildə ölkə iqtisadiyyatına 100 milyard dollar investisiya yatırılıb.

«**Financial Times**» qəzeti: Azərbaycanda fiziki və intellektual əmlakın qorunması, ictimai fondların diversifikasiyası, müstəqil məhkəmə orqanlarının mövcudluğu, etnik azlıqları təmsil edən iş adamlarının müdafiəsi, hökumətə olan etimad və digər amillər

baxımından əhəmiyyətli işlərin görüldüyünü, ciddi nailiyyətlərin əldə olunduğunu söyləmək olar. İnfrastrukturun, o cümlədən yolların, dəniz limanının, elektrik təchizatının, telefon xətlərinin keyfiyyətindən məmnunluq ifadə edilib. Həmçinin ölkədə yeni texnologiyaların tətbiqi, internetdən istifadənin yüksək olması, fərdi kompüterlərin sayının artan xətt üzrə inkişaf etməsi, eləcə də qiymətli kağızlara çıxışın asan olması, investorların müdafiəsinin gücləndirilməsi, bankların sağlamlığı, menecmentin, təhsil və elmin, səhiyyənin keyfiyyəti, innovasiyalar yüksək dəyərləndirilməlidir. Göstərilən sahələr üzrə islahatların zamanın tələblərinə uyğun davam etdirilməsi qarşıdakı dövr ərzində də Azərbaycanın rəqabət qabiliyyətinə görə digər ölkələrdən fərqlənəcəyini və birincilər cərgəsində yer alacağını deməyə əsas verir.

«La Lettre Diplomatique» jurnalı: Azərbaycanda ilk ixrac neftinin nəqlinə başlanması enerji siyasətində tamamilə yeni səhifə açıb. Cənubi Qafqazın lider ölkəsi ötən əsrin sonlarından başlayaraq ixrac neftinin ilbəl nəqlini genişləndirməyə başlayıb. Bakı-Tbilisi-Ceyhanın iş düşməsindən sonra enerji siyasəti zənginləşməyə başlayıb və Azərbaycan Avropa bazarlarına neft ixracını gücləndirməklə regionda yeni iqtisadi əməkdaşlıq formatı yaradıb.

«The New York Times» qəzeti: Azərbaycan iqtisadiyyatı sağlam və dözümlü sayıla bilər. Qlobal maliyyə böhranının tüğyan etdiyi 2009-cu ili Azərbaycan yüksək iqtisadi göstəricilərlə başa vurdu. Bundan sonra da yüksək iqtisadi inkişaf tempini qoruyub saxlaya bildi və ciddi uğurlara imza atdı. Azərbaycan MDB və region ölkələri arasında ən güclü iqtisadiyyata malikdir. Bu gün ölkədə həyat səviyyəsi, mədəniyyət, iqtisadiyyat, ekologiya, səhiyyə, infrastruktur, ictimai təhlükəsizlik və iqlim sahələri üzrə yüksək müsbət meyillər mövcuddur.

«**Gallup**» **təşkilatı**: Azərbaycan vətəndaşlarının 75 faizi öz əmanətlərini banka yerləşdirərkən depozit portfelində manata üstünlük verirlər. Onlar manatın daha etibarlı və dəyərli pul aləti olmasını nəzərə alaraq valyuta strukturunda manatı seçdiklərini ifadə ediblər. Son illərdə banklara yerləşdirilən əmanətlərin həcmnin çoxalması tendensiyası müşahidə olunur ki, bu da ümumilikdə, depozit portfelində manatın yığımının artım dinamikasının müşahidə olunduğunu şərtləndirir.

«**Nereteç**» **Fondu**: Azərbaycan insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, sistemli şəkildə demokratik islahatların miqyasının genişlənməsi, söz və fikir azadlığının inkişafı, vətəndaşların mənafeyinin qorunmasına xidmət edən davamlı tədbirlərin həyata keçirilməsi, bazar iqtisadiyyatının təmin edilməsi, sosial siyasətin dərinləşməsi və digər sahələrdə əhəmiyyətli dərəcədə irəliləyişlər əldə edib.

«**Guardian**» **qəzeti**: Azərbaycanı postsovet məkanında iqtisadi cəhətdən ən güclü dövlətlərdən birinə çevirib və bura əhalisinin sayı artan azsaylı keçmiş sovet respublikalarından biridir. Hökumət əsas təbii sərvət olan neft və qazdan əldə olunan gəlirləri insanların yüksək rifah halının yaxşılaşmasına, sosial layihələrə, infrastruktur, investisiya proqramlarına yönəldir. Neft vəsaitləri başlıca istiqamət olaraq insan kapitalının inkişafına yönəldilir.

«**Valeurs actuelles**» **jurnalı**: Azərbaycan 2004-2009-cu illərdə ümumi daxili məhsulun artımına görə dünyanın inkişaf etmiş ölkələri arasında ən yüksək göstəricilərə nail olub və əldə edilmiş gəlirin mühüm hissəsi sosial problemlərin həllinə yönəldilib. İşsizliklə mübarizə gözəl nəticələr verib, yoxsulluğun səviyyəsi xeyli aşağı düşüb. Yaxın vaxtlarda işsizlik və yoxsulluq tamamilə aradan qaldırılacaq. 2013-cü ildə infrastrukturlarla

bağlı işlər başa çatdırılacaq və qarşıdakı iki onillik ərzində ölkənin sürətli inkişafı davam etdiriləcək.

«**Oil price**» nəşri: Xəzərin Azərbaycan sektorunda «Abşeron» qaz yatağının kəşfi möcüzə olaraq qiymətləndirilməlidir. Hələ ötən əsrin 90-cı illərində Azərbaycan xalqının Ümummillî lideri Heydər Əliyev xarici təzyiqlərə baxmayaraq, özünün siyasi qabiliyyəti sayəsində Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri layihəsinin baş tutmasına nail olmuşdur. Bu gün isə Azərbaycan və Avropa daha böyük bir qaz boru layihəsini inşa etmək planını müzakirə edir.

«**International Living**» jurnalı: Azərbaycan hökuməti ölkədə makroiqtisadi sabitliyin saxlanması, milli iqtisadi potensialın artırılması, neft sektoru amilinin azalması və qeyri-neft sektorunun inkişafı, əlverişli investisiya və biznes mühitinin yaradılması siyasəti yürüdüür. Azərbaycan iqtisadiyyatı dünya maliyyə-iqtisadi böhranına uğurla tab gətirib və artım tendensiyasını saxlayıb. Son illər ərzində məhz qeyri-neft sektorunun artımı neft hasilatının və dünyada neftin qiymətlərinin azalması fonunda ümumi iqtisadi artımı təmin edib.

«**Ernst and Yonq**»: Azərbaycan iqtisadiyyatının uğurlu inkişafı, onun davamlı artımı, maliyyə ehtiyatlarının çoxalması, konstruktiv borclanma siyasəti, habelə onun böhrana qarşı nümayiş etdirdiyi dayanıqlıq yüksək qiymətləndirilə bilər. Neft-qaz sektorundan daxil olan milli gəlirlərin yüksək peşəkarlıqla idarə olunması həm inkişafı sürətləndirir.

«**Fitch Ratings**»: Bir çox ölkələr dünyada baş verən böhran meyillərinin 2010-cu ildə də təsirinə məruz qalıb, amma Azərbaycanda antiböhran siyasətinin çevik və effektiv şəkildə həyata keçirilməsi iqtisadi seqmentlər üzrə fəallığın azalmasının qarşısına sədd çəkib. Böyük valyuta rezervlərinə malik olan Azər-

baycan sosial və iqtisadi sahələrdə olan maliyyə ehtiyacalarını tam ödəməklə bərabər, xarici dövlətlərin iqtisadiyyatına vəsait yönəltməklə bağlı siyasəti də gücləndirib.

«**Standart ənd Purs**»: Investisiya sahəsində həyata keçirilən tədbirlər və bu bölmədə sərmayə cəlb edilməsinin yüksəldilməsi Azərbaycanın maliyyə sabitliyinin möhkəmlənməsinə təkan verib, xarici investorların ölkəyə marağının artmasına zəmin yaradıb.

«**Today's Zaman**» qəzeti: Son 5-6 il ərzində Xəzər dənizinin enerji resurslarından əldə edilən gəlir hesabına Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etməsi ilə bağlı iki ölkə arasındakı iqtisadi əlaqələrin göstəriciləri də yüksələn xətlə artmışdır. Türkiyə və Azərbaycan arasındakı qarşılıqlı faydalı iqtisadi və biznes əlaqələri mövcuddur. 2010-cu ildə Türkiyə və Azərbaycan arasında ticarət balansı 2,5 mlrd. dollar həcmində olmuşdur. Bu rəqəmin 2011-ci ilin sonunda 3 milyard dollara çatması gözlənilir.

«**Echo en Argentina**» jurnalı: Qlobal səviyyədə ən dinamik və ən yüksək inkişaf göstəricilərinə malik iqtisadiyyatı ilə Azərbaycan dünyada getdikcə daha çox strateji tərəfdaşlar cəlb etməkdədir. Məhz Argentina bir sıra səbəblərə görə Azərbaycanın öz mövqeyini möhkəmləndirmək və birgə mənfəət əldə etmək üçün seçdiyi ölkələrdən biridir. Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra sosial-iqtisadi tərəqqi istiqamətində böyük yol keçib. Ölkədə həyata keçirilməkdə olan, eləcə də perspektiv layihələr, respublikamızın malik olduğu böyük maliyyə ehtiyatları və onların istiqamətlənməsi, habelə Argentina şirkətləri üçün ticarət, iqtisadi və sərmayə sahələrində imkanlar barədə ətraflı məlumatlar verilir.

«**News**» jurnalı: 2010-cu ildə Azərbaycanın Cənubi Amerikada birinci olaraq Buenos-Ayresdə səfirliyinin açılması ilə Cənubi Qafqazın ən iri iqtisadiyyatına malik Azərbaycan ilə Ar-

gentina arasında münasibətlərin gücləndirilməsində yeni mərhələ başlamışdır. Azərbaycanın makroiqtisadi vəziyyəti yüksəkdir, ölkəni ticarət və sərmayələr üçün əlverişli bazar institutları formalaşmışdır. Argentina mövcud və perspektiv iqtisadi əməkdaşlıq imkanlarını nəzərə alaraq Azərbaycanla birgə layihələr həyata keçirir, iri sərəgilər haqqında düşünür.

«Foreign Policy» jurnalı: Azərbaycanı sistemli islahatlar həyata keçirən, əlverişli biznes mühitinin yaxşılaşdırılması sahəsində qətiyyətli addımlar atan və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya prosesində yüksək aktivlik nümayiş etdirən ölkə kimi səciyyələndirilə bilər. Respublikanın dünyanın enerji təminatında aparıcı ölkəyə çevrilməsi, zəngin enerji resurslarının nəqlində diversifikasiya siyasətini gücləndirməsi enerji bazarına öz töhfəsini verir. Azərbaycanın atdığı qətiyyətli addımlar regionun və dünyanın enerji təhlükəsizliyini təmin edib, çoxşaxəli enerji məhsulları sisteminin yaradılmasına əlverişli zəmin yaradıb.

«Rossiyskaya qazeta»: 2011-ci il Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında strateji əhəmiyyətli üç dövlət proqramının - «Azərbaycan gəncliyi 2011-2015-ci illərdə», «2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair», «2011-2015-ci illərdə yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf» proqramlarının həyata keçirilməsinin başlanğıcı olmuşdur. Özünəməxsus xüsusiyyətləri olan bu proqramların mahiyyətə başlıca məqsədi həyatın keyfiyyətinin yüksəldilməsi və insan kapitalına investisiyaların artırılmasıdır. Söhbət Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatının daha da modernləşdirilməsinə dair 2000-ci illərin əvvəllərində və ortalarında reallaşdırılmış proqrama bərabər kompleks strateji plandan gedir. Hazırda Azərbaycan sosial-iqtisadi inkişafın keyfiyyətini və səviyyəsini qiymətləndirən dünya reytinglərinin liderləri sırasındadır.

Hüseynov Aydın Nəsir oğlu 1962-ci ildə Tovuz rayonunun Çatax kəndində anadan olmuşdur. 1984-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin mexanika-riyaziyyat fakültəsini, 1996-cı ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin maliyyə-kredit fakültəsini bitirmişdir. Əmək fəaliyyətinə 1985-ci ildə Milli Elmlər Akademiyasının Neft Kimya Prosesləri İnstitutunda elmi işçi kimi başlamışdır. 1988-1990-cı illərdə komsomol sistemində çalışmış, 1991-1996-cı illərdə Bank sistemində müxtəlif vəzifələrdə işləmişdir. 1996-cı ildən Maliyyə Nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərir. Qaradağ rayon Maliyyə İdarəsinin, Sumqayıt Şəhər Maliyyə İdarəsinin, Səbail rayon Maliyyə İdarəsinin rəisi olmuşdur. Hazırda Maliyyə Nazirliyi 7 saylı Xəzinədarlıq İdarəsinin rəisi vəzifəsində işləyir.

Yeni Azərbaycan Partiyası Siyasi Şurasının üzvü və YAP Qaradağ rayon təşkilatının sədridir.

Rüstəm və Zərifə adlı iki övladı var.

M Ü N D Ə R İ C A T

Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpaşının iyirminci ildönümü haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı	3
ÖN SÖZ - Tərəqqi və yüksək inkişaf erasına aparın yolun Azərbaycan möcüzəsi	7

I F Ə S İ L

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN İQTİSADI İNKİŞAF PLATFORMASI - HEYDƏR ƏLİYEV MÜKƏMMƏL İNKİŞAF MODELİNİN BANİSİ KİMİ

1. Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanda iqtisadi-siyasi-sosial vəziyyət	15
2. İslahatların dərin əsasları - hüquqi baza	28
3. Milli dövlətçilik konsepsiyası və Azərbaycançılıq ideologiyası	33
4. Liberal iqtisadiyyata transformasiyada təkamül strategiyası . . .	35
5. Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatı modeli və demokratik cəmiyyət quruculuğunun əsas meyarları	37
6. Müstəqilliyin və iqtisadi təhlükəsizliyin dərin təməli və yaxud «Əsrin müqaviləsi» uzunmüddətli inkişafın altbazarıdır	40
7. Heydər Əliyevin şah əsəri - Bakı -Tbilisi-Ceyhan Ulu öndərin əzmkarlığının zirvə nöqtəsidir	43
8. İqtisadi transformasiyanın yeni mülkiyyət formulları - Özəlləşdirmə açıq rəqabəti və sərmayə axınıını təmin etdi . . .	45
9. Torpaq islahatları; Yeni aqrar siyasət kənd təsərrüfatının inkişafında əsaslı dönüş yaratdı	53

10. Bazar iqtisadiyyatı güclü sahibkarlıq sektorunun inkişafı üzərində möhkəmlənir	59
11. Maliyyə sabitliyi və antiinflasiya taktikası	63
12. Valyuta və milli pul siyasəti makroiqtisadi sabitliyin təmin edən əsas faktorlardır	69
13. Dövlətin maliyyə resursları və 1993-2003-cü illərdə büdcə siyasəti	72
14. Sosial intibah və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlişinə aparan yol	78
15. Dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya - açıq qapı siyasəti	87
16. Sərmayə qoyuluşları - iqtisadiyyatın qan damarı...	92
17. Azərbaycan MDB-də ən az xarici borca malik ölkədir	97
18. Heydər Əliyev iqtisadi strategiyası yeni inkişaf mərhələsində...	100

II F Ə S İ L

AZƏRBAYCANIN İQTİSADI İNKİŞAFININ YENİ MƏRHƏLƏSİ; 2003-2009-CU İLLƏRDƏ YÜKSƏK TƏRƏQQİ VƏ SOSIAL RİFAHIN TƏNTƏNƏSİ

1. Yeni dövrün islahatlar platforması, inkişafın yeni modeli	101
2. İqtisadiyyatda yeni keyfiyyət dəyişiklikləri, sosial bərabərliyin meyarları	110
3. Regionların inkişaf proqramı - Azərbaycanın davamlı və uzunmüddətli tərəqqi konsepsiyası	114
4. Dünyanın neft «arteriya»sı - Bakı-Tbilisi-Ceyhan bölgənin siyasi mənzərəsini dəyişdi	123
5. Dəmir ipək yolu: Azərbaycan Çin və uzaq Avropanı birləşdirən tranzit məkanıdır	126

6. Sahibkarlıq erası - Azərbaycanda azad biznesin inkişafında yeni mərhə Azərbaycanda yeni pul islahatları - denominasiya milli valyutanın möhkəm dayağına çevrildi ... 132
7. Azərbaycanda yeni pul islahatları - denominasiya milli valyutanın möhkəm dayağına çevrildi 144
8. Sosial sıçrayışa yol açan strategiya - Azərbaycan regionda ən yüksək sosial meyarlar əldə edən ölkədir 147
9. Məcburi köçkünlərə qayğı sosial proqramların ana xəttidir ... 155
10. Azərbaycan ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəm əsaslarını yaratmaqla ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini gücləndirib ... 161
11. Hərbi sənaye Azərbaycanın gücünə güc qatır 165
12. Azərbaycan regionda geniş iqtisadi-siyasi əməkdaşlıq formatının müəllifidir 171
13. Balanslaşdırılmış enerji siyasəti dünyanın geoiqtisadi mənzərəsini dəyişir 183
14. Postsovet məkanından XX əsrin yeni onilliyinə doğru... ... 187

III FƏSİL

AZƏRBAYCANIN MALİYYƏ-BANK SİSTEMİ, MALİYYƏ SABİTLİYİNİN TƏMİN OLUNMASI

1. Bütçə siyasəti dövlətin güclü maliyyə dayağıdır 192
2. Ali maliyyə konsepsiyasının məzmunu sosial rifahın möhkəmlənməsinə əsaslanır 209
3. Maliyyə nəzarəti - iqtisadiyyatda şəffaflığın barometri 215
4. Azərbaycan manatı maliyyə sabitliyi potensialının güc mərkəzi kimi 220
5. 40 milyard dollar həcmində strateji valyuta ehtiyatları zənginliyə yol açır 226
6. Bank sektorunda islahatlar, pul-kredit siyasəti 229

7. Maliyyə sabitliyi əlverişli investisiya mühitini təmin edir ... 234
  8. Azərbaycan beynəlxalq reytingini gücləndirir 238
- IV FƏSİL

YENİ İNKİŞAF ERASININ ASTANASINDA
AZƏRBAYCANIN MODERNLƏŞDİRMƏ DOKTRİNASI

1. Postsovet statusuna və keçid dövrünə son 246
2. Təkamülləşən və təkmilləşən yeni iqtisadiyyat-
intibahdan inkişafın yeni erasına keçid 249
3. Meqainkişafın astanasında əsas çağırışlar 257
4. İnnovativ iqtisadiyyat dünyada Azərbaycanın
inkişaf modelinin tətbiqini gerçəyə çevirəcək 263
5. Postneft erasının ssenariləri - qeyri-neft strategiyası 271
6. Orta təbəqə, orta gəlirli ölkə... 281
7. İqtisadi diplomatiya - hücum strategiyası 292
8. Şəffaflığın Azərbaycan nümunəsi 301
9. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı
dünyada bir fenomendir 305
10. Dünyanın nüfuzlu nəşrləri və beynəlxalq təşkilatların
nümayəndələrinin Azərbaycanın iqtisadi inkişafı ilə
bağlı fikirləri 310

AYDIN HÜSEYNOV
MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN-20:
İQTİSADI İNKİŞAF YOLU

Diaqramların hazırlanmasında İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin
və Dövlət Statistika Komitəsinin mənəblərindən
istifadə olunmuşdur

Texniki redaktoru
Elmira Tağıyeva

Rəssam
Nazim Rzaquliyev

Kompyuter dizaynı
Nüsrət Quliyev

Çapa imzalanmışdır 10.10.2011. Kağız formatı 60x84¹/₁₆. Ofset kağızı.
Qarnituru Times. Fiziki çap vərəqi 21,5. Şerti çap vərəqi 19,99.
Tirajı 200. Sifariş 3217. Müqavilə qiyməti ilə.

“Azərbaycan” nəşriyyatının mətbəəsində çap edilmişdir.
Az 1073 Bakı, Mətbuat prospekti, 529-cu məhəllə.
Tel.: (99412) 5380010. Faks: (99412) 5380014.
E-mail: azerbneshr@yahoo.com